

A. UVOD

Glede na to, kateri dejavnik je najbolj vplival na pravni napredek, ločimo 4 dobe: civilno, pretorsko, klasično in postklasično.

pr.n.št. ← → n.št.				
← ———— REPUBLIKA ————		———— PRINCIPAT ————		————— DOMINAT ————
Lex duodecim tabularum 451/449 pr.n.št.	konec 2. punske vojne (Rim-Kartagina) 201 pr.n.št.	August 27 pr.n.št.	Dioklecijan 300 n.št. novejša letnica: 230 n.št.	Justinijan 527/565 n.št.
1. CIVILNA (od Zakonika XII plošč do konca 2. punske vojne)	2. PRETORSKA (od konca 2. punske vojne do zač. Avgustovega principata)	3. KLASIČNA (od zač. Avgustovega principata do konca Dioklicianove vlade)	4. POSTKLASIČNA (od konca Dioklecianove vlade do Justinijana)	

pred našim štetjem:

754/753 ustanovitev Rima

754-509 ... v Rimu vladalo 7 kraljev (prvi je bil Romul, ustanovitelj Rima) - iz te dobe ni nobenih sočasnih pravnih virov, pravo te dobe je bilo povečini nezapisano običajno pravo

509 uvedba republike z dvema konzuloma na čelu

po našem štetju:

395 Teodizij razdeli rimsko cesarstvo na V in Z del

476 propad zahodno rimskega cesarstva (barbar zahodni Got Odoaker odstavil zadnjega cesarja Romula Augustula in postal germanski kralj v Rimu; začetek srednjega veka)

1453 konec vzhodno rimskega cesarstva (Turki zavzeli Carigrad)

Razvoj rimskega prava – od Zakonika XII plošč do Justinijanove kodifikacije

kodifikacija – uzakoniti, izdati zakon, zbrati posamezne pravne določbe v celotno zbirko

princeps – cesar

I. CIVILNOPRAVNA DOBA

Pravo te dobe je bilo predvsem nezapisano **običajno pravo**, ki so ga ohranjali po ustnem izročilu iz roda v rod.

ZAKONIK XII PLOŠČ

Ljudski tribuni so zahtevali, naj se zapiše veljavno pravo - po desetletnem prizadevanju je rimski senat sklenil, naj se za leto 451 namesto 2 konzulov izvoli 10 mož z nalogo napisati zakone. Napisali so jih na 10 bronastih ploščah, naslednje leto pa dodali še 2 → nastal je *Lex duodecim tabularum*. Od te kodifikacije dalje se začenja naše proučevanje razvoja rimskega prava.

Ta edina v Rimu nastala kodifikacija civilnega prava je vsaj teoretično ostala v veljavi do Justinijanove kodifikacije, čeprav je bila takrat že večinoma spremenjena po poznejših zakonih in po splošnem pravnem razvoju. V njegovih določbah se kažejo značilnosti takratne rimske družbe, ki so jo sestavljali predvsem mali in srednji kmetje. Temeljna družbena celica je družina, združena pod oblastjo rodbinskega očeta. Očetovska oblast traja do njegove smrti in mu daje pravico nad življenjem in smrtjo otrok. Otroke lahko proda, vendar izgubi oblast oče, ki je sina 3x prodal. Samo oče je lahko lastnik premoženja (njegovih oblasti podrejene osebe so za to nesposobne). To velja celo za ženo, če je pod moževo oblastjo (*manus*). Zakonik je prepovedoval zakone med patriciji in plebejci (ta določba je bila že leta 445 odpravljena).

Kakor je to ustrezalo pretežno kmečkemu sestavu rimskega prebivalstva, je zakonik glede premoženjskega prava poskrbel zlasti za stvarno in obligacijsko pravo. V dednem pravu pozna oporoko in neoporočne dediče. Posebno je bilo potrebno urediti civilni pravdni postopek, zato se zakonik začne s civilnopravnimi predpisi. Če je Rimljan hotel začeti pravdo zoper drugega občana, ga je pozval, naj mu sledi *in ius*, to je pred pravosodni magistrat (pred konzula, kasneje pred pretorja). Po tej zakonikovi določbi je pozvani toženec moral slediti tožniku, drugače je lahko tožnik uporabil silo (bolnemu ali staremu je moral priskrbeti voz). Sledijo določbe o pravnem postopku, predvsem o osebni izvršbi zoper obsojenega zavezanca, ki ni izpolnil tistega, na kar je bil obsojen. Zakonik vsebuje še nekaj kazenskih, upravnih in sakralnih določb. Določbe, ki jih vsebuje zakonik in poznejši zakoni civilne dobe, so načeloma veljale samo za Rimljane (*ius civile*).

Zakonik ne podaja celotnega tedanjega prava. Zakonodajalec je hotel uzakoniti samo tiste predpise, ki so se mu takrat zdeli sporni in jih je bilo treba izrecno določiti. Poleg zakonika velja še običajno pravo → večji del rimskega prava.

pater familias – rodbinski oče
patria potestas – očetovska oblast

patriciji (1/10 prebivalstva) – gospodarsko trdnjši del prebivalstva
plebejci (9/10 prebivalstva) – sčasoma dosegli politično enakopravnost s patriciji
plutokracija – opravljali so trgovske posle (predvsem bankirji)

traditio – prenos lastnine z izročitvijo
commercium – trgovanje (trgovina, kupčija, promet)
conubium – sklepanje zakonskih zvez (zakonska zveza, zakonsko pravo)

ius civile → določbe, ki načeloma veljajo samo za Rimljane (pravne norme o ženitvah med Rimljanom in Rimljanko, o očetovi oblasti, o pridobitvi lastnine na gospodarsko posebno važnih stvareh z mancipacijo ali z *in iure cessio*, naprava oporoke, civilno pravdanje) – vsebuje jih zakonik XII plošč in poznejši zakoni civilne dobe.

ius gentium → določbe, ki enako veljajo za Rimljane in tujce (pravna pravila o kupni in prodajni pogodbi, o prenašanju lastnine z izročitvijo - *traditio*) – tujcem so namreč večinoma priznavali sposobnost trgovanja, redko pa enakopravnost glede sklepanja zakonskih zvez.

7. primer

Vsa ljudstva, ki se ravna po zakonih in običajih, uporabljajo delno lastno pravo, delno pa pravo, ki je skupno vsem ljudem. Pravo, ki ga je vsako ljudstvo izoblikovalo zase, je njegovo lastno pravo in se imenuje ius civile (dobesedno: državljansko pravo). Pravo, ki ga je med vsemi ljudmi izoblikoval naravni razum in ga vsi rodovi upoštevajo na enak način, se imenuje ius gentium (dobesedno: pravo rodov, narodov), ker uporabljajo to pravo takorekoč vsi narodi. Rimsko ljudstvo uporablja delno svoje lastno pravo, delno pa pravo, ki je skupno vsem ljudem.

✍ IZPIT: Razlika med običnim in običajnim pravom.

OBIČAJNO PRAVO so pravila, ki se uporabljajo skozi daljše obdobje, ljudje jih sprejmejo kot splošno obvezna, ni uzakonjeno, prenaša se iz roda v rod, ponavadi ni zapisano

OBČE PRAVO je sestavljeno iz: (1550 ga je uredil milanski konzul)

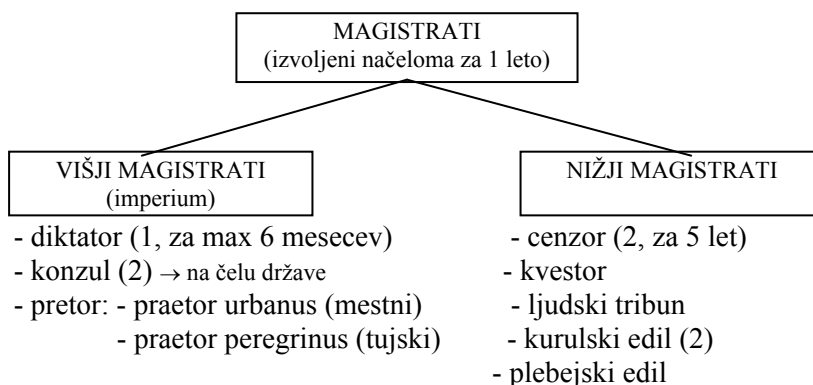
- recipiranega rimskega prava (uporabljali le dele Justinijanovih zakonov, ki jih je navajal Accursius kot glosirane v svojem delu Glossa ordinaria)
 - dela kanonskega prava
 - dela langobardskega fevdnega prava
- Obče pravo velja subsidiarno – takrat, ko domače vpravo nima ustreznih pravnih določb.

POZNEJŠI RAZVOJ CIVILNEGA PRAVA

Pri sprejemanju novih zakonov so sodelovali trije dejavniki, na katerih je slonela državna organizacija rimske republike:

- a) magistrati (*magistratus populi Romani*)
- b) ljudske skupščine (*comitia*)
- c) senat (*senatus*)

a) magistrati (*magistratus populi Romani*) so bili v rimskih ljudskih (in plebejskih) skupščinah izvoljeni državni organi, svoje častne funkcije so opravljali brezplačno (zato so se za magistrate lahko potegovali le pripadniki imovitih slojev).

DIKTATOR ⇒ državni organ, ki je postavljen v obdobju krize → ko Rim ogrožajo zunanji sovražniki. Diktator ima popolno in absolutno oblast. Njegova funkcijska doba je omejena na največ 6 mesecev. Zoper diktatorjeve ukaze ni bilo intercesije! (ugovora)

DVA KONZULA ⇒ sta bila na čelu države (kot naslednika kraljev). Njuna oblast (imperium) je bila načeloma neomejena.

PRETOR ⇒ je skrbel za redni potek pravedanja (preturo so uvedli leta 367). Kadar sta bila oba konzula odsotna, ju je pretor nadomeščal v vseh državnih poslih. Za pravni razvoj so postali posebno pomembni edikti mestnega pretorja, nekoliko tudi edikti kurulskih edilov.

DVA CENZORJA ⇒ so volili ponavadi izmed bivših konzulov (vsako 5. leto). Napravila sta popis in vojaško razporeditev državljanov, sestavila davčni seznam in državni proračun. Oddajala sta v zakup državna zemljišča in izvršitev javnih del (stavb, cest ipd.) ter sestavljala seznam senatorjev. Posameznikom sta ob popisovanju lahko izrekala ukore zaradi zanemarjanja dolžnosti.

KVESTORJI ⇒ so bili predvsem pomočniki konzulov. Na začetku sta bila dva, ki sta preiskovala umore. Pozneje so kvestorji upravljali tudi državno blagajno in izterjevali davke. Spremljali so konzula na vojno in po potrebi prevzeli delno poveljstvo. Zaradi tako različnih opravil so njihovo število večkrat povečevali (4, 8, 20, 40, 20).

LJUDSKI TRIBUNI ⇒ volili so jih v plebejskih zborih. Njihova dolžnost je bila varovati plebejce pred magistratsko in patricijsko samovoljo. Tribun je lahko s svojim ugovorom (veto, **intercesija**) lahko ustavil ukrep magistrata ali drugega tribuna ali senatov sklep. Samo zoper diktatorjeve ukaze ni bilo intercesije. Tribuni so veljali za nedotakljive. Njihova pomočnika sta bila plebejska edila, ki sta skupaj s kurulskima ediloma oskrbovala tržno policijo.

DVA KURULSKA EDILA ⇒ odgovorna za red na trgu, reševala tržne spore
DVA PLEBEJSKA EDILA

Samo magistrati z imperijem in ljudski tribuni so lahko sklicevali ljudske skupščine, senatne seje in shode za posvetovanje o zakonskih in volilnih predlogih.

Vrste oblasti:

- a) **imperium** (najvišja oblast) – načeloma neomejena magistratova oblast, da je poveljeval v vojni, sodil nad življenjem in smrtjo soobčanov, strankam nalagal varščine, odredil zaseženje tujega imetja, dovoljeval vrnitev v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*). Imperium so imeli: diktator, konzula in pretor.
- b) **potestas** (oblast, moč) – je oblast zapovedovati in prepovedovati. Pokorščino so si posamezni magistrati lahko izsilili s kaznovanjem. Poleg kaznovalne oblasti je vsak magistrat lahko objavljala razne ukrepe.

ius edicendi → pravica vsakega magistrata objavljati razne ukrepe

intercesio → prepoved, ugovor (danes: veto)

b) ljudske skupščine (*comitia*) so bile trojne, poleg njih pa še plebejski zbori.

1. **kurijatne**: v njih so sprejemali zakon o podelitvi oblasti novim funkcionarjem, v klasični dobi (*principat*) pa tudi cesarjem. Pod predsedstvom vrhovnega svečenika so sodelovali pri posinovitvah svojepravnih občanov in pri najstarejših oporokah.
2. **centuriatne**: zbori odraslih moških državljanov, ki so bili razporejeni po vojaških formacijah, sprejemali so zakone, volili konzule, pretorje in cenzorje. V njih so tudi odločali o prizivih državljanov zoper magistratske smrtne obsodbe.
3. **tributne**: so se zbirale po okrajih (*tribus*). Pri glasovanju je vsaka tribus oddala en glas, ne glede na število prebivalcev. Za zakonodajo so bile enako pristojne kot centuriatne. V njih so volili le nižje magistrature

Plebejski zbori (*concilia plebis*) so bili sestavljeni po okrajih, na njih so volili ljudske tribune in plebejske edile, sprejemali so zakonodajne sklepe (*plebis scitum*).

plebis scitum → zakonodajni sklep (prvotno obvezen le za plebejce, nato so bili ti sklepi s posebnim zakonom obvezni kakor zakoni, sprejeti v ljudski skupščini).

c) senat (*senatus*) je bil že od kraljevske dobe naprej zbor starih, izkušenih mož, ki naj bi bil na voljo za nasveti vodilnim državnim funkcionarjem. Senatorjev niso volili, ampak so jih postavljali (najprej konzuli, kasneje cenzorji). Za senatorje so izbirali predvsem bivše magistrature. Posredno je senat večkrat vplival na pravni razvoj s tem, da je priporočil magistratom, naj dajo v ljudski skupščini določene zakonske predloge. V dobi republike (civilna, pretorska) so senatovi sklepi zgolj priporočila (pravno neobvezna, dejansko pa zelo pomembna in vplivna navodila), v dobi principata (klasična) pa so obvezni (zakonodajna funkcija).

senatus consultum (krajše: SC) – senatov sklep

senatus consulta – senatovi sklepi (množinski samostalniki)

ZAKONODAJNI POSTOPEK

je bil v republikanskem času po običajnem pravu urejen tako, da je magistrat (konzul, pretor ali ljudski tribun) pripravil zakonski predlog in ga predložil skupščini ter jo prosil, naj predlog sprejme. O predlogu na skupščini niso razpravljali (to so storili prej na shodu). Zakonski predlog je postal zakon takoj, ko je večina centurij ali okrajev glasovala zanj. Sprejeti zakon so začeli takoj uporabljati razen, če je sam odredil, da bo uveljavljen šele čez nekaj časa (*vacatio legis*). Magistratov poziv skupščini, naj predlog uzakoni, se imenuje *rogatio*, zato so tak zakon imenovali *lex rogata* ali *lata*. Zakon so imenovali po magistratu, ki ga je predlagal. Po obeh konzulih so imenovali zakon tudi, če ga je predlagal en sam konzul. Glasovanje je bilo najprej javno, kasneje pa pismeno.

vacatio legis (razbremenitev zakona) → vmesni čas med sprejetjem zakona in začetkom njegove uveljavitve
rogatio (zakonski predlog) → magistratov poziv skupščini, naj predlog uzakoni

lex → zakon (*legis* - 2. sklon, *leges* - zakoni, množinski samostalni)

lex rogata → zakon, ki ga je predlagal magistrat

lex lata → prinešeni zakon

lex data → dani zakon (za osvobojeno provinco ali posamezno mesto ga je po senatovem pooblastilu izdal poveljnik sam ali poseben, za ta namen izbran magistrat. Senat je take predpise pozneje potrdil)

6. primer

Pravo rimskega ljudstva pa je sestavljeno iz zakonov, plebiscitov (t.j. sklepov plebejskih zborov), senatovih sklepov, cesarskih konstitucij ediktov tistih, ki imajo pravico izdajati edikte in iz odgovorov pravnih strokovnjakov.

II. PRETORSKA DOBA ali DOBA HONORARNEGA PRAVA

od konca 2. punske vojne (218-201 pr.n.št.)
 do Avgustovega principata (med 30 ali 27 ali 23 pr.n.št.)

Značilnosti: rimska država se je naglo širila (iz italske države je prerasla v sredozemsko svetovno državo) → neprestane vojne → gospodarsko izkoriščanje provinc, propadanje malega kmeta, dotok sužnjev, uvoz cenenega žita iz provinc, napredek v pridobivanju olja in vina, obilnost žlahtnih kovin in kovanega denarja, nastanek dveh novih razredov (**optimati – nobiliteta**, ki so bili veliki zemljiški lastniki in **plutokracija – equites**, ki so se bavili s trgovino in finančnimi posli), cvetita trgovina in obrt.

Velike in nagle spremembe (politične, gospodarske in družbene) so v tem času zahtevale, da se tudi pravo hitro dopolnjuje. Ker stara komicialna zakonodaja ni bila več kos takim novim nalogam, je uspešno pomagal pretor, ki je s svojim vsakoletnim ediktom uvajal novo plast honorarnega prava, ki je veljalo poleg civilnega.

PRETURA

Pretor je skrbel za redni potek pravdanja. Za pravdanje sta poslovala po dva pretorja:

- praetor urbanus (mestni) za pravde med državljani (Rimljani)
- praetor peregrinus (tujski) za spor s tujcem ali med tujci

PRAETOR - načelnik, vojskovodja, poveljnik

PRAETOR URBANUS - policijski najvišji oblastnik za konzulom, ki je upravljal sodstvo

PRAETOR PEREGRINUS - je urejal spore med rimskimi državljani in tujci
 PRAETORES AERARII - so upravljali državno blagajno
 PRO PRAETORE - propretor, upravitelj kake province

Tako je ostalo tudi pozneje, ko so uvedli preture za opravljanje posebnih zadev. Pretor je bil izvoljen za eno leto. V začetku svojega poslovnega leta je napovedal, katerih smernic se bo držal v času svoje magistrature (najprej ustno, kasneje pisмено na deski, postavljeni na trgu) - to je storil z **ediktom**. Pretor je omilil strogosti starega civilnega prava, preuredil mnoge določbe in sam ustvaril mnoga nova pravna pravila. **Pretor NI zakonodajalec (to je še vedno ljudska skupščina) - ne izdaja zakonov, pretorsko pravo ne razveljavlja civilnega prava (je v pomoč civilnemu pravu) in velja poleg zakonov. Svoj edikt je pretor med svojo poslovno dobo lahko dopolnjeval z novimi določbami, kadar se mu je zdelo to potrebno (edictum repentinum).**

V svojem ediktu je pretor napovedal:

- kdaj bo dal zahtevajoči stranki pravdno varstvo,
- kdaj bo krivično ogroženi stranki dovolil ugovor (*exceptio*), tako da bo oproščena, čeprav bi po civilnem pravu morala biti obsojena,
- včasih je dovolil stranki, da si vzame sporno stvar v svojo posest,
- včasih je prepovedoval uporabo sile,
- včasih je ukazal stranki, naj svojemu nasprotniku nekaj vrne,
- pogosto je napovedal, da bo pred svojo odločitvijo posebej preučil okoliščine konkretnega primera,
- v drugem delu edikta je objavil besedilo obrazcev za posamezne tožbe (*actio, iudicium*), eksepcije, interdikte in pretorske stipulacije.

Ko je minila pretorjeva funkcijska doba, je nehala njegova oblast in njegov edikt je izgubil veljavo. Njegov naslednik je lahko po lastni presoji prevzel preizkušene določbe iz edikta prejšnjega pretorja v svoj edikt - *edictum tralaticium*.

edikt → objava ljudstvu, v kateri pretor sporoča, katerih smernic se bo držal v dobi svojega delovanja.
 (EDICTIO - oglas, naredba, predpis)

edictum repentinum (novi, nenadni) – dostavek prejšnjemu ediktu (nove določbe)

edictum perpetuum (trajni) – edikt, ki ga je pretor razglasil na začetku leta

edictum tralaticium (prenešeni) – jedro pretorskih ediktne določb, ki so jih prevzemali iz starega v novi edikt

Dvojna narava EDICTUM PERPETUUM: ✍ IZPIT

1. Edikt, ki ga je pretor razglasil na začetku leta (svoje poslovne dobe), trajni
2. Julijanova redakcija: pod principatom je pretorjeva iniciativnost pešala, zato je cesar Hadrijan naročil uglednemu sodobnemu pravniku Salviju Julijanu, da uredi besedilo edikta (imenovali so ga *edictum perpetuum*). Pretorji so za naprej objavljali edikt le v Julijanovi redakciji (nove spremembe naj bi bile mogoče le z dovoljenjem cesarja).

Noben edikt ni v celoti ohranjen, tudi Julijanov ne.

HONORARNO PRAVO

S svojimi ediktne določbami je pretor sčasoma posegel na vse dele civilnega prava. Predvsem je pripoznal za veljavne tiste pravne posle, ki po civilnem pravu zaradi kakšnih obličnih pomanjkljivosti niso bili veljavni (manumisije, oporoka); uvedel je bonitarno lastnino, varstvo posesti in več novih kontraktnih obligacij. Sčasoma je izgradil celotni sistem dedovanja (*bonorum possessio*), ki je veljal poleg civilnega. Razlika med civilnim in pretorskim pravom se je počasi marsikje zabrisala - več pretorskih novosti je prešlo v običajno in s tem v civilno pravo. Tak pojav se imenuje **receptija pretorskega prava v civilno**.

receptija (receptio) – prevzem, prevzetje tujih kulturnih, političnih in drugih oblik ali norm (~ rim.prava v srednjem veku)

Pretorsko pravo je omililo mnogo trdot starega civilnega prava, razširilo je uporabo načela dobre vere in poštenja (*bona fides*) in s tem pospeševalo napredek, ki ga je rimsko civilno pravo pozneje doseglo v delovanju klasičnih pravnikov.

Rimski klasiki so zelo ločili honorarno pravo od civilnega. Honorarno ne razveljavlja civilnega, temveč velja poleg njega. Honorarno ni nikoli zakon (*lex*) in tudi ne velja namesto zakona. Ločitev predpisov obojnega prava se je ohranila še v Justinijanovi kodifikaciji, ni pa je več v novelah.

12. primer

Pretorsko pravo je tisto, kar so v javnem interesu vpeljali pretorji, da bi podprli, dopolnili ali popravili civilno pravo. In to pravo se imenuje tudi honorarno, imenovano tako po dostojanstvu pretorjeve službe.

III. KLASIČNA DOBA

od začetka Avgustovega principata (27 pr.n.št.)
do konca Dioklecianove vlade (230 ali 300 n.št.)

Največ zaslug za napredek rimskega prava v tej dobi imajo **pravniki** (imenujemo jih klasiki), ker je v njihovih spisih rimsko pravo doseglo najvišjo stopnjo razvoja. Vlogo komicialne zakonodaje je prevzela senatova, ki je sprejemala senatove sklepe (*senatus consulta*).

1) PREDKLASIČNO PRAVOZNANSTVO

V zgodnji republici se je s pravom ukvarjal predvsem **pontifikalni (svečeniški) kolegij**. Ta je hranil tožbene obrazce in je tako lahko povedal, katera *actio* je dopustna po uzakonjenem ali po običajnem pravu. S svojimi nasveti pri sklepanju pogodb so svečeniki skušali obvarovati občane poznejših sporov in pravn - to delovanje se imenuje **kavtelarna jurisprudenca**.

kavtelarna jurisprudenca → delovanje svečnikov, ki so s svojimi nasveti pri sklepanju pogodb skušali obvarovati občane kasnejših sporov in pravn

regularna jurisprudenca → težnja nekaterih pravnikov, da bi razna pravna načela zajeli v kratkih pravilih

princeps – cesar, prvak

Predklasični pravniki so podobno kot svečeniki delovali predvsem praktično. S svojimi odgovori (*responsa*) so svetovali strankam, predvsem glede dopustnosti tožbe (*actio*) v novih primerih, ki so se pojavljali v naglo napredujočem gospodarskem življenju. S svojimi nasveti so strankam pomagali pri sklepanju pogodb, iskanju novih oporočnih oblik ipd.

2) KLASIČNI PRAVNIKI

Zaradi propada republike in uvedbe principata so se mnogi prizadevni Rimljani preusmerili k pravoznanstvu. Strankam so dajali pravne nasvete (*responsa*), sodelovali so v pretorjevem, kasneje v cesarjevem sosvetu (*consilium*), z učenci so obravnavali zanimive praktične in šolske primere. Kot pisatelji so klasični pravniki obdelovali civilno in pretorsko pravo, sestavljali so zbirke mnenj in pravnih pravil (*sententiae*) ter učbenike. Cesar August je cenil delovanje pravnikov - takratnima najuglednejšima pravnikoma (M. Antistius Labeo, C. Ateius Capito) je podelil *ius ex auctoritate principis respondendi*.

IUS RESPONDENDI: ✍ IZPIT

Avgust je najuglednejšima pravnikoma **Labeu** in **Capitu** podelil *ius respondendi* (*ius ex auctoritate principis respondendi*). Pomen: dal je javni pomen pravnikom (do tedaj so bili zgolj zasebniki). Tak privilegiran pravnik je poslej dajal pojasnila in odgovore z enako avtoriteto, kakor bi to storil cesar sam. Ker pa cesar v principatu še ni imel zakonodajne oblasti, cesarjevi in pravnikovi odgovori niso bili za sodnika obvezni – vplivali pa so po njuni avtoriteti. Pravniki niso zakonodajalci (to je senat).

Od Avgusta do Hadrijana so se klasični pravniki delili na dve šoli:

- a) SABINIJANCI (začetnik Capito, zadnji je bil Gaj)
- b) PROKULIJANCI (začetnik Labeo)

Delitev klasičnih pravnikov: ✍ IZPIT (redko)

- a) pred cesarjem Hadrijanom: Labeo, Sabin, Julijan, Neracij, Longinus
- b) po cesarju Hadrijanu: Pomponij, Gaj, Papinijan, Pavel, Ulpijan

GAJEVE INSTITUCIJE (*Institutionum commentarii quattuor*) ✍ IZPIT

so najbolj znan Gajev učbenik, ki je napisan v lepem jeziku in preprostem slogu. Učbenik je razdeljen na štiri knjige: – 1. knjiga: osebno, rodbinsko, varuško in skrbniško pravo
– 2. in 3. knjiga: premoženjsko pravo (stvarno, obligacijsko, dedno)
– 4. knjiga: civilno pravno pravo (ohranjeni so najvažnejši podatki o razvoju rim. civilnega pravnega prava)

SENATOVA ZAKONODAJA

Po Avgustovi zamisli principata naj cesar nima zakonodajne oblasti. Ta je bila prepuščena senatu (tudi magistrati so volili v senatu). Na ta način naj bi bil rimski senat nekoliko odškodovan za zmanjšanje politične moči ob uvedbi principata. Zakonodajo je senat opravljal v obliki **senatovih sklepov**. Senatov sklep se je ponavadi imenoval po predlagalcu, izjemoma pa po krivcu, ki je dal zanj povod. Senatova zakonodajna doba je trajala pribl. 200 let, v 3. stol. pa jo je polagoma izpodrinila cesarjeva zakonodaja.

! CESARSKÉ KONSTITUCIJE

Na začetku klasične dobe je zakonodajalec senat, od 3. stol. dalje pa se uveljavlja cesar s svojimi konstitucijami.

- a) **edikt** → objava ljudstvu (veljal kot zakon)
- b) **dekret** → sodba (cesar je včasih s sodbo rešil kak konkreten spor, novo pravno pravilo pa so nato uporabljali še v drugih primerih)
- c) **reskript** → pojasnilo o tem, kaj je veljavno pravo (dobil ga je sodnik ali posamezni občan iz cesarjeve pisarne)
- d) **mandat** (naročilo) → navodila, ki jih je dal cesar svojemu uradniku pred nastopom službe

Od Hadrijana naprej so takim cesarskim konstitucijam pripoznali zakonsko veljavo. V postklasični dobi (leta 300) postane cesar edini zakonodajalec.

IV. POSTKLASIČNA DOBA

od konca Dioklecianove vlade (230 ali 300 n.št.)
do Justinijana

I. DO JUSTINIJANA

- 326 – Konstantin določil Carigrad za prestolnico rimske države
- 395 – Teodizij razdelil državo na V in Z rimsko cesarstvo
- 476 – propad Z rimskega cesarstva, ko je germanski vojskovodja Odoakar odstavil zadnjega cesarja Romula Augustula
- 1453 – konec V rim. cesarstva, ko so Turki zavzeli Carigrad

Gospodarski položaj je postajal čedalje bolj težaven. Med kmečkim prebivalstvom se širi **kolonat** → kmet prepusti veleposestniku svoja polja v lastnino, jih nato od njega prejme nazaj in jih obdeluje kot njegov kolon, vezan na zemljo. Kot nov vpliven faktor se pojavi **krščanstvo**.

Civilna in sodna oblast sta poslej ločeni. Od starih republikanskih oblastev so ostali le še konzuli. Pretorje so izbirali iz senatorskega stanu. Senatorji so bili ali po rojstvu ali zaradi opravljanja visokega dostojanstva ali po cesarjevem imenovanju.

Postklasična doba je doba dominata. Iz te dobe ne poznamo velikih juristov. Pravnikom ne podeljujejo več privilegija, da bi dajali mnenja s cesarjevo avtoriteto. **Zakonodajna oblast je poslej samo v cesarjevih rokah.** Običajno pravo tudi ne more več spreminjati starejšega uzakonjenega prava. Novo postavljeno pravo uvajajo samo cesarske konstitucije, imenovane *leges*. Vse starejše pravo, ki je bilo zajeto v pravniških spisih, je *ius vetus* (ali *antiquum*).

CESARSKO PRAVO

je v postklasični dobi povsod v ospredju. Od starih oblik cesarskih konstitucij so ohranili nekaj splošnega pomena reskripti in dekreti. Zaradi velikega števila izdanih reskriptov ni bilo pregleda, kar je večkrat povzročalo pravno negotovost. Justinijan je končno določil, da imajo **dekreti** (sodbe) zakonsko moč, kadar so bili izdani po ustni sporni razpravi ob navzočnosti obeh strank. **Reskriptom** (pojasnilom) je pripoznal splošno obvezno moč takrat, kadar so razlagali veljavno pravo, ali če je bilo v njih rečeno, da veljajo tudi za podobne primere. Zakone splošnega značaja (*leges generales*) so cesarji objavljali večinoma kot edikte, naslovljene na visoke upravne uradnike ali na ves narod ali na prebivalce glavnih mest, včasih tudi na senat.

Odkar se je rimsko cesarstvo razdelilo na V in Z del, sta bili tudi dve zakonodaji. Medsebojno razmerje je uredil Teodizij (429) tako, da je zakon, ki ga je en cesar proglasil v svojem cesarstvu, v drugem postal obvezen šele, ko je bil poslan drugemu cesarju in ga je ta tam razglasil.

Edina pomembnejša žarišča pravne kulture so bile pravne šole. Čeprav niso ničesar samostojno ustvarile, pa so z vnemo proučevale bogato klasično dediščino in s tem utirale pot Justinijanovi kodifikaciji.

V postklasični dobi je nastalo več zasebnih zbirk, ki so skušale zajeti celotno veljavno pravo (pravniško in cesarsko).

ZBIRKE CESARSKEGA PRAVA: ✍ IZPIT (našteti in kaj vsebujejo)

- 1) **Codex Gregorianus** - zasebna zbirka, ni bil uzakonjen, vseboval je cesarske konstitucije od Hadrijana do Dioklecijana (objavljen 295)
- 2) **Codex Hermogenianus** - zasebna zbirka, dopolnjeval je Gregorijev kodeks, vseboval je konstitucije Dioklecijana in njegovih sovladarjev (objavljen po 294)
- 3) **Codex Theodosianus** - uradna zbirka, vseboval je konstitucije od Konstantina naprej (objavljen leta 438 v V rim. cesarstvu, poslan tudi v Z del)
- 4) **Codex Iustinianus** - uradna zbirka (zbrano vse dotedanje cesarsko pravo, preurejeno in prečiščeno besedilo, objavljen 529)

ZAKON O NAVAJANJU: ✍ IZPIT

Izdala sta ga cesarja Teodizij II. in Valentijan III. (426). Z njim sta skušala urediti uporabljanje mnenj starih pravnikov. Po tem zakonu se je sodnik moral držati mnenja, ki ga je soglasno zastopalo 5 klasikov: Papinijan, Pavel, Ulpijan, Gaj in Modestin.

- če med njihovimi mnenji ni bilo soglasja → za sodnika obvezno mnenje večine od njih
- pri enakosti glasov → za sodnika obvezno mnenje Papinijana
- če se Papinijan ni izjavil → sodnik odloči po svoji presoji

Ta zakon dokazuje, da je bilo pravoznanstvo v tem času na nizki stopnji.

II. JUSTINIJANOVA KODIFIKACIJA

Justinijanova zgodovinska zasluga je v tem, da je dal zbrati vse veljavno rimsko pravo (pri tem je čim bolj ohranil svojski značaj starih virov) in sicer v latinskem jeziku (pojavljala se je namreč že grščina). S tem nam je ohranil rimsko pravo. Tudi sam je izdal več kot 500 novih zakonov, ki po kakovosti znatno presegajo dotedanjo postklasično zakonodajo, čeprav kažejo razne slabosti svojega časa. Justinijan spada med največje zakonodajalce svetovne zgodovine. S svojo kodifikacijo je rešil svetu eno največjih vrednot antične kulture.

1) Codex Iustinianus - 529

Justinijan je imenoval 10 člansko komisijo, ki naj bi v posebnem zakoniku zbrala vse cesarsko pravo. Novi zakonik naj bi nadomestil dotedanje 3 kodekse. Veljavne konstitucije je morala komisija porazdeliti in uvrstiti pod ustrezne naslove, iz njih odstraniti vse zastarelo in nebistveno, odpraviti morebitna nasprotja in ponavljanja, zato je lahko tekst konstitucij tudi spreminjala. Delo je bilo zelo hitro opravljeno in Justinijan je leta 529 s konstitucijo proglasil nov zakonik - Codex Iustinianus. Glede uporabljanja klasične pravniške literature so še naprej veljale določbe zakona o navajanju (iz 426). Na starejše cesarsko pravo se je bilo mogoče sklicevati le toliko, kolikor in kakor so bili posamezni predpisi sprejeti v novi zakonik. Codex Iustinianus iz leta 529 nam ni ohranjen, ker je bil kasneje revidiran in znova razglašen.

2) Digesta - 533 (ali Pandectae)

Hitro končanje kodeksa je Justinijana opogumilo, da se je lotil še težje naloge - kodificiral je v pravniških spisih zajeto pravo. Komisija je morala iz različnih pravniških spisov izbrati to, kar naj bi še veljalo. Po potrebi je lahko spremenila klasično besedilo. Odpravila je nesoglasja med mnenji različnih pravnikov in črtala ponavljanja. Justinijan je določil, naj se novi zakonik imenuje Digesta in že v naprej prepovedal njegovo komentiranje.

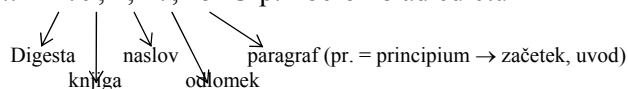
NOTRANJA IN ZUNANJA DELITEV DIGEST: ✍ IZPIT

a) ZUNANJA DELITEV

Digeste so razdeljene na 50 knjig, knjige na naslove, naslovi na odlomke (fragmente), obsežnejši odlomki pa na paragrafe (prvi paragraf = *principium*, njemu sledeči pa ima šele številko 1). Vsak odlomek ima **inskrpcijo**, v kateri je navedeno ime in spis klasika, od koder je bil ta odlomek prevzet.

D: 50 knjig → naslovi → odlomki (fragmenti) → paragrafi

npr.: D. 9, 2, 27, 15 Ulp. libero 18 ad edictum

LEGES GEMINATAE – ponavljajoči se fregmenti

LEGES ERRATICAE SIVE FUGITIVAE – določbe, ki so uvrščene na napačnem mestu

b) NOTRANJA DELITEV

Fragmenti si sledijo v določenem zaporedju:

4 mase:

1) odlomki o civilnem pravu	1) Sabinova masa
2) odlomki o honorarnem pravu	2) ediktna masa
3) odlomki iz respozne literature	3) Papinijanova masa
4) dodatna skupina (težko opredeljivi spisi)	4) dodatna (ali postpapinijanska) masa

Vsak naslov nima vseh štirih mas. Včasih je zaradi vsebinske zveze odlomek ene mase uvrščen med drugo maso. Nekateri naslovi imajo nekatere mase po 2x (prvotno so nameravali napraviti 2 naslova, ki so ju pozneje združili v enega).

Z digestami Justinijan ni docela zadovoljil potreb svojega časa, ker je v svoj zakonik prevzel marsikaj, kar ni bilo več v rabi. Na ta način pa je zato ohranil in rešil najdragocenejše iz del klasične jurisprudence.

interpolacije (vrinki) → zavestne spremembe besedila (v digestah klasičnih spisov, v kodeksu starejših zakonov)

3) Institutiones - 533 (*Institutiones seu elementa*)

Zaradi velikih sprememb celotnega prava je bilo treba narediti nov učbenik za pravni pouk. Justinijan je še pred objavo digest naročil komisiji, da naredi učbenik rimskega prava za začetnike. Ta učbenik je bil hkrati tudi zakonik, veljati pa je začel skupaj z digestami (533).

4) Codex repetitae praelectionis - 534

Kodeks Iustinianus (iz 529) je bilo potrebno revidirati, ker se je z omenjenimi zakoni in že ob sestavljanju digest dotedanje pravo v marsičem spremenilo. Justinijan je naročil predelati prvi kodeks (iz 529). Črtan je bil tudi zakon o navajanju (iz 426). Novi kodeks "ponovnega branja" (*repetitae praelectionis*) je razdeljen na:

12 knjig → naslovi → konstitucije (urejene po časovnem redu) → paragrafi

5) Novele (*novellae leges*)

Svojo zakonodajo je Justinijan postopoma dopolnjeval še z novimi zakoni (*novellae leges*), ki jih je hotel kasneje zbrati v posebni uradni zbirki. Ker se to ni zgodilo, so novele ohranjene v zasebnih zbirkah (2 latinskih in 1 grški). Največ novel je iz let 535 do 540. Večina jih je bila objavljena v grškem jeziku. V uvodu vsake novele Justinijan pove, kaj ga je pripravilo, da je ta zakon izdal. Nato sledijo določbe, za njimi pa so v epilogu odredbe glede izvrševanja zakona.

Justinijanove digeste, institucije in kodeks tvorijo en zakonik. Med njimi ne velja splošno načelo, da kasnejši zakon razveljavlja prejšnjega. To pa velja glede posameznih novel med seboj in tudi glede posameznih novel glede na digeste, institucije in kodeks. Justinijan je izrecno prepovedal komentiranje digest, ni pa enake prepovedi izdal za kodeks in institucije (verjetno je uvidel, da taka prepoved ne bo obveljala).

JUSTINIJANOVA KODIFIKACIJA: 1) Codex Iustinianus (529)
 2) Digesta (533)
 3) Institutiones (533)
 4) Codex repetitae praelectionis (534)
 + Novele (največ iz 535 do 540)

} en zakonik

PRAVNIŠKI SPISI, KI SO OHRANJENI ZUNAJ DIGEST: IZPIT

– Gajeve institucije (4 knjige)

- Ulpijanove regule
- Pavlove sentence

BIZANTINSKI ZAKONIKI in PRAVNE KNJIGE

- 1) **EKLOGA** (726 ali 740), cesar Leon III. in sin Konstantin V.
V uvodu utemeljujeta potrebnost novega zakonika s tem, da so stari zakoni postali nerazumljivi. Ekloga povzema nekaj določb iz Justinijanove kodifikacije, še več pa prinaša novih.
- 2) **PROCHIRON** (okrog 879), Bazilij I. Makedonski
Ta zakon je nadomestil Eklogo. V 40 poglavjih obširneje obravnava v glavnem isto materijo kot Ekloga. Z Bazilijem so zopet bolj upoštevali Justinijanovo pravo, ki so ga uporabljali v grških predelavah. Takoj po svojem nastopu je Bazilij uzakonil predpise za sodnike (sodnik mora opraviti strokovni izpit, biti mora nepodkupljiv, splošno neoporečen in vedno dostopen strankam).
- 3) **BAZILIKE** (892)
so najvažnejša bizantinska pravna zbirka (pripravljati jih je začel Bazilij I, končal pa sin Leon VI). V njih je v grškem besedilu povzeta najvažnejša vsebina Justinijanove kodifikacije, brez delitve na kodeks, digeste in institucije. Poleg tega je uporabljen tudi Prohiron. Žal ni ohranjen noben celoten rokopis Bazilik. Kljub skrčenju pravne snovi so Bazilike še vedno precej obsežne in nepregledne. Zato so v naslednjih stoletjih za praktične potrebe sestavljali izvlečke iz Bazilik in drugih pravnih virov.
- 4) **HEKSABIBLOS** (okrog 1345)
Grški sodnik Konstantin je sestavil pravno knjigo, ki naj bi zajela celotno takrat veljavno rimsko pravo. razdelil jo je na 6 knjig (hex = 6). V Grčiji so Heksabiblos uporabljali kot zakonik, subsidiarno pa so veljale Bazilike in Justinijanov Corpus iuris civilis.

Justinijanova kodifikacija je sčasoma na Vzhodu imela čedalje več nasprotnikov. Sodna praksa je imela težave predvsem glede latinskega jezika, ki v Bizancu (predvsem pa na podeželju) ni bil več živ jezik. Uporabljanje kodifikacije je oteževala tudi njena slaba preglednost (ista snov je obravnavana v digestah, institucijah, kodeksu in morda tudi v novelah). Zato so poskušali z novo zakonodajo. V enotnih zakonikih, pisanih v grščini, naj bi se zbralo vse veljavno pravo. Poleg zakonikov obstajajo tudi pravne knjige, ki so dela zasebnikov.

USODA JUSTINIJANOVE KODIFIKACIJE NA ZAHODU

1) VULGARNO PRAVO

V vsakdanji praksi so zlasti v oddaljenih provincah uporabljali rimsko pravo, ki se je znatno razlikovalo od klasičnega → vulgarno pravo. Klasično precizno izražanje je pogosto zbledelo, zabrisane so mnoge določbe in ustanove. Takratno pravoznanstvo je bilo na zelo nizki stopnji (to dokazuje borna pravniška literatura).

vulgarno pravo → rimsko pravo, ki ima primešane barbarske sestavine

2) GLOSATORJI

Lombardisti so k manj znanim besedam in težje razumljivim stavkom začeli dodajati kratke razlage in pojasnila - glossae. Pisali so jih na robu (*glossa marginalis*) ali med vrsticami besedila (*glossa interlinearis*). Podobno so z glosami začeli pojasnjevati težje razumljive besede in stavke rimskega prava predstavniki nove šole - glosatorji.

Glosatorji v zah. Evropi so vnovič odkrili bogato vsebino rim. prava, kakor je bilo zbrano v Justinijanovi kodifikaciji in novelah. Delovanje glosatorjev je bilo predvsem teoretično: omejevalo se je na razlaganje in glosiranje Justinijanovega rim. prava. Njihova doba se je zaključila z zbirko **Glossa ordinaria** (Glosa pravilna), v kateri je Accursius zbral dotedanje starejše in sodobne glose k vsem delom Justinijanovega Corpus-a iuris civilis. Posamezne glose je označil po njihovih avtorjih (neuporabne ali pogrešene stvari iz njihovih spisov je zavrzel). Sčasoma so po njegovi Glosi presojali, ali naj bo kaka določba iz Justinijanovih zakonikov upoštevana ali ne več.

3) POSTGLOSATORJI (komentatorji)

so mnogo bolj težili k povezavi s takratnim pravom. Navadno niso več segali po Justinijanovih virih, ampak so gradili naprej na dosežkih glosatorjev ter so jih po svoje obdelovali. S tem svojim razširjenim delovanjem so utirali pot tudi mednarodnemu zasebnemu pravu. Najuglednejša komentatorja sta bila: Bartolus in Baldus. Žarišča nove šole so bile univerze v Italiji.

4) RECEPCIJA RIMSKEGA PRAVA v Nemčiji

Od konca 12. stol. dalje se je razširjalo prepričanje, da rimsko pravo še velja v celoti ali vsaj subsidiarno na območju rimske države nemške narodnosti - t.j., da velja, če nima domače pravo že svojih, drugačnih določb (teoretična recepcija). V upravni in sodni praksi so čedalje bolj uporabljali določbe iz Justinijanovih zakonikov (praktična recepcija).

teoretična recepcija → prepričanje, da je potrebno rim. pravo uporabiti za tista razmerja, ki jih domače pravo ne ureja

praktična recepcija → dejanska uporaba v sodni in upravni praksi

IZPIT:

Rimsko pravo je skupaj z delom kanonskega prava in z langobardskim fevdnim pravom v veliki meri postalo del veljavnega prava kot t.i. **obče pravo**. Do tega je prišlo brez izrecnih zakonodajnih predpisov, tako rekoč po nujnosti gospodarskega in pravnega razvoja. Ta pojav se imenuje **recepcija rimskega prava**. Za obseg recepcije je bilo vodilno pravilo, da se upoštevajo le tiste določbe v Justinijanovih zakonih, ki jih je Accursius navajal kot glosirane v svoji Glossa ordinaria.

(Razlika med občim in običajnim pravom → glej str. 3, **IZPIT**).

NAJVAŽNEJŠE RAZVRSTITVE PRAVA

- **lex** – se navadno imenuje posamezno pravno pravilo, beseda lahko pomeni tudi obvezno pogodbeno določilo sploh. Pravno pravilo obsega zapoved ali prepoved (*praeceptum*), ki ji navadno sledi določba, kaj naj se zgodi, če zapoved ne bo izpolnjena (*sanctio*)
- **lex perfecta** – pravno pravilo, ki določa, da njegova kršitev povzroča ničnost strankinega ravnanja
- **lex minus quam perfecta** – če kršitev predpisa povzroča samo kazen za stranko, ne pa ničnosti poslovanja
- **lex plus quam perfecta** – odreja za kršitev ničnost in kazen
- **lex imperfecta** – predpis, ki nima nobene sankcije

13. primer

Zakoni so po svojem učinkovanju ali popolni (*leges perfectae*) ali nepopolni (*leges imperfectae*) ali manj kot popolni (*leges minus quam perfectae*). **Lex perfecta** je zakon, ki prepoveduje, da se nekaj stori, in če je to storjeno, razveljavi. **Lex imperfecta** je zakon, ki prepoveduje, da se nekaj stori, in če je to storjeno, niti ne razveljavi, niti ne naprti kazni tistemu, ki je ravnal proti zakonu. **Lex minus quam perfecta** je zakon, ki prepoveduje, da se nekaj stori, in če je storjeno, tega ne razveljavlja, pač pa kaznuje tistega, ki je ravnal proti zakonu.

Pojma prava ali pravnega reda rimski pravni viri ne opredeljujejo (isto velja glede drugih temeljnih pojmov). Za označbo prava uporabljajo besedo *ius*, ki lahko pomeni tudi: pravico, pravni položaj neke osebe ali premoženjskega predmeta, v nekaterih besednih zvezah pomeni prostor, kjer posluje pravosodni magistrat (*si in ius vocat; in iure*), včasih pomeni pravoznanstvo.

RAZVRSTITEV PRAVA:

1. javno pravo – zasebno pravo
2. *ius cogens* – *ius dispositivum*
3. *ius commune* – *ius singulare*

Na poznejši razvoj je močno vplival Ulpijan s svojim razlikovanjem med javnim in zasebnim pravom.

javno pravo → se ukvarja z ustrojem rimske države (pravo države in njenega premoženja)

zasebno pravo → koristi posameznikov; posameznik in njegova družina (posameznik sklepa pravne posle s soobčani - zasebna avtonomija)

14. primer

*Študij prava obsega dve področji: javno in zasebno pravo. Javno pravo se nanaša na ureditev rimske države, zasebno pravo pa obravnava koristi (tj. interese) posameznika: nekatere zadeve se namreč nanašajo na javne, nekatere pa na zasebne koristi. Javno pravo ureja (dobesedno: obstaja v) svete stvari, svečeništvo in državne uradnike (magistrate). Zasebno pravo je trodelno: sestavljeno je iz načel naravnega prava (*ius naturale*), prava narodov (*ius gentium*) in države (*ius civile*).*

23. primer

Zasebni dogovori ne morejo spremeniti javnega prava.

ius cogens (prisilno pravo) → pravne določbe, ki vežejo stranke tako močno, da tudi sporazumno ne morejo ničesar drugega določiti

ius dispositivum (popustljivo pravo) → določbe, ki veljajo, kadar se stranki v konkretnem primeru ne sporazumeta drugače

ius commune → obsega pravna pravila, ki splošno veljajo

ius singulare → obsega pravna pravila, ki veljajo kot izjema od splošnega pravila

privilegium → posebna zakonska norma, izdana v škodo posameznika (v Ciceronovi dobi) – v tem primeru je Zakonik XII plošč prepovedal privilegije. V klasičnem pravu je privilegij pravna dobrota (v prid posameznikov ali skupini oseb):

- a) *privilegia favorabilia* - so v prid privilegirani osebi
- b) *privilegia odiosa* - so bili v škodo privilegirani osebi
- c) *privilegium personae* -
- d) *privilegium rei* - davčne olajšave glede določenih zemljišč
- e) *privilegium causae* - prednost nekaterih terjatev v konkurzu

actio → strankino (tožnikovo) dejanje, ki sproži redni pravdni postopek zoper drugo stranko (toženca). To je

mogoče le, če je neka tožba kot taka v pravnem redu pripoznana.

Večina tožb se končuje z obsodbo (*condemnatio*), v klasičnem pravu se toženec vedno obsodi na denar (ne na vrnitev stvari)! V nekaterih (predvsem stvarnopravnih) tožbah je sodnik pred izrekom denarne obsodbe

pozval toženca, naj prostovoljno vrne tožniku sporni predmet. Take tožbe se imenujejo *actiones arbitrariae*; odstavek, ki sodniku nalaga, da prej pozove toženca, naj stvar prepusti tožniku, pa imenujemo **restitutorno klavzulo**.

actiones arbitrariae → (predvsem stvarnopravne tožbe) preden je sodnik izrekel denarno obsodbo, je pozval toženca, naj prostovoljno vrne tožniku sporni predmet

restitutorna klavzula → odstavek, ki sodniku nalaga, da pred izrekom sodbe pozove toženca, naj stvar prepusti tožniku

V **civilnopravni dobi**, ko je bilo gospodarsko življenje le malo razvito, so bile akcije redke. Potekale so ali iz običajnega prava ali pa so jih uvajali posamezni zakoni (predvsem zakonik XII plošč). Omejitve so obstajale tudi glede oblik pravedanja. Posamezno tožbo je bilo mogoče začeti in dokončati le na način, ki je veljal kot zakonit. Take oblike pravedanja so imenovali *legis actiones* (= akcije po zakonu).

V naprednejših družbenih in gospodarskih razmerah je **pretor** uvajal nove tožbe in zanje omogočal tudi poznejši t. i. formularni pravdni postopek. V pisemenih tožbenih obrazcih je zajel pogoje, pod katerimi naj sodnik toženca obsodi v smislu tožnikovega tožbenega zahtevka; drugače naj ga oprosti. Včasih je moral sodnik podrobneje preiskati resničnost nekaterih toženčevih ugovorov (npr. da se je zavezal, ker ga je tožnik ustrašoval ali prevaral), zato je pretor na toženčevo prošnjo uvrstil v tožbeni obrazec nov odstavek, ki je bil v prid tožencu. Sodnik je moral ugotoviti, ali je toženčev ugovor resničen - če je bil, je moral sodnik toženca oprostiti, čeprav bi ga moral obsoditi glede na splošne pogoje v tožbenem obrazcu. Tako je pretor dodal pozitivnim pogojem za obsodbo še nov - negativen pogoj, ki je utegnil izvzeti toženca od obsodbe. Tak dostavek tožbenem obrazcu se imenuje **exceptio** (*ex* = iz, *capere* = vzeti).

Primer:

“Če se izkaže, da je toženec tožniku dolžan 100 sestercev, naj sodnik obsodi toženca v prid tožniku na 100 sestercev. Če se ne izkaže, ga oprosti.”

Ekscepcija, uvrščena za pogojnim stavkom, se glasi: “... če se ni kaj zgodilo zaradi tožnikovega nepoštenega (doloznega) ravnanja.”

B. SPLOŠNI DEL

Pravni posel je dejanje, ki ga stranka opravi zato, da bi v skladu z določbami pravnega reda dosegla želeni pravni učinek.

VRSTE PRAVNIH POSLOV

- 1) ENOSTRANSKI – nastanejo po volji ene stranke (npr. oporoka)
DVO/VEČ STRANSKI – pogodbe
- 2) OSEBNI – vodijo do osebnih pravnih učinkov (npr. sklenitev zakonske zveze)
PREMOŽENJSKI – vodijo do premoženjskih pravnih učinkov (stvarno, dedno, obligacijsko pravo)
- 3) ODPLAČNI (ONEROZNI) – stranka za svoje ravnanje pričakuje povračilno dajatev druge stranke (npr. pri kupni pogodbi)
NEODPLAČNI (LUKRATIVNI) – ni povračilne dajatve (npr. darilna pogodba)
- 4) MED ŽIVIMI (INTER VIVOS) – stranke želijo s pravnimi posli ustvarjati pravne učinke, ki naj se uresničijo, dokler stranke živijo
ZA PRIMER SMRTI (MORTIS CAUSA) – pravni učinki, ki naj nastopijo šele po smrti stranke (npr. oporoka, volilo, postavitve dediča)
- 5) OBLIČNI – morajo se skleniti v določeni slovesni obliki
BREZOBLIČNI – niso vezani na nobeno obliko
- 6) OBVEZUJOČI – stranka se zaveže, da bo nekaj dala, storila ali opustila (npr. kupec plačati kupnino, prodajalec pa prepustitev stvari)
RAZPOLAGALNI (DISPOZITIVNI) – neposredno spreminjajo pravice: odsvojitvev, ustanovitvev, ukinitvev pravice (npr. prenos lastnine, zavrženje stvari, ustanovitev služnosti, zastavitev, odstop terjatve, odpust dolga)
- 7) ABSTRAKTNI – namen iz pravnega posla ni razviden (npr. stipulacija)
KAVZALNI – namen je razviden iz pravnega posla (*causa* - namen)

! SESTAVINE PRAVNIH POSLOV:

- 1) **bistvene sestavine** – pravni posel jih mora vsebovati, brez njih pravni posel ne more nikoli nastati (npr. dokler se prodajalec in kupec ne sporazumeta o blagu in ceni, kupna pogodba ne more nastati).
- 2) **naravne sestavine** – pravni posel določene vrste jih redno vsebuje (npr. prodajalec je kupcu odgovoren za stvarne in pravne napake stvari), v konkretnem primeru jih stranki lahko z izrecnim dogovorom izključita.
- 3) **slučajne sestavine** – veljajo za konkretni pravni posel, za katerega so bile izrecno dogovorjene (ne veljajo splošno za take pravne posle), ne smejo nasprotovati bistvenim sestavinam. Če je slučajna sestavina dogovorjena, velja kot bistvena! (pogoj, rok, naloga)

PREDPOGOJ ZA NASTANEK PP:

1. **volja**, ki mora biti navzven zaznavna → moramo jo izjaviti (pri dvostranskih PP se morata ujemati izjavi volje obeh strank)
2. **poslovna sposobnost** strank

nagib – predstave, ki vplivajo na stranko, da sklene določen PP, ne da bi te predstave bile vsaj slučajne sestavine PP (npr. kupim kovček, ker nameravam odpotovati)

causa – namen

Rimsko civilno pravo (+ klasiki): nagib ne vpliva na veljavnost PP (PP je veljaven tudi, če je sklenjen iz strahu). Pretorsko pravo je omogočilo upoštevanje dveh nagibov:

- silo in strah (*vis ac metus*)
- prevaro (*dolus*)

⇒ **ex tunc** – od tedaj dalje (od trenutka pred nastankom PP)

⇒ **ex nunc** – od sedaj dalje

-um = srednji spol (samostalniki)

INTEGRO - obnoviti, postaviti na prejšnje mesto

a^o → actio (tožba)

exc^o → exceptio (dostavek v prid tožencu)

33. primer:

Tožba (actio) ni nič drugega kot pravica, da se tisto, kar je nekomu dolgovano, zasleduje s tožbo.

35. - 37. primer:

POPULARNA TOŽBA - tožba, s katero se brani lastna pravica ljudstva. Če jih več toži s popularno tožbo, izbere pretor najprimernejšega tožnika. Ta tožba se dovoli neomadeževani osebi (= ki je ni zadela infamija), to je tisti, ki sme postulirati (začeti postopek) po ediktu.

34. primer:

Vsi ugovori (ekscepcije) so sestavljeni v nasprotju s trditvami, ki jih uveljavlja tisti, s komer teče pravda.

Če toženec trdi, da je tožnik (ki terja vrnitev denarja, ki ga sploh ni izplačal) storil nekaj določno, se *exc^o* oblikuje takole: "Če se v tej zadevi ni nič zgodilo niti se ne godi zaradi tožnikovega naklepa". Če toženec trdi, da tožnik terja denar v nasprotju z dogovorom, se oblikuje ugovor tako: "Če se tožnik in toženec nista dogovorila, da naj se ta denar ne iztožuje".

Tudi v drugih primerih se ugovor oblikuje podobno. Vsak ugovor uveljavlja toženec, v tožbeno formulo se vnese tako, da napravi sodbo pogojno - to je, da ne bo sodnik toženca obsodil drugače kot če se dokaže, da v zadevi, o kateri teče pravda, tožnik ni storil ničesar določno. Prav tako ga sodnik ne bo obsodil drugače, kot če se izkaže, da ni bil sklenjen dogovor o neiztoževanju dolgovanjega denarja.

38. primer:

Replike niso nič drugega kot ekscepcije, ki prihajajo s strani tožnika. Z repliko se oporeka ekscipciji.

NAGIB

1) **VIS AC METUS** – sila in strah (psihična, NE fizična)

Pretor, ki ni imel zakonodajne oblasti, ni mogel naravnost spremeniti civilnega prava, ki je imelo izsiljeni PP za veljaven. Na podlagi svojega imperija pa je skušal ustrahovani stranki pomagati na trije načinov:

a) **RESTITUTIO IN INTEGRUM** (postavitev v prejšnje stanje)

Z njim je pretor obnovil tisto pravno stanje, ki bi bilo, če bi izsiljeni PP ne bil nikoli sklenjen. To je učinkovalo za nazaj (ex tunc – od tedaj). Zaradi nastalih sprememb pa to velikokrat ni bilo možno.

b) **ACTIO QUOD METUS CAUSA**

S to tožbo je lahko prisiljena in ustrahovana stranka zahtevala povračilo škode, ki jo je utrpela zaradi izsiljenega PP. Oškodovanec je to tožbo naperil zoper tistega, ki je iz takega PP pridobil premoženjsko korist (neglede na to, ali je sam izvajal nasilje ali tretja oseba).

Če je sodnik po opravljenem dokazovanju pozval toženca, naj pridobljeno korist vrne tožniku in je toženec to storil → je bil oproščen, drugače mu je grozila obsodba na 4-kratni znesek.

c) **EXCEPTIO QUOD METUS CAUSA** (dostavek v prid tožencu)

Z njim je pretor varoval toženo stranko, ker bi morala po civilnem pravu izpolniti to, za kar se je z izsiljenim PP zavezala. Po civilnem pravu bi moral sodnik toženca obsoditi, pretor pa je na toženčevo prošnjo uvrstil v tožbeni obrazec še dostavek: “in če se v tej zadevi ni zgodilo kaj iz strahu”. Če je sodnik ugotovil, da je tožnik pripravil toženca v strah s svojim nasiljem, je moral toženca oprostiti.

Klasični pravniki so sčasoma postavili splošna merila o tem, kateri strah je upoštevan kot nagib. ↓

POGOJI ZA PRAVNO VARSTVO VIS AC METUS:

Zagrożeno mora biti: - hudo zlo, ki vpliva tudi na najbolj trdnega moža
 - nekaj, kar ustrahovanca takoj in neposredno ogroža
 - nekaj, kar je protipravno

Pri tem ne zadošča strah, ki izvira iz samega spoštovanja.

2) **DOLUS**

Tukaj gre za nepošteno, zvijačno ali goljufivo ravnanje. V obligacijskem pravu pomeni dolus naklep (zavestno in hoteno protipravno dejanje). Dolus ima torej 2 pomena:

- nepošteno, zvijačno, goljufivo dejanje (v smislu nagiba)
- naklep (stopnja krivde)

Pravna sredstva: restitutio in integrum, a^o quod metus causa, exc^o quod metus causa.

45. primer:

Če je kdo pod prisilo (zaradi strahu) nastopil dediščino, je postal dedič. Pretor pa mu bo dovolil postavitve v prejšnje stanje, tako da mu bo dana možnost, da se vzdrži dedovanja.

Če je kdo pod prisilo zavrnil dediščino, mu pretor pomaga po dveh poteh: lahko izbere analogne tožbe kot dedič ali tožbo actio quod metus causa.

IZJAVA POSLOVNE VOLJE

Predpogoj za nastanek PP je strankina poslovna volja, ki mora biti izjavljena (in s tem spoznavna in upoštevana za pravo). Izjava volje je oblična ali brezoblična.

a) OBLIČNA IZJAVA VOLJE

Pravni red izrecno določa, da mora biti za nekatere PP poslovna volja strank izražena v določeni obliki. Če poslovna volja ni tako izražena, PP ne nastane. To so oblični PP. Obličnost splošno prevladuje v primitivnem pravu. Kolikor bolj se pravo razvija (vzporedno s splošnim gosp. in družb. razvojem), toliko bolj opušča stare obličnosti, vendar pa včasih tudi uvaja nove (npr. pismeno obliko).

za baker in tehtnica

MANCIPACIJA → je PP (*per aes et libram*) za prenos lastnine.

- 2 stranki: odsvojitelj, pridobitelj (= lahko tudi suženj ali sin)
- nepristranski tehtničar je odtehtal kupnino v bakru (kasneje so kupnino plačali v denarju, ki ga je tehtničar preštel)
- 5 odraslih moških državljanov (priče)
- pridobitelj je izjavil, da je prisotna stvar njegova
- odsvojitelj je molčal in s tem je prešla lastninska pravica na pridobitelja (postal je lastnik)
- zastopani so morali biti vsi elementi

IN IURE CESSIO → je navidezna pravda

- tožnik = pridobitelj, toženec = odsvojitelj (oba sta morala biti osebno navzoča!)
- tožnik je trdil, da je stvar njegova, toženec ni ugovarjal (oz. je molčal)
- opravlja se pred magistratom (pretorjem), ne pred sodnikom!

Justinijan je večino obličnosti odpravil, tako tudi mancipacijo ter in iure cessio.

b) BREZOBLIČNA IZJAVA VOLJE

Pri brezobličnih PP zadošča, da stranka izjavi svojo poslovno voljo v kakršnikoli obliki, samo da je navzven spoznavna.

IZREČNO: ustno, pisno, odkimavanje, prikimavanje

MOLČE: lahko izraža stranka poslovno voljo s takimi dejanji, ki se ponavadi ne uporabljajo za izražanje poslovne volje, v konkretnem primeru pa jih lahko po pameti imamo za izjavo določene volje – to so **konkludentna dejanja**.

Primer: če oporočni dedič izterjuje neko zapustnikovo terjatev, izraža molče svojo voljo, da hoče pridobiti dediščino; če upnik vrne dolžniku zadolžnico.

reservatio → pridržek (izjava stranke, da se neko njeno ravnanje ne sme razumeti v nekem določenem smislu, v katerem bi ga po splošnem pojmovanju mogli razlagati).

Rimsko pravo ni postavilo nobenega splošnega pravila glede molka.

Klasik Paulus: “Kdor molči, ničesar ne izjavlja (priznava), je pa tudi res, da ne oporeka (zanika).

Občepravna doktrina:

Qui tacet, cum loqui potuit et debuit, consentire videtur.

Kdor molči, ko je (bi) mogel in moral govoriti, se zdi, da pritrjuje.

TACEO - molčati ET - in CONSENTIO - soglašati LOQUITOR - govoriti CUM - ko VIDETUR - zdeti se

27. primer:

Tisti, ki molči, ni nujno, da pritrjuje, gotovo pa je, da ne zanika. (Qui tacet, non utique fatetur: sed tamen verum est eum non negare.)

praesumptio iuris (pravna domneva) – to je negotovo dejstvo, ki ga štejemo za gotovega. Nekaj štejemo za resnično, kar je po splošnih izkušnjah najbolj verjetno. Možen je protidokaz. Veljavno je samo, če ni dokazano nasprotno.

31. primer: ✍ IZPIT

Če sta hkrati umrla oče in sin (ki ga je oče z oporoko postavil za edinega dediča) so domnevali, da je umrl otrok:

- a) pred očetom, če je bil sin še nedorasel (mlajši od 14 let)
- b) za očetom, če je bil sin že dorasel

28. primer:

Verjeti je treba, da je otrok, ki se rodi v 7. mesecu v veljavnem zakonu, zakonski.

29. primer:

Ker je mati vedno gotova (tj. zanjo se vedno ve, kdo je), četudi je spočela izven zakona; oče pa je tisti (tj. zanj se šteje), na katerega kaže zakonska zveza.

praesumptio iuris et de iure – glede te pravne domneve ni mogoč in upoštevan noben protidokaz

32. primer:

Otrok, ki je bil rojen 10 mesecev po očetovi smrti, ne more biti poklican k zakonitemu dedovanju.

fictio – dejstvo, ki ga štejemo za resnično, čeprav vemo, da ni resnično. Za to mora obstajati važen pravno politični razlog (npr. dedovanje).

Primer: da je Rimljan umrl v tistem trenutku, ko je bil v vojni ujet (brez fikcije ne bi bilo mogoče za njim oporočno dedovanje). Če je Rimljan prišel iz vojnega ujetništva, so oživele vse njegove pravice! (*fictio legis Corneliae*)

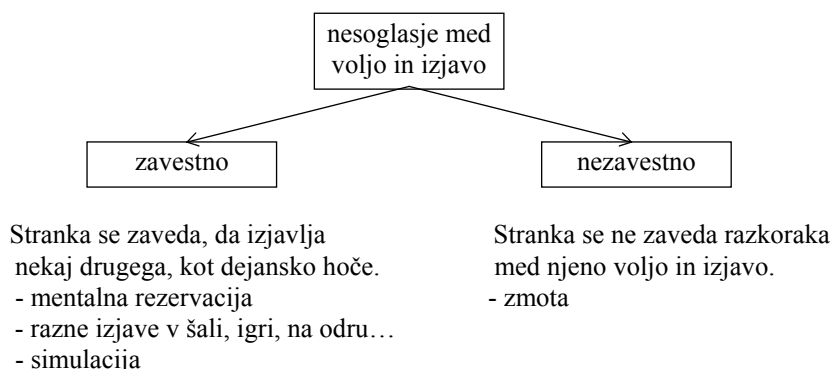
SOGLASJE MED VOLJO IN IZJAVO

- 1) TEORIJA VOLJE → upoštevati je potrebno tisto, kar je stranka v resnici hotela (ne izjavila) pod pogojem, da to stranka dokaže (oz. tisti, ki trdi, da izjava ni izrazila resnične volje). Ko je to dognano, izjava ne ustvarja nameravanega učinka. Vendar se na to načelo ne more sklicevati stranka, ki je zavestno nekaj izjavila, česar ni hotela (mentalna rezervacija).
- 2) TEORIJA IZJAVE → upošteva se tisto, kar je stranka izjavila. Druga stranka (kateri je bila izjava namenjena) je namreč sprejela izjavo za resnično voljo. Zato ni mogoče upoštevati, da je prva stranka v resnici hotela nekaj drugega, kakor pa je izjavila.
- 3) TEORIJA ZAUPANJA → upošteva se tiste strankine izjave, ki jih je nasprotna stranka sprejela ali jih je mogla sprejeti za izraz resnične volje (čeprav izjave niso izražale resnične volje).

V obličnih PP velja popolnoma teorija izjave, v drugih PP pa se že upošteva volja (že v klasični, še bolj pa v postklasični dobi).

Pretorsko pravo: upošteva se volja stranke (kar je želela), pretor torej upošteva voljo in nudi možnost pravnega varstva stranke.

Rimsko pravo je izrazito **kazuistično** – primere so reševali različno od primera do primera.

Z A V E S T N O N E S O G L A S J E

- a) **MENTALNA REZERVACIJA** - stranka zavestno izjavi nekaj drugega, kot želi zares, ne da bi to povedala drugi stranki. Ne more biti pravno upoštevana. Rimski viri je ne omenjajo.
- b) **IZJAVE**, dane v šali, igri, šoli, na odru - nikoli ne ustvarjajo rednih pravnih poslov. Iz vseh okoliščin je druga stranka morala ali vsaj mogla spoznati, da taka izjava ni bila resno mišljena, to pa je tudi splošno znano vsej javnosti. Če pa druga stranka brez svoje krivde ni spoznala šale, PP kjub temu ne velja, toda ta stranka sme zahtevati odškodnino od stranke, ki je dala izjavo.
- c) **SIMULACIJA** - obe stranki izjavita, da hočeta skleniti določen PP, v resnici pa ga nočeta. Obe želita nekaj drugega in to jima je tudi znano. Pod navideznim (simuliranim) PP stranki ponavadi skrivata drug PP (prikrit PP), ki ga sicer hočeta skleniti, vendar zanj ne izjavita potrebne poslovne volje.

Rimsko pravo ni imelo nobenega splošnega pravila za presojo simuliranih PP. Klasično pravo jih je reševalo kazuistično, vendar na splošno bolj upoštevalo izjavo volje in je zato simulirane PP načeloma pripoznavalo kot veljavne. Nasprotno pa je Justinijanovo pravo bolj upoštevalo voljo: ↓

Plus valere quod agitur quam quod simulate concipitur.

Več velja tisto, kar je hoteno, kot tisto, kar je simulirano.

↑ Navidezni PP zato ne velja (ker ni hoten), prikriti pa velja le toliko, kolikor sta stranki s svojim navideznim PP izpolnili vse, kar je treba, da nastane prikrit PP.

52. primer:

Navidez sklenjena (simulirana) zakonska zveza je nična.

54. primer:

Ne gre za kupno pogodbo, če kdo pri njenem sklepanju postavi ceno, ki je ne namerava izterjati, ker želi stvar podariti.

FIDUCIRANI PP – ne sodijo med simulirane PP. Sklenjeni so na poštenje in zaupanje. Pridobitelj lastnine na neki stvari se dotedanjemu lastniku zaveže, da na poštenje pridobljene lastninske pravice v določenem obsegu ne bo uporabil. Stranki želita skleniti tak posel (odsvojitve stvari) in to svojo voljo tudi pravilno izjavita. Obenem pa medsebojno omejita učinke PP z drugim PP – posebno pogodbo → **pactum fiduciae** (glej obligacije, str. ___).

Fiducirani PP z upnikom: dolžnik je prepustil upniku svojo stvar v lastnino, obenem pa se je upnik zavezal, da stvari ne bo odsvojil, temveč jo bo vrnil dolžniku, ko bo dolg plačan. → **fiducia cum creditore contracta**

Fiducirani PP s prijateljem: lastnik je prepustil svojo stvar v lastnino prijatelju (posodil, shranil). Pridobitelj je odsvojitelju obljubil, da mu bo stvar vrnil takoj, ko jo bo ta zahteval nazaj. → **fiducia cum amico contracta**

IMAGINARNI PP – ne sodijo med simulirane PP. Pri teh poslih je vsakomur očitno, za kaj gre. Stranki nista nameravali nikomur ničesar prikrivati.

Primer: če je Rimljan (oče) želel, da nad njegovim sinom preneha očetovska oblast, ga je 3x (navidezno) prodal svojemu zaupniku, ki ga je vsakič izpustil iz svoje oblasti. Med očetom in zaupnikom je bilo dogovorjeno, da so te prodaje le navidezne (imagarne).

NEZAVESTNO NESOGLASJE

ZMOTA (error) - je nezavestno nesoglasje med izjavo in voljo. Stranka se ne zaveda, da izjavlja nekaj, česar v resnici noče. Za vsako zmoto je bistveno nepoznavanje nekega dejstva, neka nevednost (*ignorantia*) stranke. Rimsko pravo uporablja kot enaka izraza error in ignorantia.

Pravna zmota: Ignorantia iuris nocet.

Dejanska zmota: Ignorantia facti non nocet. (Nepoznavanje dejstev ne škoduje)

Na pravno zmoto so se lahko sklicevali le: ženske, vojaki, rustici (neizobraženi) in mladoletni (pod 25 let). Pri obličnih civilnopravnih poslih (mancipacija, in iure cessio) se ni bilo mogoče sklicevati na dejansko zmoto! Upoštevali pa so jo predvsem pri brezobličnih PP (zlasti kupna pogodba).

VRSTE ZMOTE PO KLASIČNEM PRAVU

Zmota o:

- pravnem poslu (*error in negotio*) - povzroči ničnost, ker manjka poslovna volja
- osebi (*error in persona*) - včasih povzroči ničnost (če je zmota le v imenu osebe, PP velja)
- imenu sužnja (*error in nomine*) - ne škoduje, če sta dolžnik in upnik mislila istega sužnja
- stvari, ki je predmet PP (*error in corpore*) - povzroči ničnost
- snovi stvari (*error in substantia, in materia*) - odvisno od okoliščin (npr. kupec hoče kupiti vino, dobi pa kis. Če je kis vinski - kupna pogodba velja, če ni vinski, pa ne velja). V nekaterih primerih je bila pogodba nična, npr. če je kupec kupil medenino za zlato, svinec za srebro...

Klasiki skušajo ohraniti sklenjene PP v veljavi, zato omejujejo pomen zmote. Strankam (ki so ravnale v zmoti) skušajo pomagati na druge načine, npr. s tožbo za odškodnino.

56. primer:

Šteje se, da nedorasli, ki ravnajo brez varuha, ničesar ne morejo in ne razumejo.

57. primer:

Nepoznavanje prava vsakomur škoduje, nepoznavanje dejstev pa ne škoduje. Osebam, mlajšim od 25. let je dovoljeno, da ne poznajo prava (če ni delikta, jim nepoznavanje prava ne škoduje). V določenih primerih isto velja za ženske. Če nedoletna oseba da posojilo sinu pod očetovo oblastjo, ji pretor pomaga tako, da se šteje, kot da ne bi bila dala posojila.

Nepoznavanje dejanskih okoliščin pa nekomu ne škoduje le takrat, kadar mu ni mogoče očitati velike malomarnosti.

Nepoznavanje prava stranki škoduje, če je imela možnost, da se obrne na pravnika ali pa je sama pravno izobražena (pravno stanje bi lahko poznala).

59. primer:

Ne zdi se, da soglaša tisti, ki je v zmoti.

POGOJ

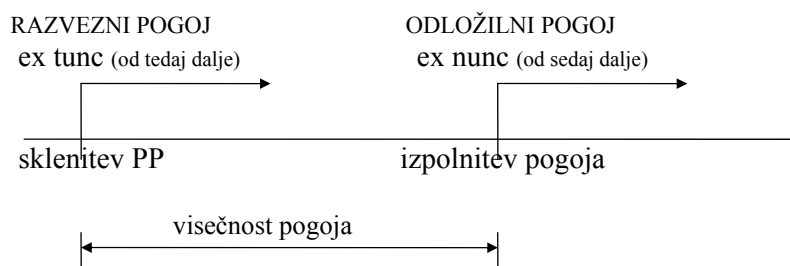
je bodoče, objektivno negotovo dejstvo, od čigar uresničitve ali neuresničitve je ~~po strankini volji~~ odvisna **UČINKOVITOST PP** (pazi: NE veljavnost!). Dejstvo, ki služi kot pogoj, je dejanje ali dogodek. (Slučajne sestavine PP: pogoj, rok, nalog.)

- pozitiven ali trdilen – ko zavisi PP od uresničitve nekega dejstva (storitve), gre za neko spremembo obstoječega stanja
- negativen ali nikalen – ko PP zavisi od neuresničenja dejstva, ki je postavljen kot pogoj, gre za ohranitev obstoječega stanja (npr. vdova naj bo dedinja, če se ne bo več omožila)
- kazualen – je popolnoma neodvisen od strankine volje (npr. če bo naslednje leto dobra letina)
- potestativen – je odvisen od strankine volje (npr. če greš tja)
- mešan – je le delno odvisen od strankine volje (npr. če se poročiš z A)

NAJVAŽNEJŠA DELITEV:

- odložilni ali suspenzivni pogoj** – odlaga učinek PP, da (ko) se uresniči ali neuresniči dejstvo, ki je postavljeno kot pogoj → ex nunc (npr. če opraviš izpit, ti kupim to in to)
- razvezni ali resolutivni pogoj** – razveljavi že veljaven in učinkovit PP brž, ko se uresniči kot pogoj postavljeno dejstvo → ex tunc (npr. najemna pogodba - lahko stanuješ tu, če...)

✍ IZPIT: *Pojasni pojma ex tunc in ex nunc!*

Kadar rimski viri na splošno govorijo o pogoju, mislijo na odložilni (suspenzivni) pogoj. Kdor izpolni svojo obveznost, preden se izpolni odložilni pogoj, sme svojo dajatev zahtevati nazaj. Ko postane gotovo, da se ta pogoj ni izpolnil, nastopi tako pravno stanje, kakor da PP ne bi bil nikoli sklenjen. Ko se pogoj izpolni, velja PP ex nunc (kakor da bi bil PP sklenjen v trenutku, ko se je izpolnil pogoj). PP ne škoduje, če je stranka pred izpolnitvijo pogoja izgubila poslovno sposobnost (imeti pa jo mora ob sklenitvi PP). Če med visečnostjo pogoja prepreči njegovo izpolnitev tista stranka, ki je zainteresirana, da se pogoj ne bi izpolnil → velja, kakor da je pogoj izpolnjen!

NAVIDEZNI POGOJ – dejstvo, ki je postavljeno kot pogoj, manjka pa mu ena od definicij pogoja.

Če je za pogoj postavljeno neko sedanje ali preteklo dejstvo, je PP sklenjen brezpogojno (npr. če imaš 2 izvoda določene knjige). Če je kot pogoj stavljeno dejstvo resnično - je PP takoj brezpogojno veljaven (in obratno).

NUJNI POGOJ – dejstvo, ki je stavljeno kot pogoj, se mora nujno izpolniti (npr. če bo A umrl). Suspenziven nujni pogoj: PP je brezpogojen in takoj velja. (npr. ko boš umrl)

NEMOGOČ POGOJ – dejstvo se ne more izpolniti (npr. če se s prstom dotakneš neba). Suspenziven nemogoč pogoj: PP ne velja (načeloma), je takoj brezpogojen.

Justinijan: PP, ki so sklenjeni pod nemogočim pogojem:

- inter vivos → PP so neuspešni - nični
- mortis causa → nemogoč pogoj velja za nezapisan

65. primer:

Nemogoč pogoj se šteje za nezapisanega pri postavitvah dedičev, volilih, fideikomisih in oporočnih osvoboditvah. Če je pri postavitvi dediča postavljenih več pogojev, morajo biti izpolnjeni vsi, če so bili postavljeni skupaj (npr. če bo storjeno to in to), če pa so bili postavljeni ločeno (npr. če bo storjeno to ali to) je dovolj, da je izpolnjen katerikoli izmed njih.

NEDOPUSTNI POGOJ – ne presoja se po formulaciji, ampak po namenu (nagraditev protipravnega ali nemoralnega dejanja, zagrožitev premoženjske škode za pravilno ravnanje).

- a) pravno dejanje
- b) moralno dejanje (npr. siljenje oporočnika)] ničnost PP, pozneje pogoj kot nezapisan

NESMISELNI (PERPLEKSNI) POGOJ – notranje nasprotje PP, za katerega velja (npr. če bo A dedič, naj bo B dedič).

- a) perpleksni suspenzivni pogoj - povzroči ničnost PP
- b) perpleksni resolutivni pogoj - velja kot nezapisan

66. primer:

Civilno pravo je sprejelo naslednje pravilo: če tisti, v katerega interesu je, da se pogoj ne izpolni, doseže, da se ne izpolni, potem velja, kakor da bi se pogoj izpolnil. To so razširili tudi na volila in postavitve dedičev. Stipulacija zapade, če je promisor (dolžnik) povzročil, da stipulator (upnik) ni mogel izpolniti pogoja.

60. primer:

Če si daroval lastninsko pravico na provincialnem zemljišču tako, da bi po prejemnikovi smrti prešla nazaj nate, je darilna pogodba neveljavna, ker lastninske pravice ni mogoče prenesti le začasno. Če pa si prenesel na osebo užitek, tega nisi mogel izdvojiti iz lastnine.

61. primer:

Če je pravni temelj (causa) določen pogojno, npr. "Zemljišče volim Ticiju, če je opravljal moje posle" ali "Moj sin Ticij naj dobi zemljišče kot predvolilo, če je dobil njegov brat iz blagajne sto zlatnikov", potem bo volilo veljavno, če je oni opravljal posle in če je njegov brat (volilojemnikov) vzel (dobil) iz blagajne sto zlatnikov.

62. primer:

Pogojno voljeni suženj je v času visečnosti pogoja v polni lasti dediča, ne more pa od njega dobiti prostosti, da ne bi bil s tem prizadet volilojemnik.

63. primer:

Vsaka STIPULACIJA se sklene enostavno (tj. brez roka in pogoja) tako: "Ali mi obljubiš dati pet zlatnikov?" In to je mogoče zahtevati takoj. Z rokom se sklene stipulacija z dodatkom roka, ko naj se dolgovani denar izplača, npr. "Ali mi obljubiš dati ob prvih marčnih kaledah? (tj. ko bo prvič prvi marec)?" Tisto, kar si damo obljubiti z rokom, je sicer takoj dolgovano, ne more pa se izterjati, dokler ne pride določen dan. Ni mogoče terjati istega dne, ki je bil določen za rok, ker je treba prepustiti presoji dolžnika (ki izpolnjuje svojo obveznost) ves dan (tj. kdaj tega dne bo izpolnil). Ni namreč gotovo, da ni izpolnil obveznosti določenega dne, preden ta dan mine.

64. primer:

Pogoji, ki se nanašajo na sedanji ali pretekli čas, povzročijo, da je obligacija takoj brez učinkov, ali pa le-teh sploh ne odgodi. Npr. Ali obljubiš dati, če je bil Ticij konzul" ali "Če Mevij (še) živi?". Če temu ni tako, stipulacija ne velja, če pa je tako, stipulacija takoj velja. Kar je namreč po naravi gotovo, ne zadrži obveznosti, četudi je za nas negotovo.

70. primer:

Tisti, ki obljubi s stipulacijo pod takim pogojem, ki se bo na vsak način izpolnil, se zdi, da je obljubil brezpogojno.

ROK

se od pogoja (ki je objektivno negotovo dejstvo) razlikuje v tem, da gotovo nastopi. Stranke lahko z roki (časovno) omejijo veljavnost svojih PP.

PRIČETNI ROK odlaga učinke PP do trenutka, ki je določen kot rok (npr. dal ti bom dne 15.3.) – (ustreza odložilnemu pogoju - *ex nunc*)

KONČNI ROK ukinja učinek PP v določenem trenutku (npr. najemna pogodba za določen čas) – (ustreza razveznemu pogoju - *ex tunc*)

NEDOLOČEN ROK (npr. ob moji smrti)

DOLOČEN ROK (dne 16.11.1980) ali DOLOČLJIV ROK (danes čez 3 mesece)

Če dolžnik plača pred pričetnim rokom - je plačal to, kar je bil dolžan (upnik še ni mogel izterjati svoje terjatve) in ne more z obogatitveno tožbo tega zahtevati nazaj (razlika od pogoja: če je dolžnik plačal pred izpolnitvijo pogoja, je lahko to zahteval nazaj z obogatitveno tožbo.)

actus legitimus → je PP, ki ne trpi ne roka ne pogoja. Če mu je dodan kakšen rok ali pogoj, je tak PP ničen (npr. *mancipatio*, in *iure cessio*).

68. primer:

*Actus legitimi, ki ne trpijo pogoja ali roka (npr. *mancipacija*, odpust dolga, sprejem dediščine, izbirno volilo sužnja, postavitve varuha) postanejo s postavitvijo roka ali pogoja v celoti neveljavni. Včasih pa ti posli molče sprejmejo nekaj, kar povzroči neveljavnost (če je očitno izraženo). Če se namreč sprejme kot izpolnjeno (s tim. akceptilacijo) od tistega, ki je s stipulacijo obljubil pogojno, potem se šteje, da je akceptilacija učinkovala, če se je pogoj obveznosti izpolnil. In če je to v besedilu akceptilacije izrecno izraženo, povzroči ničnost pravnega posla.*

NALOG

je darovalčeva ali oporočnikova odredba, s katero naloži obdarjencu, dediču ali legatarju, da to naklonitev delno ali v celoti uporabi za določen namen ali da nekaj stori.

Šele po Justinijanovem pravu je bilo mogoče obremenjenca prisiliti s tožbo *actio praescriptis verbis*, da je izpolnil vsebino naloga. Po klasičnem pravu načeloma nalog ni bil iztožljiv (razen s stipulacijsko tožbo – če je interesent dal prej izpolnitev obljubiti s stipulacijo).

Kadar je postala izvršitev naloga po naključju nemogoča, ali če je to bila že od začetka, je mogel darovalec zahtevati od obremenjenca povračilo z obogatitveno tožbo *condictio ob causam datorum*.

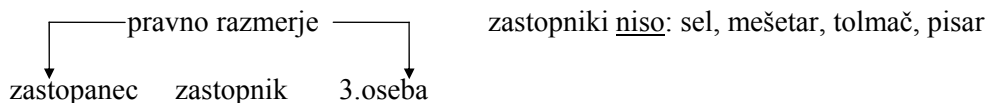
ZASTOPANJE IZPIT

Zastopanje je opravljanje PP za drugo osebo. Razlogi:

- dejanski (stranka je zadržana, odsotna, bolna)
- pravni (določene osebe so sicer pravno sposobne, ne pa tudi poslovno - npr. otrok, umobolni)

DIREKTNI ZASTOPNIK (neposredni, pravi) sklepa PP za zastopanega v njegovem imenu in za njegov račun, zastopani postane takoj zavezan in upravičen. Druga stranka ve, da sklepa PP z zastopanim. Zakoniti

zastopnik mora biti poslovno sposoben, za zastopanega pa je dovolj, da lahko postane subjekt pravic in obveznosti.

INDIREKTNI ZASTOPNIK (posredni, nepravi) sklepa PP v svojem imenu in za tuj račun. PP sklene zase in izjavi poslovno voljo v lastnem imenu. Ta zastopnik sklene PP zato, da kasneje prenese njegove učinke na zastopanega. Zastopani je zavezan in upravičen samo nasproti zastopniku (da prevzame pridobljene pravice in obveznosti).

Po rimskem civilnem pravu direktno zastopanje ni mogoče (edina izjema: agnatski skrbnik, ki ga je imel umobolni). Indirektno zastopanje pa so Rimljani pogosto uporabljali. Suženj in sin pod očetovo oblastjo nista zastopnika, ker oba pridobivata za gospodarja oz. očeta nujno, ne glede na svojo voljo, in ga ne zavezujeta (po civilnem pravu).

Indirektni zastopniki: varuh nedorasle osebe, skrbnik umobolnega, agnatski varuhi in skrbniki, zastavni upnik, bankir.

Pretorsko pravo je omililo strogo stališče civilnega prava glede PP, ki so bili opravljeni po honorarnopravnih predpisih. Mnogo civilnih trdot je pretor omilil z adjektivijskimi tožbami. Poslej je oče ali gospodar odgovarjal za izpolnitev obveznosti (ne vseh) poleg sina ali sužnja (ne namesto njiju). Pretorsko pravo je omililo civilno tudi z analognimi tožbami.

Klasično pravo je iz gospodarske nujnosti napravilo izjemo za **vesoljnega gospodarskega oskrbnika** (*procurator omnium bonorum*). To je bil ponavadi osvobojenec, ki je že prej kot suženj vodil gospodarjevo gospodarstvo. Po oprostivti po civilnem pravu ne bi več mogel pridobivati za gospodarja (tudi posest in terjatve). Zato je klasično pravo zanj napravilo izjemo glede pridobivanja posesti. Po ukazu svojega gospodarja je v njegovem imenu zanj pridobival posest in z njo tudi lastnino (isto kakor ukaz je pomenila naknadna gospodarjeva odobritev). + varuh

Justinijanovo pravo: obe klasični izjemi je združil in toliko razširil, da poslej lahko vsakdo (prost ali suženj) za drugega pridobiva posest, ne glede na to, ali zastopani za to ve ali ne (ODSVOJITEV NE!).

Rimsko pravo ni poznalo pogodb v korist 3. osebam. (Tako pogodbo skleneta dva sopogodbenika tako, da korist iz nje pridobi 3. oseba, ki pri sklenitvi pogodbe sploh ni sodelovala.)

IZJEMOMA SO LAHKO DIREKTNO ZASTOPALI:

- a) civilno pravo: agnatski skrbnik umobolnega (pri mancipaciji)
- b) pretorsko pravo: zastopnik dediča zaprosi za dedovanje; odgovornost očeta oz. gospodarja za izpolnitev obveznosti iz PP, ki jih je sklenil sin oz. suženj (odgovarja poleg sina oz. sužnja)
- c) klasično pravo: *procurator omnium bonorum* (vesoljni gospodarski oskrbnik), varuh (pridobival posest za varovanca, čeprav ta ni nič vedel za to)

NEVELJAVNI PP

PP je veljavno opravljen, kadar so izpolnjeni vsi elementi, ki jih pravni red zanj predpisuje. Če se predpostavke niso izpolnile, je PP načeloma neveljaven.

NIČNI PP – je tisti, ki zaradi določenih pomanjkljivosti (pomanjkljivo strankino ravnanje) sploh ne nastane
~~oz. že nastali PP postane ničn.~~

Primer: - PP je ničn že od začetka: pri oporoki ni bilo dovolj prič
 - ~~PP postane ničn kasneje~~: druga oporoka razveljavi prvo (opomba: NI naknadne ničnosti!)

Dejstvo ničnosti mora sodnik upoštevati po uradni dolžnosti. Stranka je zaradi ničnosti odškodninsko odgovorna (povrniti mora škodo osebam, ki so se zanašale na veljavnost PP in so zato imele škodo). Ničnosti ni mogoče popraviti s poznejšo potrditvijo ali odobritvijo. Ničen PP ne postane veljaven, če pozneje odpade razlog za ničnost.

IZPODBOJNI PP → je tisti, pri katerem določeni upravičenci lahko dosežejo z uveljavljanjem določenih pomanjkljivosti, da sklenjeni PP ne obvelja (se izpodbija).

Kadar upravičenec ne izpodbija PP, le-ta velja. Včasih je taka upravičenost omejena z določenim rokom → PP postane neizpodboben, ko tak rok mine brez izpodbijanja. PP lahko postane neizpodboben tudi s tem, če ga odobri tisti, ki bi ga lahko izpodbijal. Z izpodbijanjem želi upravičenec doseči, da se že nastali pravni učinek razveljavi, nadaljnji učinki pa onemogočijo. Izpodbijanje ponavadi učinkuje za nazaj (ex tunc) - kakor da PP ne bi bil nikoli sklenjen. Na izpodbojnost sodnik ne pazi po uradni dolžnosti. Upošteva jo le, kadar upravičenec uveljavlja svoj izpodbojni razlog.

Največ primerov izpodbijanja je bilo po honorarnem pravu (vis ac metus, dolus: restitutio in integrum, a^o quod metus causa, exc^o quod metus causa).

konvalescenca → ozdravitev PP (poznejša potrditev), PP konvalescira – postane popolnoma veljaven, ko odpade razlog za njegovo izpodbojnost

Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.

Kar je nično od začetka, ne more konvalescirati s potekom časa.

vitiosum - nično

↑ Če je odpadel razlog, ki je povzročil ničnost PP, le-ta ne postane veljaven. Zlasti se to ne spremeni s potekom časa. Vendar so sčasoma pripoznali več izjem (npr. neveljavno darilo, dano zakoncu, postane neizpodbojno po darovalčevi smrti).

konverzija → ko ima pomanjkljivi PP vsaj delen uspeh, tako da šteje za manj uspešen posel, ki vodi do podobnega uspeha (konverzija = spremenitev pravnega akta ali razmerja)

Primer: mancipacija - če katerakoli obličnost ni izpolnjena, je mancipacija nična, vendar v določenih primerih lahko učinkuje kot tradicija (namen bo dosežen).

Š T E T J E Č A S A

Po rimskem pravu je splošno najmanjša in nedeljiva časovna enota dan - ne upošteva se, v kateri uri, minuti ali sekundi se je določen rok začel.

- a) **civilno štetje** – štetje po celih dnevih (1 mesec = 30 dni, 1 leto = 365 dni), začetni dan je vedno prvi dan (ne glede na uro)
- b) **naravno štetje** – za začetek roka se upošteva točno trenutek, v katerem se je začel (iztek roka: zadnji dan na uro in minuto natančno)

Pri **pridobitvi** kake pravice je veljalo, da je rok že izpolnjen takoj, ko je napočil zadnji dan. Dosedanji upravičenec pa je **izgubil** svojo pravico šele, ko je minil zadnji dan roka! ↓

Dies ultimus coeptus pro iam completo habetur.

Ko se začne zadnji dan, se šteje, da je rok potekel.

dies - dan, rok, čas ultimus - zadnji coeptus - začet iam - sedaj habeo - držati, imeti

PRIDOBITEV PRAVICE → rok je izpolnjen, ko napoči zadnji dan roka

IZGUBA PRAVICE → rok je izpolnjen, ko mine zadnji dan roka

Primer: - Oseba, rojena 1.1., je postala oporočno sposobna že 31.12. svojega 14. leta in ne šele 1.1. svojega 15. leta.
- Da zastara tožba, mora popolnoma preteči zadnji dan roka, določenega za zastaranje.

Načeloma velja, da nastane pravica terjatve v trenutku, ko poteče čas ali se izpolni pogoj. Če ni ne roka ne pogoja, je treba obveznost izpolniti takoj!

tempus continuum – štetje časa, kjer se roki štejejo nepretrgoma od začetka do konca (po civilnem pravu)

tempus utile – računani čas, kjer se rok ni začel, preden stranka ni mogla prvič uveljavljati svoje pravice

Z A S T A R A N J E

je institut, ki je uveden zaradi pravne varnosti. Če določen subjekt ni daljše obdobje poskrbel za svojo pravico (tožbe: 30 let, privilegirani pa 40 let), jo je izgubil.

Zastaralni rok se šteje od trenutka, ko je upnik imel možnost terjati dolžnika (ko je terjatev dospela v plačilo). Če terjatev zastara, ta postane **naturalna** - dolžnik jo lahko veljavno izpolni, upnik pa je ne more več terjati.

Splošno: Po preteku zastaralnega roka ni bilo več mogoče uveljavljati nobene tožbe. Ta rok se začne v tistem trenutku, ko bi upravičenec mogel prvič naperiti svojo tožbo.

PRIDOBITEV LASTNINSKE PRAVICE

- a) **IZVEDENA** ali **DERIVATIVNA** → novi pridobitelj pridobi lastninsko pravico s sodelovanjem in po volji prejšnjega subjekta (prejšnji upravičenec je odsvojil svojo pravico pridobitelju). S stališča novega upravičenca se pridobitev imenuje nasledovanje (*successio*).

Velja: "NIHČE NE MORE PRENESTI NA DRUGEGA VEČ PRAVIC, KAKOR JIH IMA SAM."

- b) **IZVIRNA** ali **ORIGINARNA** → novi pridobitelj pridobi lastninsko pravico brez sodelovanja in brez volje (ali celo proti volji) prejšnjega upravičenca.

Včasih stranka ne odsvoji celotne pravice, ampak jo samo zmanjša (npr. služnost vožnje). Stranka se lahko svoji pravici odpove, če jo popolnoma opusti, ne glede na to, ali jo nato kdo pridobi ali ne.

Derivativna pridobitev je po svojem obsegu:

- singularna (posamična): za predmet ima le posamezno pravico (npr. lastninska pravica na določenem konju)
- univerzalna (vesoljna): za predmet ima cel kompleks pravic (npr. dedovanje)

C. OSEBNO PRAVO

PRAVNA SPOSOBNOST → postati in biti (ostati) subjekt pravic in obveznosti. Pravno sposobna je oseba (fizična, pravna). Fizična oseba je načeloma vsak človek.

Pravna sposobnost fizičnih oseb je bila odmerjena po trojnem statusu:

1. *status libertatis* (odnos posameznika do velike skupnosti prostih ljudi) → svobodni, sužnji
2. *status civitatis* (... do skupnosti državljanov)
3. *status familiae* (... do domače rodbinske skupnosti)

PERSONA → oseba (svobodni ali suženj)

Fizična oseba postane pravno sposobna z rojstvom (živ otrok se mora popolnoma ločiti od materinega telesa).

Mati je veliko bolj ugodno dedovala po otroku, kakor pa kot vdova po možu.

Embrio (zarodek, plod) še ni oseba, ampak del materinega telesa, zato nima varuha, pač pa posebnega skrbnika. Omogočeno mu je, da po svojem rojstvu pridobi dediščino (ki mu je pripadla, ko je bil še **NASCITURUS** – tisti, ki bo rojen, zarodek).

a) STATUS LIBERTATIS

je položaj subjekta v odnosu do svobodnih prebivalcev. Prebivalci so se delili na svobodne in sužnje. Pravno sposoben je bil samo svoboden Rimljan. Rim je bila največja sužnjelastniška država v antiki.

Suženj je bil pravno nesposoben, lahko je bil le objekt, ne pa tudi subjekt pravic (suženj je bil stvar). Dejanski položaj rimskih sužnjev ni bil vedno enak. V civilni dobi jih je bilo bolj malo, odnos do njih je bil bolj civiliziran. Njihov položaj se je stalno slabšal, ker je zaradi neprestanih vojn njihovo število stalno naraščalo. Ponavadi je gospodar razdelil sužnje na dve skupini:

- a) *familia rustica* - obdelovali so latifundije
- b) *familia urbana* - za domača opravila in različne gospodarske posle

SERVUS → suženj (pravno nesposoben, poslovno sposoben!)

Kot pravno nesposoben ni mogel suženj imeti nobenih premoženjskih pravic. Kar je pridobil, je v istem hipu nujno pridobil za svojega gospodarja.

PEKULIJ → premoženje, ki ga je gospodar prepustil sužnju (ali sinu) v prosto gospodarjenje (kljub temu pa je ostalo gospodarjeva lastnina)

NASTANEK SUŽENJSTVA:

- ♦ z rojstvom, če je bila otrokova mati sužnja
- ♦ če je svoboden človek izgubil prostost:
 - upnik je dolžnika prodal kot sužnja, če ni plačal dolga
 - kdor je izostal od cenzusovega popisa (v republikanski dobi) ali kdor je bil pozneje obsojen na delo v rudnikih ali za boj z divjimi živalmi v cirkusu ali na smrt
 - če se je starejši od 20 let dal prodati za sužnja, da bi dobil delež na prigoljufani kupnini (?)
 - kdor je prišel v vojno ujetništvo

CENZUS → cenzorja sta vsakih 5 let popisovala državljane

MANUMISSIO → PP, s katerim je gospodar izpustil sužnja iz svoje oblasti (*manus*- roka). Oproščenec (ne podrobno) (*libertus*) se je poslej imenoval po svojem osvoboditelju kot njegov osvobojenec.

Civilno pravo je poznalo trojno manumisijo:

- a) MANUMISSIO VINDICTA (s palico) → vršila se je pred pretorjem v obliki navidezne pravde. "Toženec" je bil suženjev gospodar, "tožnik" pa ponavadi liktor (LIKTOR = ?)
- b) MANUMISSIO CENSU → po gospodarjevem ukazu je suženj javil cenzorju, da ga je vpisal med svobodne državljane (to je bilo možno le vsako 5 leto, ko se je vršil cenzus)
- c) MANUMISSIO TESTAMENTO → gospodar je v oporoki odredil, naj bo suženj A prost (ko je oporočni dedič dobil dediščino, je suženj postal prost). Oporočno oprostitev je bilo mogoče omejiti z odločilnim pogojem ali pričetnim rokom. Suženj je veljal kot osvobojenec pokojnega oporočnika. Drugače je bilo, kadar je gospodar v oporoki naložil dediču ali volilojemniku, naj sužnju A podeli prostost. Tak suženj je postal prost šele, ko ga je dedič ali volilojemnik osvobodil *vindicta* ali *censu*. Suženj je bil dedičev ali volilojemnikov osvobojenec (ne pa zapustnikov).

Z manumisijo je dotedanji suženj postal prost človek, obenem je postal rimski državljan, kadar je bila manumisija po civilnem pravu veljavna. Vendar kot državljan ni bil popolnoma v enakem pravnem položaju kot tisti, ki je bil rojen kot svoboden človek.

(op. KAJ PA, ČE JE BIL ROJEN SVOBODEN, POSTAL SUŽENJ IN BIL OSVOBOJEN?)

PATRONAT → v zasebnopravnem pogledu je ostal osvobojenec v posebnem razmerju nasproti svojemu prejšnjemu gospodarju, ki je bil odslej njegov patron. Patronatno razmerje je bilo med patronom in njegovimi dediči ter med osvobojenecem. Osvobojenec je moral patronu izkazovati spoštovanje in pokorščino.

Patron je imel tudi dedno pravico po osvobojenecu. Pri tem so ga izključevali le osvobojenčevi: žena in manu, otroci - rojeni po osvoboditvi, posinovljenci. Patron je bil varuh osvobojenca - če je bil nedorasel (*impubes*) in ženski varuh dorasle osvobojenke. Patronat je trajal do osvobojenčeve smrti.

IPSO IURE → po samem pravu

Če je suženj s kako pogodbo (npr. posojilno) napravil kak dolg, je bil sam le naravno - neiztožljivo dolžan (ni mogel biti tožen, tudi ni bil deliktno odgovoren). Po civilnem pravu gospodar ni jamčil za sužnjeve dolgov. Pretor je uvedel nekaj izjem z **adjektivijskimi tožbami** (zlasti za sužnje, ki so imeli pekulij) → upnik je tožil gospodarja. Če je suženj napravil delikt (npr. tatvino, rop), je bilo mogoče tožiti gospodarja z **noksalno tožbo**, gospodar pa je imel na izbiro: ali plačati ustrezní znesek ali izročiti sužnja oškodovancu. (enako velja za sina)

toži se gospodarja: - dolg → adjektivijska tožba
- delikt → noksalna tožba

Sužnji so bili kazensko odgovorni.

b) STATUS CIVITATIS

Pravna sposobnost posameznika je bila v Rimu različna glede na to, ali je bil ta rimski državljan ali Latinec ali tujec.

IUS CIVILE - velja samo za rimske državljane

IUS GENTIUM - velja za tujce in Rimljane

IUS NATURALE - (naravno pravo) določbe, ki so skupne vsem ljudem

Izmed nadržavljanov so imeli najugodnejši položaj prebivalci latinskih mestnih občin, ki so bile od začetka rimske zgodovine pogodbeno povezane z Rimom (latinska zveza). Rimljani so jim na splošno priznavali *commercium*, redkeje pa *conubium*.

COMMERCIIUM → sposobnost tujcev, da so lahko sklepali z Rimljani premoženjske PP med živimi (predvsem kupčije)

CONUBIUM → sposobnost skleniti veljaven zakon z Rimljanom

Za tujca (*peregrinus*) veljata le *ius gentium* in njegovo domače pravo. *Commercium* in *conubium* ima le, če sta njemu ali njegovi domači občini posebej podeljena.

📖 IZPIT: *Pojem državljan / tuji!* ↑

c) STATUS FAMILIAE

Če je bil državljan rodbinski oče (*pater familias*) in kot tak družinski poglavar, je bil svojepraven (*persona sui iuris*), drugače pa je bil sam pod oblastjo rodbinskega očeta in kot tak tujepraven (*alieni iuris*). Na čelu rimske družine je bil oče.

MANUS → oblast, ki jo ima *pater familias* nad ženo

SINE MANU → mož nima te oblasti nad ženo

PATRIA POTESTAS → očetovska oblast nad njegovimi otroci in posinovljenci

IN MANCIPIO → pod njeg. oblastjo je bil tuji sin, ki ga je njegov oče prepustil (prodal, noksalno izročil)

delikt

↑

V rimski rodbini je bil premoženjsko sposoben le *pater familias*. Osebam pod njegovo oblastjo je lahko (podobno kot sužnju) prepustil del svojega premoženja kot **peculium** v samostojno upravljanje (ostalo pa je očetova lastnina). Sin pod očetovo oblastjo je pridobival za očeta. Če se je sin zavezal, je sam civilno jamčil. Oče je bil po civilnem pravu odgovoren samo za izpolnitev deliktne obveznosti (npr. zaradi tatvine, rop) svojih rodbinskih članov; toda teh se je lahko rešil s tem, da je krivca prepustil oškodovancu v mancipij (*noxae datio*). Za njihove pogodbene dolgeve po civilnem pravu ni jamčil, šele pretorske adjektivske tožbe so tu naredile več izjem. Sčasoma je klasično in postklasično pravo pripoznavalo otrokom pod očetovsko oblastjo v nekaterih primerih premoženjsko sposobnost glede pridobitev, ki so jih dobili drugod kakor od očeta. Tako je sin prosto gospodaril s tem, kar je pridobil kot vojak ali kot uradnik. O obojem je lahko napravil oporoko. V postklasični dobi je bilo otrokova last tudi tisto, kar je pridobil od matere, njenih sorodnikov ali drugod - oče je imel na takem premoženju upravo in užitek.

Pod očetovo oblastjo: žena in manus, sinovi, posinovljenci, neporočene hčerke, otroci + vnuki sinov (vnuki po hčerah so spadali v zetovo rodbino)

Ko je umrl *pater familias*, so postali svojepravni vsi sinovi, ki so bili prej pod njegovo oblastjo - vsakdo izmed njih je postal začetnik nove rodbine. Pokojnikovi vnuki so prišli pod oblast pokojnikovega sina (t.j. svojega očeta). Očetovsko oblast so lahko imeli le moški. Hčerka je dobila varuha (gl. str. 36)

POJASNI DVOJNO NARAVO PEKULIJA! 📖 IZPIT

- 1) je premoženje, ki ga gospodar oz. oče prepusti sužnju oz. sinu v prosto upravljanje (oče je še vedno lastnik tega premoženja)
- 2) pri sužnju ostaja pekulij skozi vsa obdobja enak, pri sinu pa se spremeni: klasično in postklasično pravo je sčasoma pripoznavalo premoženjsko sposobnost otrokom pod očetovo oblastjo glede pridobitev, ki so jih dobili drugod, kakor od očeta. Tako je sin prosto gospodaril s tem, kar je pridobil kot vojak (*peculium castrense*) ali kot uradnik (*peculium quasi castrense*). → o tem je lahko napravil oporoko

STOPNJE SORODSTVA ! (dedno pravo!)

- 1) **AGNATI** → osebe, ki so bile pod oblastjo istega družinskega očeta (civilni sorodniki)

2) **KOGNATI** → krvni sorodniki → osebe izhajajo iz istega prednika (v nekaterih primerih se ne ujemajo z agnatskim sorodstvom, npr. žena in manu je agnatinja svojemu možu, ni pa več svojemu očetu - temveč tastu)

Žena sine manu je še naprej agnatinja v rodbini svojega očeta, ostane pa tujka svojemu možu in otrokom (po civilnem pravu nima dedne pravice po njih). Justinijan je uredil dedovanje popolnoma po kognatskem načelu.

3) **GENTILI** → vsi pripadniki istega rodu (zelo oddaljeni agnati)

Agnatsko in kognatsko sorodstvo se računa v:

- RAVNI ČRTI – po rojstvu **ena oseba izhaja iz druge** neposredno (oče - sin) ali posredno (ded - vnuk)
- STRANSKI ČRTI – po rojstvu osebe **izhajajo iz istega prednika** neposredno (bratje, sestre) ali posredno (bratrance, sestrične)

Stopnje (*gradus*) sorodstva določa rimsko pravo po pravilu: *Tot gradus quot generationes* (toliko stopenj, kolikor generacij).

SVAŠTVO (*affinitas*) je razmerje enega zakonca do sorodnikov drugega zakonca.

Za sorodstvo z materjo je bilo odločilno rojstvo, kot otrokov oče pa je veljal zakonski mož otrokove matere (mož je lahko izpodbijal očetovstvo).

Za zakonskega je veljal otrok, ki je bil spočet v zakonu (rojen najprej 182 dne po sklenitvi ali najpozneje 300 dne po koncu zakona). Nezakonski otroci so veljali, kakor da so brez očeta (bili so začetniki nove agnatske rodbine, ki ni bila v nobenem agnatskem sorodstvenem razmerju ne z očetovo ne z materino rodbino).

CAPITIS DEMINUTIO (“zmanjšanje za eno glavo”)

Trojni status (*libertatis, civitatis, familiae*), ki je bil važen za pravno sposobnost posameznika, je bil ponavadi trajen. V vsakdanjem življenju pa so včasih nastale različne spremembe v statusu določene osebe (npr. če je Rimljan moral v pregnanstvo, je izgubil državljanstvo, ohranil pa je svobodo). S tako spremembo se je skupnost svobodnih ljudi oz. državljanov oz. agnatov zmanjšala za enega člana, zato so jo imenovali *capitis deminutio*. Osebi je sprememba pomenila pravno izgubo (dosedanji pravni subjekt je prenehal obstajati, na njegovo mesto pa je pravno stopil nov subjekt: namesto prostega človeka suženj, namesto državljana nadržavljan, namesto agnata ene rodbine pa agnat druge rodbine).

Obče pravo je o varstvu embrija postavilo pravno paremijo (= pregovor, izrek):

Nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur.

Zarodek se šteje za že rojenega, kolikor gre za njegove koristi.

↑ Embrio (zarodek, plod) še ni oseba, ampak je del materinega telesa, zato nima varuha. Pravni red pa se zanima zanj in mu varuje njegove pravice za takrat, kadar bo živ rojen. Zato mu pretor postavi posebnega skrbnika, ne pa varuha. Po svojem rojstvu lahko pridobi dediščino, ki mu je pripadla, ko je bil še zarodek (*nasciturus*). Če je bila njegova mati med nosečnostjo vsaj en hip prosta, je otrok rojen kot svoboden človek, čeprav bi bila mati ob njegovem rojstvu zopet sužnja. Pravni red skrbi le za novorojenčkove koristi - te ugodnosti ne koristijo materi, če je otrok mrtvorjen.

Klasična doba:

- 1) CAPITIS DEMINUTIO MAXIMA (največja) → kadar je Rimljan izgubil prostost, državljanstvo in svojo agnatsko pripadnost (npr. če je bil v vojni ujet; če ga je upnik kot zavezanca prodal za sužnja v tujino)
- 2) CAPITIS DEMINUTIO MEDIA (srednja) → zadela je tistega, ki je izgubil rimsko državljanstvo

- 3) CAPITIS DEMINUTIO MINIMA (najmanjša) → kadar je Rimljan izstopil iz svoje agnatske rodbine (npr. če je oče sina prodal v mancipij; ob posinovitvi, mancipaciji; če se je hči omožila → in manu!)

Take pravne izgube pa niso utrpeli otroci, kadar so ob očetovi smrti postali svojepravni (ostali so še naprej agnati v svoji rodbini). Capitis deminutio minima je bila na začetku edina (civilno pravo se ukvarja z usodo deminutovega imetja samo ob spremembi agnatske pripadnosti).

POSLOVNA IN DELIKTNA SPOSOBNOST

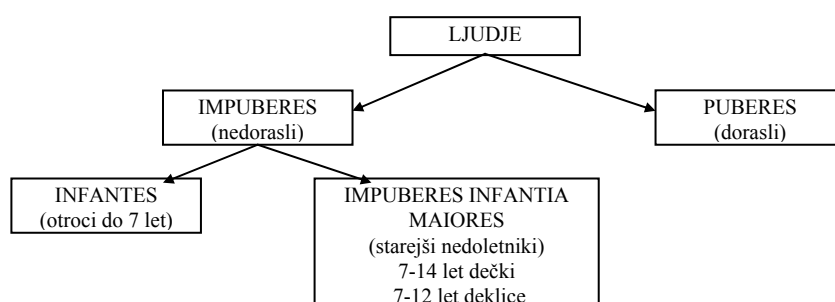
Poslovno sposobna je oseba (fizična, pravna), ki lahko sama sklepa PP in z njimi ustanavlja, pridobiva ali odsvaja posamezne pravice ter prevzema obveznosti. Poslovna sposobnost fizične osebe je lahko omejena zaradi mladosti, spola, duševne bolezni ali zapravljivosti.

Deliktno sposobna je fizična oseba, ki ji lahko naložimo odgovornost za njeno deliktno ravnanje in zato od nje zahtevamo odškodnino (= sposobnost subjekta, da odgovarja za svoje deliktne dejanje).

- deliktno nesposobni: otroci, umobolni
- omejeno poslovno sposobni so bili deliktno sposobni, če so v konkretnem primeru mogli spoznati, da njihovo ravnanje ni pravilno
- preklicani zapravljivec je bil deliktno popolnoma sposoben

Poslovno in deliktno sposobnost lahko imenujemo sposobnost za dejanja - sposobnost osebe, da more imeti voljo, ki je potrebna za pravna dejanja.

🕒 OMEJITVE PS ZARADI MLADOSTI

a) IMPUBERES

INFANTES (otroci do 7 let) → poslovno popolnoma nesposobni. Zanje so lahko pridobivali njihovi sužnji, varuhi (posest in z njo lastnino), lahko so dedovalni (po očetu ali dedu), lahko so postali dolžniki osebe, ki je brez njihovega naročila zanje opravljala njihove posle. Kasneje (ob koncu klasične dobe) so lahko pridobili posest na stvari, ki jim je bila izročena.

IMPUBERES INFANTIA MAIORES (starejši nedorasli, 7-14 let dečki in 7-12 let deklice) → bili so omejeno poslovno sposobni. Nekaterih PP niso mogli sklepati (npr. niso mogli skleniti zakona ali napraviti oporoke). Nekateri PP so lahko sami sklepali (tiste, s katerimi so le pridobivali, ne da bi se obenem tudi zavezali ali nekaj odsvojili, npr. lahko so sprejeli darilo ali odpust dolga).

NEGOTIUM CLAUDICANS (šepav pravni posel) IZPIT

Impuberes je postal samo upravičen, ne pa tudi zavezan, kadar je sam sklenil PP, s katerim je:

- a) postal samo zavezan (npr. obljubil dajatev stipulatorju)
- b) postal hkrati zavezan in upravičen (npr. sklenil kupno pogodbo)
- c) izgubil kakšno svojo pravico (npr. odpustil dolg svojemu dolžniku)

Njegov sopogodbenuk pa je bil v celoti zavezan, ne pa tudi upravičen! Zato so v obćem pravu tak posel imenovali šepav PP - *negotium claudicans*.

Impuberes se je veljavno zavezal s PP, če je pri sklepanju sodeloval varuh, ki je moral biti osebno navzoć (PP je sklenil impuberes sam, varuh pa ga je odobril) - to varuhovo sodelovanje se imenuje *auctoritatis interpositio*. PP je bil obvezen za obe stranki (= obe upravićeni + zavezani).

b) PUBERES

so bili po civilnem pravu poslovno popolnoma sposobni. Šćitil pa jih je **Lex plaetoria**, ki je doloćil, da se "kaznuje" (mišljena je odškodninska odgovornost) tistega, ki ogoljufa nedoletno doraslo osebo pod 25 let. Razen kazenske odgovornosti je zakon omogoćil tudi posebno civilno tožbo (*A^o LEGIS PLAETORIAE*), s katero je ogoljufani nedoletnik lahko zahteval od sopogodbenuka povraćilo škode. Če nedoletnik še ni izpolnil svoje obveznosti in ga je sopogodbenuk tožil, je pretor nedoletniku nudil eksepćijo (*EXC^o LEGIS PLAETORIAE*), tako da ga je sodnik oprostil (čeprav bi ga moral obsoditi).

POSEBNOST: upošteva se dejanska starost (do 25 let) pri sklepanju PP.

LEX PLAETORIA je doraslim nedoletnikom (do 25 let) nudil:

- 1) *A^o LEGIS PLAETORIA* → povraćilo škode
- 2) *EXC^o LEGIS PLAETORIA* → neizpolnitev obveznosti
- 3) *RESTITUTIO IN INTEGRUM*

PUBES MINOR XXV ANNIS - nedoletna dorasla oseba (mlajši od 25 let)

Minima non curat praetor.
Z malenkostmi se pretor ne ukvarja.

↑ Presoja se vrednost predmeta, ne pa predmet sam.

RESTITUTIO IN INTEGRUM → pretor je dovolil postavitve v prejšnje stanje, če je bil nedoletnik oškodovan zato, ker je:

- odsvojil stvar
- prevzel obveznost
- odklonil pripadlo dedišćino ali volilo

Zadeva je morala biti dovolj pomembna, drugaće je veljalo: *minima non curat praetor*.

Pretor pa ni dovolil vrnitve v prejšnje stanje, če je nedoletnik:

- odklonil ponujeno mu darilo
- zakrivil škodo z lastnim nepoštenim ravnanjem

Restitutio in integrum je bil le subsidiarno uporaben (kadar nedoletnik ni imel na izbiro nobenega drugega sredstva). Zanj je lahko zaprosil, dokler je bil še minor in nato še 1 leto (Justinijan: še 4 leta) zatem.

Pretor je (na prošnjo) minorju (nedoletniku) lahko postavil **skrbnika**, ki je izrazil soglasje (*consensus*) z nedoletnikovim ravnanjem pri sklepanju PP. Takrat se minor ni mogel več sklicevati na mladostno neizkušenosť in ugodnosti zakona *Lex plaetoria*.

Minores, ki so imeli stalnega skrbnika, niso smeli brez njegovega konsenza odsvajati svojih stvari in prevzemati obveznosti. Lahko pa so sami sklenili zakon ali napravili oporoko.

Skrbnišтво je *ex lege* prenehalo, ko je minor dopolnil 25 let. Cesar pa ga je lahko prej proglasil za polnoletnega (moške z dopolnjenim 20 letom in ženske z dopolnjenim 18 letom). Kdor je bil proglašen za polnoletnega, ni mogel več zahtevati postavitve v prejšnje stanje po pletorijskem zakonu.

🕒 OMEJITVE PS ZARADI SPOLA

Rimsko civilno pravo je omejevalo poslovno sposobnost žensk. Če dorasla ženska ni bila pod očetovo ali moževo oblastjo, je imela svojega varuha (ponavadi najbližji agnat). V civilni dobi so utemeljevali potrebo po varuštvu ženske z njihovo večjo lahkomišelnostjo, zaradi katere bi utegnile biti lažje ogoljufane. Po Justinijanovem pravu pa so ženske enako poslovno sposobne kot moški!

🕒 OMEJITVE PS ZARADI DUŠEVNIH BOLEZNI

Umobolni je bil poslovno nesposoben in je imel skrbnika. Kadar pa je imel svetle trenutke, je bil spet sam poslovno sposoben in je lahko napravil veljavno oporoko (po Justinijanovem pravu).

👉 OMEJITVE PS ZARADI ZAPRAVLJIVOSTI

Zakonik XII. plošč je zapravljevca postavil pod skrbništvo njegovih agnatov. Potreben je bil preklic, ki ga je opravil pretor. Preklicani zapravljevec ni več smel sklepati tistih PP, ki so bili najbolj značilni (npr. mancipacija, mancipacijska oporoka, zavezati se kot dolžnik). Skrbništvo za zapravljevce so uporabljali le za moške (ženske so imele varuha).

Po Justinijanovem pravu so bili poslovno:

- popolnoma nesposobni: otroci, umobolni (razen svetlih trenutkov)
- omejeno sposobni: starejši nedorasli, zapravljevci, dorasli nedoletniki (skrbnik)
- popolnoma sposobni: ostali

PRAVNI POMEN ČASTI

Čast v objektivnem smislu (zunanja čast) je **ugled in spoštovanje**, ki ga družba priznava posamezniku zaradi njegovega vedenja in ravnanja. Čast postane pravna dobrina, ko se pravni red nanjo ozira. Na pravno in poslovno sposobnost posameznika vpliva čast le izjemoma.

CIVILNO PRAVO

Zakonik XII. plošč: če tehtničar ali priča nista hotela o tem kasneje pričati (ko je bilo potrebno), nista nikoli več mogla sodelovati pri nobenem PP kot tehtničar ali priča in tudi kot stranka nista mogla skleniti takega pravnega posla.

PRETORSKO PRAVO

Pretor je v svojem ediktu nekaterim skupinam oseb odrekal častno pravico, da bi lahko nastopali kot zagovorniki tujih koristi (v procesu dajale pravnice predloge, pravdni pooblaščenici, same postavljale pravnice pooblaščenice, niso mogle naperiti popularnih tožb). Te pravne posledice je pretor zagrozil za nekatera nečastna dejanja (ali za izvrševanje določenega poklica), za katera ni bilo nobene tožbe.

KLASIČNO PRAVO (+ POSTKLASIČNO)

Čast se zmanjša tistemu, ki je izključen iz senata ali javnih funkcij ali je obsojen na manjšo kazen. Čast pa izgubi tisti, ki je izgubil prostost, bil izgnan ali obsojen na delo v rudnikih.

JUSTINIJANOVO PRAVO

Infames ne morejo nastopati kot pravdni pooblaščenca in ne naperiti popularnih tožb.

Pretorsko pravo:

INFAMIJA → zmanjšanje časti (trajala do smrti, ugotavljali so jo v pravdi)

INFAMIA: a) INFAMIA IURIS: ↗ neposredna (INFAMIA IURIS IMMEDIATA)
↘ posredna (INFAMIA IURIS MEDIATA)

b) INFAMIA FACTI

- **neposredna pravna infamija:** pravne posledice zaradi nečastnega ravnanja ali izvrševanja poklica (zvodništvo, igralci) so nastale že brez obsodbe. Glede dejanske oporečnosti pa odloča sodnik po svojem prostem preudarku.
- **posredna pravna infamija:** nastopila je šele, ko je bil storilec obsojen (sámo dejanje je še ni povzročilo).

PRAVNE OSEBE (korporacije, ustanove)

Klasično pravo: samo korporacije. Justinijan pa je v novelah pripoznal ustanove kot pravne osebe.

KORPORACIJA je skupnost fizičnih oseb, ki so njeni člani (lahko se menjajo). Ustanovijo jo najmanj 3 člani. Ima svoje premoženje in organe. Njeno delovanje usmerjajo člani v skladu s korporacijskimi pravili (statuti). Lahko pridobiva služnosti in zastavno pravico.

KORPORACIJE: a) javnopravne (rimska država, mestne občine)
b) zasebnopravne

Za rimsko državo sklepajo PP z zasebniki njeni magistrati (konzul, cenzor). Spor se presoja po javnem pravu. Magistrat je v pravdnem postopku zastopnik države in hkrati sodnik. Za mestne občine pa velja javno in zasebno pravo.

Državo se v oporoki lahko postavi za dediča ali volilojemnika.

FISCUS → državna blagajna, v katero se stekajo dohodki iz princepsovih provinc. Upravlja jo cesar sam, po njegovi smrti pa pripade novemu cesarju. (Zasebno premoženje cesarja kasneje pripade njegovim dedičem.)

Zakonik XII. plošč: občani lahko ustanavljajo združenja po svoji volji, samo da pri tem ne kršijo veljavnega prava.

Republikanska doba: senat je razpustil društva, katerih delovanje se mu je zdelo nevarno ali škodljivo (nadzor).

Av gust: Rimljani so prešli od prostega združevanja h koncesijskemu sistemu. Ustanovitev združenja je bila možna le s senatovim ali cesarjevim dovoljenjem.

Če organi pravne osebe zagrešijo kakšen delikt: klasiki dovoljujejo *interdikt de vi* (za vrnitev posesti na nepremičnini, gl. str. 49), Justinijanovo pravo pa tudi *actio quod metus causa* (zoper javnopravne in zasebnopravne korporacije).

USTANOVA je določeno premoženje, ki ga je ustanovitelj osamosvojil in določil, da služi za nek poseben namen. Premoženje je prepustil fizični ali pravni osebi (korporaciji) - samostojna ali fiducirana ustanova. Kot samostojna pravna oseba je ustanova pripoznana šele v Justinijanovih novelah. Ustanova nima oseb, temveč premoženje.

RAZLIKA MED KORPORACIJO IN DRUŽBO (*societas* - družbena pogodba):

- člani korporacije nimajo nobenega deleža (premoženje ni ne v lastnini, ne v solastnini družbenikov) na korporacijskem premoženju, družbeniki pa so edini subjekt pravic in obveznosti
- družba ni pravna oseba

D. STVARNO PRAVO

Premoženjsko pravo (danes): stvarno, obligacijsko in dedno pravo.

Rimljani ne omenjajo take delitve premoženjskega prava, temveč delijo premoženjskopravne tožbe na: stvarnopravne (*actiones in rem*) in obligacijskopravne (*actiones in personam*).

Stvarno pravo obsega pravna pravila, ki urejajo pravne odnose glede stvari. Ureja pravni položaj stvari in pravice na stvareh.

STVAR (*res*) je samostojna telesna **reč** (predmet) zunanjega sveta, ki je dosegljiva človeškemu gospostvu. Rimskopravni viri nimajo strokovnega izraza za stvar, čeprav pojem sam v tem pomenu uporabljajo. Beseda *res* pomeni reč, vsak premoženjski predmet (*res corporales* – telesni predmeti, ki se jih lahko dotikamo; *res incorporales* – netelesne reči, tj. pravice).

Stvari niso: – plodovi, ki so na drevesu (niso samostojni)
 – pravice (niso telesne)
 – zbirne stvari (npr. knjižnica - stvari so posamezne knjige)
 – sonce, zvezde (niso dosegljivi človeškemu gospostvu)

1) RES EXTRA COMMERCIIUM → stvari, ki so izvzete iz pravnega prometa (ne morejo biti predmet lastninske pravice po zasebnem pravu)

a) STVARI PO SAKRALNEM PRAVU (niso bile v nikogaršnji lastnini):
 – *res sacrae*: svetišča, žrtveniki, bogoslužno orodje
 – *res religiosae*: grobišča
 – *res sanctae*: obzidja in vrata mest

b) STVARI PO DRŽAVNEM PRAVU:
 – *res omnium communes* (vsem skupne): zrak, tekoča voda, morje in morska obala (vsakdo jih je lahko uporabljal in si jih prilastil, npr. dihal zrak, na celotni stvari pa ni nihče mogel dobiti lastninske pravice)
 – *res publicae* (javne stvari): stvari rimske države (zanje je veljalo javno pravo, spore je reševal magistrat → hkrati sodnik in zastopnik države), npr. javne reke, javne ceste, tržnice, gledališča, državni sužnji
 – *res universitatis*: stvari mestnih občin

2) RES IN COMMERCIO → stvari v pravnem prometu

a) *res mancipi* – *res nec mancipi* → to delitev je odpravil Justinijan (lastninska pravica se je prenašala z izročitvijo)
 b) premičnine – nepremičnine
 c) nadomestne – nenadomestne
 d) deljive – nedeljive
 e) enovite – sestavljene
 f) potrošne – nepotrošne
 g) *accessio cedit principali*
 h) plodovi

RES MANCIPI: 1. sužnji (servi)

2. domača vprežna in tovorna živina (konji, govedo, osli, mezgi; ne velblodi, sloni, drobnica)
3. italska zemljišča
4. štiri poljske služnosti na italskih zemljiščih (*iter, actus, via, aquaeductus*)

Na res Mancipi se je lastnina lahko prenesla na pridobitelja le s posebnim slovesnim PP: *mancipatio* ali *in iure cesio*! Res Mancipi so bila najvažnejša produkcijska sredstva, nepogrešljive gospodarske dobrine v rimski kmečki domačiji stare civilne dobe. Konservativno kmečko civilno pravo je skušalo kar najbolj zadrževati cirkulacijo teh stvari, zato sama izročitev ni zadoščala.

RES NEC MANCIPI: vse ostale stvari. Na njih se je lastninska pravica prenesla z izročitvijo (*traditio*).

FAMILIA - neodsvojljivo premoženje, ki se podeduje iz roda v rod (predvsem res Mancipi)

PECUNIA - prosto odsvojljivo premoženje v zasebni lasti posameznikov (predvsem res nec Mancipi)

PREMIČNINE → stvari, ki lahko spremenijo kraj, na katerem so, brez škode za svoje bistvo.

Res se moventes so premičnine, ki se gibljejo iz lastne moči (sužnji, živali).

NEPREMIČNINE → zemljišča (določeni deli zemeljske površine) z vsem, kar je z njimi trdno in trajno spojeno. K zemljišču spada zraven: zračni prostor nad njim in zemlja pod njim.

pravilo: **SUPERFICIES SOLO CEDIT** (Vse, kar je trdno spojeno z zemljiščem, pripada zemljišču.)

SUPERFICIES - gornja stavba CEDO - pripasti

- ↑ Hiša, zgrajena na zemljišču, pravno ni samostojna stvar, ampak le del zemljišča. Zato ni bila mogoča lastnina po nadstropjih (zemljišče + hiša = 1 nepremičnina).
Če je nekaj le POSTAVLJENO na zemljišče,, NI z njim spojeno!

Civilno in klasično pravo: civilna lastnina je mogoča le na zemljiščih v Italiji, ne pa v provincah (ta so bila lastnina rimskega naroda ali cesarja - na njih sta bila možna le posest in užitek).

Justinijanovo pravo: ni več razlikovanja med italskimi in provincialnimi zemljišči.

NADOMESTNE STVARI – npr. vino, olje, žito, baker, srebro, zlato, grozdje

NENADOMESTNE STVARI – individualno določene stvari (npr. slika, vrč)

GENUS – stvari, določene po vrsti

SPECIES – stvari, določene individualno

TANTUNDEM EIUSDEM GENERIS → enaka količina enakovrstne stvari

TANTUNDEM - prav toliko EIUSDEM - iste vrste

Species perit ei cui debetur, genus periere non censetur.

Če je po naključju uničena individualno določena stvar, trpi škodo UPNIK,
če je po naključju uničena generično določena stvar, trpi škodo DOLŽNIK.

DEBITUM - dolg CREDITOR - upnik EI - ej, ah

(knjiga str. 227, obligacije):

Dolžnik, čigar dolg je določen po vrsti, izpolni svojo obveznost, če dá kateri koli, lahko najslabši predmet te vrste. Kadar je stvar določena individualno po kosu, trpi škodo zaradi naključnega uničenja upnik (od dolžnika ne more ničesar več terjati). Kadar pa je uničena generična stvar, dolžnik ne postane prost (tudi če so bile uničene stvari, ki jih je pripravil za spolnitev). Občepravna doktrina je to razliko izrazila v pravilu: "*species perit ei cui debetur, genus periere non censetur.*"

POTROŠNE STVARI – potrošijo se z enkratno uporabo (naravna: jed, pijača ali pravna uporaba: denar)

DELJIVE STVARI – lahko jih razdelimo na enakovrstne dele, ne da bi pri tem trpela njihova vrednost in bistvo (realna ali fizična delitev) - deljiva so predvsem nezazidana zemljišča z razmejitvijo.

Realno niso deljivi:

- diamant (vsi deli skupaj ne bi bili toliko vredni kot cel kos)
- hiša, žival (deli ne bi bili enakovrstni)

Stvar, ki ni realno deljiva, je mogoče miselno deliti - vsak solastnik ima svoj miselni delež - *pars pro indiviso* (lastninska pravica, zastavna pravica, užitek). Miselni delež ne more biti raba ali zemljiška služnost.

PARS PRO DIVISO - del fizično razdeljene stvari

DIVISUS - razdeljen

PARS PRO INDIVISO - miselni delež

INDIVISUS - nerazdeljen

ENOVITE STVARI – npr. žival, tram, kamen

SESTAVLJENE STVARI – sestavljena stvar je pravno ena stvar, sestavljena pa je iz delov, ki so bili pred (umetno) spojitvijo samostojne stvari (npr. ladja, poslopje). Predmet lastninske pravice je samo sestavljena stvar (in ne njeni deli!). Če je izjemoma možno uveljavljati lastninsko pravico na delu stvari (npr. vzdani tram), mora postati ta del najprej spet samostojna stvar. Stvari, ki jih je ustvaril človek.

ZBIRNA STVAR – sestavljena je iz več samostojnih stvari (npr. knjižnica, skladišče, čreda). Predmet stvarne pravice so posamezne stvari (izjemoma je možna tožba *rei vindicatio* glede črede).

pravilo: **ACCESSIO CEDIT PRINCIPALI** (Prirast pripade glavni stvari.)

AKCESIJA = prirast CEDO - pripasti

↑ Manj važna (stranska) stvar priraste h glavni stvari in s tem izgubi svojo pravno samostojnost (npr. tram vzdamo v poslopje, njivo posejemo z žitom).

PLODOVI → od matične stvari se loči nova samostojna stvar, ki je iste vrste (npr. jablana - jabolko).

- naravni plodovi: rastlinski, živalski (mladiči, mleko, volna), ruda v rudnikih ali kamnolomih
- civilni plodovi: denarne koristi, ki jih upravičenec dobi od svoje stvari na podlagi obligacijskega razmerja (npr. posojilne obresti, najemnina, zakupnina)

Rastlinski plodovi (sadeži) veljajo pravno kot plodovi zemljišča. Dokler so plodovi združeni z matično stvarjo, so njen del. Samostojne stvari postanejo, ko se od matične stvari ločijo (brez pomena je, ali je ločitev naravna ali umetna in ali je to storila upravičena ali neupravičena oseba). Stvarno pravo se zanima predvsem za naravne plodove.

PRITIKLINA → je premična stvar, ki je z drugo - glavno stvarjo (premično, nepremično) **trajno zvezana in služi glavni stvari, vendar ostane samostojna stvar** (npr. ključ je pritiklina omare). Pojma "pritiklina" rimsko pravo še ni razvilo.

STVARNE PRAVICE

1. DOMINIUM - lastninska (na svoji stvari)	} na tuji stvari	} a° in rem
2. SERVITUTES - služnostna		
3. SUPERFICIES - dedna stavbna		
4. EMPHYTEUSUS - dedna zakupna		
5. PIGNUS, HYPOTHECA - zastavna		

Rimskim pravnikom je bil primaren pojem *actio* (tožba), ne pa ustrezna pravica, zato premoženjskopravne tožbe delijo na *actiones in rem* ter na *actiones in personam*. Iz te delitve je v srednjem veku nastala delitev premoženjskih pravic na stvarne in obligacijske pravice, ki je prešla tudi v moderna prava.

a° in rem ⇒ z njo tožnik trdi, da je sporna stvar njegova ali da ima neko stvarno pravico na tuji stvari.

a° in personam ⇒ z njo upnik zahteva od dolžnika neko dajatev ali storitev premoženjske vrednosti.

Upravičenec uveljavlja svojo stvarno pravico (vseh 5) z *actio in rem*. Tožbo lahko neštetokrat ponavlja zoper tistega, ki upravičenca omejuje ali drugače posega v njegovo pravico ali zoper drugega toženca, ki bi upravičenca pozneje spet oviral v njegovi pravici → zoper vsakogar!

Do pravde med tožnikom in tožencem pride pri stvarnih pravicah le, kadar toženec stvar brani. Če tega noče, pusti stvar brez obrambe. Pretor nato dovoli tožniku, da odnese sporno stvar (vzame v svojo dejansko oblast).

R A Z L I K E

STVARNA PRAVICA	OBLIGACIJSKA PRAVICA
<ul style="list-style-type: none"> • je ABSOLUTNA (stvarno pravico imetnik brani s tožbo zoper vsakogar, ki vanjo posega) • uveljavljamo jo lahko večkrat • toženec se ni dolžan spustiti v pravdo (do pravde pride le, če toženec stvar brani) • možni so različni tožbeni zahtevki (kolikor posegov - toliko tožb) • predmet: individualno določena stvar • pravica se ustanovi za nedoločen čas ali za zelo dolgo dobo • tožba: <i>actio in rem</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • je RELATIVNA (uveljavlja se proti točno določeni osebi) → upnik, dolžnik • uveljavljamo jo samo enkrat • toženec se mora spustiti v pravdo • možne so le točno določene tožbe (vsebina obligac. razmerja je vnaprej določena ali vsaj določljiva) • predmet: dajatev, storitev, opustitev (lahko tudi stvar) • pravica teži k izpolnitvi in s tem k ukinitvi • tožba: <i>actio in personam</i>

1. DOMINIUM (lastninska pravica in posest)

Lastninska pravica (*dominium*) je najvažnejša stvarna in premoženjska pravica nasploh. Načeloma je **neomejena in absolutna**. Lahko pa se jo omeji: omejitve pri zemljiški lastnini zaradi mirnega sožitja med sosedi in omejitve po lastnikovi volji (z drugo osebo ustanovi stvarno pravico na svoji stvari, npr. služnost). Rimsko pravo ni poznalo definicije lastninske pravice. Opredelitev iz 16. stol.: lastnik lahko stvar ima, jo uporablja, porabi ali zlorabi v mejah zakona (uniči, uporabi za nek drug namen).

Pozitivna funkcija lastnine: lastnik lahko svojo stvar uporablja, odsvoji ali uniči (zlorabi).

Negativna funkcija lastnine: lastnik sme vsakogar izključiti, da bi kakorkoli posegal v njegovo stvar in z njo razpolagal.

SUBJEKT IN PREDMET LASTNINSKE PRAVICE:

- po rim. civilnem pravu je imel lastninsko pravico samo rimski državljani (za tujce je na njihovem ozemlju veljalo njihovo domače pravo)
- ponavadi en lastnik, lahko solastniki
- predmet lastninske pravice: posamezna stvar (ne skupnost stvari!)
- v lastnini je lahko le stvar *res in commercio* (v pravnem prometu)

POGOJI ZA CIVILNO LASTNINO:

- lastnik rimski državljani
- *res in commercio*
- pridobitni način: mancipacija, in iure cessio (med živimi) → Justinijan: traditio

Če je odsvojitelj samo izročil stvar, ki je bila **res mancipi**, je še naprej ostal njen lastnik (pridobitelj ni postal lastnik). Na taki izročeni stvari je pridobitelj postal civilni lastnik šele s priposestvanjem stvari (zemljišče: 2 leti, suženj in domača žival: 1 leto). Dokler ni potekla priposestvalna doba, je odsvojitelj lahko naperil svojo lastninsko tožbo *rei vindicatio* (čeprav mu je npr. pridobitelj že plačal kupnino). Pretor mu je tožbo moral dovoliti, tožencu pa je pomagal tako, da je na njegovo prošnjo dodal tožbenemu obrazcu še nadaljnji pogoj za obsodbo: “*če tožnik ni spornega zemljišča tožencu prodal in izročil*” → ta dostavek se imenuje **EXCEPTIO REI VENDITIAE ET TRADITIAE** (ugovor prodane in izročene stvari). Ko je bil civilni lastnik v tožbi zavržen, je ostala prodana in izročena stvar še naprej v pridobiteljevi posesti.

RES - REI (2. sklon: koga, česa) VENDITO - prodajati ET - in TRADITAE - izročene

BONITARNA LASTNINA: Pridobitelj (bonitarni lastnik) pred koncem priposestvalne dobe ni postal lastnik, toda pretor ga je do takrat varoval kot da bi to bil. Zoper tožbo civilnega lastnika mu je pretor dovolil *exceptio rei venditiae et traditiae*, če pa mu je kdo odvzel posest, mu je pretor dovolil *actio publiciana* (publicijansko tožbo lahko naperita bonitarni lastnik in dobroverni posestnik, oba med priposestvanjem, glej str. 70). Dejansko lastnino takega pridobitelja (ki ga varuje pretor) imenujemo **pretorska ali bonitarna lastnina**.

Provincialna zemljišča: na njih bonitarna lastnina ni bila možna. Namesto lastninske pravice so imeli uživalci samo posest in užitek. Pravice na teh zemljiščih so prenašali s tradicijo. Justinijan je odpravil razlikovanje med italskimi in provincialnimi zemljišči.

POSEST (*possessio*)

je dejstvo, da ima nekdo (posestnik) določeno stvar v svoji oblasti in z njo razpolaga. Ponavadi je to lastnik, ni pa nujno. Rimsko pravo je uvedlo razlikovanje med posestjo in lastnino.

POSEST je zgolj dejstvo, da ima nekdo stvar v fizični oblasti.

CIVILNA POSEST – pod izpolnjenimi določenimi pogoji privede do lastninske pravice. (samo TITULARNA – s priposestvovanjem).

LASTNINSKA PRAVICA je pravno upravičenje.

POSESTNIKI, KI NISO LASTNIKI:

- dobroverni posestnik (ne ve, da je stvar pridobil od nelastnika)
- nepošteni posestnik (npr. tat)
- zastavni upnik (dolžnik mu je stvar prepustil v posest kot zastavo za svoj dolg)

dobroverni posestnik ⇒ zmotno misli, da je lastnik (ker v resnici ni), mora biti v opravičljivi zmoti (pravni)

zloverni posestnik ⇒ zaveda se, da stvar neupravičeno poseduje

1) **posestnik sme braniti svojo posest:**

- lahko se s silo upre vsakomur, ki mu hoče odvzeti posest stvari
- samopomoč (lahko uporabi silo, da dobi nazaj izgubljeno posest, vendar takoj, ko mu je stvar odvzeta, kasneje pa ne več)

2) **posest včasih vodi do pridobitve lastnine**

3) **po pretorskem pravu je posest varovana z interdikti** (zapovedi, prepovedi) → juristična posest

Lastniški posestniki trdijo, da so lastniki. Stvar posedujejo kot da bi bili lastniki in imajo pretorsko varstvo.

To so:

- a) lastnik
- b) dobroverni posestnik (*bonae fidei possessor*)
- c) zloverni posestnik (*malae fidei possessor*)

Poleg teh pretorsko pravo varuje še: prekarista, emfitevto, sekvestra in zastavnega upnika, Justinijanovo pravo pa še: superficitarja in delno užitarja.

Pretorsko varstvo zlovernega posestnika: pretor skuša s svojimi interdikti rešiti samo spor glede posesti, in sicer kolikor mogoče hitro. Zato se ne spušča v razpravljanje in dokazovanje o tem, ali je posestnik lastnik, na kaj opira svojo pridobitev posesti (*iusta causa, iustus titulus*) in ali je pridobil posest pošteno (*bona fide*) ali nepošteno (*mala fide*). Pretor v interdiktne postopku ničesar ne odloči o tem, katera stranka ima lastninsko pravico. Možno je, da zoper stranko, ki je zmagala v posestnem sporu, kasneje nasprotna stranka morda z uspehom naperi reivindikacijsko tožbo in v njej dokaže svojo lastninsko pravico ter dobi nazaj svojo stvar ali vsaj njeno denarno vrednost.

Ko govorimo o posestniku, mislimo **jurističnega posestnika** (lastniški, nelastniški) – ta ima stvar v lasti ali ne in je varovan s posestnimi interdikti. Drugim nelastniškim posestnikom pretor ni dovolil svojih interdiktov – to so imetniki ali detentorji. Njihovo posest klasiki in Justinijan imenujejo naravno posest.

juristični posestnik ⇒ posestnik, ki ga pretor varuje s posestnimi interdikti

naravni posestnik (detentor) ⇒ nelastniški posestnik, ki ga pretor ne varuje s posestnimi interdikti

JURISTIČNI POSESTNIKI:

1. **lastniški posestniki** (trdijo, da so lastniki)

- lastnik
- dobroverni posestnik
- nedobroverni posestnik

IMETNIKI ali DETENTORJI:

- filius familias
- suženj
- najemnik
- zakupnik

2. **nelastniški posestniki** (ne trdijo, da so lastniki; lahko pa zahtevajo varstvo posesti)
- depozitar
 - komodatarij
 - zastavni upnik
 - prekarist
 - emfitevta
 - sekvester
 - superficiar
 - užitkar
- } Justinijan

PREKARIJ → prepustitev stvari v posest (dejansko razmerje, ni pravno) → v stari dobi so patriciji prepuščali klientom kot prekarij svoja zemljišča v izkoriščanje. Ker je prekarijsko razmerje pogosto zelo dolgo trajalo, je pretor varoval prekarista s svojimi interdikti kot posestnika zoper vsakogar (razen zoper *precario dansa*) PRECES = prošnja

PREKARIST → prejme tujo premično stvar ali zemljišče na (svojo) prošnjo v brezplačno rabo tako, da je lastnik lahko to (svojo) stvar vsak hip zahteval nazaj

PRECARIO DANS → lastnik stvari, ki jo dá v prekarij prekaristu

ZASTAVNI UPNIK → sprejme od zastavitelja stvar v zastavo za toliko časa, dokler ne bo plačan dolg, ki je bil zavarovan z zastavno pravico (varščina za kredit); pretor ga varuje zoper vsakogar, tudi zoper lastnika stvari

ZASTAVITELJ → prepusti zastavnemu upniku svojo stvar v ročno zastavo; glede priposestevanja ima pretor za posestnika še naprej zastavitelja (ali njegovega pravnega naslednika)

SEKVESTER → je tisti depozitar, kateremu 2 ali več oseb prepusti sporno stvar v hrambo - to stvar kasneje izroči tistemu, ki je zmagal v pravdi (stranki v sporu sta stvar SEKVESTIRALI - dali v hrambo sekvestru)

EMFITEVTA → ima podedljivo in odsvojljivo stvarno pravico na kmetijskem zemljišču

SUPERFICIAR → ima dedno stavbno pravico

UŽITKAR → ima pravico služecho stvar uporabljati in jo izkoriščati; pred Justinijanom ne more zahtevati varstva posesti

✍ IZPIT

VICIOZNA POSEST je tista, ki jo je posestnik (viciozni posestnik) pridobil od drugega posestnika vi, clam ali *precario*. Pretor ga ne varuje. Pojem se nanaša na NAČIN, kako je kdo pridobil stvar. To nima nobene zveze z lastninsko pravico!

Relativno viciozni posestnik pridobi od svojega pravnega nasprotnika posest vi, clam ali *precario*. Pretor ga varuje, vendar le proti tistim, proti katerim nima relativne vicioznosti.

Tudi lastnik je lahko viciozen - npr. B je A-ju odvzel stvar, A nato s silo vzame svojo stvar nazaj od B-ja.

(VICIOZEN - pomanjkljiv, napačen, hudoben, zloben, pokvarjen)

VI - sila CLAM - skrivaj PRECARIO - na prošnjo do preklica

Pretor ni nudil varstva vicioznemu posestniku. Nasprotniku je dovolil, da je vzel sporno stvar v svojo posest. S tem je pretor dejansko odrekel posestno varstvo mnogim nepoštenim posestnikom (ne da bi bilo treba dolgo razpravljati o poštenosti in nepoštenosti posesti).

Juristični posestnik je mogel biti le tisti, ki bi mogel biti lastnik. To pa niso mogli biti: sin pod očetovo oblastjo, žena in manu in sužnji (posest pridobivajo za očeta/moža/gospodarja - njihova posest je posredna). Kadar je bila stvar v detentorjevi (najemnik, depozitar, komodatarij) oblasti, je veljal kot juristični posestnik tisti, za kogar je detentor stvar imel (najemodajalec, deponent, komodant, zakupodajalec, oče, gospodar).

Predmet posesti je bila lahko le stvar, na kateri je bila mogoča lastnina. Stvari izven pravnega prometa ni mogel nihče posedovati. Izjema: posest je bila priznana na človeku, ki ga je gospodar pomotoma imel za svojega sužnja.

PRIDOBITEV IN IZGUBA POSESTI

Pretorsko pravo varuje kot posestnika tistega, ki ima stvar v fizični oblasti (*corpus*) in ima hkrati tudi ustrezno posestno voljo (*animus*). Izpolnjena morata biti oba elementa (en sam ne zadošča). Posest se pridobiva *corpore et animo*.

Kot nekaj dejanskega **posest ni podedljiva**. Po zakonu lahko dedič pridobi vse zapuščinske stvari v lastnino, posest na njih pa si mora še posebej pridobiti. Posest je le dejstvo, ne pa tudi pravica.

Posesti ne morejo pridobovati pravno ali poslovno nesposobni subjekti. Pridobiva se lahko po zastopniku (varuh, vesoljni oskrbnik). Justinijan: nekdo (vsak svoboden človek, tudi tuj suženj) lahko pridobi posest za drugega, tudi če ta za to ni vedel.

POSESTI NE MOREJO PRIDOBIVATI

(nimajo posestne volje):

- ♦ *infantes* (otroci), umobolni
- ♦ pravne osebe
- ♦ ležeča zapuščina

POSEST LAHKO PRIDOBIMO (Justinijan):

- ♦ starejši nedorasli, če lahko razumejo pomen take pridobitve
- ♦ otroci z varuhovo odobritvijo oz. da jo varuh zanje pridobi

corpus (fizična oblast)

- a) **corpore et tactu** – telesno in z dotikom
- b) **oculis et affectu** – z očmi in voljo
- c) **longa manu traditio** – izročitev na dolgo roko

Že po klasičnem pravu ni potrebno pridobiti posesti vedno *corpore et tactu*, zadošča že *oculis et affectu*. Npr.: vino v kleti se izroči tako, da dotedanji posestnik izroči ključke novemu posestniku.

Rimsko običajno pravo je skrbno presojalo vprašanje, kdaj in kako se pridobi **fizična oblast nad zemljiščem**:

- civilna doba: stari in novi posestnik sta obhodila meje zemljišča
- kmalu je zadoščalo, da je novi posestnik samo stopil na zemljišče, stari pa izjavil, da opušča svojo posest
- klasično pravo: **longa manu traditio** - stari posestnik je novemu z razgledne točke pokazal zemljišče in izjavil, da mu ga prepušča v posest
- proti koncu klasične dobe ni bila več potrebna opustitvena izjava starega posestnika pri samem zemljišču
- pozneje ni bilo več posebne opustitvene izjave, ampak sklenitev kakega pravnega posla (npr. kupna in prodajna pogodba, darilna pogodba)

animus (posestna volja)

Posestna volja (*animus possidendi*) se mora pokazati navzven, da jo pravni red upošteva. Zato nihče ne more iz imetnika postati posestnik že s tem, da sam pri sebi spremeni svojo voljo (da noče več imeti stvari kot imetnik za drugega, npr. kot zakupnik za zakupodajalca).

Sprememba bi nastopila, ko bi dejansko pokazal, da hoče odslej imeti stvar zase kot (nepošten) posestnik. Nepošteni posestnik postane s tem, da stvar poneveri in jo skriva ali če s silo prepreči posestniku vstop na njegovo zemljišče. Dosedanji imetnik je tako zares postal posestnik, toda viciozni (*vi* ali *clam*). “Nihče si ne more sam spremeniti temelja (svoje) posesti”. (*Nemo sibi ipse causam possessionis mutare potest.*)

NUDO ANIMO – gola volja

AFFECTUS – volja

a) BREVI MANU TRADITIO (izročitev na kratko roko) → posestna volja izjemoma nastane šele pozneje kot fizična oblast nad stvarjo.
 imetnik → posestnik

Nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam.

Sama (gola) lastnikova voja zadošča za prenos stvari (→ ni je potrebno fizično prenesti).

Primer: - Imetnik A (najemnik, zakupnik) kupi stvar od lastnika B in tako postane A posestnik in lastnik. Corpus je A imel že prej kot imetnik, sedaj pa ima tudi animus (obeh elementov ni istočasno pridobil) → sedaj je A posestnik corpore et animo.
 - A je najemnik hiše (ni posestnik!). Ko jo A kasneje kupi od lastnika B, postane posestnik in lastnik (nastane posestna volja).

b) CONSTITUTUM POSSESSORIUM → posestnik postane le imetnik

posestnik → imetnik

Sam sporazum med dosedanjim posestnikom in pridobiteljem na splošno ne zadošča za pridobitev posesti. Izjemoma pa se posest pridobi *nudo animo* (samo z voljo), kadar posestnik postane imetnik iste stvari.

Primer: - lastnik proda hišo in še naprej stanuje v njej kot najemnik (ni posestnik)

- lastnik proda zemljišče, na njem pa obdrži užitek

Corpore alieno, animo proprio (tuja fizična oblast, svoja volja) pridobi posest oče, kadar zanj pridobivata filius familias (sin) ali suženj → takoj ko na očetovo/gospodarjevo povelje ali z njegovo vednostjo vzameta stvar v detencijo (hrambo).

Corpore et animo alieno (tuja fizična oblast in volja) pridobi posest oče, čeprav za to niti ne ve, kadar sin ali suženj pridobivata posest za pekuliarno premoženje (ki ga je oče/gospodar prepustil v upravo in užitek) → glej DVOJNI PEKULIJ (str. 33).

IZGUBA POSESTI:

- smrt posestnika (dedič mora posest sam pridobiti na zapuščinskih stvareh)
- če posestnik postane premoženjsko nesposoben
- če je posedovana stvar uničena
- če pride stvar iz pravnega prometa

Če je zapustnik začel priposestvovati neko stvar in jo po njegovi smrti dedič vzame v posest – dedič nadaljuje zapustnikovo priposestvanje.

POSESTNIK NE IZGUBI POSESTI:

- če postane umobolen
- če je umrl imetnik (najemnik, depozitar), ki je imel stvar v svoji neposredni posesti za posestnika
- na stvari, ki jo je založil v svoji hiši
- kmet, ki svoj voz čez noč pusti na polju
- če kmetu reka za nekaj dni preplavi njegovo zemljišče

– na pobeglem sužnju

Za pridobitev posesti morata biti prisotna oba elementa: corpus in animus. Za izgubo posesti pa zadostuje že izguba enega (včasih se izgubi, če ni več enega elementa, včasih pa šele, če ni več obeh). CORPORE ET ANIMO izgubi posest posestnik, ko jo izgubi prostovoljno, CORPORE pa, ko izgubi posest neprostovoljno (stvar odvzeta s silo, uničena, ukradena, izgubljena).

Na zemljiščih je bilo v začetku mogoče pridobiti posest zoper posestnikovo voljo skrivaj (*clam*) ali nasilno (*vi*). Od Julijana dalje je skrivaj ni bilo več mogoče pridobiti. V tem primeru je stari posestnik še vedno obdržal posest na zemljišču: ko je izvedel za nastalo spremembo, je dozdevnega novega posestnika smel pregnati tudi s silo. Če se mu je ta s silo uspešno upiral, je dosedanji posestnik izgubil posest *corpore*, toda šele zaradi nasprotnikovega nasilja, ne pa skrivaj. Zato je imel zoper njega interdikt *de vi*. Če ga ni pravočasno uveljavil, je izgubil posest tudi *animo*. Sedaj mu je ostala le še lastninska tožba, če je bil lastnik.

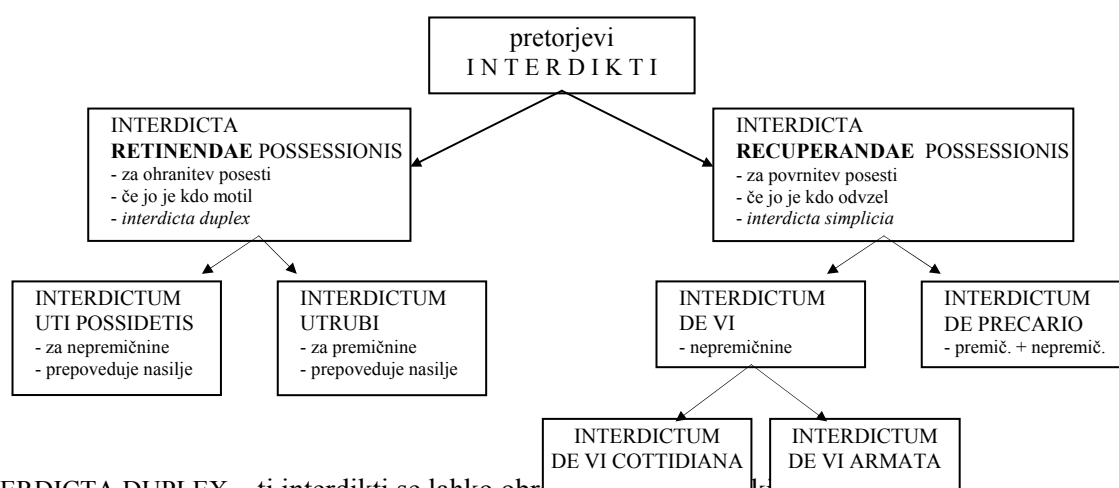
POSESTNO VARSTVO ! (poznati latinske izraze!)

Pretorsko pravo varuje posest kot tako, neglede na to, ali posestnik:

- stvar upravičeno poseduje,
- je stvar pridobil pošteno (v dobri veri – *bonae fide*)
- je stvar pridobil nepošteno (v zli veri – *mala fide*).

Načeloma je dovolj, da ima posestnik stvar v svoji posesti; ko se to ugotovi, ga pretor varuje s svojimi interdikti. Ne varuje pa posestnika, če je ta pridobil posest viciozno (*vi*, *clam*, *precario*) → takrat pomaga njegovemu nasprotniku. Pretor ne razpravlja o pravici posestnika, ampak le o pridobitvi posesti. Ne dovoli nobene tožbe in ne rednega postopka – izdaja pa interdikte (zapovedi, prepovedi); če je pretor na koga naslovil svoj interdikt in se je ta:

- ukazu pokoril → je bil namen dosežen in postopek končan
- če se ni pokoril → dodaten postopek, ki se je delil na 2 fazi: *in iure* ter *apud iudicem*

INTERDICTA DUPLEX – ti interdikti se lahko obračajo na oboji stranki

INTERDICTA SIMPLICIA – obračajo se le na toženca

RETINEO - zadržati
strani

PROHIBITUS - prepovedan

UTI - tako, kakor

UTRO - na katero od obeh

RECUPERATIO - ponovna pridobitev

RECIPERO - nazaj dobiti

UTROBIQUE - na obeh straneh

UTRUBI - pravni nasprotnik

1. interdicta retinendae possessionis

- ♦ za ohranitev posesti
- ♦ ko je imetnika nekdo trajno motil v posesti
- ♦ oba interdikta sta **prohibitorna** (prepovedujeta) - pretor ne zapoveduje nobene pozitivne storitve, ampak prepoveduje nasilje zoper nadaljnjo posest nevicioznega posestnika
- ♦ oba sta **interdictum duplex** (dvojni) – ta se lahko obračal zoper obe stranki (ko imamo relativno viciozno posest → ni varovan posestnik, ki je pridobil posest od nasprotnika viciozno)

1.1 interdictum uti possidetis

“Kakor tisto poslojpe, o katerem teče postopek, posedujeta drug od drugega, ne na silo, ne skrivaj, ne na prošnjo, tako ga posedujta. Prepovedujem uporabo sile, da ga ne bi tako posedovala.”

- za **nepremičnine**
- pretor prepoveduje nasilje zoper nadaljnjo posest nevicioznega posestnika
- pretor varuje posestnika nepremičnine, ki ga nekdo trajno moti v njegovi mirni posesti → prepoveduje, da bi se nasilno spremenilo tisto posestno stanje, ki je bilo v trenutku, ko je bil interdikt izrečen (“tako posedujta”)
- če je nasprotnik posestnika postavil moteče naprave, jih je moral odstraniti
- s tem interdiktom so v **dvomu določili, katera izmed pravnih strank v lastninski tožbi (rei vindicatio) bo imela vlogo toženca** (vloga toženca ugodnejša, ker mu ni bilo potrebno dokazovati, da je lastnik)

1.2 interdictum utrubi

“Pri komer od vaju je ta suženj bil ne na silo, ne na skrivaj, ne na prošnjo nasproti drugemu, večji del preteklega leta, ta naj ga odvede s seboj. Prepovedujem uporabo sile, da ga ta ne bi odvedel s seboj.”

- za **premičnine**
- besedilo interdikta velja za spor o sužnju (najbolj značilna premičnina)
- pretor ne upošteva trenutnega posestnega stanja (posest na premičninah se hitreje menja kot na nepremičninah), temveč pri katerem od pravnih nasprotnikov (*utrubi*) je bila premičnina v neviciozni posesti večji del zadnjega leta (štetega od izdaje interdikta)
- **accessio possessionis** – **všetjete prednikove posesti** (vsaka stranka lahko vštete v svojo posestno dobo tudi posestno dobo prednika, od katerega je pridobila posest *iusto titulo* → na podlagi kupne, darilne pogodbe ali dedovanja)
- ugotovljeni posestnik sme premičnino odpeljati, interdikt pa nasprotniku prepoveduje, da bi ga pri tem oviral → vendar pretor varuje posest le, če ni bila od nasprotnika pridobljena viciozno (če je viciozna, učinkuje ta interdikt rekuperatorno → *interdictum duplex*)

CAUTIO DE AMPLIUS NON TURBANDO → varščina, ki jo je dal toženec, da ne bo prihajalo do novih motenj posesti (kadar je taka nevarnost obstajala).

Pretor varuje tudi zlovernega posestnika, ne varuje pa relativno vicioznega posestnika!

- Primer: – A je posestnik zemljišča
- pride B in prežene A-ja (B je zloverni viciozni posestnik, *vi* - s silo)
 - A posega v posest, zato B zaprosi za posestno varstvo
 - pretor načeloma varuje posestno varstvo, vendar tu ugotovi relativno vicioznost (*vi*)
 - B mora A-ju prepustiti posest
 - če pride C in posega v posest, ima B pravico do posestnega varstva (proti C nima vicioznosti)

Vzporedno s celotnim razvojem pravnega prava je bila precej zabrisana razlika med akcijami in interdikti, tako da Justinijan govori o *a^o ex interdictio*. Z njo je tožnik zahteval:

- da se odstrani motenje njegove posesti +
- povračilo škode (nastale po litiskontestaciji) +
- varščino, da v prihodnje ne bo več moten v posesti (*cautio de amplius non turbando*)

2. interdicta recuperandae possessionis

- ♦ za povrnitev posesti
- ♦ ko je nekdo posestniku odvzel posest (s silo – *vi* ali je bil tožnik prepustil posest sedanjemu posestniku v brezplačno rabo – *precario*)
- ♦ oba interdikta sta zapovedi, naslovljeni na posestnika, naj vrne stvar v posest tožniku, če jo toženec poseduje relativno viciozno → obračata se le na toženca, zato sta enojna → ***interdicta simplicia***

2.1 **interdictum de vi** (DE = zaradi)

- za **nepremičnine**
- kadar je toženec nasilno (*vi*) pregnal tožnika (prejšnjega posestnika) z zemljišča

2.1.1 **interdictum de vi cottidiana** (“o vsakdanji sili”, *cotidianos* = vsakdanji)

“*Od koder si ti v preteklem letu njega nasilno pregnal ali ga je pregnala tvoja družina (t.j. osebe pod tvojo oblastjo), ko je on tam posedoval, ker ni posedoval od tebe ne na silo, ne skrivaj, ne na prošnjo, tja postavi nazaj njega in vse, kar je on takrat tam imel.*”

- z njim je tožnik lahko dosegel, da mu je dejicient (= kradljivec) vrnil s silo (navadna sila) odvzeto zemljiško posest, vendar le, če tožnikova prejšnja posest ni bila viciozna nasproti tožencu - dejicientu!
- interdikt je bilo treba uveljavljati v 1 letu od izgube posesti in tožnik je lahko zahteval odškodnino (oboje ni bilo pri interdiktu *uti possidetis*)
- če je tožnik zamudil enoletni rok ali je imel nasilno odvzeto zemljišče že dejicientov dedič, je pretor pregnanemu dovolil ***a^o in factum*** → z njo je zahteval pregnani od nasprotnika, da mu povrne škodo, za kolikor je (toženec) obogaten
- nasprotnik je lahko uveljavljal EXC^o (da mu ne bi bilo treba vrniti posesti)

Primer: – A je posestnik zemljišča

- B prežene A-ja z navadno silo (relativna vicioznost)
- A nato prežene B-ja z navadno silo (absolutna vicioznost) ??? A = dejicient
- B uveljavlja *interdictum de vi cottidiana*
- A ima EXC^o (ker je B-jeva posest viciozna)

2.1.2 **interdictum de vi armata** (“o oboroženi sili”)

“*Od koder si ti ali tvoja družina ali tvoj prokurator njega s silo in oboroženimi ljudmi pregnal, tja ga postavi nazaj.*”
 ALI “*Od koder si ti njega s silo in oboroženimi ljudmi pregnal, ali ga je tvoja družina pregnala, tja postavi nazaj njega in vse, kar je on takrat tam imel.*”

- krajši, strožji
- ni enoletnega roka in ni nobene EXC^o (relativne vicioznosti) zoper njega (dejicient A ne more opravičiti svojega nasilja s tem, da je s silo pregnal posestnika B, ki je bil nasproti njemu viciozni posestnik)

- oborožena sila = orožje: vojaško (ščiti, meči, čelade), krepelca, kamenje → za orožje so šteli vse, kar ni gola roka

Primer: – A je posestnik

- B z oboroženo silo prežene A-ja
- nato A z oboroženo silo prežene B-ja
- B ima *interdictum de vi armata*
- A nima EXC^o zoper ta interdikt (zaradi oborožene sile)

Justinijanovo pravo pozna samo *interdikt de vi*, ki ga je treba naperiti v enem letu (pregnani posestnik, užitek, zakupnik). Zajema tudi viciozno posest – vicioznega posestnika se ne sme pregnati z navadno silo. Tudi *a^o in factum* za obogatitev (zoper dejicienta ali njegove dediče) → če je nasilno pregnani zamudil enoletni rok oz. če so že dediči. **Na zemljišču ni mogoče pridobiti posesti skrivaj (*clam*).** → po Justinianu

2.2 interdictum de precario

“Kar imaš od njega v prekariju (t.j. kar ti je na tvojo prošnjo prepustil v neodplačno rabo), ali si s hudobnim naklepom prenehal imeti, in o tej zadevi teče postopek, to njemu vrni.”

- precario dans ga naperi zoper prekarista (pretor varuje posestno varstvo prekarista zoper vsakogar razen zoper precario dansa)
- predmet prekarija: premičnina, nepremičnina
- zoper ta interdikt ni EXC^o viciozne posesti
- precario dans tega interdikta ne more uporabiti le tedaj, kadar je prekarist pomotoma sprejel v prekarij neko svojo stvar (prekarijsko razmerje ni nastalo) ⇒ **prekarija na lastni stvari ni!**

NAČINI PRIDOBITVE LASTNINE

1. CIVILNI - te načine je urejalo civilno pravo, le za Rimljane (civilna ali kviritska lastnina) } ta delitev po Justinijanovem pravu ni imela več pomena
 PRAVNI - urejeni po *ius gentium*, za Rimljane in tujce (ti so morali imeti *commercium*) }

2. **IZVIRNI - ORIGINARNI:** pridobitelj pridobi lastninsko pravico na stvari ne glede na to, ali je imel na njej prej nekdo drug lastninsko pravico ali ne. (→ ni pravnega prednika)

IZVEDENI - DERIVATIVNI: pridobitelj izvaja lastninsko pravico od druge osebe (*auctor*) in postane lastnik le, če je bil tudi njegov predhodnik lastnik. Velja pravilo: Nihče ne more prenesti na drugega več pravic, kot jih ima sam. (*Nemo plus iuris ad alium transfere potest, quam ipse haberet.*)

DERIVATIO - odvod, odvajanje

ORIGINALIS - prvoten, iskren

ORIGINARNI PRIDOBITNI NAČINI:

- prilastitev (*occupatio*)
- pridobitev zaklada
- pridobitev plodov
- spojitev
- zmešanje
- predelava
- priposestvovanje

DERIVATIVNI PRIDOBITNI NAČINI:

- mancipacija
- in iure cessio*
- izročitev (*traditio*)
- prisoditev (*adiudicatio*)
- volilo (*legatum*)

ORIGINARNI PRIDOBITNI NAČINI

✍ IZPIT: *definicije!*

a) OCCUPATIO – PRILASTITEV

je naravni in izvorni pridobitni način, po katerem dobi lastninsko pravico na stvari (ki ni v lastnini nikogar) tisti, ki **stvar vzame v posest z namenom, da na njej pridobi lastnino**. Po rimskem pravu je lahko s prilastitvijo pridobil lastninsko pravico le Rimljan (tujec je postal lastnik le po svojem domačem pravu). Rimljan je postal civilni (kviritski) lastnik, če je okupiral kakšno *res nec Mancipi*, na *res Mancipi* pa je pridobil le bonitarno lastnino, ki se je šele po končanem priposestvovanju spremenila v civilno.

S prilastitvijo je bilo mogoče pridobiti lastninsko pravico na stvareh, ki niso bile v lastnini nobene druge osebe in na stvareh, ki so veljale za take:

- 1) **stvari v prosti naravi** (ki niso že v lastnini drugega, npr. divjad)
 - domače živali, ki jih lastnik zavrže
 - udomačene živali, ki jih lastnik spusti na prostost in se ne vračajo (npr. golobi, srne)
 - ujete živali, ko dobijo prostost (npr. levi v kletkah, sloni)
- 2) ***res derelictae*** → zavržene ali odvržene stvari (ne velja za izgubljene stvari in za stvari, ki so jih v stiski pometali v morje – olajšanje ladijskega tovora)
- 3) ***res hostiles*** → stvari v lasti naroda, ki je bil z Rimljani v vojni in so se nahajale na rimskem ozemlju (to ne velja za vojni plen – ta je pripadal rimski državi, ne posameznikom)

b) PRIDOBITEV ZAKLADA

Zaklad je premoženje (predvsem denar in dragocenosti), ki ga je lastnik zakopal (ponavadi zaradi velike nevarnosti) in je ostalo skrito tako dolgo, da kasneje nihče več ne ve, kdo je lastnik.

Najdeni zaklad: ✍ zaklada pripada najditelju, ✍ pa lastniku zemljišča. Če je najditelj kopal brez dovoljenja lastnika zemljišča, je ves zaklad pripadel lastniku zemljišča. Če je bilo zemljišče izvzeto iz pravnega prometa, je lastnikovo ✍ dobil fiskus. Pridobitev zaklada se od okupacije loči po tem, da je pri zakladu odločilno, kdo ga je našel, ne pa kdo ga je vzel v posest.

c) PRIDOBITEV PLODOV

Stvarno pravo upošteva le naravne plodove (civilne ne). **Lastnik matične stvari, dobroverni posestnik in dedni zakupnik** (*emphyteuta*) pridobijo lastninsko pravico na plodu, ko se ta loči od matične stvari in postane samostojna stvar. Justinijan: dobroverni posestnik je moral lastniku, ki je uspel z *rei vindicatio*, vrniti plodove, ki jih je še imel ob litiskontestaciji (za že porabljene plodove ni bil odgovoren).

Užitkar pridobi plodove izvorno z ločitvijo le na živalskih mladičih, na drugih pa šele s percepcijo (= ko jih vzame v posest). Če užitkar, ki obdeluje zemljišče, umre → pridobi lastnino na pridelku lastnik z ločitvijo. Če nekdo drug (tat) utrga plodove od matične stvari, užitkar ne postane lastnik teh plodov → tožbo zoper tatu (*condictio furtiva*) ima zemljiški lastnik, ne užitkar.

Zakupnik pridobiva plodove, ko jih s (tihim) zakupodajalčevim dovoljenjem vzame v posest. Nima stvarne pravice (kakor jo imata emfitevta in užitkar), od zakupodajalca pa lahko po zakupni pogodbi zahteva dovoljenje za pridobivanje plodov → pridobiva jih izvedeno s percepcijo. Zakupodajalec ima možnost, da kjub pogodbi ne dovoli zakupniku pridobivati plodov - takrat lahko zakupnik od njega zahteva povračilo škode, ker ni izpolnil zakupne pogodbe, ne more pa pridobiti lastnine na plodovih.

d) SPOJITEV

Splošno načelo »*accessio cedit principali*« določa, da pridobi lastnik glavne stvari tudi lastnino na prirasti, ki je postala del njegove stvari. Katera stvar je glavna, določa gospodarsko naziranje.

SPOJITEV PREMIČNINE Z ZEMLJIŠČEM

Zemljišče velja za glavno stvar nasproti premičninam, ki se z njim spojijo.

- **seme** priraste, ko je posejano
- **vsajene mladike** prirastejo, ko se zakoreninijo
- **poslopje na tujem zemljišču** je prirast zemljišča (*superficies solo cedit*), predmet lastninske pravice ni poslopje, ampak pozidano zemljišče
- **vzidani tram v tujo stavbo** (zakon XII. plošč): tram (*tignum*) ostane v lasti dosedanjega lastnika. Dokler je bil vzidan, ga ni mogel zahtevati nazaj z *rei vindicatio*, zoper lastnika zemljišča pa je imel tožbo *aº de tigno iuncto* za plačilo dvojne vrednosti vzidanega gradiva. Dobroverni graditelj je s plačilom postal lastnik gradiva, zloverni pa ne - lastnik gradiva je obdržal lastninsko pravico, ki jo je lahko uveljavil šele, ko je bilo gradivo spet prosto (npr. ko se je stavba podrla). ???
- **ob javni reki ležeča zemljišča:**
 - ♦ **ALLUVIO** **U** naplavina; na njej pridobi zemljiški lastnik lastnino takoj in izvorno.
 - ♦ **AVULSIO** **U** odtrgana zemlja, ki priraste k zemljišču; na njej pridobi zemljiški lastnik lastnino šele, ko se trdno spoji z zemljiščem. Dokler se to ne zgodi, jo lahko njen lastnik odpelje (vendar cel kos), prej pa mora lastniku zemljišča s stipulacijo zagotoviti, da mu bo povrnil vso eventualno nastalo škodo (ki bi nastala ob odvozu zemlje).
- **v javni reki nastali otok** (*insula influmine nata*) pripada obrežnim lastnikom (deli ga miselna črta, potegnjena po srednini reke vzporedno z bregovima). Enako velja za **opuščeno rečno strugo** (*alveus derelictus*), če reka spremeni tok.
- užitek na obrežnem zemljišču: se ne razširi na otok in strugo; avtomatično pa se razširi na naplavine in odtrgano zemljo

SPOJITEV DVEH PREMIČNIN

Ko se spojita dve premičnini, ki sta v lasti različnih lastnikov, odloča gospodarsko naziranje, katera je važnejša:

- **slika, vezenina, pisava**: glavna stvar je podlaga (njen lastnik je postal tudi lastnik stranske stvari, npr. nitk, črnila) → včasih je bila podlaga za pisanje zelo draga (koža, papirus, kamnita plošča)
- **kip**: njegov lastnik postane izvorno tudi lastnik dodatka (npr. roke) in to tudi ostane, čeprav se pozneje dodatek loči → **FERRUMINATIO** (uporabi se istovrstna snov). **ADPLUMBACIJA** (zveza ni tako tesna): če diamant vdremo v prstan, postane lastnik prstana tudi lastnik diamanta. Če se kasneje diamant loči od prstana, oživi lastnina prejšnjega lastnika diamanta. (ADPLUMBACIJA = spojitev s pomočjo svinca)

e) POMEŠANJE, ZMEŠANJE

Spojita se dve enako vredni stvari.

(**VINDICIRATI** = braniti, varovati kako pravico, /sodno/ terjati v svojo last)

COMMIXTIO → **pomešanje suhih stvari** (npr. sadje, žito): lastniki postanejo solastniki, če se je pomešanje izvršilo po njihovi volji. Če tega niso hoteli, obdrži vsak lastnino na svoji stvari (iz skupne mase vsak vindicira svojo količino, npr. žita).

Če se pomeša **denar** (novcev ni mogoče razločiti) → tisti, ki ga je pomešal, postane lastnik vsega denarja, takoj pa mora drugemu povrniti vrednost njegovih novcev. Prejšnji lastnik nima stvarnoppravne, ampak 2 terjatveni tožbi:

1. *condictio sine causa* (za nevedno pomešanje) – obogatitvena tožba
2. *actio furti* in *condictio furtiva* (za vedeno pomešanje – tatvina, ne pridobi lastninske pravice)

COMMIXTIO:

- a) *solastnina* (vsak ima miselni delež) → *A^o COMMUNI DIVIDUNDO* (tožba za delitev skupnega)
- b) *proti volji lastnikov* (vsak obdrži lastninsko pravico) → *REI VINDICATIO*

CONFUSIO → **zmešanje tekočin** (ali stopljenih kovinskih mas):

- **ločljiva zmes** (npr. svinec + srebro) → glede lastnine se nič ne spremeni (obdržijo lastninsko pravico)
- **neločljiva zmes** (npr. vino ali zlato + baker) → solastniki v razmerju, ki ustreza količini in vrednosti njihovih prejšnjih stvari

f) PREDELAVA

Ena ali več stvari se tako spremeni, da iz nje (njih) nastane nova stvar (npr. iz grozdja vino, iz volne obleka, iz srebra čaša, iz desk ladja), upošteva se tudi delo. Prvotna stvar je MATERIA, nova stvar pa SPECIES. Justinijan:

- če je novo stvar mogoče **povrniti v prvotno obliko** → postane lastnik snovi tudi lastnik nove stvari (npr. srebrno čašo je mogoče pretopiti nazaj v srebrno kepo)
- če nove stvari **ni mogoče spraviti v prvotno obliko** → pridobi predelovalec na snovi stvari lastninsko pravico (izvirno)
- predelovalec v vsakem primeru postane lastnik nove stvari, če je uporabil del svoje stvari

Predelovalec je moral uporabiti tujo snov v dobri veri. Če je postal lastnik nove stvari, je moral lastniku snovi povrniti škodo. Lastnik snovi je imel naslednje obligacijskopravne tožbe:

- *condictio sine causa* (zoper dobrovernega predelovalca)
- *a^o furti in condictio furtiva* ali *a^o legis Aquiliae* (zoper zlovernega)

Od spojitve dveh stvari se predelava razlikuje po tem, da se pri predelavi stvar tako spremeni, da iz nje nastane druga stvar + upošteva se tudi delo!

g) PRIPOSESTVOVANJE → glej str. 61

Z njim pridobi lastninsko pravico na stvari tisti, ki ima stvar določeno dobo v svoji posesti:

- izvirno (originarno) → dobroverni posestnik
- izvedeno (derivativno) → bonitarni lastnik

DERIVATIVNI PRIDOBITNI NAČINI

a) MANCIPACIJA (MANCIPATIO)

- sodelovali: odsvojitelj, pridobitelj, 5 prič, tehtničar (vsi samo rimski državljani)
- lahko zastopniki: agnatski skrbnik (za umobolnega odsvojitelja),
 sin, suženj (za pridobitelja)
- če je bila predmet mancipacije premičnina, je morala biti navzoča
- *res Mancipi* je z mancipacijo lahko odsvojil ali pridobil samo rimski državljan – s tem je pridobil civilno lastnino, ni pa še postal posestnik (za pridobitev posesti so veljala splošna načela – *corpore et animo*)

- prodajalec je kupnino poravnal v bakru (*aes*), ki ga je strankama stehal neprizadeti tehtničar (ko pa so Rimljani imeli kovan denar, ni bilo več tehtanja kupnine – plačilo sta uredila kupec in prodajalec brez mancipacije)
- pridobitelj je izjavil, da je stvar njegova, odsvojitelj pa je molče pritrnil
- **uporaba:** za prenos lastnine na *res Mancipi*, za kupno in prodajno pogodbo, ob podaritvi, za ustanavljanje poljskih služnosti, ob napravi oporoke; veliko so jo uporabljali v rodbinskem pravu (oče je resnično ali navidezno 3x prodal sina sodržavljanu v posinovitev ali ga je s tem predčasno spustil izpod svoje oblasti ali ga je zaradi delikta noksalno prepustil oškodovancu v oblast)
- v Justinijanovi kodifikaciji je mancipacija nadomeščena z izročitvijo
- **LEGES MANCIPII:** izjave odsvojitelja preden je pridobitelj izgovoril svojo pridobitno izjavo. Lahko je napovedal eventualne pomanjkljivosti stvari, zaradi katerih je odklanjal jamstvo. Če je odsvojitelj izjavil, da je zemljišče najboljše in največje, je s tem jamčil, da na njem ni nobene služnosti.
- če je postavljen rok ali pogoj, je mancipacija nična
- lahko pa so ji dodali **PACTUM FIDUCIAE**, ki ni imel stvarnopравnih učinkov (pridobitelj je bil samo obligacijskopravno zavezan, da ne sme stvari odsvojiti)
- pridobitelj je imel 2 tožbi zoper odsvojitelja (po zakoniku XII. plošč):
 - 1) **a^o de modo agri** (o meri, velikosti) – če je bilo zemljišče manjše, kot je napovedal odsvojitelj, tožba je glasila na 2-kratno vrednost primanjkljaja
 - 2) **a^o auctoritatis** – če je imela stvar pravno napako (če odsvojitelj dejansko ni bil lastnik), glasila je na dvojno vrednost kupnine

b) IN IURE CESSIO

- je navidezna pravda (“toženec”= odsvojitelj, “tožnik”= pridobitelj)
- samo za rimske državljane (civilno pravdanje) – civilni pridobitni način
- opravljala se je *in iure* pred magistratom: v Rimu pred pretorjem, v provinci pred provincialnim namestnikom
- pridobitelj in odsvojitelj sta morala osebno sodelovati
- za pridobitev lastnine na *res Mancipi* in *res nec Mancipi*
- uporabljali so ga tudi za:
 - ustanovitev vseh zemljiških služnosti
 - ukinitvev služnosti
 - ustanovitev užitka
 - odstop dediščine
 - adopcijo
 - osvoboditev sužnjev
- in iure cessio ni smel vsebovati ne roka ne pogoja → ničnost
- veljavnost je bila odvisna od vprašanja, ali je bila kupnina plačana ali ne
- mogoč je bil **PACTUM FIDUCIAE**
- pridobitelj je postal civilni lastnik, ni pa imel tožb *a^o de modo agri* in *a^o auctoritatis*

c) IZROČITEV (TRADITIO)

- je najvažnejši izvedeni način pridobitve lastnine
- klasično pravo: samo za *res nec Mancipi* (na *res Mancipi* se je pridobila le bonitarna lastnina)
- Justinijanovo pravo: z izročitvijo so pridobivali lastnino na vseh stvareh, ki so bile v pravnem prometu
- provincialna zemljišča: pravica do posesti in uživanja se je prenašala s tradicijo
- **tradent** = odsvojitelj

POGOJI ZA VELJAVNO TRADICIJO: ✍ IZPIT

1. izročitelj je moral biti lastnik stvari
2. pridobitelj je moral biti sposoben postati lastnik
3. stranki sta morali imeti namen, da ena prenese, druga pa pridobi lastnino
4. potrebna je bila iusta causa traditionis
5. izročitelj je moral pridobitelju prepustiti stvar v posest

1) IZROČITELJ

Lastnik je mogel svojo stvar odsvojiti le, če je bil poslovno sposoben.

TRADIRATI NISO MOGLI:

- infantes
- umobolni
- preklicani zapravljevci
- starejši nedorasli brez varuhovega sodelovanja
- izjemoma celo nekateri lastniki (pravna norma prepoveduje):
 - ♦ mož ni smel brez ženinega privoljenja odsvojiti dotalnega zemljišča
 - ♦ kolon ni smel odsvojiti zemlje, ki jo je obdeloval kot kolon
 - ♦ ni bilo možno odsvojiti stvari, o kateri je tekla pravda

NELASTNIKI, KI SO LAHKO TRADIRALI:

- **filius familias, suženj** (pekuliarne očetove oz. gospodarjeve stvari, če jima je dovolil prosto upravljanje pekulija)
- **vesoljni oskrbnik, varuh nedoraslega, skrbnik umobolnega** (gospodarjeve, varovančeve, skrbljenčeve stvari)
- **zastavni upnik** (prodal zastavljeno stvar s tradicijo, ker dolg ni bil plačan)
- **osebe s posebnim mandatom** (= zastavni upnik)
- **fiscus, cesar, cesarica** (imajo poseben privilegij)

Splošen mandat imajo s postavitvijo: varuh, skrbnik, prokurator.

NEODSVOJLJIVE STVARI:

- Če je kak zakon ali magistrat proglasil neko stvar za neodsvojljivo, je bila njena izročitev nična.
- Če je bila neodsvojljivost stvari ustanovljena s pogodbo, je lastnik stvar lahko kljub temu tradiral, plačati pa je moral odškodnino, ker je kršil pogodbeno obveznost.
- Če je zastavitelj obljubil hipotečnemu upniku, da zastavljene stvari ne bo prodal, je njena izročitev nična (izjemoma).

Odsvojitvev je neuspešna, kadar lastnik nima stvari v posesti (izročitev iz roke v roko).

P r i m e r :

- A ni imel lastninske pravice na stvari, ki jo je izročil B-ju (B je postal dobroverni posestnik)
- A je pozneje postal lastnik (npr. dedovanje)
- B (dobroverni pridobitelj) zaradi tega ni postal lastnik
- B ima zoper A-jevo lastninsko tožbo *exc^o rei venditae et traditiae* (dokler ni stvari priposestvoval)
- če je med priposestvalno dobo prišla stvar zopet v posest A-ja, je B zoper njega lahko naperil publicijansko tožbo (*replicatio rei venditae et traditiae*)

2) PRIDOBITELJ

Kadar je pridobitelj mislil, da je stvar pridobil od lastnika, je postal s tradicijo samo **dobroverni posestnik** (*bonae fidei possessor*), ki je lahko stvar priposestvoval (če je za to izpolnjeval vse predpogoje). Imeti je moral vsaj *commercium* in premoženjsko sposobnost.

Če je **oče/gospodar** dovolil sinu/sužnju prosto upravljanje pekulija, je veljalo, da jima je dovolil pridobivati posest. **Prokurator** je pridobival posest za gospodarja, ne da bi ta o tem kaj vedel. Po klasičnem pravu je moral gospodar najprej odobriti prokuratorjevo pridobitev, šele nato je pridobil lastninsko pravico na stvari. Po Justinijanovem pravu je lahko vsak prost človek pridobil lastnino za drugega s tem, da je zanj pridobil posest (čeprav brez njegove vednosti).

Izročitev je neučinkovita, če je posest stvari pridobil kdo drug kakor tisti, komur jo je tradent hotel izročiti. Ni tradicije, če zastavitelj prepusti stvar zastavnemu upniku v posest ali če nepošteni posestnik vrne stvar lastniku. Izjemoma je bila veljavna izročitev nedoločeni osebi pri metanju novcev med gledalce.

3) NAMEN PRENESTI - PRIDOBITI LASTNINO

S tradicijo prenese odsvojitelj lastninsko pravico na pridobitelja samo tako, da mu stvar prepusti v posest in jo ta vzame v posest. Zato se ne more opraviti med odsotnimi (npr. s pismom). Lahko pa namesto ene ali druge stranke nastopajo druge osebe (varuh, prokurator).

4) IUSTA CAUSA TRADITIONIS (zadosten pravni temelj)

Pri mancipaciji in pri in iure cesiji ni bilo treba izrecno navajati pravnih temeljev (zakaj hoče odsvojitelj prepustiti svojo stvar pridobitelju v lastnino), pri tradiciji pa je bilo odločilno vprašanje, zakaj je stvar prepuščena pridobitelju. Na stvari bo pridobil lastnino le, če se njegova pridobitev opira na zadosten pravni temelj ⇒ kupna in prodajna pogodba, darilna pogodba, izpolnitev, dolg iz stipulacije, damnacijskega volila ali dote.

Tradicija ne more biti abstraktna. Obe stranki hočeta, da se z izročitvijo prenese lastnina na pridobitelja in da je njun namen pravno utemeljen v nekem pravnem poslu, ki se izpolni s prepustitvijo lastnine.

Darilna pogodba med zakoncema ne more biti *iusta causa traditionis*, ker so darila med njima prepovedana in nična (od Avgusta naprej).

Izročitev temelji na pogodbi. Če pogodba ni veljavna, načeloma tudi izročitev ni uspešna.

P r i m e r :

A kot dedič plača B-ju zapustnikov dolg.

- Če **A ni vedel**, da je zapustnik dolg že plačal in je tudi **B v zmoti** (misli, da je terjatev resnična) → B z izročitvijo postane lastnik, A (tradent) pa je imel zoper B-ja obogatitveno tožbo *condictio indebiti* za povračilo (ni imel lastninske tožbe)
- Če je **B vedel**, da je bil dolg že plačan in je kljub temu sprejel denar → je zagrešil tatvino.
- Če je **A vedel**, da ni ničesar dolžan in je kljub temu plačal → je denar podaril (ni ga mogel zahtevati nazaj).

Tradicija je uspešna pri obogatitvi, pri tatvini pa ne.

5) PREPUSTITEV STVARI

Izročitelj je moral prepustiti stvar v posest pridobitelju. Veljajo vsa prejšnja pravila za prepustitev (izvedena prepustitev, kavzalen pravni posel). Načeloma sama pogodba ni zadoščala, morala je biti tudi prepustitev. Po Justinijanovem pravu pa je zadoščala le pogodba. Klasično pravo: SOCIETAS OMNIUM BONORUM (vesoljna družba) – družbeniki so pridobivali premoženje za družbo, vse postane solastnina. Ni potrebno, da bi vsak družbenik vzel stvar v posest – zadošča le pogodba!

Že po klasičnem pravu je bila mogoča izročitev pod **odložilnim pogojem** ali s **pričetnim rokom** (npr: prodajalec, ki je stvar izročil kupcu, si na njej pridrži lastnino, dokler kupnina ne bo plačana). Justinijan je tako omejitev na splošno uvedel. Ni pa mogoče omejiti izročitve z resolutivnim pogojem ali končnim rokom.

Primer:

A naroči Ticiju, naj v A-jevem imenu podari Meviju določeno stvar. Ticij jo je dal Meviju v svojem imenu. Ali je Mevij postal lastnik?

- NI, ker Ticij ni ravnal po naročilu lastnika

- A lahko toži Mevija, ta pa bo lahko uporabil EXC^O DOLI (zaradi A-jevega ??? nepoštenega ravnanja - želel prenesti lastninsko pravico)

 IZPIT: *TIPIČNA VPRAŠANJA*

1. Navedi pogoje za tradicijo. → str. 56
2. Ali lahko uspešno tradira nelastnik? (načeloma NE, so pa izjeme: ...) → str. 56
3. Kaj je iusta causa traditionis? → str. 57
4. Vrste legatov in razlike med njimi. → str. 59

d) PRISODITEV (ADIUDICATIO)

(AD-IUDICO = pri-soditi, pri-znati, pripisovati)

je izvedeni način pridobitve lastnine, po katerem je **postal lastnik dotlej skupne stvari tisti, komur jo je sodnik prisodil v delitveni pravdi**. Vsaka delitvena tožba je imela v svoji formuli posebno sestavino - *adiudicatio*, po kateri je sodnik s sodbo ustvaril novo lastnino (stvar je v celoti ali deloma prisodil posameznikom v lastnino). Delitvene tožbe:

1. *a^o familiae erciscundae* – z njo so sodediči (sinovi) zahtevali razdelitev dediščinskih stvari (na njih so dotlej imeli solastnino)
2. *a^o communi dividundo* – za druge solastnike (npr. sovolilojemniki, soobdarovanci, družbeniki)
3. *a^o finium regundorum* – za mejne spore (sosedji): kjer se je 5 čevljev široka meja med zemljišči zabrisala ali je postala sporna. Kadar sodnik ni mogel ugotoviti stare meje, je določil novo.

Sodnik je lahko:

- prisodil stvar enemu izmed solastnikov, ki je moral drugim plačati odškodnino v denarju
- stvar fizično razdelil na dele (na nove stvari) in jih razdelil bivšim solastnikom

S prisoditvijo je postal pridobitelj lastnik stvari le, če so bile osebe, ki so bile pravdne stranke v delitveni pravdi, ob litiskontestaciji solastniki stvari (zato spada prisoditev med izvedene pridobitne načine).

Lastnina se je s prisoditvijo takoj pridobila. Ni je bilo mogoče omejiti z odložilnim pogojem ali pričetnim rokom. Pridobitev posesti za pridobitev lastnine ni bila potrebna. Prisoditev je bila mogoča le v delitvenih pravnih. Če so si dosedanji solastniki sporazumno razdelili skupno stvar, so prenesli svoje lastninske deleže na novega lastnika z *mancipacijo* ali z *in iure cessio*.

Kot sestavina formule je bila prisoditev le v delitvenih tožbah. Ni je bilo v lastninskih tožbah, ker pri njih sodnik ni ustanavljal nove lastnine, ampak le (deklaratorno) ugotavljal, ali je bil tožnik ob litiskontestaciji lastnik sporne stvari ali ne.

e) VOLILO (LEGATUM)

je poslednjevoljna oporočnikova **naklonitev**, s katero nakloni volilojemniku (legatarju) neko **premoženjsko korist** v breme dediščine ali oporočnega dediča.

LEGATOR - zapustnik LEGATUM - volilo (legat = poslovenjeno)

LEGATAR - volilojemnik SINERE - pustiti

1. VINDIKACIJSKI LEGAT – je naklonitev oporočnikove stvari, zemljiške služnosti ali užitka. Gre v breme dediščine (ne dediča).
2. DAMNACIJSKI LEGAT – oporočnik naroči dediču, naj določen premoženjski predmet prepusti volilojemniku (predmet: tudi dedičeva stvar ali stvar 3. osebe - to stvar mora dedič kupiti oz. plačati) → obligacije
3. LEGAT SINENDI MODO – oporočnik naroči dediču, naj pusti (sinere), da si bo volilojemnik sam vzel in obdržal voljeni predmet iz dedičevega ali zapuščinskega imetja (predmet: le dedičeva ali zapustnikova stvar, NE pravica) → obligacije

RAZLIKE: ✍ IZPIT

- 1) **vindikacijski legat:** volilojemnik (vindikacijski legatar) postane lastnik voljene stvari v istem trenutku, ko je dedič pridobil dediščino (seveda, če je bil oporočnik lastnik stvari). Lastnik postane *ipso iure*. Za pridobitev lastnine ni treba, da vzame stvar v posest ali da mu jo dedič prepusti. Učinki so stvarnopravni. → rei vindicatio
- 2) **damnacijski legat:** dedič pridobi dediščino, nato šele mora prepustiti določeno stvar volilojemniku v lastnino (dedič je zavezan prenesti lastninsko pravico in prepustiti stvar - obligacijskopravni učinki).
→ a^o ex testamento
- 3) **legat sinendi modo:** enako kot pri damnacijskem legatu mora dedič najprej dobiti dediščino, nato pa dopustiti, da si volilojemnik sam (razlika) vzame voljeno stvar. Učinki so obligacijskopravni.
→ a^o ex testamento

PRAKTIČNE POSLEDICE:

Če dedič noče izročiti voljene stvari volilojemniku, so tožbe različne:

- 1) **vindikacijski legatar** ima lastninsko tožbo - REI VINDICATIO
- 2) **damnacijski legatar** in **legatar sinendi modo** imata obligacijskopravno tožbo A^o EX TESTAMENTO (z njo zahtevata le, da dedič izpolni svojo dolžnost, to ni formalna zahteva o lastninski pravici)

PRIPOSESTVOVANJE (USUCAPIO)

IZVIRNO – dobroverni posestnik

IZVEDENO – bonitarni lastnik

bonae fidei possessor – dobroverni posestnik

malae fidei possessor – zloverni posestnik

S priposestvovanjem je pridobil lastninsko pravico na stvari tisti, ki jo je imel določeno dobo v svoji posesti. Obenem je dosedanji lastnik izgubil lastninsko pravico (stvari ni imel v svoji posesti). Tak pridobitni način je bil potreben zaradi varnosti pravnega prometa. Z njim je rimsko pravo pripoznavalo kot pravno veljavno to, kar je dolgo časa dejansko obstajalo.

CIVILNO PRAVO

Priposestvanje je omogočalo pridobitev lastnine tam, kjer bi bila morala biti pridobljena z mancipacijo, in iure cesijo, tradicijo ipd. Zato je lahko priposestvoval le Rimljan, ki je bil premoženjsko sposoben (= pravno sposoben). Priposestovati niso mogli: filius familias, žena in manu, tujec. *Lex duodecim tabularum*: priposestvanje zemljišč: 2 leti, druge stvari: 1 leto (zakonik ne govori o dobri veri priposestvovalca).

Priposestovati je bilo mogoče samo stvari, ki so bile v **pravnem prometu** – toda ne vseh. Lastnik stvari, ki so bile izzvzete od priposestvanja, je ostal lastnik tudi po poteku priposestvovalne dobe.

STVARI, IZVZETE OD PRIPOSESTVOVANJA:

- ♦ **ukradene stvari** – vsaka tuja stvar, ki jo je brez lastnikove vednosti nekdo drug prodal. Predmet tatvine so bile le premične stvari → ukradenih stvari tudi pošteni posestnik ni mogel priposestovati. IZJEMA: mogoče pa je bilo priposestovati stvar, ki jo je bil dedič prodal ali podaril in jo izročil priposestvovalcu, prepričan, da je to zapustnikova stvar, pa si jo je zapustnik v resnici le sposodil, vzel v najem ali shranil.
- ♦ **nasilno pridobljene stvari** (predvsem zemljišča)
- ♦ **pet čevljev široka meja** med sosednjimi zemljišči
- ♦ **res mancipi**, ki jih je svojepravna ženska odsvojila brez sodelovanja svojega agnatskega varuha (klasična doba: pridobitelj je stvar priposestvoval, če je ženski plačal kupnino, ni pa je mogel priposestovati, če mu je stvar podarila).

POGOJI ZA PRIPOSESTVOVANJE (civilno pravo):

- 1) **posest stvari**, ki je morala biti lastniška (z voljo lastnika)
- 2) priposestvovalec je moral imeti stvar v lastniški posesti **vso priposestvovalno dobo**

Če je priposestvovalec izgubil posest stvari preden je minila priposestvovalna doba, se je priposestvanje prekinilo. Če je pozneje spet pridobil posest na isti stvari, jo je začel priposestovati znova (prejšnje prekinjeno priposestvanje se pri tem ni upoštevalo).

IZJEME, PRI KATERIH SE PRIPOSESTVOVANJE NI PREKINILO:

- **vzidano gradivo** (npr. tram): priposestvanje se je nadaljevalo, čeprav ga je priposestvovalec vzidal v svoje zemljišče in je s tem nehalo biti samostojen predmet posesti
- **zastavljena stvar**: priposestvanje se je nadaljevalo v prid zastavitelju, čeprav jo je imel v posesti zastavni upnik. Če je priposestvovalec umrl, se je nadaljevalo naprej v prid ležeči zapuščini, nato pa v prid dediču.

PRIMERI PRIPOSESTVOVANJA, KJER PRIPOSESTVOVALEC NI DOBROVERNI POSESTNIK:

(ve, da je stvar tuja)

- **dediščina**, ki je pripadla civilnemu zunanjemu dediču in je ta ni pridobil (v posest jo je smel vzeti kdorkoli in v 1 letu priposestovati)
- **fiducirani odsvojitelj** (fiduciant) pridobi nazaj lastnino na stvari, ki jo je bil fiducirano odsvojil (priposestovalna doba je 1 leto, odkar je stvar dobil zopet nazaj v svojo posest)
- **lastnik** priposestvuje v 2 letih nazaj svoje zemljišče, ki ga je bil zastavil državi v zavarovanje, da bo izpolnil neko obveznost

KLASIČNO PRAVO

POGOJI ZA PRIPOSESTVOVANJE (klasično pravo): RES HABILIS, IUSTUS TITULUS, BONA FIDES, TEMPUS

1) RES HABILIS – stvar mora biti **spodobna za priposestvanje**: načeloma vsaka stvar, ki je bila v pravnem prometu.

2) IUSTUS TITULUS – **pravni naslov** (npr. darilna, prodajna pogodba), na podlagi katerega se je prenesla lastnina **ali pa je posestnik izvirno vzel stvar v posest** (*pro derelicto*).

Kadar je priposestovalec pridobil najprej samo fizično oblast nad stvarjo, pozneje pa tudi pridobitni naslov (npr. zakupnik kupi zakupno zemljišče), jo je začel priposestovati šele, ko je imel pridobitni naslov.

Pridobitni naslov je moral biti resničen. Samo domnevni je zadoščal le izjemoma, kadar je bila stvar brezpogojno tradirana, npr. od nedorasle osebe, ki jo je pridobitelj imel za doraslo ali če je verjel lažnivemu sužnju ali skrbniku, da je stvar pravilno kupljena. Domnevni naslov ni zadoščal, če je bila stvar izročena pogojno ali kot darilo ali prisvojena kot domnevno odvržena.

Iustus titulus je podoben pojmu *iusta causa traditionis* (zadostni pravni temelj, str. 58), je pa širši, ker vsebuje tudi pojma: *pro derelicto* in *pro herede*.

STVARI IZVZETE OD PRIPOSESTVOVANJA:

- ♦ vse, ki jih je že civilno pravo izvzelo (ukradene stvari, nasilno pridobljene, meja med zemljišči, res Mancipi - ženska)
- ♦ fiskalne, cesarjeve stvari
- ♦ stvari varovancev in nedoletnih oseb
- ♦ stvari, ki jih lastnik ni smel odsvojiti (npr. mož ne dotalnega zemljišča)
- ♦ stvari, ki jih nekdo ni smel pridobiti (npr. prokonzul in pretor nista smela sprejemati daril za opravljanje posloводства)

P r i m e r i :

- 1) - A **zavrže** stvar, ki sodi v kategorijo res Mancipi
 - B jo najde in vzame v posest (okupira)
 - B na stvari ne pridobi civilne lastnine - to pridobi s priposestovanjem
 - pravni naslov je PRO DERELICTO (posestnik je izvirno vzel stvar v posest)
 - 2) - A misli, da je stvar **podedoval** in jo vzame v posest
 - iustus titulus je PRO HEREDE (*iusta cauda traditionis* ne pride v poštev, ker je zapustnik mrtev)
 - 3) - A zavrže stvar
 - B jo najde in jo vzame v posest (*iustus titulus* je resničen)
 - 4) - A izgubi stvar
 - B jo najde in misli, da gre za zavrženo stvar ter jo vzame v posest (*iustus titulus* je domneven)
- 3) BONA FIDES (dobra vera)**

je pridobiteljevo prepričanje, da s pridobitvijo lastnine na stvari ni storil nobene materialne krivice. Ponavadi je prepričan, da je bil odsvojitelj lastnik ali vsaj upravičen razpolagati s stvarjo, kar ni bilo res. Bona fides kot zmotno prepričanje je opravičljiva le, če je nastala iz kake dejanske zmote (ni opravičljiva zaradi pravne zmote). Priposestvuje le lastniški posestnik (zastavni upnik NE).

Ponavadi je moral biti pridobitelj v dobri veri samo takrat, ko je vzel stvar v posest. Če je kasneje izvedel, da takrat (prej) ni postal lastnik stvari → to ni oviralo njegovega priposestvanja. ↴

Mala fides superveniens non nocet.

Pozneje nastala zla vera ne škoduje.

Kanonsko pravo in z njim tudi obče pravo pa je zahtevalo, da je bil priposestvovalec v dobri veri vso priposestvovalno dobo ("Mala fides superveniens nocet.").

4) TEMPUS

Priposestvovalna doba po klasičnem pravu: zemljišča - 2 leti, ostale stvari - 1 leto.

Lastninska tožba, ki jo je lastnik naperil zoper priposestvovalca, ni prekinila nadaljnjega priposestvanja. Priposestvanje je bilo končano, ko je napočil zadnji dan priposestvovalne dobe. Takrat je:

- dobroverni posestnik postal civilni lastnik
- bonitarna lastnina se je spremenila v civilno (kviritsko)
- dotedanji lastnik je prenehal biti lastnik
- niso ugasnile stvarne pravice na tuji stvari (služnosti, zastavna pravica)

LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIO

Na provincialnih zemljiščih ni bila mogoča civilna lastnina, zato jih tudi ni bilo mogoče priposestovati po načelih, ki so veljala za italska zemljišča. Njihovi obdelovalci so imeli na zemljiščih užitek in posest.

Provincialni namestnik je dovoljeval "priposestvovalcu" provincialnega zemljišča posebno *PRAESCRIPTIO POSSESSIONIS*, kadar ga je "provincialni lastnik" tožil s posebno tožbo. Podobno kakor pretorska ekscipija *rei venditae et traditiae* je bila tudi ta preskripcija dostavljena tožbenemu obrazcu (vendar spredaj → PRAE = spredaj). Zaradi te preskripcije je bil tožnik zavrnjen (čeprav bi moral v pravdi zmagati) in zemljišče je ostalo še naprej v toženčevi posesti (podobno je zaradi *exc^o rei venditae et traditiae* bonitarni lastnik obdržal tožnikovo res Mancipi, ki mu jo je tožnik prodal in samo izročil).

Preskripcijo *longae possessionis* je reskript dovolil posestniku, ki je imel zemljišče v nesporni posesti:

→ 10 let - če sta posestnik in "provincialni lastnik" živela v isti mestni občini

→ 20 let - če sta živela v različnih mestih

RAZLIKE MED CIVILNIM (*usucapio*) IN PROVINCIALNIM (*longi temporis possessio*) PRIPOSESTVOVANJEM:

- provincialno priposestvanje je moralo biti neprekinjeno
- provincialno priposestvanje je mirovalo, če je bil "lasnik" mladoleten ali vojak (ko je zadržek odpadel, se je priposestvanje nadaljevalo toliko časa, kolikor je prej manjkalo do konca)
- ko je bilo provincialno priposestvanje končano, je ugasnila ne le lastnikova lastnina, temveč tudi zastavna pravica, za katero priposestvovalec ni vedel

JUSTINIJANOVO PRAVO

Odkar se stvari niso več delile na *res Mancipi* in *res nec Mancipi*, ni bilo več bonitarnih lastnikov - s priposestvovanjem je poslej pridobival lastninsko pravico le še dobroverni posestnik.

Ni bilo več razlike med italskimi in provincialnimi zemljišči, zato je Justinijan v posebni konstituciji spojil obojno priposestvovanje: *usucapio* je bilo za priposestvovanje premičnin (3 leta), *longi temporis praescriptio* pa za priposestvovanje nepremičnin (10, 20 let).

Predpogoji za uspešno priposestvovanje so bili isti, kot v klasičnem pravu. Novo: **dobroverni posestnik je lahko priposestvoval stvar, ki jo je kupil ali prejel kot darilo ipd. od zlovernega posestnika** (ukradeno stvar - *res furtiva*). Pogoji:

- če je bilo lastniku stvari to znano in 10, 20 let ni s tožbo uveljavljal svoje pravice
- če lastnik ni vedel za svojo stvar → priposestvovanje šele v 30 letih (v tem je priposestvovanje že spojeno z zastaranjem)

Leta 424 sta cesarja Honorij in Teodizij II. uredila zastaranje tožb. Vse tožbe (stvarnopravne, obligacijskopravne, dediščinske) zastarajo najkasneje v 30 letih, odkar bi jih upravičenec mogel prvič naperiti. Za lastninsko tožbo se je ta rok začel, ko je upravičenec izgubil svojo posest.

Justinijan: po 30 letih je postal lastnik tisti posestnik, ki je stvar (premično, nepremično) dobil v dobri veri in brez nasilja. Stvar je morala biti v pravnem prometu. Ukradeno stvar je na ta način lahko priposestvoval dobroverni posestnik (tat NE!). Priposestvovalcu ni bilo potrebno dokazovati pridobitnega naslova.

PRIDOBITEV LASTNINSKE PRAVICE PO ZAKONU in OBLASTVENI ODREDBI

PO ZAKONU:

- 1) **lastninska tožba** (*rei vindicatio*) - če toženec kljub sodnikovemu pozivu ni vrnil tožniku njegove stvari, je bil obsojen, da je plačal vrednost stvari. Obenem je sporna stvar postala toženčeva (*res nec Mancipi* - takoj in *res Mancipi* - po priposestvovanju). → toženec je plačal stvar in s tem je postala stvar njegova.
- 2) **vzidani tram** (tuj) - če ga je dobroverni graditelj vzidal in zanj plačal lastniku dvojno vrednost, je s tem postal lastnik tramu.
- 3) **skupna stanovanjska hiša** - če jo je solastnik popravil in mu ostali solastniki niso v 4 mesecih povrnili sorazmernega dela stroškov, je postal lastnik cele hiše.
- 4) **s silo vzeta stvar** - če je lastnik s silo vzela svojo stvar iz tuje posesti, je za kazen na njej izgubil lastnino (lastnik je postal posestnik).
Primer: - A je lastnik stvari, B jo ukrade
- A stvar zagleda pri C in jo na silo vzame
- C zdaj pridobi lastninsko pravico na stvari
- 5) **zapuščeno zemljišče** - kdor ga je začel obdelovati, je po 2 letih postal lastnik tega zemljišča

PO OBLASTVENI ODREDBI (odredbi magistrata):

vsak

obsodba

denar

- 1) **delitvena pravda:** v rimskem pravu je veljalo načelo: **OMNIS CONDEMNATIO PECUNARIA.**

(Vsaka obsodba se glasi na denarni znesek.)

Sodnik ni mogel obsoditi na vrnitev stvari, ampak le na denarni znesek (vrednost stvari). Del obsodbe je bila restitutorna klavzula.

RESTITUTORNA KLAUZULA – je pristavek k tožbeni formuli, v katerem pretor naroča sodniku, naj pred obsodbo toženca najprej pozove, da sporno stvar vrne tožniku. (glej tudi str.16)

Če toženec stvar vrne, se bo rešil obsodbe. Če stvari ne vrne, ga bo sodnik obsodil na plačilo denarnega zneska, ki se je določal takole: ponavadi ga je določil tožnik (precej visoko), včasih pa je pretor postavil zgornjo mejo. Če je toženec plačal denarni znesek za sporno stvar, je na njej pridobil lastninsko pravico.

Litis aestimatio similis estemptioni.
Ocena spornega predmeta je podobna kupni pogodbi.

2) **premoženje, ki ga nihče ne brani:** pretor je ustanavljal bonitarno lastnino, kadar je v posebnih razmerah prepustil oškodovancu tisto premoženje, ki ga ni nihče branil (pradvssem prepustitev posesti sosedovega zemljišča zaradi grozeče škode).

LASTNINSKE TOŽBE

1. rei vindicatio
2. a^o negatoria
3. publiciana in rem actio

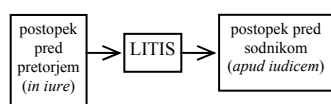
Civilno pravo: za varstvo civilne lastnine → *rei vindicatio* in *actio negatoria*.

1) REI VINDICATIO → »tožba neposedujočega lastnika zoper posedujočega nelastnika« (VINDICATIO - pravna zahteva, ščitenje)

»Sodnik bodi (v konkretnem primeru je sledilo ime sodnika, npr. Nerva). Če se izkaže, da je stvar, o kateri teče pravda, po kviritskem pravu tožnikova, in če ne bo tista stvar po sodnikovem pozivu tožniku vrnjena, kolikor bo ta stvar vredna, na toliko denarja, sodnik, obsódi toženca v prid tožniku. Če se ne izkaže, toženca oprósti.«

- **naperi jo lastnik, ki svoje stvari nima v posesti, zoper tistega, ki jo ima** (od posestnika ni mogel svoje stvari zahtevati nazaj z nobeno kontraktno tožbo!)
- predmet: posamezna stvar (izjemoma zbirne stvari, npr. čreda), lahko tudi miselni delež na stvari
- je zasledovalna tožba (reipersekutorna)

LITISKONTESTACIJA → je **pravdna pogodba** med tožnikom in tožencem, s katero se sporazumeta o **vrsti tožbe** in o **osebi sodnika**, ki ga izbereta izmed za to sposobnih državljanov. Z litiskontestacijo se konča postopek pred pretorjem (*in iure*), sledil bo postopek pred izvoljenim sodnikom (*apud iudicem*). Tožnikova tožbena pravica je s tem izčrpana – zoper istega toženca za isto stvar ne bo mogel več ponoviti (iste) tožbe.

AKTIVNA LEGITIMACIJA:

- sodnik je moral toženca obsoditi, če je bil tožnik ob litiskontestaciji lastnik stvari
- **tožnik je moral dokazati svojo lastninsko pravico!** (dokazno breme) → kako se je dokazovalo, ni znano

- tožnik zahteva zaščito (pravno varstvo), stranka je upravičena
- aktivno legitimirana stranka je tisti lastnik, ki je izgubil posest; IZJEMA: lastnik, ki je med užitkom zahteval svojo stvar nazaj - če se užitkar ni ob začetku užitka s posebno pogodbo zavezal lastniku, da mu bo po koncu užitka vrnil stvar.

DOKAZNO BREME – dolžnost dokazati resničnost določenih trditev (v gornjem primeru ga nosi tožnik).

PASIVNA LEGITIMACIJA:

- toženec, stranka je dolžna
- pasivno legitimirana stranka:
 - klasično pravo – posestnik stvari
 - Justinijanovo pravo – vsak, ki je imel sporno stvar v svoji fizični oblasti tako, da jo je mogel vrniti lastniku (detentor)
- v formularnem postopku **tožencu ni bilo treba ničesar dokazovati**
- toženec je še naprej obdržal stvar v svoji posesti, kadar tožnik ni mogel dokazati, da je lastnik

Včasih je bilo treba pred reivindikacijo najprej z **interdiktnim postopkom** rešiti spor, kdo je posestnik ob litiskontestaciji. (glej str. 49 - *interdictum uti possidetis*, zadnja alineja) → toženčeva vloga pri tej tožbi je ugodnejša

Toženčeva vloga ni bila popolnoma pasivna. Zoper reivindikacijo je lahko uveljavljal različne eksepcije: *rei venditae et traditiae* in *exceptio doli* (kot bonitarni lastnik, užitkar ali zastavni upnik).

POGODBENO RAZMERJE: Če je toženec imel tožnikovo stvar zaradi določenega pogodbenega razmerja, je lahko pripoznal tožnikovo lastninsko pravico in se hkrati skliceval, da sme stvar imeti kot detentor (npr. zakupnik). Takrat je pretor odrekel tožniku reivindikacijsko tožbo in mu dovolil **obligacijskopravno tožbo**.

SPORNA POSEST STVARI TOŽENCA: Kadar je bilo sporno, ali ima toženec stvar v svoji posesti, je moral tožnik to dokazati. To je storil z **obligacijskopravno predložitveno tožbo**, s katero je zahteval od toženca, da mu je stvar *in iure* predložil (predvsem pri ločitvi stvari od druge stvari, npr. diamant od prstana). Če je toženec oporekal, da bi imel sporno stvar v svoji posesti in mu je tožnik dokazal, da jo ima, je pretor prepustil posest stvari tožniku. Toženec s tem ni izgubil svoje lastninske pravice (če jo je imel) - uveljavil jo je lahko kot (nov) tožnik z novo *rei vindicatio* (in tudi dokazati svojo lastninsko pravico).

A^o AD EXHIBENDUM – predložitvena tožba (če toženec stvari ni predložil, je bil obsojen na denarni znesek)
RES OMNI CAUSA – stvar z vsem tistim, kar bi tožnik imel, če bi mu bila vrnjena ob litiskontestaciji

Če se posestnik zemljišča ni hotel (= se ni bil dolžan!) spustiti v reivindikacijsko pravdo, mu je pretor z interdiktom naložil, da je moral zemljišče prepustiti tožniku. S tem ni izgubil svoje pravice (poslabšal pa si je pravdni položaj).

Če je bil tožen zakupnik zemljišča od nekoga tretjega, je lahko ob pričetku reivindikacije navedel lastnika zemljišča - tega je nato sodnik pozval, naj stopi v pravdo kot toženec. Če pozvani tega ni storil, je sodnik prepustil stvar v posest tožniku. Tožnik s tem ni postal lastnik (pravi lastnik je imel na voljo novo *rei vindicatio*).

Načeloma je po klasičnem pravu bila možna reivindikacija samo zoper tistega, ki je stvar posedoval ob litiskontestaciji. Če je toženec brez svoje krivde izgubil stvar po litiskontestaciji (vendar še preden je sodnik izrekel sodbo) → je moral biti oproščen. Če pa stvari ni posedoval ob litiskontestaciji, imel pa jo je ob obsodbi → je moral biti obsojen.

Po klasičnem pravu ni mogel biti tožen tisti, ki stvari ni imel v svoji posesti. Zato Justinijan uvaja **FIKTIVNEGA POSESTNIKA** – *fictus possessor* (= subjekt, ki ni posestnik, pa ga pravo zaradi važnega pravnopolitičnega razloga šteje za posestnika). Taka sta bila:

- 1) toženec, ki stvari ni imel v svoji posesti in se je spustil v pravdo, kakor da bi jo imel (s tem je lahko zakrivil, da tožnik ni pravočasno naperil tožbe zoper resničnega posestnika in je ta medtem priposestvoval stvar)
- 2) toženec, ki je nalašč opustil posest stvari (npr. uničil, zavrgel, odsvojil) pred litiskontestacijo, da bi lastniku preprečil njeno zasledovanje

Če je toženec nalašč opustil posest stvari po litiskontestaciji (ko naj bi stvar dobil tožnik), je bil obsojen za plačilo njene vrednosti v denarju (stvari ni mogel več vrniti).

N A M E N T O Ž B E :

Kot stvarnopravna tožba (*actio in rem*) se *rei vindicatio* ne obrača na posestnika, ampak zasleduje stvar sámo. Ko tožnik dobi svojo stvar, ni več povoda za nadaljnje pravdanje. Toženec se je rešil pravde, če stvari ni branil in jo je tožnik vzel v svojo posest. Če je bil toženec lastnik stvari, s tem ni izgubil svoje pravice - za njeno uveljavljanje je moral naperiti novo rei vindikacijo kot tožnik. Če se je toženec spustil v pravdo, je moral dati tožniku posebno varščino za plačilo določenega zneska: če bo obsojen, če sporne stvari ne bo branil ali če bo ravnal nepošteno.

Sodba je vedno glasila na denarni znesek. Po Justinijanovem pravu pa je toženec moral vrniti stvar tožniku (drugače so mu jo vzeli s silo), če pa stvari ni več imel, ga je sodnik obsodil na denarni znesek.

Vrednost sporne stvari je določil tožnik pod prisego, pri tem pa je lahko sodnik določil najvišji znesek. Ko je bila stvar ocenjena, je po klasičnem pravu postal toženec njen lastnik (kakor da bi jo kupil). Na *res nec Mancipi* je pridobil kviritsko (civilno) lastnino, na *res Mancipi* pa bonitarno. Po Justinijanovem pravu toženec po ocenitvi ni postal lastnik stvari, če je bil dolozno opustil posest stvari.

DOLOZNO - nalašč KULPOZNO - malomarno

ČE JE TOŽNIK LASTNIK STVARI IN TA PO SODNIKOVEM POZIVU NI BILA VRNJENA:

Pretor je v tožbeno formulo uvrstil posebno **restitutorno klavzulo**: “*če stvar po sodnikovem pozivu ne bo tožniku vrnjena*”. Ta klavzula je bila dodana pogoju: “*če je tožnik lastnik stvari*”. Za obsodbo sta morala biti izpolnjena oba pogoja.

Ko je bil po opravljenem dokazovanju sodnik prepričan, da je tožnik zares lastnik, je to ugotovil s posebno **vmesno sodbo**. Z drugo vmesno sodbo je pozval toženca, naj stvar prostovoljno vrne tožniku. Če je toženec vrnil stvar, je bil oproščen. Če pa ni hotel vrniti stvari, ga sodnik v to ni silil, ampak ga je obsodil, da je moral plačati tožniku vrednost stvari, kakor jo je ocenil tožnik (visoko - na ta način je toženec sicer obdržal stvar, moral pa jo je drago plačati).

I M P E N S A E

Toženec je včasih imel potroške (*impensae*) za tožnikovo stvar, ki je bila v njegovi posesti.

1. **potrebni potroški** – za ohranitev stvari (npr. prekritje strehe, hrana za sužnja)

2. **koristni potroški** – povečajo vrednost stvari (npr. dozidani napušč, učenje sužnja – ni nujno, da se lastnik z učenjem strinja)
3. **potroški za olepšavo** – (fasada hiše, barvanje sten, okrasno grmičevje)

Načeloma je smel toženec zahtevati povračilo vsaj tistih potroškov, s katerimi je tožnikovo stvar ohranil ali izboljšal. Po Justinijanovem pravu so lahko zahtevali povračilo potroškov:

- vsak posestnik (tudi zloverni, razen tatu!) → potrebne potroške
- dobroverni posestnik → potrebne + koristne potroške

Pri vseh drugih potroških sta oba posestnika lahko odvzela stvari tisto, kar sta ji dodala - z odvzemom pa stvar ni smela postati slabša kot je bila pred potroškom. Toženec ni smel izvajati odvzema, kadar:

- z njim ne bi ničesar pridobil (npr. izpraskal sliko s stene), ampak bi s tem samo nagajal lastniku
- mu je lastnik ponudil ustrezno denarno odškodnino

Klasično pravo: toženec ni imel nobene tožbe za povračilo potroškov, imel pa je EXC^O DOLI GENERALIS zoper lastnika (stvar je smel obdržati, dokler mu lastnik ni povrnil potroškov).

Justinijanovo pravo: toženec je imel A^O IN FACTUM (je pretorskega izvora, nasprotuje civilni tožbi).

RETENCIJSKA PRAVICA – pridržna

IUS TOLLENDI – pravica odvzeti, kar je bilo narejeno z olepšavo (s tem pa se stvar ne sme poslabšati, npr. podre hišo, ki jo je zgradil)

Civilno pravo je določalo, kdaj je nekdo lahko uveljavljal svojo pravico (tožbene formule). V določenih primerih ni tožbene formule, zato jo pretor sam oblikuje → A^O IN FACTUM, ki je lahko:

- čista tožba (pretor jo popolnoma samostojno formulira)
- analogna tožba - A^O UTILIS (tožbeni obrazec, ki ga pretor nasloni na že obstoječi tožbeni obrazec)

ko, takrat OMNIS - vsak vzrok, razlog

RES CUM OMNI CAUSA: lastnik, ki je z reivindikacijo zasledoval svojo stvar, naj bi načeloma dobil stvar, kot bi jo dobil, če bi sodnik lahko izrekel sodbo ob litiskontestaciji. Ker to ni bilo mogoče, je bilo treba urediti vprašanje, kako je v tem času z odgovornostjo zaradi morebitnega poslabšanja ali uničenja stvari in kako je z njenimi donosi (*res cum omni causa*).

Primer: IZPIT

1) A je ukradel ovco in jo obril. Kako je z volno?

PREDPOSTAVKE: (plodovi) - pred / po litiskontestaciji

- dobrovernost / zlovernost (pred litiskontestacijo) ??? Tat ni dobroveren!
- različna obdobja (predvsem klasično in Justinijanovo pravo)

2) A je v času pravdanja o ladji le-to poslal na pot. V viharju se je potopila. Ali bo A odgovarjal?

MOŽNOSTI: (izguba, uničenje - po litiskontestaciji):

- če je A ravnal z naklepom ali iz malomarnosti ⇒ DA
- če se je ladja potopila po naključju ⇒ NE

ODGOVORNOST TOŽENCA

RES CUM OMNI CAUSA	PRED LITISKONTESTACIJO	PO LITISKONTESTACIJI (naklep - zavestno in hote)
<u>IZGUBA, UNIČENJE:</u> 1 - klasično pravo 2 - Justinijanovo pravo	1 - NE 2 - DA kot fiktivni posestnik	1 - DA za naklep, malomarnost 2 - DA za naklep, malomarnost

		(NE za naključje)
<u>POSLABŠANJE, POŠKODOVANJE:</u> a - dobroverni posestnik b - zloverni posestnik	a - NE b - DA za naklep, malomarnost (NE za naključje)	a - DA za naklep, malomarnost b - DA za naklep, malomarnost in naključje
<u>PLODOVI:</u> a - dobroverni posestnik a1 - klasično pravo a2 - Justinijanovo pravo b - zloverni posestnik	a1 - NI dolžan vrniti plodov a2 - vrniti mora tiste plodove, ki jih še ima b - odgovarja za vse plodove, ki jih je pridobil: • pridobljene • porabljene • tiste, ki bi jih moral pridobiti (pa jih je zanemaril - odškodnina)	a - odgovarja tako kot zloverni pred litiskontestacijo b - odgovarja za vse, kar je že pred litiskontestacijo in + odgovarja še za plodove, ki jih sam ne bi mogel pridobiti (lahko pa bi jih pridobil lastnik)

2) ACTIO NEGATORIA (NEGATORNA TOŽBA) NEGATIO - zanihanje, tajejanje

“Če se izkaže, da toženec na tistem zemljišču, o katerem teče pravda, nima pravice užitka (preko njega hoditi ali goniti živino ipd.) proti volji tožnika, in če ta zadeva po sodnikovem pozivu tožniku ne bo vrnjena (t.j. vzpostavljena), kolikor bo ta stvar vredna, na toliko denarja obsodi, sodnik, toženca v prid tožniku. Če se ne izkaže, toženca oprósti.”

- naperil jo je lastnik, kadar je bil v svoji lastninski pravici samo MOTEN (takrat si ni mogel pomagati s tožbo *rei vindicatio*)
- nasprotnik ni oporekal njegove lastninske pravice, ampak jo je omejeval - na stvari si je lastil neko zemljiško služnost ali užitek
- s to tožbo je bil aktivno legitimiran lastnik stvari, ki je moral **dokazati, da je lastnik in da toženec posega v njegovo pravico** (pasivno legitimiran je bil tisti, ki si je na tožnikovi stvari lastil zemljiško služnost ali užitek)
- NAMEN TOŽBE: ugotoviti, da je tožnikova stvar prosta omejitev, ki si jih je prisvajal toženec in vzpostaviti ustrezno stanje
- tožniku ni bilo treba dokazati, da ni nobene omejitve njegove lastninske pravice (služnost, užitek) - kakor si jo lasti toženec, **toženec pa je moral dokazati, da ima služnost ali užitek** - če se mu to ni posrečilo, je bil obsojen

Lastnik (tožnik) mora torej dokazati, da prihaja do motenj, toženec pa, da ima pravico do poseganja v lastnikovo lastninsko pravico. Če je toženec s svojim poseganjem v tožnikovo lastnino pridobil zase kakšno korist ali povzročil škodo, je moral oboje povrniti.

Cautio de amplius non turbando → varščina, ki jo je moral dati toženec, da se motnje ne bodo ponovile (kadar je ta nevarnost obstajala)

3) PUBLICIANA IN REM ACTIO (PUBLICIJANSKA TOŽBA)

- naperita jo **bonitarni lastnik** (str. 43) in **dobroverni posestnik** (oba med priposestvom), ki sta izgubila posest stvari, katero sta začela priposestvomati (→ samo državljanjani!)
- tožnik je moral dokazati, da so izpolnjeni vsi pogoji, da bi sporno stvar priposestvoval, če bi priposestvovalni čas že potekel

- Justinijanovo pravo: to tožbo ima le dobroverni posestnik (ni več bonitarnih lastnikov, glej str. 63) - v dobri veri je moral biti ob pridobitvi stvari in ob naperitvi tožbe!
- toženec je bil lahko tudi fiktivni posestnik
- RAZLIKA OD REIVINDIKACIJE: toženec je lahko tudi civilni lastnik - ta je imel *exc^o dominii* zaradi katere je bil tožnik, ki stvari še ni priposestvoval, redno zavrnjen
- ker je tožnik včasih lažje dokazal, da izpolnjuje vse pogoje za priposestvovanje (civilno lastnino je težje dokazati), je večkrat tudi civilni lastnik raje naperil publicijansko tožbo kot pa reivindikacijo.

Tožnik pa je zoper civilnega lastnika uspel v dveh primerih:

1. **bonitarni lastnik** je zmagal, če je dokazal, da mu je toženec kot prodajalec stvar *res Mancipi* samo izročil. Zoper toženčevo *exc^o dominii* je tožnik tu imel *replicatio rei venditae et traditiae*.
dobroverni posestnik - podobno (toženec mu je stvar prodal in izročil, ko še ni bila njegova, pač pa je med tem časom že postala in se sedaj toženec na to sklicuje).
2. Toženec se je lahko skliceval na to, da je tudi on priposestvovalec → najprej je začel priposestvovati tožnik, pozneje pa neodvisno od njega še toženec.

Če je ena od pravnih strank pridobila stvar od lastnika, druga pa od nelastnika, je uspela prva.

- P r i m e r :
- A je neko *res Mancipi* prodal in jo samo izročil B-ju (B je postal le bonitarni lastnik)
 - B je stvar posodil C-ju
 - po C-jevi smrti je njegov dedič D stvar prodal in tradiral (ali Mancipiral) E-ju (D je mislil, da je bila stvar C-jeva)
 - E je stvar dobil v dobri veri in postal *bonae fidei possessor*
 - v publicijanski tožbi med B-jem (stvar pridobil od lastnika) in E-jem (stvar pridobil od nelastnika) zmaga B (ki je pridobil stvar od lastnika A-ja)

IMISIJE so motnje, ki prihajajo s sosednjega zemljišča (npr. dim, šum, ropot, odtekanje vode...). Lastnik ne more sosedu prepovedati navadnega uporabljanja zemljišča, čeprav mu to povzroča imisije (dolžan jih je trpeti). Lahko pa mu prepove delovanje, iz katerega nastajajo prekomerne, izredne imisije – naperi **negatorno tožbo**. Subjekt, ki povzroča imisije, si lahko do njih zagotovi pravico s tem, da mu sosed ustanovi služnost (dovoli posege).

IMISIJA – poseg v tujo pravico, ki nastane z izvrševanjem lastne pravice (gre za prekomeren poseg)

SOLASTNINA

- ista stvar ne more biti v popolni lasti več oseb, lahko pa lastninska pravica pripada več osebam skupno (solastnina - solastniki)
- NASTANEK:
 - ♦ **po volji lastnikov** (družbena pogodba - SOCIETAS): posamezne stvari so prenesli v solastnino vseh družbenikov
 - ♦ **naključna skupnost**: če je stvar več osebam npr. podarjena, voljena ali jim pripada kot sodedičem
- noben del (tudi najmanjši ne) ni v lastnini posameznega družbenika, ampak je v solastnini vseh
- vsak solastnik ima miselni ali idealni delež na skupni stvari, s katerim prosto razpolaga (odsvoji, obremeni z užitek, se mu odpove); miselni deleži so lahko enaki ali različni
- deli nerazdeljene stvari → *pars pro indiviso* (miselni delež, gl. str. 41)

OSVOBODITEV SKUPNEGA SUŽNJA:

- a) CIVILNA DOBA: vsak solastnik ga je lahko osvobodil, suženj je s tem veljal za osvobojenega (od vseh)
- b) KLASIČNO PRAVO: prostost so mu morali podeliti vsj solastniki (če mu je podelil prostost en sam solastnik, je njegov miselni delež prirasel k deležem ostalih solastnikov - suženj pa ni postal prost)
- c) JUSTINIJANOVO PRAVO: če je en solastnik podaril sužnju prostost, so morali ostali prodati svoje deleže - s tem je suženj dobil prostost

SOPOSEST - solastniki jo imajo po istih miselnih deležih na skupni stvari (kot solastnino)

KONEC LASTNINSKE PRAVICE

1) A B S O L U T N O (za vsakogar):

- ♦ če stvar fizično ne obstaja več (tudi, če pride iz našega dosega, npr. pade v morje)
- ♦ če stvar pride iz pravnega prometa
- ♦ če udomačena ali ukročena stvar postane nikogaršnja (npr. udomačeni medved pobegne v naravo)
- ♦ če lastnik zavrže ali odvrže svojo stvar (na njej opusti posest z namenom opustiti lastnino)
- ♦ če stvar pride v roke sovražniku

2) R E L A T I V N O (samo za lastnika):

- ♦ če lastnik stvar odsvoji določenemu pridobitelju in ta pridobi na njej lastninsko pravico

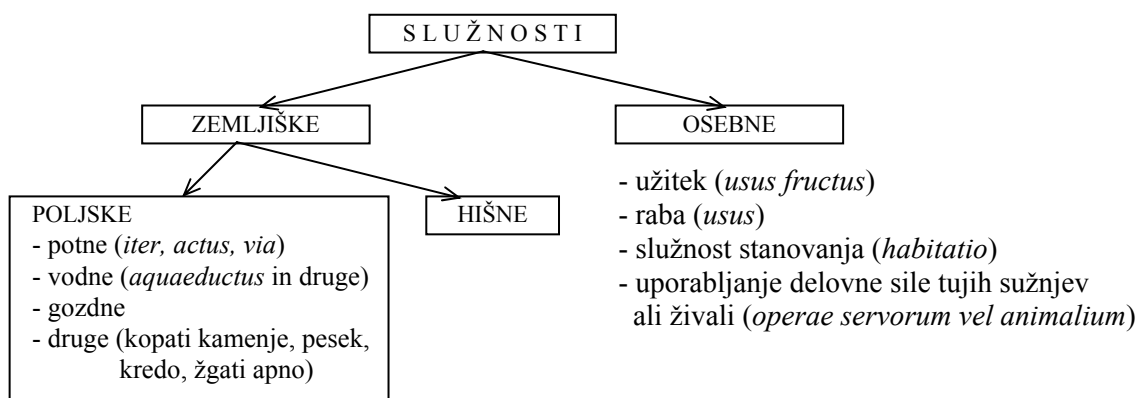
Kadar je stvar pomotoma vzel v posest kdo drug (ne tisti, ki mu je hotel odsvojitelj stvar prepustiti) - ostane stvar še naprej last odsvojitelja. Lastnikova ostane tudi stvar, ki jo je izgubil.

STVARNE PRAVICE NA TUJI STVARI

2. SERVITUTES**(služnost)**

✍ IZPIT!

Služnost je stvarna pravica na tuji stvari, zaradi katere sme upravičenec v določenem obsegu s tujo stvarjo razpolagati in tako omejevati to lastnikovo pravico.

✍ IZPIT: - Razlika med zemljiškimi in osebnimi služnostmi!
- Ni treba znati latinskih izrazov (vedeti pa, kaj pomenijo!)

SPLOŠNA NAČELA! (skupna vsem služnostim) ✍ IZPIT

SZ - služeče zemljišče

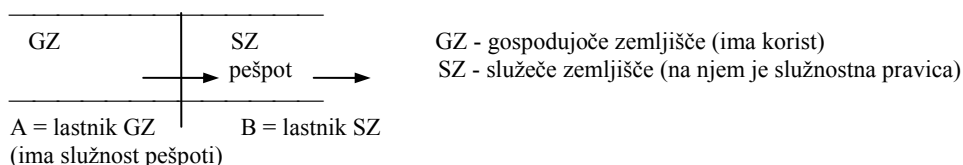
GZ - gospodujoče zemljišče

- NIHČE NE MORE IMETI SLUŽNOSTI NA SVOJI STVARI** (*Nemini res sua servit.*)
Če lastnik GZ in SZ postane ena oseba – služnost preneha **confusione** (ne mešaj s *confusio!*) – funkciji zavezanca in upravičenca se združita v eni osebi.
- SLUŽNOSTI NA SLUŽNOSTI NI** (*Servitus servitutes esse non potest.*)
Če je ustanovljena neka služnost, se na njej ne more ustanoviti nove služnosti. S tem bi namreč dodatno posegali v l.p. lastnika (na kar pa lastnik ne bi imel vpliva). Npr.: služnostni upravičenec ne more na svoji služnosti pešpoti nikomur ustanoviti užitka ali rabe.
- SLUŽNOST JE TREBA IZVAJATI OBZIRNO** (*Servitus civiliter utendum est.*)
Upravičenec mora služnost obzirno izvrševati, da lastniku ne povzroča nepotrebne škode (obzirno je npr. najkrajša pot čez SZ).
- SLUŽNOST NE MORE OBSTAJATI V NEKI POZITIVNI STORITVI** (*Servitus in faciendo consistere nequit.*)
Služnost ne nalaga lastniku služeče stvari nobene pozitivne storitve, ampak to, da je dolžan trpeti IZVRŠEVANJE SLUŽNOSTI (NE: dolžan "nekaj trpeti" - pazi pri izpitu!) (npr. pešpot ali da ne sme graditi nad določeno višino).
EDINA IZJEMA: hišna služnost *SERVITUS ONERIS FERENDI* – gospodujoče poslopje je slonelo na služečem sosedovem zidu ali stebru. Lastnik SZ je moral služeči zid (steber) primerno popravljati in vzdrževati, da je bilo mogoče izvrševanje služnosti.

A) ZEMLJIŠKE SLUŽNOSTI

TEMELJNA NAČELA:

- zemljiška služnost obremenjuje SZ v korist GZ
- služnost se prenese ali podeduje le hkrati z lastninsko pravico na GZ ali SZ
- služnost mora biti koristna GZ (in ni v osebni interesu lastnika GZ, ampak jo ta sme uporabljati le toliko, kolikor s tem bolje izkorišča svoje zemljišče)
- služna stvar mora omogočiti trajno izvrševanje služnosti (npr. ni bila možna vodna služnost na kapnici)
- GZ in SZ morata načeloma biti sosednji zemljišči → IZJEME:
 - ♦ če sta bili ločeni z javno potjo ali javnim zemljiščem
 - ♦ hišne služnosti: lastnik GZ je lahko imel služnost na oddaljenem zemljišču, čeprav je ni imel na vmesnem nezazidanem zemljišču

Zemljiška služnost je ustanovljena v korist zemljišča (GZ)! Ta služnost pripada vsakokratnemu lastniku GZ in uveljavlja jo lahko proti vsakokratnemu lastniku SZ. Pravica se obojestransko (GZ, SZ) prenaša obenem z lastnino. Služnost ne preneha, če upravičenec (GZ) umre ali odsvoji zemljišče - služnost naprej izvršuje njegov naslednik, vendar pa mora biti lastnik zemljišča.

POLJSKE SLUŽNOSTI – kadar je zemljišče kmetijsko HIŠNE SLUŽNOSTI – kadar je zemljišče stavbno

POLJSKE SLUŽNOSTI

so najstarejše. Med *res mancipi* so: *iter*, *actus*, *via* in *aquaeductus*.

- 1) **iter** je služnost pešpoti – upravičenec lahko hodi, ne sme pa preko zemljišča goniti živine ali voziti (hoditi = pride in gre, ne sme se pa sprehajati!)
- 2) **actus** – upravičenec lahko goni živino in vozi z manjšimi vozovi preko SZ + pešpot (*actus* je večja služnost kot *iter* in jo vsebuje)
- 3) **via** – služnost, ki daje pravico do vožnje z večjimi vozovi preko SZ + pešpot, goniti živino in voziti z manjšimi vozovi (*via* = cesta)
- 4) **aquaeductus** – lastnik GZ je lahko preko SZ napeljal vodo
 DRUGE VODNE SLUŽNOSTI (niso *res mancipi*): pravica napeljati vodo iz SZ, zajemati vodo na SZ, napajati živino na SZ, napeljati vodo iz svojega zemljišča preko SZ na drugo svoje zemljišče.

HIŠNE SLUŽNOSTI (urbalne)

- pravica lastnika GZ, da nasloni tramovje svojega poslopja na sosedovo steno (SZ)
- pravica, da gospodujoče poslopje sloni na sosedovem zidu ali stebri (*servitus oneris ferendi*, str. 71 – 4. splošno načelo služnosti)
- služnosti, ki na GZ varujejo svetlobo in razgled – lastnik GZ lahko:
 - ♦ ima v tujem zidu okno
 - ♦ prepove lastniku SZ tako gradnjo, ki bi odvzela njegovim (GZ) oknom dnevno svetlobo
 - ♦ prepove lastniku SZ novo gradnjo ali gradnjo preko določene višine
- služnosti, ki nalagajo lastniku SZ trpeti določene imisije:
 - ♦ odtekanje kapnice na SZ napeljava kanala za odvajanje odpadkov iz GZ na SZ
 - ♦ greznica ob sosedovem zidu (SZ)
 - ♦ odvajanje dima na SZ

B) OSEBNE SLUŽNOSTI

so namenjene v korist individualno določeni osebi. Spadajo med čisto osebne pravice in ugasnejo najkasneje s smrtjo upravičenca (se ne dedujejo in ne odsvojijo!). Osebna služnost je stvarna pravica (ker obstaja na tuji stvari) in je varovana z *a^o in rem* zoper vsakokratnega lastnika stvari.

VRSTE:

- 1) CIVILNO PRAVO: užitek (je bil *res Mancipi*)
- 2) KLASIČNO PRAVO: užitek, raba
- 3) JUSTINIJANOVO PRAVO: užitek, raba, stanovanje, delo sužnjev in živali

a) USUS FRUCTUS – UŽITEK (*res nec Mancipi*)

USUS – pridobivanje
FRUCTUS – plodovi

daje užitarju pravico služečo stvar uporabljati in pridobivati vse njene redne donose (izredni donosi pripadajo lastniku stvari), ne sme pa spremeniti njene gospodarske oblike (substance), npr. iz polja ne sme narediti kamnoloma. Užitar je načeloma samo imetnik. Tudi med užitkom daje pretor redno posestno varstvo lastniku stvari, užitarju pa dovoli interdikte (kot analogne): *uti possidetis*, *utrubi* in *de vi*.

Užitar mora služečo stvar uporabljati tako kot dober gospodar (*bonus pater familias*) → visoka stopnja skrbnosti. Na plodovih pridobiva lastnino tako, da jih vzame v posest, na živalskih mladičih pa že, ko se ločijo od matere (matične stvari). Upravičen je le do rednih donosov, npr. če najde zaklad, ni ves njegov (po pravilih iz stvarnega prava). Otrok sužnje pripada lastniku (= izredni donos).

Užitek je bila edina služnost, ki je bila mogoča le na deležu stvari.

Užitar ima pravico tudi do civilnih plodov (npr. zakupnina) in naravnih plodov (npr. mladiči). Plačevati je moral javne davščine in skrbeti za tekoča popravila služeče stvari. Ni bil dolžan obnoviti poslopja, ki je pogorelo ali se podrlo zaradi starosti. Če je lastnik poslopje ponovno zgradil, na njem užitar ni več imel užitka.

Lastniku je med užitkom ostala gola lastninska pravica. S služečo stvarjo je lahko razpolagal samo tako, da ni s tem posegal v užitarjevo pravico: stvar je lahko odsvojil, zastavil ali obremenil s takimi služnostmi, ki niso omejevale užitka. Po koncu užitka je lahko lastnik uveljavljal svojo lastninsko pravico na stvari z reivindikacijo ali negatomo tožbo.

PRAVI UŽITEK - USUS FRUCTUS	NEPRAVI UŽITEK - QUASI USUS FRUCTUS
<ul style="list-style-type: none"> • predmet: nepotrošna stvar • užitar ni lastnik stvari • ni obligacijskega razmerja (stvarna pravica) 	<ul style="list-style-type: none"> • predmet: potrošna stvar (npr. denar, vino, olje, žito) • užitar postane lastnik stvari, ki jo porabi in vrne enako količino enakovredne stvari • je obligacijsko razmerje - CAUTIO USUFRUCTUARIA (obligacijska pravica)

NEPRAVI UŽITEK: užitar potrošno stvar porabi, je njen lastnik, zato se mora s stipulacijo in poroki (**CAUTIO USUFRUCTUARIA**) zavezati lastniku, da mu bo po končanem užitku vrnil enako količino nadomestnih stvari iste vrste (npr. žito). Nepravi užitek v denarju je podoben brezobrestnemu posojilu (po nastanku pa se od njega razlikuje).

✍ IZPIT: Kako nastane nepravi užitek?

Odgovor: Z institutom CAUTIO USUFRUCTUARIA (= užitarjeva varščina). → užitar se je zavezal, da bo stvar uporabljal kot poštenjak in jo bo po koncu užitka vrnil. Z varščino je med lastnikom in užitarjem nastalo pogodbeno razmerje.

Užitek na celem premoženju (npr. zapuščina) ali delu je bil lahko pravi ali pa nepravi (glede na stvari v premoženju). Vedno pa je bil na čistem imetju - dolgove so prej odšteli (ti bremenijo lastnika).

Lastnik ima za: – nepotrošno stvar → REI VINDICATIO, A⁰ NEGATORIA, STIPULACIJSKA TOŽBA
– potrošno stvar → samo STIPULACIJSKA TOŽBA

Užitek traja najdalj do užitarjeve smrti (izjemoma je Justinijan dovolil, da je bilo možno z volilom ustanoviti užitek tudi v prid prvemu užitarjevemu dediču).

Užitek je lahko ustanovljen: – za krajšo dobo (do določenega roka)
– pod razveznim pogojem (npr. če se vdova ne poroči več)

POSEBNOST: Užitar svoje pravice ni mogel prenesti na drugo osebo, lahko pa je **prepustil izvrševanje užitka** drugemu (odplačno, neodplačno). Odplačno je izvrševanje užitka oddal v najem ali v zakup ali ga prodal. Užitek je lahko tudi zastavil. Smrt izvrševalca tujega užitka ni imela nobenega vpliva na obstoj užitka.

b) USUS - RABA

daje upravičencu pravico uporabljati stvar, ni pa smel pridobivati plodov. Raba je bila mogoča na nepotrošnih stvareh. Upravičenec (uzuar) ni mogel svoje pravice ali njenega izvrševanja nikomur prepustiti. Za javne dajatve je moral uzuar skrbeti samo takrat, kadar je dejansko imel vse donose stvari. Justinijan je razliko med užitkom in rabo še bolj zabrisal (razlikujeta se samo še po obsegu, raba je bila širša).

Ker sama raba za upravičenca ne bi imela nobene vrednosti, je pravniška razlaga njen obseg znatno razširila:

- raba hiše - v njej sme stanovati uzuar, njegova rodbina, služinčad, osvobodenci, gostje, najemnik
- raba na polju, vrtu - uzuar je smel nabrati le sadeže za svoje gospodinjstvo (ne za prodajo)

c) SLUŽNOST STANOVANJA (*habitatio*) (teh latinskih izrazov ni potrebno znati)

Komur je bila voljena služnost stanovanja, je lahko do svoje smrti stanoval v tuji hiši ali njenem delu. Ker je bil namen te služnosti, da upravičencu olajša preživljanje, je lahko svoje stanovanje oddal v najem (samo odplačno!), ni pa ga smel neodplačno prepustiti drugemu.

d) UPORABA DELOVNE SILE TUJIH SUŽNJEV ALI ŽIVALI (*operae servorum vel animalium*)

Upravičenec jo je smel uporabljati ali oddati v najem (negotovo je, ali jo je lahko neodplačno prepustil drugemu). Na živalskih mladičih ni pridobil lastnine.

NEPRISTNE SLUŽNOSTI → kadar je nekaj, kar je sicer vsebina zemljiške služnosti (npr. paša, uporaba vode), ustanovljeno v prid individualno določeni osebi. Klasiki jih navadno razlagajo kot užitek ali rabo.

USTANOVITEV SLUŽNOSTI:

- 1) MANCIPIATIO (poljske)
- 2) IN IURE CESSIO (vse služnosti: zemljiške in osebne) } ni več v Justinijanovem pravu
- 3) VINDIKACIJSKI LEGAT (zemljiške, užitek)
- 4) PRIDRŽEK SLUŽNOSTI (odsvojitelj, ki svojo stvar odsvoji z mancipacijo, in iure cesijo; vse služnosti)
- 5) PRIPOSESTVOVANJE (kasneje so priposestvanje služnosti prepovedali, Justinijanovo pravo ga dovoli)
- 6) PRISODITEV (sodnik v delitveni pravdi je po potrebi ustanovil tudi nove služnosti)
- 7) TRADITIO (tako, da lastnik dovoli pridobitelju, da začne izvrševati služnost) } dodatno po Justinijanovem pravu
- 8) PO ZAKONU
- 9) PACTIIONIBUS ET STIPULATIONIBUS (= s pakti in stipulacijo) → ni v knjigi

KONEC SLUŽNOSTI

PRENEHANJE VSAKE SLUŽNOSTI

- če službeča stvar **preneha obstajati** (npr. hiša pogori)
- če službeča stvar pride **iz pravnega prometa**
- **confusio** → kadar je ista oseba postala lastnik in upravičenec (npr. dedič, kupec)
- **odpoved upravičenca** (če se je odpovedal služnosti)
- **neizvrševanje služnosti** (pri drugih stvareh še dodatno: da je lastnik službeče stvari priposestvoval prostost stvari):
 - ♦ civilno in klasično pravo: 2 leti za nepremičnine, 1 leto za premičnine
 - ♦ Justinijanovo pravo: 10/20 let za nepremičnine in 3 leta za premičnine

Zemljiška služnost preneha, če ni več gospodujočega zemljišča.

Osebna služnost preneha:

- najkasneje ob smrti upravičenca (izjemoma po Justinijanovem pravu: užitek voljen še za prvega užitarjevega dediča)
- javnopravne osebe: užitek preneha najkasneje po 100 letih
- užitek preneha, če je napočil končni rok ali se je izpolnil razvezni pogoj

SLUŽNOSTNA TOŽBA IZPIT

Civilno pravo: – VINDICATIO SERVITUTIS za varstvo zemljiških služnosti
– VINDICATIO USUS (FRUCTUS) za varstvo užitka in rabe

Justinijan ima za vse služnosti **A^o CONFESSORIA:**

CONFESSIO - priznanje, izpoved

- aktivno legitimiran je bil služnostni upravičenec, ki je moral dokazati, da ima služnostno pravico (pri zemljiški služnosti je moral dokazati tudi, da je lastnik gospodujočega zemljišča)
- pasivno legitimiran je bil vsak, ki je oviral tožnika v izvrševanju služnosti (po klasičnem pravu: lastnik službeče stvari)
- NAMEN TOŽBE: ugotoviti, da ima tožnik zatrjevano služnost in obnoviti ustrezno stanje za nemoteno izvrševanje služnosti

A^o UTILIS = analogna tožba (superficiar, emfitevta in zastavni upnik so lahko naperili *a^o confessoria* kot analogno tožbo)

Obsojeni toženec je moral tožniku povrniti nastalo škodo, užitarju pa tudi plodove (ki jih je toženec pridobil). Obenem mu je moral z varščino zagotoviti, da ga ne bo več motil pri izvrševanju njegove služnosti → *cautio de amplius non turbando*. → str. 69

 IZPIT: *Kaj je cautio de amplius non turbando in kje jo srečamo?*

Odgovor: To je varščina, ki jo položi toženec, da ne bo več prihajalo do motenj. Srečamo jo pri:

- a) *interdicta retinendae possessionis* (posestno varstvo) → str. 50
- b) *actio negatoria* (lastninska pravica) → str. 69
- c) *actio confessoria* (služnost)

3) SUPERFICIES
(*dedna stavbna pravica*)

Superficies je **podedljiva in odsvojljiva** stvarna pravica, zaradi katere sme upravičenec (*superficiar*) imeti določeno dobo **na tujem zemljišču poslopje** in ga uporabljati.

Primer: država in mestne občine so dovolile zasebnikom (bankirjem...), da so na javnih zemljiščih zgradili poslopja - državi pa so plačevali letno najemnino (pravna razmerja po javnem pravu). Kasneje so zemljišča oddajali tudi zasebniki (po zasebnem pravu).

Superficiar je z zemljiškim lastnikom ponavadi sklenil **najemno pogodbo** (navadno za 99 let). Poslopje je po načelu *superficies solo cedit* postalo lastnina zemljiškega lastnika (zato tako dolga najemna doba). S pogodbo se je superficiar zavezal, da bo plačeval najemnino.

Kupna in prodajna pogodba – če je odškodnino za uporabo zemljišča plačal naenkrat
Darilna pogodba – če mu je lastnik prepustil uporabo zemljišča brezplačno

Superficies je bila lahko ustanovljena tudi pogojno.

Pretor je s posebnim interdiktom varoval superficiarja (in njegovega pravnega naslednika) zoper vsakogar (tudi zoper zemljiškega lastnika – tako dolgo, dokler je bil superficiar upravičen po pogodbi). Od posestnega varstva je bila izključena le relativno viciozno pridobljena posest (*vi, clam, precario*). Če je bil superficiar nasilno pregnan, je lahko uporabil *interdictum de vi*.

Justinijanovo pravo: superficiar je imel enake tožbe kot lastnik, le da so se imenovale analogne (tudi tožen je bil lahko z analognimi tožbami tako kot lastnik).

Superficiar je lahko uporabljal in prezidal (→ razlika od užitarja) poslopje, ni pa ga smel poslabšati.

Po superficiarjevi smrti je superficies pripadla dediču (oporočnemu ali intestatnemu) ali volilojemniku.

Superficiar je lahko s tradicijo odsvojil svojo pravico. Superficies je lahko:

– podaril, prodal, dal v najem – zastavil – obremenil s služnostmi	} te pravice so prenehale, ko je prenehala superficiarjeva	} novi pridobitelj je te pravice lahko uveljavljal z analognimi tožbami

SUPERFICIES SE JE KONČALA:

- ko je minila doba, za katero je bila ustanovljena
- če je bilo zemljišče uničeno (če je bilo uničeno le poslopje, ga je superficiar lahko ponovno postavil)
- če se je upravičenec odpovedal svoji pravici in je lastnik sprejel odpoved
- če upravičenec 2 leti zapored ni plačal najemnine lastniku

Ko je superficies ugasnila, je lahko lastnik zemljišča uveljavljal svojo neomejeno lastninsko pravico z *rei vindicatio*.

4. EMPHYTEUSUS

(dedna zakupna pravica)

Emfitevza je **podedljiva in odsvojljiva** stvarna pravica na **tujem kmetijskem zemljišču**, ki ga lahko upravičenec trajno izkorišča. Emfitevta lahko zakupno zemljišče uporablja in uživa, izboljša in celo spremeni substanco stvari - ne sme pa ga poslabšati. Plodove pridobiva že z ločitvijo. Zemljišče lahko obremeni s služnostmi ali ga zastavi (vse to velja, dokler traja emfitevza).

Namesto lastninske tožbe *rei vindicatio* ima emfitevta A^o IN REM VECTIGALIS, kot analogni (= podobni) pa lahko uveljavlja A^o NEGATORIA in A^o CONFESORIA (proti vsakomur). Za varstvo posesti ima posebne interdikte.

Emfitevta plačuje lastniku letno zakupnino in nosi javna bremena. Če hoče prodati svojo pravico, mora o tem obvestiti zemljiškega lastnika (ta ima namreč predkupno pravico, da sam odkupi emfitevzo in tako spet pridobi na svojem zemljišču neomejeno lastnino). Če emfitevta lastnika ne obvesti o nameravani prodaji svoje pravice, izgubi emfitevzo.

- ✍ IZPIT (ustni) : – služnosti (definicija in delitve)
 – načela služnosti (PAZI: mišljena so splošna načela!)
 – razlika med zemljiškimi in osebnimi služnostmi
 – služnostne tožbe!

5. PIGNUS, HYPOTHECA (zastavna pravica)

POMEMBNO: da je zastavitelj lastnik. Če zastavi tujo stvar, je zastava nična.

Zastavna pravica je stvarna pravica na tuji stvari, ki jo ima upnik za zavarovanje neke svoje terjatve. Če dolžnikov dolg ne bo plačan, sme zastavni upnik stvar prodati in se poplačati iz izkupička. Je akcesorna pravica.

ZASTAVNI UPNIK – upnik, ki ima zastavno pravico

ZASTAVITELJ – lastnik zastavljene stvari (ponavadi je to dolžnik, lahko pa je tudi 3. oseba, npr. prijatelj zastavi svojo stvar za dolžnikov dolg)

Ker je stvarna pravica, jo lahko zastavni upnik uveljavlja zoper vsakogar, predvsem zoper vsakokratnega lastnika zastavljene stvari (če zastavitelj odsvoji stvar, lahko zast. upnik uveljavlja svojo zastavno pravico zoper novega lastnika).

Zastavna pravica je **akcesorna pravica** (AKCESOREN - dodaten, dopolnilen) – nastane le, če obstaja neka terjatev zastavnega upnika, ki naj jo zastavna pravica zavaruje (s terjatvijo ugasne tudi zastavna pravica). Med obema pravicama, ki ju ima zastavni upnik, je velika razlika:

- upnik lahko izterja svojo terjatev (obligacijska pravica) samo od svojega dolžnika ali njegovega dediča
- zastavno pravico pa upnik uveljavlja zoper lastnika stvari (zastavitelj, 3. oseba, novi lastnik) in praviloma traja še po tem, ko je zavarovana terjatev postala zaradi zastaranja neiztožljiva

Kadar zastavitelj ni hkrati upnikov osebni dolžnik, bo lahko zast. upnik proti njemu uveljavljal le zastavno pravico, ne pa tudi terjatve.

Rimsko civilno pravo ni poznalo zastavne pravice. Razvila se je šele po pretorjevi zaslugi.

STOPNJE RAZVOJA ZASTAVNE PRAVICE

1. Fiducia cum creditore contracta

Na začetku niso poznali zastavne pravice (pomagali so si s fiducijo). Dolžnik je v zavarovanje svojega dolga upniku na poštenje odsvojil neko svojo stvar (z mancipacijo, in iure cesijo), obenem pa z njim sklenil posebno pogodbo → *fiducia cum creditore contracta*. To je posebna pogodba, s katero se je upnik obligacijskopravno zavezal dolžniku, da fiducirano pridobljene stvari določen čas ne bo odsvojil, ampak jo bo dolžniku vrnil (z mancipacijo ali in iure cesijo) takoj, ko bo dolžnikov dolg plačan.

POMANJKLJIVOSTI:

- Fiduciarni upnik je postal popolni lastnik dolžnikove stvari - lahko jo je odsvojil tretjemu (s tem je sicer postal odgovoren za škodo zaradi kršitve fiduciarnih dolžnosti, toda stvarnopravno ni bilo zanj nobenih ovir).
- Fiducirana stvar je bila lahko veliko več vredna kot je znašal dolg (če dolžnik ni mogel plačati dolga, je stvar ostala oderuškemu upniku).
- Dolžnik stvari ni mogel uporabljati. Od fiduciarja je bilo odvisno, ali je dovolil dolžniku uporabljati stvar na prošnjo (prekarij) ali mu jo je oddal v najem (zakup).
- Upnik je stvar lahko prodal celo, če se je bil dolžniku zavezal, da je zaradi neplačila dolga ne bo prodal (zadoščalo je, da je upnik dolžnika opomnil in nato je smel stvar prodati).
- Včasih je bila neugodna tudi za upnika: s stvarjo ni smel prosto razpolagati - ni vedel, ali bo dolžnik plačal dolg in zahteval stvar nazaj, ali pa bo stvar sčasoma izgubila svojo vrednost (npr. suženj se bo postaral in umrl) in tako ne bo več služila za zavarovanje dolga.
- Kljub pomanjkljivostim se je uporabljala do klasične dobe.

2. Pignus (ročna zastava)

Odkar je pretorsko pravo z interdikti zagotavljalo posestno varstvo, je zastavitelj (ki je ponavadi tudi dolžnik) prepustil upniku zastavljeno stvar le v posest, sam pa je ostal še naprej lastnik stvari. Če je bil zastavitelj le priposestvovalec, je nadaljeval svoje priposestvanje. Upnik - posestnik je imel posestne interdikte (tudi zoper lastnika).

PIGNUS → upnikova pravica, da sme obdržati zastavljeno stvar v svoji posesti tako dolgo, dokler dolg ne bo plačan

Zastavnemu upniku sčasoma ni več zadoščala sama posest zastavljene stvari, ampak je kot gospodarsko močnejši lahko zahteval od zastavitelja, da mu je pripoznal večje pravice s posebnimi dogovori (*pacta*), ki sta jih stranki sklenili ob zastavitvi stvari:

- a) PACTUM DE VENDENDO PIGNORE je dajal zast. upniku pravico, da je lahko zastavljeno stvar prodal, če dolg ni bil pravočasno plačan. Od izkupička je lahko vzel le znesek, ki ga je terjal, morebitni presežek pa je moral dati poznejšemu zast. upniku (če je bila stvar zastavljena tudi drugim upnikom), drugače pa zastavitelju ali njegovemu pravnemu nasledniku: vesoljnemu (npr. dediču) ali singularnemu (npr. kupcu). Če je za prodano stvar dobil manj, kot je znašala njegova terjatev, se je ta le zmanjšala za znesek izkupička.
V začetku je zast. upnik lahko stvar prodal samo, kadar je z zastaviteljem sklenil *pactum de distrahendo*. Kasneje je pravico o možni prodaji stvari vsebovala vsaka pogodba. Ulpijan priznava zast. upniku pravico prodaje tudi takrat, kadar ni bila izrecno dogovorjena; samo takrat je nima, kadar se ji je s posebnim dogovorom izrecno odrekel (*pactum de non distrahendo pignore*). Po Justinijanovem pravu te pravice ni bilo več mogoče izrecno izključiti, morebitni *pactum de non distrahendo* pa je prodajo samo zadržal - zast. upnik je moral sedaj dolžnika 3x opomniti, naj plača dolg in tako reši zastavljeno stvar (drugače je zadoščal en opomin).
- b) LEX COMMISSORIA je bil dogovor, po katerem je lahko zast. upnik namesto plačila zase obdržal zastav. stvar, če dolžnik ni pravočasno plačal svojega dolga. Kasneje so ga prepovedali zaradi oderuštva.
- c) PACTUM ANTICHRETICUM → s takim dogovorom je zastavitelj - dolžnik dovolil upniku, da je namesto obresti (od terjatve) zase pridobival vse plodove zastavljene stvari (drugače zast. upnik kot tak ni imel pravice uporabljati stvari in si prilaščati njenih plodov). Kadar je zast. upnik pridobil več plodov, kot so znašale obresti (zakonite obresti), jih je moral vračunati kot odplačilo glavnice.

ANTICHRESIS TACITA (tiha antihreza) → pravica zast. upnika, ki je imel brezobrestno terjatev, da je lahko (tudi brez izrecnega dogovora) obdržal toliko plodov, kolikor bi znašale zakonite obresti.

3. Hipoteka (pogodbena zastava)

Zastavna pravica je bila ustanovljena samo s pogodbo, brez istočasne prepustitve posesti (stvar je zastavitelj obdržal v posesti). Ker ni bilo potrebno prepustiti posesti, je zastavitelj lahko zastavil svojo stvar več upnikom zapored. Hipotečno je bilo mogoče zastaviti celotno premoženje (generalna hipoteka).

V predklasičnih zakupnih pogodbah so prvi primeri zastavne pravice, ki je bila ustanovljena samo s pogodbo. Zakupnik je zakupodajalcu zastavil za bodoče plačilo (npr. po žetvi) svoj poljedelski inventar, sužnje in živino - vse to pa je obdržal v svoji posesti zaradi obdelovanja zemljišča. Če ni plačal zakupnine, mu je zakupodajalec te stvari odvzel, jih prodal in se iz izkupička poplačal. Pretor je zast. upniku dovolil *interdictum Salvianum* zoper zastavitelja, ki mu ne bi hotel prepustiti zastavljene stvari (interdikt je služil za pridobitev posesti). Ta interdikt ni bil uporaben zoper 3. osebo, kateri je morda zakupnik zastavljeno stvar odsvojil in izročil. Za ta primer je bila tožba *actio Serviana* - z njo je zast. upnik od vsakogar (ki je imel takrat zastavljeno stvar v posesti) lahko zahteval, da mu prepusti stvar v posest. To tožbo so v začetku uporabljali samo za uveljavljanje zast. pravice na zakupnikovih stvareh, kasneje pa za vsako zast. pravico, ki je bila ustanovljena samo s pogodbo. S tem, da je bila ta tožba možna v zvezi z vsako hipotečno zastavitvijo, je bila hipoteka priznana kot stvarna pravica na tuji stvari. Obenem s hipotečno zastavitvijo so lahko sklepali že omenjene postranske dogovore (*pactum de distrahendo*, *pactum de non distrahendo*, *lex commissoria*).

Odkar je bilo mogoče zastaviti stvar samo z zastavno pogodbo, je bilo ustanavljanje zastavne pravice zelo olajšano. Ker ni bilo treba prepustiti posesti, je zastavitelj lahko svojo stvar zastavil več zastavnim upnikom zapored. Zastavni upnik ni mogel vedeti, ali ni stvar že zastavljena drugim upnikom. Hipotečno je bilo mogoče zastaviti celo premoženje (generalna hipoteka). Zakonodajalec je začel uvajati razne generalne zastavne pravice in je nekaterim pripoznal prednost pred starejšimi zastavnimi pravicami. Rimsko pravo ob koncu svojega razvoja ni bilo dovolj pregledno in ni dajalo nobenih garancij zoper morebitno zastaviteljevo nepoštenost. Zato je glede zastavljanja zemljišč kasneje moralo priti do dopolnitev z uvedbo javnih zemljiških knjig.

USTANOVITEV ZASTAVNE PRAVICE

TERJATEV

Ker je zast. pravica akcesorna pravica, ne more ne nastati ne obstajati, če ni terjatve, katero naj bi zavarovala. Zastavna pravica traja še potem, ko je zavarovana terjatev postala neiztožljiva zaradi zastaranja. Ko je zast. pravica nastala, je trajala tako dolgo, dokler ni bila vsa terjatev poplačana. Dolžnik, ki je plačal le del svojega dolga, ni mogel siliti upnika, naj mu vrne sorazmeren del zastavljene stvari.

⇒ Dokler upnik ni v celoti poplačan, ne vrne stvari.

PREDMET

- samo stvar v pravnem prometu (zaradi morebitne prodaje)
- poleg stvari tudi drugi premoženjski predmeti (vse, kar je mogoče kupiti in prodati) → lahko so zastavili vse odsvojljive pravice (emfitevzo, superficies, terjatev, užitek - užitek sam je zastavil lastnik, izvrševanje užitka pa užitkar)
- mogoča je bila na miselnem deležu (npr. , stvari) - solastnina
- lahko bodoče stvari (npr. bodoči pridelek)
- Kadar je zastavitelj zastavil vse svoje premoženje, je s tem zastavil tudi vse svoje stvari in pravice, ki jih je imel ob zastavitvi. Na predmete, ki jih je dobil pozneje, se je po klasičnem pravu zast. pravica razširila samo takrat, kadar je bilo to izrecno dogovorjeno ob zastavitvi, po Justinijanovem pravu pa so to splošno domnevali.

USTANOVITEV

1. PO VOLJI ZASTAVITELJA: predvsem lastnik stvari. Ponavadi je zastavitelj hkrati tudi dolžnik, lahko pa zastavi svojo stvar za tuj dolg (intercesija). Zastavljivo pravico lahko zastavi oseba, ki ji ta pravica

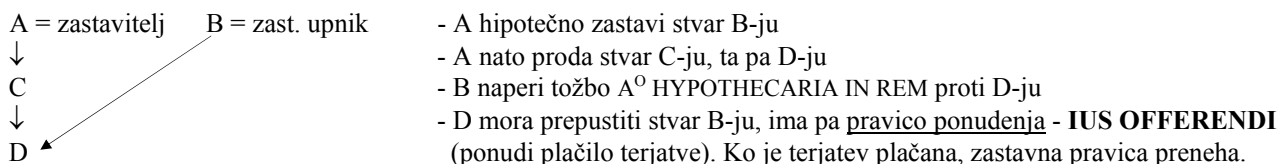
pripada (npr. emfitevza). Za pogodbo ni bilo nobene posebne oblike, ne prič, ne listine. Pri ročni zastavi je moral zastavitelj prepustiti upniku stvar v posest.

2. PO OBLASTVENI ODREDBI: pretor je iz posebnih razlogov prepustil upniku dolžnikovo stvar v posest in varstvo (kadar se je dolžnik skrival, bil odsoten ali prišel v stečaj).
 - **a^o hypothecaria in rem** - uvedel jo je Justinijan za vsako hipotečno zastavitev. Z njo zast. upnik zahteva od lastnika stvari, da mu stvar prepusti v posest, da jo upnik proda in se poplača iz izkupička.
 - **a^o pigneraticia in rem** - tisti, ki je stvar dobil v ročno zastavo in jo je izgubil iz posesti, jo je s to tožbo lahko zahteval nazaj.
 - **rubežna zastavna pravica** - če dolžnik, ki je pripoznal, da je dolžan ali ki ga je sodnik obsodil, ni plačal svojega dolga v odrejenem roku, mu je sodni organ po sodnikovi odredbi zarubil kakšno njegovo stvar (predvsem gotovino, nato premičnine, nato nepremičnine in pravice). Zarubljeni predmet je sodni organ prodal na dražbi.
3. PO PRAVNI NORMI:
 - po običajnopravnih normi je imel zakupodajalec zastavno pravico na plodovih, ki jih zakupnik pridelal na njegovem zemljišču (enako je imel najemodajalec zastavno pravico na najemnikovih premičninah, ki so bile v najetih prostorih)
 - po zakonski normi (posebni pravni predpisi) je imel upnik, ki je posodil denar za popravo poslopja, zastavno pravico na poslopju. Več zakonskih zast. pravic je uvedel Justinijan (npr. legatar ima specialno zakonsko zast. pravico na stvareh, ki jih je dedič ali drug obremenjenec pridobil iz zapuščine).

VSEBINA ZASTAVNE PRAVICE

Pri ročni zastavi je zast. upnik dobil stvar v svojo posest takoj ob zastavitvi. Kot posestnik je imel posestne interdikte. Z zast. pogodbo se je zast. upnik zavezal obligacijskopravno, da bo s stvarjo ravnal tako skrbno, kot vzoren rodbinski poglavar. Če je zast. stvar prinašala plodove, jih je zast. upnik moral pridobivati za zastavitelja (plodovi so z ločitvijo od matične stvari postali last lastnika stvari). Na plodovih je imel zast. upnik zast. pravico samo, če je bila matična stvar ob ločitvi plodov še zastaviteljeva. Brez izrecnega dogovora (*pactum antichreticum*) ni smel upnik zastavljene stvari ne uporabljati, ne prisvajati njenih plodov (kasneje je to načelo delno omilila *antichresis tacita*).

Hipotečni zast. upnik je lahko zahteval prepustitev stvari (njemu) celo prej, kot pa je terjatev dospela v plačilo → s tožbo **A^o HYPOTHECARIA IN REM** (ki spominja na reivindikacijo). Aktivno legitimiran je bil zast. upnik, pasivno pa takratni posestnik stvari (tudi fiktivni). Tožnik je moral dokazati, da mu je bila zahtevana stvar zastavljena za njegovo terjatev. Toženec se ni bil dolžan spustiti v pravdo - lahko je stvar prepustil tožniku brez obrambe. Zastavljeno stvar mu je lahko prepustil še po opravljenem dokazovanju, ko ga je sodnik v skladu z restitutorno klavzulo pozval, naj tožniku stvar izroči. Če tega ni storil, ga je sodnik obsodil na plačilo denarnega zneska.

Če je bil tožen lastnik zastavljene stvari, ki ni bil hkrati tudi osebni dolžnik (D), je lahko že prej ponudil (*ius offerendi*) tožniku, da mu plača njegovo terjatev (do A-ja), zavarovano z zastavno pravico. Preden pa je plačal, je lahko od upnika (B) zahteval, da mu odstopi svojo tožbo zoper dolžnika (A) → **BENEFICIUM CEDENDARUM ACTIONUM** (pravica odstopljenja tožb).

PRODAJA ZASTAVLJENE STVARI

Glavni namen zastavne pravice: zastavni upnik (ZU) lahko zastavljeno stvar proda in se iz izkupička poplača, če dolžnikov dolg ni bil plačan. Predpogoj za prodajo stvari je bila njena posest. Pri ročni zastavi je dobil ZU posest hkrati z zastavitvijo stvari, pri hipoteki pa jo je lahko zahteval z *actio hypothecaria in rem*.

ZU je odločil, kako je stvar prodal (na dražbi ali iz proste roke), pri tem pa je moral ravnati z vso skrbnostjo (odgovarja za skrbno prodajo). Večkrat so se dogovorili, da stvar proda sam lastnik (dolžnik).

ZU je prodano stvar izročil kupcu, ki je s tem dobil na *res nec Mancipi* civilno lastnino, na *res Mancipi* pa bonitarno. Dosedanja lastnikova (D) lastninska pravica je prenehala in z njo tudi vse na stvari obstoječe zastavne pravice. Kadar je bila predmet zast. pravice kakšna odsvojljiva pravica (*superficies, emfitevza*), je kupec pridobil od ZU to pravico tako, kot jo je imel zastavitelj.

Preden je ZU prodal stvar, je moral opomniti zastavitelja (ali posestnika stvari), naj stvar reši s tem, da plača dolg. Tak opomin ni bil potreben, kadar je ZU dosegel sodbo za svojo terjatev. Justinijan je določil, da ZU ni smel prodati stvari, preden nista minili 2 leti od (ev. zadnjega) opomina ali od razglasitve sodbe. Zastaviteljevo privoljenje za prodajo ni bilo potrebno, njegov ugovor ni bil upoštevan; brez pomena je bilo tudi, če je medtem odsvojil stvar novemu lastniku.

Izkupiček je ZU uporabil za poplačilo svoje terjatve. Kadar je ZU za prodano stvar dobil manj, kot je znašala njegova terjatev, se je ta zmanjšala za toliko, kolikor je prejel izkupička. Kadar je bil izkupiček večji od terjatve je (prvi) ZU prepustil presežek morebitnim nadaljnjim ZU-jem, da se zaporedoma iz njega poplačajo. Če jih ni bilo, je presežek izročil zastavitelju ali njegovemu pravnemu nasledniku, ki mu je bil ZU odvzel posest zastavljene stvari.

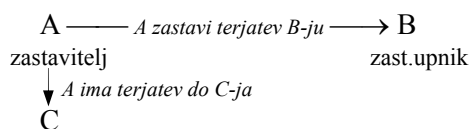
ZU se je moral potruditi, da je dosegel kar najbolj ugodne prodajne pogoje (to dolžnost je prevzel z zastavno pogodbo). Dolžnik-zastavitelj sam ni smel kupiti zastavljene stvari in ZU ni smel prodati stvari samemu sebi. Kadar pa ni bilo nobenega kupca, je ZU lahko zaprosil cesarja za odobritev, da mu je sodišče prisodilo stvar v lastnino. Po Justinijanovi ureditvi je moral ZU še enkrat pozvati zastavitelja za plačilo, nato se je lahko obrnil na cesarja, da mu je z reskriptom prisodil stvar v lastnino (domik).

ZASTAVITEV UŽITKA

- a) **užitkar** je lahko zastavil le izvrševanje svoje pravice, ZU je izvrševal užitkarjevo pravico (najdalj do užitkarjeve-zastaviteljeve smrti). ZU je imel posebno ekscipijo zoper lastnikovo negatorno tožbo in zoper užitkarja samega. (»Če ni bilo med upnikom in tistim, ki mu užitek pripada, dogovorjeno, da naj bo užitek zastavljen.«)
- b) kadar je **lastnik** zastavil užitek na svoji stvari upniku, je ZU od lastnika zahteval, da mu je moral ustanoviti užitek na svoji stvari (najdalj do užitkarjeve - upnikove smrti).

ZASTAVITEV TERJATVE (*pignus nominis*)

Zastavitelj A zastavi zast. upniku B terjatev, ki jo ima zoper svojega dolžnika C - ta se nasproti B imenuje dolžnikov dolžnik. B je uveljavljal svojo zast. pravico tako, da je izterjal zastavljeno terjatev od C-ja. Kadar je zastavljena terjatev imela za predmet dajatev dol. stvari, je ZU pridobil na stvari zast. pravico - namesto na terjatvi je sedaj imel zast. pravico na stvari.

- B s C-jem ni v nobenem obligacijskem razmerju, zato ima B tožbo, ki je analogna (*actio utilis*) A-jevi (B izterja od C-ja)
- C je imel ekscipijo, da ne bi A s svojo direktno tožbo zahteval izpolnitve

PODZASTAVA: Dolžnik lahko zastavi svojemu upniku zast. pravico, ki jo ima za neko svojo terjatev zoper svojega dolžnika. Novi ZU uveljavlja zast. pravico, ki jo ima zastavitelj na stvari svojega dolžnika.

VEČ STVARNIH PRAVIC NA ISTI STVARI

Lastnik je lahko zastavil isto stvar več upnikom istočasno ali zaporedoma.

a) ISTOČASNO USTANOVLJENE ZASTAVNE PRAVICE

Vsak izmed upnikov je lahko s hipotekarno tožbo zahteval od 3. osebe prepustitev posesti. Med upniki je načeloma imel prednost tisti, ki je imel stvar v posesti. Včasih je bilo z izrecnim dogovorom med soupniki ali s posebno pravno normo (npr. za sodediče po upniku) urejeno, kako naj se deli izkupiček med soupniki.

b) ZAPOREDNO USTANOVLJENE ZASTAVNE PRAVICE

Zelo pomembno je bilo, v kakšnem vrstnem redu so si sledili zast. upniki. **Starejša zastavna pravica je imela prednost pred mlajšo.** ↓

Prior tempore potior iure. Prejšnji po času, močnejši po pravici.

Prvi zast. upnik (A) je odločal o tem, kdaj bo stvar prodana (poznejši zast. upniki je niso mogli prodati). Lahko pa je vsak poznejši zast. upnik (B,C,D,E) ponudil prvemu (A), da mu plača terjatev in stopi glede te terjatve na njegovo mesto → **IUS OFFERENDI ET SUCCEDENDI** (= pravica ponudjenja in nasledovanja).

zast.upniki: A B C D E - C ponudi A-ju plačilo njegove terjatve (a) in stopi glede nje na A-jevo
terjatve: a b c d e mesto (A-ja ni več)

zast.upniki: B C D E - C se ne uvrsti pred B-ja (C ima zdaj terjatvi a, c)
terjatve: a b c d e - C zdaj odloča o prodaji stvari, ki jo proda takrat, ko je pričakovati
tolikšen izkupiček, da bo zadoščal tudi za poplačilo njegove prvotne
terjatve (c), glede katere je ostal na prejšnjem mestu po času njenega
nastanka

KONEC ZASTAVNE PRAVICE

SPLOŠNI RAZLOGI (veljajo za vsako stvarno pravico)

- 1) če je bila zast. **stvar uničena** ali je prišla **iz pravnega prometa**
- 2) če je zast. **pravica prenehala obstajati** (npr. užitek, emfitevza)
- 3) ko se je **izpolnil razvezni pogoj** ali je **napočil končni rok** (če je bila zast. pravica ustanovljena pod razveznim pogojem ali končnim rokom)
- 4) **CONFUSIONE** - kadar je ZU (npr. kot dedič) postal lastnik stvari ali če je lastnik stvari postal vesoljni naslednik ZU-ja. IZJEMA: kadar je starejši ZU postal lastnik stvari, zaradi tega ni izgubil prednosti pred poznejšimi zast. upniki (kar bi se moralo zgoditi zaradi spojitve)
- 5) če se je **ZU odpovedal** svoji zast. pravici

POSEBNI RAZLOGI

- 6) če je **prenehala obstajati terjatev**, za katero je bila zast. pravica ustanovljena (samo pri izpolnitvi ali dajatvi namesto plačila ali zaradi novacije ali odpusta dolga)
PIGNUS GORDIANUM → retencijska (pridržna) pravica ZU-ja, da je lahko zastavljeno stvar zadržal še po plačilu dolga - če je imel zoper istega dolžnika še druge terjatve, za katere ni imel zast. pravice. Upnik je tako silil dolžnika k plačilu, stvari pa ni smel prodati.
- 7) **priposestvanje** - če je priposestvovalec pridobil stvar *iusto titulo* in *bonae fidei* in ni vedel, da je obremenjena z zast. pravico (na ta način ni mogel priposestvovati stvari zastavitelj ali njegov dedič)
- 8) **zastaranje tožbe zastavnega upnika** (*a^o hypothecaria in rem*)
- 9) **prodaja zastavljene stvari ali pravice** - ko je prvi ZU prodal zast. stvar, je ugasnila zastavna pravica - njegova in od vseh kasnejših upnikov

E. OBLIGACIJE

Obligacija (obveznost) je pravno razmerje med vsaj dvema osebama, zaradi katerega je ena (*creditor* – upnik) upravičena terjati od druge neko dajatev ali storitev ali opustitev premoženjske vrednosti, druga (*debitor* – dolžnik) pa je dolžna to izpolniti. Upnik ima samo zoper določenega dolžnika terjatev, dolžnik pa dolg nasproti upniku.

Razlika od stvarne pravice: obligacijska pravica je relativna (stvarna pravica pa je absolutna) – upnik ima določeno (ali vsaj določljivo) terjatev samo zoper določenega dolžnika. Razlika od rodbinskopravnih odnosov: obligacijska pravna vez med upnikom in dolžnikom je samo premoženjska in ne daje upniku nobene oblasti nad dolžnikovo osebo (po rodbinskem pravu je imel oče oblast nad svojimi otroki – *patria potestas* in nad ženo – *manus*). Po starem civilnem pravu je v izvršilnem postopku upnik po pretorjevi odobritvi (*in iure*) lahko posegel po osebi dolžnika, ki ni plačal dolga (lahko ga je celo ubil ali prodal v sužnost), to pa se je kmalu spremenilo – vedno bolj je obveljalo načelo, naj upnik raje poseže po dolžnikovem premoženju. Pretor je v svojem ediktu uredil premoženjsko izvršbo (zajela je vse dolžnikovo premoženje), ki je v praksi kmalu izpodrinila osebno izvršbo.

Obligacijsko razmerje preneha **confusio**, če se vlogi upnika in dolžnika združita v isti osebi (npr. dedovanje).

Pri ustanavljanju obligacij ni direktnega zastopanja. Ravno tako niso možne obligacije v prid ali v breme tretjim osebam. (take pogodbe so nične → gl. str. 90)

Upnik svojo terjatev uveljavlja z *a^o in personam*. Rimsko pravo nima nobene splošne obligacijske tožbe, ampak ima za vsako vrsto obligacij posebno tožbo. Primer: kupec bo z *actio empti* tožil prodajalca, naj mu prepusti prodano stvar, prodajalec pa bo kupca tožil z *actio venditi*, da mu plača kupnino.

Dolžnik jamči z vsem svojim premoženjem vsem svojim upnikom za plačilo svojih dolgov. Izjema: **BENEFICIUM COMPETENTIAE** → dolžnik je lahko obsojen samo na toliko, kolikor zmore (imajo ga predvsem tisti dolžniki, ki so do upnika v kakšnem bližnjem razmerju, npr. zakonec, družbenik, darovalec).

Ker se je po klasičnem pravu tožba končala z denarno obsodbo (*omnis condemnatio pecuniaria est*), je spadalo k bistvu obligacije tudi to, da je morala imeti za upnika denarno vrednost, da se je dala oceniti v denarju.

Naturalna obligacija je neiztožljiva; obligacija sicer obstaja in se jo da veljavno izpolniti (npr. zastarana terjatev). Razlog za neiztožljivost je v osebni položaju upnika ali dolžnika (npr. zlasti terjatve in dolgovi med osebami, podrejenimi istemu rodbinskemu očetu in očetove proti njim; dolgovi osebe, ki jo je zadel *capitis deminutio minima*). Če dolžnik prostovoljno izpolni svojo naravno obveznost, pozneje ne more svoje dajatve zahtevati nazaj z obogatitveno tožbo (*condictio indebiti*) – upnik je namreč prejel od dolžnika to, kar mu je bilo dolgovano, čeprav ni bilo iztožljivo. Naturalno obligacijo je mogoče zavarovati z zastavno pravico ali s poroštvom, uporabiti jo je mogoče za prenovitev (*novatio*), pobotanje (*compensatio*), odstop (*cesio*) in za konstitut. Pretor je omogočil upnikom, da so nekatere dolgove sužnjevi lahko iztožili od gospodarja z adjektivijskimi tožbami (npr. z *actio de peculio*). **Civilna obligacija** je tista, ki jo subjekt lahko iztoži.

Obligacijsko pravo je po svojem razvoju mlajše od stvarnega. Pojavlja se šele, ko se je že razvila menjava in se pri tem uporablja splošni ekvivalent vrednosti (živina, baker) – tako, da je mogoče računati tudi s prihodnostjo, ne samo s sedanjostjo.

PREGLED OBLIGACIJ PO NASTANKU

Po rimskem pravu nastajajo obligacije iz kontraktov, kvazikontraktov, deliktov in kvazideliktov. K bistvu vsake pogodbe spada soglasje med pogodbenikoma glede vsebine obligacije (konsenzualni kontrakti). Pri vseh drugih kontraktih se mora soglasje pokazati v neki posebni obliki ali pa z dejanjem ene stranke (verbalni, literalni, realni kontrakti).

✍ IZPIT: *Iz česa izvirajo obligacije?* ↓

Delitev po nastanku (Justinijanovo pravo): !

1. kontrakti	} to dobro znati
2. kvazikontrakti	
3. delikti	
4. kvazidelikti	

- **kontrakti** ⇒ nastanejo na podlagi soglasja volj strank (npr. kupna in prodajna pogodba)
- **kvazikontrakti** ⇒ so podobni kontraktom, manjka pa jim temeljni element: soglasje volj – pri eni stranki ni soglasja volje, pa je kljub temu zavezana (npr. poslovodstvo brez naročila)
- **delikti** ⇒ obveznost nastane zaradi protipravnega dejanja stranke, s tem zaveže drugo stranko (npr. poškodovanje tuje stvari, npr. sužnja)
- **kvazidelikti** ⇒ so podobni deliktom, manjka pa jim osnovni element: subjektivna – krivdna odgovornost.

✍ IZPIT: *Razlika med subjektivno in objektivno odgovornostjo?* ↓

SUBJEKTIVNA ODGOVORNOST temelji na subjektivnem odnosu storilca (na krivdi) do nastale posledice. Vprašamo se, ali je storilec kriv → ali je ravnal naklepno, iz malomarnosti ali slučajno (odnos volje).

OBJEKTIVNA ODGOVORNOST temelji na objektivni zvezi med nosilcem odgovornosti in nastalo posledico.

Primer:

- **DELIKTI:** A poškoduje tujega sužnja. Zakon določa, da A odgovarja le, če mu lahko očitamo krivdo (naklep, malomarnost). Če je šlo za naključje, A ne odgovarja.
- **KVAZIDELIKTI:** Če je bilo nekaj vrženo iz stanovanja na cesto tako, da je bil nekdo poškodovan, bo odgovarjal najemnik stanovanja (tudi, če on ni vrgel stvari). Ne presoja se, kdo je kriv → odgovarja najemnik.

1/ KONTRAKTI

(poznati latinske besede!)

a) KONSENZUALNI KONTRAKTI ⇒ pri njih obveznost nastane že s samim soglasjem. (že doseženo soglasje!)

- EMPTIO VENDITIO (kupna in prodajna pogodba)
- LOCATIO CONDUCTIO (pog. o delu, najemniška, najemna, zakupna)
- SOCIETAS (družbena pog. – stranke so družbeniki /ne družabniki!)
- MANDATUM (naročilo)

b) BESEDNI ali VERBALNI KONTRAKTI ⇒ pri njih obligacija nastane v trenutku, ko stranke (ali vsaj ena izmed njih) ustno izjavijo svojo voljo s točno določenimi besedami. Tudi zanje se zahteva soglasje!

- STIPULATIO (stipulacija)
- DOTIS DICTIO (napoved dote)
- IURATA OPERARUM PROMISSIO (s prisego potrjena obljuba osvobojenca)

c) PISNI ali LITERALNI KONTRAKTI ⇒ nastanejo z vpisom v posebno gospodarsko knjigo (*codex accepti et expensi*).

d) REALNI KONTRAKTI ⇔ nastanejo šele v trenutku, ko ena stranka svojo dajatev ali storitev opravi oz. izvrši in tako zaveže prejemnika. Potrebno je soglasje.

- MUTUUM (posojilna pogodba)
 - COMMODATUM (posodvena pogodba)
 - DEPOSITUM (shranjevalna pogodba)
 - PIGNUS (zastavna pogodba)
 - INOMINATNI KONTRAKTI (brezimni)
 - FIDUCIA
- } pazi razliko!
- } po Justinijanovem pravu tudi ta dva
(npr. menjalna, starinarska pogodba)

2/ KVAZIKONTRAKTI

- NEGOTORIUM GESTIO (posloводство brez naročila)
- TUTELA IMPUBERUM (varuštvo za nedorasle)
- COMMUNIO INCIDENS (naključna premoženjska skupnost)
- CONDICTIONES (kondicije, obogatitvene tožbe)
- DAMNACIJSKI LEGAT (zapustnik odredi v breme dediča dol. stvar ali pravico v korist volilijemnika)

3/ DELIKTI (*obligationes ex delicto*)

- FURTUM (tatvina)
- RAPINA (rop – tuja stvar je pridobljena s silo)
- DAMNUM INIURIA DATUM (hudobno, protipravno poškodovanje tuje stvari)
- INIURIA (poseg v osebnostno sfero človeka – dejanska ali besedna žalitev tuje osebnosti)

4/ KVAZIDELIKTI (*obligationes quasi ex delicto*)

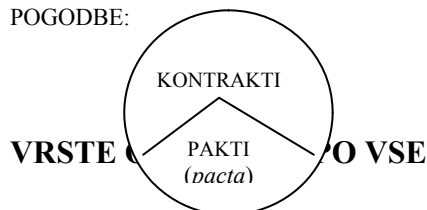
- SI IUDEX LITEM SUAM FECIT (če je sodnik kršil svojo dolžnost in oškodoval eno od strank)
- DE DEIECTIS ET EFFUSIS (iz stanovanja je bilo na prometni kraj nekaj vrženo in je napravilo škodo)
- DE POSITO ET SUSPENSO (na poslopju je bilo nekaj postavljeno ali obešeno tako, da lahko pade na splošno dostopen kraj in napravi škodo)
- A^o IN FACTUM DVERSUS NAUTAS (za tatvino ali poškodbo gostovih stvari odgovarjajo brodniki, gostilničarji in hlevarji, če so škodo napravili njihovi ljudje ali stalni stanovalci)

✍ IZPIT: – Iz česa izvirajo obligacije, razlika med skupinami, kaj so realni kontrakti?
– Kaj je akcesorna pravica?

AKCESORNA PRAVICA ne more nastati niti obstajati brez glavne pravice (akcesoren = dodaten, dopolnilen). Tipičen primer: zastavna pravica – ta ne more obstajati brez terjatve zastavnega upnika, ki naj jo zastavna pravica zavaruje. Zastavna pravica je stvarna pravica na tuji stvari in je akcesorna.

Vsak kontrakt je pogodba, ni pa vsaka pogodba kontrakt!

POGODBE:

RAZLIKA MED KONTRAKTI IN PAKTI:

- **KONTRAKTI** so pogodbe, za katere rimsko pravo predvideva posebne tožbe (*a^o in personam*).
- **PAKTI** so pogodbe, za katere rimsko pravo načeloma nima predvidenih posebnih tožb.

a) dandi – faciendi

DANDI (*dare* = dati) – vzpostavijo dolžnost, da zavezanec priskrbi upravičencu lastninsko pravico ali kakšno drugo civilno stvarno pravico (služnost, užitek). Vse ostale obligacije so *faciendi*.

FACIENDI (*facere* = storiti) – so vse druge dajatve ali opustitve (izvršitev določenega dela, vrnitev upnikove stvari, prepustitev posesti).

Formule za obligacijske tožbe (*actio in personam*) označujejo vsebino obligacij s tremi glagoli: *dare* (dati), *facere* (storiti), *praestare* (ni jasno, kaj je označeval ta glagol, verjetno je na začetku pomenil splošno dolžnikovo odgovornost, pozneje pa posebej odgovornost za zaupano stvar /*custodiam praestare*/ in za malomarnost /*culpam praestare*/).

b) mogoče – nemogoče

MOGOČE – tiste, ki jih je možno veljavno izpolniti

NEMOGOČE – ni jih mogoče izpolniti; nezmožnost je lahko:

- dejanska (prodam stvar, ki je ni)
- pravna (prodam stvar, ki ni v pravnem prometu)
- prvotna (če je dajatev nemogoča že ob sklenitvi pogodbe)
- naknadna (če dajatev postane nemogoča šele kasneje)

Pravna nezmožnost: izpolnitev prepoveduje določena pravna norma, ali če je izpolnitev *contra bonos mores* – proti dobrim nravem (morali).

Predmet obligacije je lahko načeloma samo to, kar je mogoče izpolniti → **IMPOSSIBILIUM NULLA OBLIGATIO EST** (obveznost glede nemogočih dajatev je nična).

c) določenost

Dajatev ali storitev, ki naj jo upnik terja od dolžnika, mora biti določena ali vsaj določljiva, tako da je njeno vsebino mogoče ugotoviti, ne da bi bilo za to potrebno novo sporazumevanje med strankama. Določitev dajatve ne more biti odvisna samo od volje ene stranke, lahko pa je prepuščena presoji tretje osebe.

CERTAE – obseg in vsebina dajatve sta točno določena (npr. deset zlatnikov, suženj Stih)

INCERTAE – predmet obligacije ni točno določen

Predmet obligacije (dajatev, storitev) mora biti določen ali vsaj določljiv za veljavno obligacijo (npr. dal ti bom prihodnjo letino).

d) stricti iuris – bonae fidei

Zlasti za pogodbene obligacije je važno razlikovanje med togimi (*stricti iuris*) in gibkimi (*bonae fidei*) obveznostmi. V tožbenih obrazcih *bonae fidei* se nalaga sodniku, da toženca obsodi le tedaj in na toliko, kadar in kolikor to ustreza načelu dobre vere in poštenja. Pri tožbah *stricti iuris* sodnik te možnosti nima, ampak mora toženca obsoditi na plačilo zneska, kakor je razviden iz intencije v tožbenem obrazcu, ali pa ga mora oprostiti.

STRICTI IURIS – iz njih postane samo ena stranka zavezana, druga samo upravičena (enostransko obvezna pogodba, *contractus unilateralis*). Te obligacije nastanejo iz: deliktov, posojilne pogodbe, stipulacije, literalnega kontrakta. Znesek obsodbe je točno določen že v tožbeni formuli. Sodnik mora toženca obsoditi na plačilo tega določenega zneska, ali pa ga mora oprostiti.

BONAE FIDEI – dvostransko obvezne obligacije (obe stranki postaneta upravičeni in zavezani, npr. kupna in prodajna pogodba). V tožbenih obrazcih se nalaga sodniku, da toženca obsodi le tedaj in na toliko, kadar in kolikor to ustreza načelu dobre vere in poštenja (tožbena formula je nalagala sodniku, naj razsodi v dobri veri in poštenju).

Obligacija je: ali stricti iuris ali bonae fidei (mešanih ni!).

- *contractus bilateralis aequalis* – nujno dvostranska obveznost (vsakokrat sta obe stranki upravičeni in zavezani)
- *contractus bilateralis inaequalis* – slučajno dvostranska obveznost (redno je zavezana le ena stranka, zaradi posebnih okoliščin pa lahko postane zavezana tudi druga stranka, npr. posodbena pogodba).

e) genus – species

GENUS – po vrsti določen predmet dajatve (npr. 100 litrov vina, 10 mernikov pšenice)

SPECIES – individualno določen predmet dajatve (npr. dolžnikov edini konj)

Če ima dolžnik dolg, ki je določen po vrsti (*genus*), izpolni svojo obveznost, če da katerikoli (lahko tudi najslabši) predmet te vrste.

Pravilo (glej stvarno pravo): "*Species perit et cui debetur, genus perire non consetur.*" → Če je po naključju uničena individualno določena stvar, trpi škodo upnik, če pa je po naključju uničena generično določena stvar, trpi škodo dolžnik. Razlaga: Če je dolgovana stvar pozneje po naključju uničena in je določena:

- individualno → trpi škodo zaradi uničenja upnik (on ne more od dolžnika ničesar več terjati)
- generično → dolžnik ne postane prost (tudi če so bile uničene stvari, ki jih je pripravil za izpolnitev) – svojo obveznost mora izpolniti in si mora stvari iste vrste priskrbeti drugod. Naključno uničenje gre tokrat na dolžnikov račun.

f) alternativne obligacije

Obligatio alternativa (obligacije po izbiri) so nekako na sredini med individualnimi in generičnimi obligacijami. Primer: oporočnik določi kot volilo sužnja Stiha ali Pamfila; dolžnik obljubi s stipulacijo zemljišče ali sto ovac. Dolgovana sta sva predmeta, vendar tako, da je treba dati le enega.

Duae res sunt in obligatione, una est in solutione.
Dolgovana sta dva (več) predmeta (–ov), dati pa je treba le enega.

Dolgovana predmeta sta lahko določena kot species ali kot genus. Dolžnik je brezpogojno zavezan, samo predmet še ni dokončno določen. Če ni izbira že po naravi stvari ali izrecno priznana upniku, sme izbirati dolžnik. Upnik lahko dolžnika toži le alternativno: da mu mora dati prvi ali drugi dolgovani predmet. Če bi zahteval samo en predmet, bi izgubil pravdo, ker bi zahteval preveč. Če je en predmet uničen ali če postane njegova dajatev nemogoča, se obligacija koncentrira na drugi predmet. Šele ko je zadnji alternativno dolgovan predmet uničen po naključju, ne more upnik ničesar več terjati (razen pri denarnem dolgu). Tako trpi škodo zaradi naključnega uničenja zadnjega alternativno dolgovanega predmeta upnik, zaradi uničenja vseh prejšnjih pa dolžnik. Kadar je med alternativno dolgovanimi dajatvami vsaj ena določena v denarnem znesku, ne postane dolžnik nikoli prost dolga, ampak mora izpolniti vsaj denarno dajatev.

g) možnost nadomestitve

Facultas alternativa (možnost nadomestitve) – če dolžnik dolguje neko določeno dajatev, namesto nje pa sme dati neko drugo dajatev. Ni potrebno upnikovo soglasje.

Una res est in obligatione, duae sunt in solutione.
Dolgovana je ena stvar, namesto nje pa sme dolžnik dati drugo stvar.

Upnik lahko terjaja od dolžnika samo dolgovano stvar – če postane ta dajatev po naključju nemogoča, ne more terjati nadomestne. Primer: gospodar (ali oče), ki je tožen z noksalno tožbo, lahko namesto plačila (na katero je bil obsojen zaradi sužnjevega/sinovega delikta) tožniku prepusti krivca samega (*noxae datio*).

DATIO IN SOLUTUM → dajatev namesto plačila (način prenehanja obligacije); dolžnik lahko izpolni upniku nekaj drugega, kot je sam predmet obligacije. Upnik se mora strinjati. U ni dolžan sprejeti D-jeve ponujene izpolnitve!

✍ **IZPIT:** *Razlika med facultas alternativa in datio in solutum?* → SOGLASJE UPNIKA

Temeljna razlika: pri *facultas alternativa* ni potrebno upnikovo soglasje za nadomestno izpolnitev, pri *datio in solutum* pa se mora upnik strinjati.

h) denarne dajatve

Denar je le izjemoma predmet obligacije kot species (npr. numizmatični novce) ali kot vrsta denarja (npr. 20 starih novcev). Navadno je denarni dolg določen v znesku – dolgovana je denarna vsota.

i) deljive – nedeljive dajatve

Deljive dajatve je mogoče razdeliti na več dajatev brez škode na njihovo bistvo (vse delne dajatve so enako vredne kot prvotna dajatev, npr. denarne). Pravni pomen razlikovanja: pri deljivih dajatvah se pogodbenika lahko dogovorita, da se bo dajatev izpolnila z delnimi dajatvami, pri nedeljivih dajatvah pa tak dogovor ni mogoč. Vendar pa brez posebnega dogovora dolžnik deljivih dajatev ne sme sam porazdeliti na delne dajatve; upnik lahko take delne dajatve odkloni, ne da bi zato prišel v sprejemno zamudo. Posebna norma pri dedovanju: zapustnikovi dolgovi in terjatve se sorazmerno porazdelijo med posamezne sodediče.

j) prvotne – drugotne dajatve

PRVOTNE DAJATVE (primarne) – stranke jih dolgujejo v smislu pogodbene vsebine (obveznosti). Če se prvotna dajatev ne izpolni, mora zavezanec dati drugotno dajatev.

DRUGOTNE DAJATVE (sekundarne) – se dajo, če se ne izpolni prvotna dajatev (npr. povrnitev škode sopogodbniku, plačilo dogovorjene pogodbene globe ali zamudne obresti).

Od tega moramo ločiti **glavne** in **postranske dajatve** – tu sta že od začetka dolgovani obe dajatvi (postranske so manj pomembne od glavnih). Primer: glavna dajatev = vrnitev izposojene glavnice
stranska dajatev = plačilo obresti ali izročitev plodov.

SUBJEKTI OBLIGACIJ

so stranke, ki nastopajo v obligacijskih razmerjih. Načeloma sta to: upnik in dolžnik. Lahko pa je na upnikovi ali na dolžnikovi strani udeleženi po več oseb.

VEČ SUBJEKTOV

1) DELJENE OBLIGACIJE

Kadar ni ničesar drugega določenega, velja splošno pravilo, da se deljive obligacije razdelijo na toliko delnih (terjatev ali dolgov), kolikor je udeleženih oseb na upnikovi ali dolžnikovi strani. Vsak izmed več upnikov lahko terjaja svojo delno terjatev. Delne terjatve upnikov so popolnoma samostojne in med seboj brez vsake zveze (skupno jim je le to, da so nastale iz ene same obligacije). Primer: kadar se je dolžnik zavezal dvema stipulatorjema brez podrobnejše označbe, je lahko vsak izmed njiju zahteval zase polovico. Enako se porazdeli dolg med več dolžnikov, ki so se upniku zavezali s stipulacijo, ne da bi se bili posamezni izmed njih izrecno zavezali za celotni dolg.

Dediči: vsak sodedič sme sam izterjati svojo delno terjatev oz. je dolžan plačati sorazmeren del zapustnikovega dolga. Če eden izmed sodedičev ne plača svojega dela zapustnikovega dolga, upnik ne more terjati tega primanjkljaja od drugih sodedičev.

2) KUMULATIVNA KONKURENCA (ali kumulativna solidarnost)

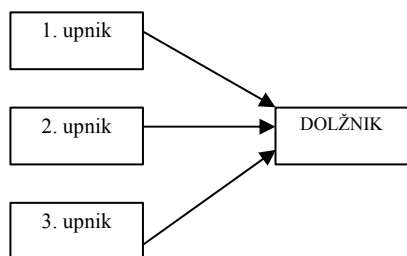
Upravičenec ima toliko tožb, kolikor je zavezancev (bolj izjema kot pravilo). To velja glede penalnih tožb (pri deliktih). Tožnik (oškodovani) lahko izterja določeno dajatev od vsakega delikventa, ne glede na to, ali je kdo izmed njih že izpolnil svojo obveznost. Namen: s plačilom določenega denarnega zneska naj bo vsak delikvent kaznovan zaradi svojega protipravnega ravnanja. Npr.: A^o FURTI – okradeni jo naperi proti tatu → če jih je več, jo naperi proti vsakemu od njih in vsak bo moral plačati celoten znesek (namen: kaznovanje storilcev).

3) SOLIDARNE OBLIGACIJE (nerazdelne)

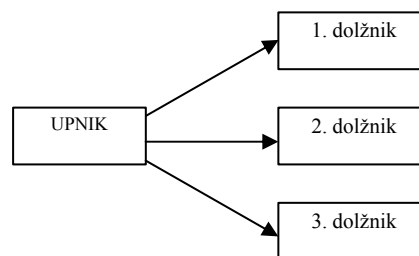
je treba izpolniti samo enkrat. Solidarna obligacija izvira iz istega pravnega dejanja (zato sem ne sodijo primeri nepristne ali naključne skupnosti – njihove obveznosti med seboj niso v nobeni pravni zvezi).

AKTIVNA SOLIDARNOST – več upnikov (souponiki), en dolžnik. Vsak izmed soupnikov lahko od skupnega dolžnika terjaja dolgovano terjatev ali storitev v celoti. Ko dolžnik enemu plača, njegova obveznost ugasne.

PASIVNA SOLIDARNOST – en upnik, več dolžnikov (sodolžniki). Upnik lahko od kateregakoli izmed dolžnikov izterja celotno terjatev (samo enkrat) – ko ta dolžnik plača, so ostali prosti.

AKTIVNA SOLIDARNOST

PASIVNA SOLIDARNOST

Pri aktivni nerazdelni obligaciji lahko nastopa katerikoli izmed soupnikov, pri pasivni lahko upnik toži kateregakoli sodolžnika. Soglasje med upniki se nikjer ne zahteva.

~~**KOREALNE ali prave solidarne obligacije:** nastanejo po volji strank (pogodba, oporoka) in ugasnejo ob litiskontestaciji.~~

(op. Obveznost ugasne: za vse sodolžnike takoj, ko je upnik sklenil litiskontestacijo z enim izmed njih oz. za vse soupnike takoj, ko je eden izmed njih sklenil litiskontestacijo z dolžnikom. Čeprav po litiskontestaciji morda niti ne pride do sodbe, ali morda po sodbi obsojeni sodolžnik ne izpolni svoje obveznosti, ne more upnik iztožiti primanjkljaja od ostalih sodolžnikov).

PREPROSTE solidarne obligacije: izvirajo iz odškodninskih tožb (ne nastanejo po volji strank) in ugasnejo, ko je obveznost izpolnjena.

(op. Odškodninsko tožbo naperijo za povračilo škode tisti, ki so bili zaradi nepoštenja druge stranke oškodovani. Primer: lastnik lahko zahteva vrnitev ukradene stvari od kateregakoli od tatov z reiperskutorno *condictio furtiva*. Ko mu je eden izmed njih stvar vrnil ali plačal njeno vrednost, ne more lastnik od ostalih delikventov ničesar več terjati)

BENEFICIUM DIVISIONIS → pravna dobrota delitve. Če je upnik tožil samo enega sodolžnika, je ta lahko zahteval, da je sodnik razširil tožbo na vse sodolžnike, ki so v istem kraju in so plačilno sposobni.

Če je sodolžnik (od katerega je upnik terjal celotno izpolnitev) plačal celotno vsoto, mu je Justinijan nudil **BENEFICIUM CEDENDARUM ACTIONUM** – plačnik je lahko zahteval od upnika, da mu je odstopil svojo tožbo, ki jo je imel zoper vse sodolžnike. Z njo je plačnik mogel izterjati sorazmerne deleže plačanega dolga od drugih sodolžnikov.

UDELEŽBA TRETJIH OSEB

Rimska obligacija je strogo osebna vez med določenim upnikom in določenim dolžnikom. Zato se načeloma oseba upnika in oseba dolžnika ne moreta spremeniti. Pri cesiji se lahko zamenja upnik, dolžnik pa se ne more spremeniti brez nove obligacije! Izjema: dedič, ki kot zapustnikov vesoljni naslednik popolnoma stopi na njegovo mesto (v njegov pravni položaj) kot upnik ali kot dolžnik.

V rimskem obligacijskem pravu ni mogoče (direktno) zastopanje. Nične so pogodbe v prid ali breme 3. osebam (te niso sodelovale ob sklenitvi pogodbe kot stranke).

Posebnost: suženj in sin pod očetovo oblastjo pridobivata za gospodarja oz. očeta terjatve iz tistih obligacijskih razmerij, ki jih skleneta. Zavezujeta ga pa samo noksalno z deliktnim ravnanjem. Glede pogodb, ki sta jih sklenila, je šele pretor z adjektivijskimi (dodatnimi) tožbami v precejšnji meri ustanovil očetovo oz. gospodarjevo odgovornost, poleg (civilne) sinove odgovornosti oz. poleg (naturalnega) sužnjevega dolgovanja.

GLAVNE IN POSTRANSKE OBLIGACIJE

Z gospodarskega stališča lahko govorimo o več subjektih iste obligacije tudi takrat, kadar je poleg glavne obligacije (npr. dolžnikove iz posojila) ustanovljena še druga, formalno samostojna obligacija, ki naj kot postranska zagotovi iztožljivost glavne. Najvažnejša postranska obligacija na dolžnikovi strani je poroštvo. Po klasičnem rimskem pravu je bilo mogoče akcesorno obligacijsko razmerje tudi na upnikovi strani – adstipulacija, ki je olajševala izterjavo stipulatorjeve terjatve.

OBRESTI IN POGODBENA GLOBA

NAČELA OBRESTI:

- a) prepoved obrestovanja obresti
- b) obresti ne morejo preseči glavnice

Glavnica ali kapital – so prepuščene nadomestne stvari

Obresti – *usurae* (v ožjem smislu) – odplačilo, ki je iste vrste kot glavnica in se odmerja po času trajanja in v % od glavnice

Posamezni obrestni obroki postanejo samostojne obligacije, ko dospejo v plačilo – z njimi nato upnik prosto razpolaga (lahko jih odstopi drugemu, sam pa zadrži glavniško terjatev; lahko jih iztoži, čeprav same glavniške terjatve ni več). Zastaranje posameznih obrestnih terjatev se presoja samostojno, neodvisno od zastaranja glavnice. Če ni glavniškega dolga, ne more nastati obrestni dolg. Ko preneha glavnični dolg (npr. izpolnitev, zastaranje), preneha nadalnje obrestovanje. Če upnik odstopi cesionarju glavnično terjatev, mu s tem odstopi tudi pravico do tekočih in bodočih obresti.

Obresti (*usurae*) so izražali kot ulomek glavnice, in sicer računano mesečno: *centesima (pars)*, torej 1% mesečno oz. 12% letno. *Centesima usura* je veljala kot osnova računanja. Od konca republike dalje je veljala kot najvišja dovoljena obrestna mera *centesima usura* (torej 12% letno). Prekoračenje najvišje dovoljene obrestne mere so po zakoniku XII plošč kaznovali enako kot očitno tatvino: oderuh je bil obsojen na štirikratni znesek tega, kar je neupravičeno prejel. Justinijan pa določa izredno milo sankcijo: če so bile plačane previsoke obresti, se vnaprej odštejejo od glavnice.

Obresti se razlikujejo od rente po tem, da se plačujejo poleg glavnice, medtem ko se z rento izčrpa tudi glavnica.

RENTA → z njo se izčrpa tudi glavnica (razlika od obresti: obresti se plačujejo poleg glavnice)

Dolžnik mora plačevati obresti, ker:

- se je zavezal s pogodbo (pogodbene obresti) ali
- zaradi sodnikovega ukaza (pravdne, % za neplačano ali nekreditirano kupnino...)

POSEBNOSTI: Po klasičnem pravu se je obrestovanje ustavilo takoj, ko so zaostale obresti tako narasle, da so dosegle višino glavnice. Justinijan je to načelo razširil tudi na že plačane obresti. Justinijan je dopolnil tudi prepoved obrestovanja obresti.

Obresti štejejo Rimljani za civilne plodove in jih maksimirajo (najvišja meja).

Prepoved obrestovanja obresti. (ANATOCIZEM = obrestovanje obresti, po rim. pravu prepovedano).

POGODBENA KAZEN → ponavadi denarni znesek (dajatev), ki ga s **stipulacijo** obljubi D svojemu U-ju za primer, če svoje prvotne obveznosti ne bo pravilno izpolnil. Z njo se U dodatno zavaruje za izpolnitev obveznosti. Namen kazni (globe): stranki že vnaprej določita interes, ki ga ima U na tem, da bo pogodba pravilno izpolnjena. Včasih je bila kazen obljubljena za opustitev. Nična je obljuba pogodbene globe, če se z njo zagotovi PP, ki je *contra bonos mores*.

NEPRAVILNA IZPOLNITEV: - nepravočasna izpolnitev ali
- neizpolnitev

IZPOLNITVENI KRAJ IN ČAS

Izpolnitveni kraj je lahko izrecno določen v pogodbi sami, ali pa je razviden iz vsebine obligacije (npr. vrnitev shranjene stvari na kraju, kjer se nahaja). Če kraj ni razviden, si ga dolžnik (D) sam izbere in to ponudi upniku (U). Če D ne izkoristi te možnosti, ga lahko U toži in s tem zahteva izpolnitev v tistem kraju, v katerem je naperil tožbo (upnik določi izpolnitveni kraj). Določitev izpolnitvenega kraja pomeni, da je

samo na tistem kraju D zavezan izpolniti, U pa sprejeti izpolnitev. Če je bil kraj izpolnitve v pogodbi določen, U pa je tožil D-ja v drugem kraju, je sodnik upošteval razliko med vrednostjo dajatve na izpolnitvenem kraju in kraju tožbe (po načelih dobre vere in poštenja).

Izpolnitveni čas je lahko določen v pogodbi ali pa po pravni normi. Včasih je vsaj določljiv – če ga lahko spoznamo iz namena pogodbenih strank ali iz vsebine pogodbe (npr. semensko žito je treba dobaviti za čas setve). Kadar časa tudi na ta način ni mogoče dognati, je treba obligacijo **izpolniti takoj**, ko je nastala. (*Quod sine die debetur, statim debetur.*) Splošno velja, da je določitev izpolnitvenega časa v prid D-ju – ta lahko prej izpolni, U pa ga ne more prej terjati. (*Diei adiectio pro reo.*) Iz pogodbe pa je lahko razvidna nasprotna domneva: če deponent shrani stvar pri depozitarju do določenega dne, jo lahko prej zahteva nazaj, depozitar sam pa mu je ne sme prej vrniti.

DOLŽNIKOVA ZAMUDA

kadar D po svoji krivdi ne izpolni pravočasno svoje obveznosti. Predpogoj za zamudo je, da terjatev **dospe** (zapade) v plačilo in da jo je mogoče **iztožiti**. Zamuda ne more nastati, dokler lahko D uveljavlja zoper U-jevo tožbo kakšno eksepcijo ali dokler je terjatev omejena po roku ali pogoju. Zamude ni pri naravnih obligacijah.

V zamudi ni D, ki: – je odsoten v državnem interesu
(ni krivde) – je v oblasti sovražnika (ujet)
– se je spustil v pravdo (meni, da tožniku ni nič dolžan)

U mora D-ja na primernem kraju in času najprej **opomniti**, naj izpolni svojo obveznost (drugače ne pride do zamude). Opomina ni treba:

- če je iz pogodbe same razvidno, da mora D izpolniti svojo obveznost brez opomina
- če D prepreči U-ju, da ga ta opomni
- proti tatu, ki naj vrne ukradeno stvar

Pri roku ni treba opomniti (izpolnitveni čas je koledarsko določen):

DIES INTERPELLAT PRO HOMINE. ⇒ Rok opominja namesto upnika.

Če ni ne roka, ne pogoja – obveznost takoj zapade:

QUOD SINE DIE DEBETUR, STATIM DEBETUR. ⇒ Kar je dolgovano brez izpolnitvenega časa, je takoj dolgovano.

DIEI ADIECTIO PRO REO. ⇒ Rok je dostavljen v korist dolžnika. U ne more tožiti D-ja pred potekom roka. Če D želi, lahko prej izpolni svojo obveznost (nič ga ne sili na to pred iztekom roka). Izjeme (rok ni vedno v korist D-ja): npr. shranjevalna pogodba (D lahko stvar pred rokom vzame).

POSLEDICE DOLŽNIKOVE ZAMUDE:

1. D jamči strožje kot pred zamudo → po zamudi odgovarja tudi za naključno uničenje individualno določene stvari – *species* (prej pa odgovarja U) – D mora U-ju plačati vrednost te stvari, obveznost postane zaradi zamude trajna.
2. D mora U-ju povrniti škodo, ki jo je ta utrpel zaradi zamude.
3. D mora U-ju izročiti pridobljene plodove, za denarni dolg pa plačati zamudne obresti.
4. Izjemoma je D odgovoren zaradi neizpolnitve pogodbe – kadar poznejša izpolnitev nima za U-ja več nobenega pomena (npr. D dobavi semensko žito šele po setvi).

PRENEHANJE ZAMUDE DOLŽNIKA:

- če D ponudi U-ju popolno izpolnitev ob primernem času in na primernem kraju
- če U prekliče svoj opomin
- če U dovoli, da se dolg ne izterja

UPNIKOVA ZAMUDA (sprejemna)

Če U ne sprejme izpolnitve, ki mu jo je D pravilno ponudil, preide v sprejemno ali upnikovo zamudo. Tu je brez pomena vprašanje, ali zadene U pri odklonitvi kaka krivda ali ne (drugače kot pri D-jevi zamudi).

POSLEDICE UPNIKOVE ZAMUDE:

1. D ne pride iz zaveze, zmanjša pa se njegova dosedanja odgovornost – D odgovarja le še za določno ravnanje. Če dolguje *species*, za njeno uničenje ni odgovoren (razen, če je bila uničena zaradi njegovega naklepnega ravnanja).
2. Če dolguje določeno količino nadomestnih stvari ali določen denarni znesek in so za izpolnitev namenjene stvari (ali denar) bile po pravilni ponudbi uničene ali izgubljene brez D-jeve krivde, ima D *exceptio doli*, če U pozneje zahteva izpolnitev.
3. Škodo in stroške, ki jih ima D zaradi U-jeve zamude, lahko D pobota (če je mogoče) – posebne tožbe za to nima. Dolgovano stvar lahko zadrži, dokler mu U ne povrne potroškov in škode.

PRENEHANJE ZAMUDE UPNIKA:

- ko U izjavi, da sprejme izpolnitev ali
- ko U pride po izpolnitev.

Če D sedaj ne bi izpolnil, bi sam prišel v izpolnitveno zamudo.

DOLUS, CULPA, CASUS, CUSTODIA

Namen obligacije je v tem, da se izpolni in s tem ukine pravna vez med U in D. Dokler obligacija ni izpolnjena, je terjatev za U-ja neka premoženjska vrednota.

damnum (škoda) → premoženjska izguba, ki jo utrpi U, če D ne izpolni (ali ne izpolni pravilno) svoje obveznosti. Rimsko pravo ni poznalo nepremoženjske škode (npr. psihično trpljenje).

damnum emergens → nastala škoda (= pozitivno zmanjšanje upnikovega imetja)

lucrum cessans → zamujeni dobiček

Odškodnina, ki jo terjata U, obsega: nastalo škodo + včasih tudi zamujeni dobiček.

Povračilo škode je pri pogodbenih obligacijah drugotna dajatev (prvotna dajatev je zaveza iz pogodbe), pri deliktih obligacijah pa je redno prvotna dajatev (včasih mora krivec poleg škode plačati oškodovancu tudi denarno kazen – *poena*).

Škoda se najbolje popravi s povrnitvijo stvari v naravi (naturalna restitucija) ali pa se povrne v denarju (odškodnina).

Upnikov interes: razlika med premoženjem, ki bi ga imel, če bi bila obveznost pravilno izpolnjena in med sedanjim premoženjem (ko dolžnik ni izpolnil svoje obveznosti). Interes je v pravdi ocenil sodnik. Včasih ga

je ocenil tožnik (in svojo cenitev potrdil pod prisego), včasih pa je pretor določil najvišji znesek, preko katerega sodnik ni smel obsoditi toženca. Justinijan: če je predmet dajatve določen po količini, je lahko toženec obsojen največ na dvojno vrednost spornega predmeta.

✍ IZPIT: (primer)

KUPNA IN PRODAJNA POGODBA – A je kupil vola od B-ja. Vol je bil okužen z nalezljivo boleznijo, kar se navzven ni videlo. Ko je A pripeljal vola v svoj hlev, je okužil še ostalo živino. Vol in živina so poginili. Kako je z B-jevo odgovornostjo?

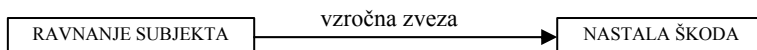
Odgovor:

- če je bil B dobroveren (ni vedel za bolezen → stvarna napaka), bo moral A-ju povrniti le kupnino za vola.
- če je bil B zloveren, mora poleg vrednosti vola povrniti še vrednost za vse poginule živali (odškodnina).

POVZROČITEV – ZAKRIVITEV

Kdaj bomo lahko subjektu naprtili odgovornost?

Da postane subjekt odgovoren za povračilo škode, ki je nastala v premoženju druge osebe, je potrebno, da je med njegovim ravnanjem (deliktom, neizpolnitvijo pogodbe) in nastalo škodo **vzročna zveza**. Na začetku so poznali samo povzročitev škode – objektivno zvezo med storilčevim ravnanjem in škodo. Kasneje so upoštevali tudi odnos storilčeve volje do nastanka škode. Tu ne zadošča sama povzročitev škode, ampak gre za storilčevo krivdo: ali je povročil škodo vede oz. hote (naklepno, *dolus*), ali samo iz malomarnosti (*culpa*), ali pa mu ni mogoče naprtiti krivde (naključje, *casus*). Justinijan: *dolus – culpa – casus*.

KONTRAKTI, KVAZIKONTRAKTI in DELIKTI temeljijo na načelu krivdne odgovornosti. Presoja se, ali je posledica nastala krivdoma (naklepoma), iz malomarnosti ali po naključju. (op. KVAZIKONTRAKTOM manjka subjektivna (krivdna) odgovornost!)

STOPNJE KRIVDE (Justinijan):

- *dolus* (naklep) ⇒ PAZI PRI DOLUSU!
- *culpa* (malomarnost)
- *casus* (naključje)

DOLUS ⇒ nekdo **zavestno** in **hote** prepreči izpolnitev PP (pri deliktih: ko povzroči prepovedano posledico). D odgovarja U-ju za nastalo škodo, kadar je vedoma ali hote preprečil izpolnitev. Odgovornosti za naklepno povzročeno škodo se stranka ne more vnaprej rešiti niti z izrecnim dogovorom – tak dogovor je nič!

CULPA ⇒ malomarnost – opustitev tiste skrbnosti, ki bi jo dolžnik moral uporabiti, pa tega ni storil (storitev ali opustitev). Stopnje malomarnosti:

- **culpa lata** (velika malomarnost) je opuščanje vsake skrbnosti; ravnanje, ki ga ne bi našli pri nobenem pametnem človeku. Po Justinijanovem pravu je huda malomarnost izenačena z naklepom.
- **culpa levis** (mala malomarnost) je opuščanje tiste skrbnosti, ki bi jo pokazal *bonus pater familias* (skrben družinski poglavar); ni pomembno, s kakšno skrbnostjo ravna dolžnik v svojih lastnih poslih
- **culpa in concreto** (konkretna malomarnost) – opuščanje tiste skrbnosti, ki jo kaže subjekt pri opravljanju svojih poslov

Diligentia, quam suis rebus adhibere solet → samo izjemoma se pravni red zadovoljuje s tisto skrbnostjo, ki jo zavezanec kaže v svojih lastnih zadevah. Zavezanec je odgovoren šele takrat, ko je U-ju povzročil škodo zato, ker pri izpolnitvi ni pokazal niti toliko skrbnosti, kakor pri svojih zadevah (*culpa in concreto*). To olajšanje ga je večkrat rešilo odgovornosti za malo malomarnost (nikoli pa za veliko).

CASUS ⇒ naključje – kadar subjektu ne moremo pripisati niti naklepa niti malomarnosti.

Splošnih pravil za porazdelitev odgovornosti po navedenih stopnjah rimsko pravo ne podaja. Iz številnih primerov pa lahko povzamemo naslednja načela:

NAČELA PRI ODGOVORNOSTI !

1. **dolus** ⇒ **Za dolus stranka vedno odgovarja.**
»Dolus semper praestatur« – za naklepno ravnanje se vedno odgovarja (ničnost pogodbe).
2. **dolus, culpa** ⇒ **UTILITETNO NAČELO** (strožje, velja SUBSIDIARNO – če ni drugače dogovorjeno): **za vsako krivdo načeloma odgovarja predvsem tisti pogodbenik, kateremu pogodbeno razmerje prinaša korist** (torej odgovarja za: naklep, veliko in malo malomarnost / NE pa za naključje! – pazi pri izpitu!). Osebe, ki od PP nimajo nobene koristi, odgovarjajo navadno samo za naklep in veliko malomarnost. **IZJEMA:** V nasprotju z utilitetnim načelom odgovarjata za vsako krivdo *mandatar* (poslovodja) in *negotiorum gestor* (poslovodja brez naročila), čeprav od svojega poslovanja nimata nobene koristi. Za vsako krivdo odgovarjajo: komodatar, kupec in prodajalec, najemodajalec in najemnik, deponent in zastavni upnik. Samo za (naklep in za) veliko malomarnost odgovarjajo: depozitar, darovalec in komodant.
3. **casus** ⇒ **Za naključno škodo načeloma nihče ne odgovarja, škodo pa trpi lastnik.**
»Casum sentit dominus« – pri naključju škodo trpi lastnik
»Causa a nullo praestatur« – za naključje nihče ne odgovarja

CUSTODIA (varovanje stvari) ⇒ je odgovornost določenih zavezancev (najbrž komodatar, zaplatar, čistilec obleke, po posebnem paktu tudi brodnik, gostilničar in hlevar) **za vsako škodo in za naključno izgubo stvari** (vnaprej pravno naložena odgovornost). Odgovorni so za stvari, ki jih prejmejo od svojih strank. Ne odgovarjajo v primeru višje sile (*vis maior*, npr. požar, poplava, potopitev ladje, upor, plenjenje po sovražnikih in roparjih, smrt dolgovanega predmeta – sužnja ali živali).

VIS MAIOR (višja sila) → dogodkov ne moremo predvideti in preprečiti oz. če jih lahko predvidimo, jih ne moremo preprečiti. (naključje lahko preprečimo → razlika od višje sile!)

K O N T R A K T N E O B L I G A C I J E

1. VERBALNI KONTRAKTI

Pri njih se mora pogodbeno soglasje med strankama pokazati v uporabi določenih besed (*verbis*).

a) DOTIS DICTIO

je verbalni kontrakt, s katerim je bilo mogoče ustanoviti doto (ustanovitelji: nevestin oče, njegov možki prednik, nevesta sama in njen dolžnik) → zet je molče izrazil svoje soglasje. Predmet dote: premičnine, nepremičnine, pravice. Ni znano, s katero tožbo je lahko mož izterjal obljubljeni doto. Dotis dictio ni več v Justinijanovi kodifikaciji.

b) IURATA OPERARUM PROMISSIO

je s prisego potrjena obljuba osvobojenca, ki po oprostitvi iz suženjstva (*manumissio*) obljubi svojemu patronu določene dajatve ali storitve. Isto je bil obljubil gospodarju (tudi pod prisego) že pred osvoboditvijo – ta obljuba pa ga ni pravno zavezovala (prej je bil suženj stvar), ampak samo versko. Pravno je postal zavezan šele, ko je po osvoboditvi ponovil svojo prisego. Ta druga prisega je ustvarjala novo obligacijo, kar je v rimskem pravu nekaj izjemnega. Obligacija je tudi tu nastala po izjavi samo ene stranke (dolžnika), upnik pa je molče izrazil svoje soglasje. Ni znano, s katero tožbo je patron iztožil svojo terjatev zoper osvobojenca.

c) STIPULATIO

je najvažnejši verbalni kontrakt. Stipulacija je verbalni kontrakt *stricti iuris* (samo ena stranka je zavezana in samo ena upravičena). Sklene se tako, da bodoči U vpraša bodočega D, ali mu obljubi določeno dajatev ali storitev, vprašani pa mu pritrdilno odgovori – vedno z istim glagolom (*spondeo*). Primer: bodoči U vpraša: »Centum mihi dare spondes?« (Ali mi obljubiš dati 100?) bodoči D odgovori: »Spondeo« (Obljubim.)

STIPULATOR = upnik (upravičen)

stipulari = dejanje upnika, ki si da obljubiti (stipulator stipulira)

PROMISSOR = dolžnik (zavezan)

promittere = obljubiti

VRSTE STIPULACIJ (glede na glagol, ki se uporabi v vprašanju):

a) <i>sponsio</i> (uporabljali so jo lahko le rimski državljani)	} uporabljali Rimljani in tujci
b) <i>fidepromissio</i>	
c) <i>fideiussio</i>	

Med vprašanjem in odgovorom je moralo biti popolno soglasje glede predmeta obligacije. Primer: če je U vprašal D–ja: »Ali obljubiš, da bo 10 dano?« in je D obljubil manj ali več, obveznost ni nastala.

Stipulacijska obligacija nastane z izjavama obeh strank – upnikovemu vprašanju mora slediti skladen odgovor vprašanega dolžnika; vse to se mora zgoditi brez daljše prekinitve. Navzoča sta morala biti oba pogodbenika – **namesto stipulatorja** pa je lahko nastopal njegov **sin** ali **suženj**. Stipulacija ni bila možna med odsotnimi! Stipulacij niso mogli sklepati:

- nemi, gluhi (niso slišali, niso mogli odgovoriti)
- infantes, umobolni (poslovno nesposobni)

Zaradi svoje preproste in prožne oblike je bila stipulacija zelo cenjena in se je razširila po vsej rimski državi (po Karakalovi konstituciji, leta 212). Ponavadi so sestavili tudi **listino**, v kateri je zavezanec ugotovil, da je na upnikovo vprašanje pritrtil: »vprašan (sem bil in) sem obljubil«.

Po **civilnem in klasičnem pravu** velja stipulacija kot besedni kontrakt brez prič in listine. Listino so sestavili, ker je bilo z njo zelo olajšano dokazovanje v morebitni pravdi. Polagoma pa so se omilili stari togi predpisi glede besednih obličnosti (Ulpijan je dopustil odgovor upnika: "*quod ni*" = zakaj ne; leta 472 je cesar Leon določil, da se lahko stipulacija sklene s katerimikoli besedami, ki izražajo sporazum strank). Tudi po **Justinijanovem pravu** ni treba za stipulacijo nobenih določenih besed, ne zadošča pa samo prikimavanje. Navadno se stipulacija sklene tako, da se z listino izpriča, da hočeta stranki skleniti stipulacijo in ne kakšne druge pogodbe. Majhna pavza med vprašanjem in odgovorom ne ovira več sklenitve veljavne stipulacije. Stranka je lahko izpodbijala listino le, če je dokazala, da druga stranka ni bila ves tisti dan na pogodbenem kraju.

PREDMET STIPULACIJE (razne dajatve, storitve ali opustitve)

- denarni znesek
- določena stvar (*certa res* – individualno ali kot količina nadomestnih stvari)
- nekaj nedoločenega (*incertum*, nedoločene dajatve /npr. prihodnji pridelek z določenega zemljišča/ storitve /npr. ustanovitev užitka na dolžnikovem zemljišču/ in opustitve)
- prostovoljne dajatve ali storitve (*cautio*)
- obresti (D je obljubil U-ju, da mu bo plačeval obresti od svojega dolga)
- objuba dote
- ustanovitev pogodbene globe (prave ali neprave)
- ustanavljanje korealnih obligacij
- sprememba že obstoječe obligacije v novo (*novatio* – prenovitev)

Obresti: S stipulacijo je D obljubil U-ju, da mu bo plačeval obresti od svojega dolga. Kadar je bil dolg sam obljubljen s stipulacijo, si je dal U lahko z isto stipulacijo obljubiti glavnico in obresti. Kadar je dolg nastal iz posojilne pogodbe (*mutuum*), je D obljubil s stipulacijo samo obrestovanje.

Ustanavljanje korealnih obligacij: pri aktivni korealnosti je prvi upnik U_1 vprašal dolžnika: »Ali obljubiš dati 100?« Takoj nato so ga vprašali še ostali soupniki (U_2, U_3, \dots): »Ali obljubiš dati istih 100?« Šele ko je zadnji soupnik izgovoril svoje vprašanje, je D odgovoril vsem hkrati: »Obljubim.« Kadar pa so stranke nameravale ustanoviti pasivno korealnost, je U vprašal najprej prvega sodolžnika (D_1): »Ali obljubiš dati 100?«, nato zaporedoma vsakega naslednjega (D_2, D_3, \dots): »Ali obljubiš dati istih 100?« Šele po zadnjem vprašanju je vsak izmed njih odgovoril: *spondeo* (obljubim) ali *spondemus* (obljubimo).

NEVELJAVNE STIPULACIJE

- stipulacija je nična, če stranki nista izpolnila obličnostnih predpisov
- stipulacija v prid 3. osebi (= različna od stipulatorja) \Rightarrow "*Nemo alteri stipulari potest.*" (Nihče si ne more dati obljubiti za drugega \rightarrow **vsak si da obljubiti le zase!**)
- nična je stipulacija v prid stipulatorjevemu dediču
- nična je stipulacija, ki naj bi jo D izpolnil po stipulatorjevi smrti ali 1 dan prej (veljavna pa je bila stipulacija, ki naj se izpolni ob stipulatorjevi smrti)

Kadar je D obljubil določeno dajatev stipulatorju ali tretjemu, je vsak stipulator lahko iztožil obljubljeno dajatev od D-ja. Tretji ni mogel dajatev iztožiti, pač pa mu je lahko D veljavno izpolnil – tretji je bil s tem nepreklicno pooblaščen, da sprejme izpolnitev.

Primeri:

- "Ali obljubiš dati za mojega brata?" "Obljubim." ⇒ nična stipulacija
- "Ali obljubiš dati meni ali bratu?" "Obljubim." ⇒ stipulacija veljavno nastane; brat ne more terjati, lahko pa sprejme
- pogodbeni globa: "Ali mi obljubiš dati 150, če ne boš dal mojemu bratu 100?" "Obljubim." ⇒ obligacija ni nična. Promisorja sili dati bratu 100 (brat ni upravičen, lahko pa sprejme) s pogodbeno globa 150.

Primer iz knjige (str. 250):

Stipulator si da od dolžnika obljubiti, da bo plačal 100 novcev Ticiju. Ticij ne pridobi terjatve kot upnik (to ni mogoče), stipulator pa sam tudi ne more izterjati obljubljenih dajatev, saj sebi ni dal ničesar obljubiti. Stipulator je v tem primeru mogel zagotoviti izpolnitev take stipulacije s pogodbeno globa. Kadar je dolžnik obljubil stipulatorju ali 3. osebi (npr. meni ali bratu) določeno dajatev, je vsak stipulator lahko iztožil obljubljeni dajatev od dolžnika. Tretji (npr. brat) je ni mogel iztožiti, pač pa mu jo je dolžnik lahko veljavno izpolnil (tretji je bil s tem nepreklicno pooblaščen, da sprejme izpolnitev).

ABSTRAKTNOST IN KAVZALNOST

Razlog, zaradi katerega sta stranki ustanovili stipulacijsko obligacijo, je bil včasih iz stipulacije same razviden (*kavzalna stipulacija*), včasih pa tudi ne (*abstraktna stipulacija*). Če je bil pravni razlog v stipulaciji naveden, je lahko D zoper stipulatorjevo terjatev ugovarjal, da razlog ni resničen (npr. da kupna pogodba ni veljavna) in da zato U ne more izterjati svoje terjatve iz stipulacije. To je bilo pomembno predvsem takrat, kadar se je bil D s stipulacijo vnaprej zavezal, ker je pričakoval, da mu bo U izplačal določeni denarni znesek kot posojilo. Če mu U kasneje ni izplačal posojila – je bil D kljub temu zavezan po svoji stipulacijski obljubi. Zoper U–jevo tožbo je lahko D ugovarjal z *exc^o doli* in sicer v določenem roku (Justinijan: 2 leti) – če D ni v tem roku izpodbijal svoje stipulacijske listine, pozneje tega ni mogel več storiti in je ostal dokončno zavezan.

Justinijan je (leta 536) določil, da mora toženec plačati dvojni znesek, če je neupravičeno trdil, da ni prejel posojila. Uveljavil je tudi pravilo, da mora U, ki izterjuje abstraktno terjatev, dokazati resničnost obstoja dolga.

EXC^o DOLI – ta ugovor ima promissor (D) zoper stipulatorjevo (U) tožbo, če se je bil zavezal, ker je od njega (U–ja) pričakoval posojilo, ki pa ga ni dobil

EXC^o NON NUMERATAE PECUNIAE – ni uporabna, kadar se je D zavezal zaradi kakega svojega prejšnjega dolga QUERELA NON NUMERATAE PECUNIAE – z njo je zavezanec pred U ali sodiščem ugovarjal (izpodbijal) veljavnost svoje zadolžnice. Dokazno breme se je prevalo na U–ja (sedaj je moral on dokazovati, da je bila stipulacija utemeljena v resničnem posojilu ali kakem drugem starejšem dolgu. Ta querela se mora uveljavljati v določenem roku.

Stipulacija ustanavlja enostransko obligacijo stricti iuris (stipulator je samo upravičen, promissor pa samo zavezan). D dolguje U–ju le to, kar mu je obljubil – ni nobenih zamudnih obresti in nobene odškodnine!

STIPULACIJSKE TOŽBE

denar

- Actio certae creditae pecuniae* ⇒ kadar je D s stipulacijo obljubil plačati U–ju določen denarni znesek. Tožnik, ki bi tožil več, kot je lahko terjati, bi izgubil svojo terjatev v celoti.
- Condictio certae rei* (Justinijan: *condictio triticaria*) ⇒ za druge fizične stvari (*certa res*, NE denar). Tudi tu je tožnik (stipulator) izgubil celotno svojo terjatev, če je zahteval preveč.
- Actio incerti ex stipulatu* ⇒ kadar je bil predmet stipulacije nekaj nedoločenega (*incertum*), bil pa je določljiv. Sodnik je moral najprej ugotoviti, kaj D dolguje, nato je ocenil vrednost dajatev (po svojem preudarku) in toženca na toliko obsodil.

AKCESORNE STIPULACIJE

Stipulacije so sklepali tudi kot akcesorne, t.j. v zvezi z obstoječimi obligacijami, zlasti stipulacijskimi. Taka akcesorna stipulacija na upnikovi strani se imenuje *adstipulatio*, na dolžnikovi strani pa *adpromissio*.

a) ADSTIPULATIO

Adstipulator je upnik poleg glavnega upnika. Glavni upnik si da najprej s stipulacijo obljubiti določeno dolžnikovo dajatev (U: »*Ali mi obljubiš dati 100?*«; D: »*Obljubim.*«). Od istega dolžnika si da nato tudi adstipulator obljubiti isto dajatev (A: »*Ali mi obljubiš dati istih 100?*«; D: »*Obljubim.*«). Dolžnik se je zavezal za enkratno izpolnitev in ne gre za kopičenje obligacij. Glavni upnik je z adstipulacijo pritegnil v obligacijsko razmerje adstipulatorja kot svojega zaupnika, da bi ta lahko v primeru upnikove odsotnosti ali po njegovi smrti izterjal stipulacijsko terjatev. Adstipulacija ni podedljiva.

Adstipulator lahko izterja terjatev. Kar izterja, mora izročiti glavnemu upniku. Če tega ne stori, ga upnik toži z *actio mandati directa*. Adstipulator lahko izterja samo to, kar lahko izterja glavni upnik. Možno pa je, da si adstipulator da obljubiti manj, kot si je dal obljubiti upnik v svoji stipulaciji → »*Ali mi od istih 100 obljubiš dati 80?*«.

Adstipulator lahko dolžniku odpusti dolg. Če je s tem oškodoval glavnega upnika, je ta lahko od adstipulatorja zahteval povračilo enakega zneska.

Pooblaščenec za sprejem izpolnitve – ne more izterjati ali odpustiti dolga (lahko pa sprejme izpolnitev)

V Justinijanovem pravu adstipulacije ni več.

b) ADPROMISSIO

Na dolžnikovi strani sklenjena akcesorna stipulacija služi za ustanovitev poroštva (za ustanovitev poroštva so uporabljali tudi: mandat in dvoje pretorskih paktov). **Porok se zaveže poleg dolžnika, da bo plačal njegov dolg.**

Glede na glagol, uporabljen v adpromisijskih stipulacijah, pozna rimsko pravo 3 vrste poroštev:

1. *sponsio* (to so lahko sklepali le Rimljani)
 2. *fidepromissio*
 3. *fideiussio*
- } Rimljani in tujci (Justinijan je obdržal samo fidejusijo)

Iz vsake adpromisije nastane obligacija *stricti iuris*. Adpromisijski porok je po civilnem in po klasičnem pravu zavezan enako kot dolžnik. Upnik lahko toži dolžnika ali poroka → takoj, ko je sklenil litiskontestacijo z enim, postane drugi prost (Justinijan je to kasneje spremenil: kljub litiskontestaciji je U lahko tožil drugega, dokler ni bil v celoti poplačan; s 4. novelo pa je porokova obveznost postala subsidiarna – U je moral najprej tožiti D).

Med navedenimi adpromisijami so znatne razlike:

	<i>sponsio</i> in <i>fidepromissio</i>	<i>fideiussio</i>
POROŠTVO	samo za dolg, ustanovljen s stipulacijo	za vsak dolg – tudi naturalni
JAMSTVO POROKA	sponsor in fidepromisor sta zavezana tudi, če dolžnikova obljuba zanj ne ustanavlja obveznosti	fidejusijski porok jamči samo takrat, kadar dolžnik dolguje vsaj naturalno
TRAJANJE POROŠTVA	max 2 leti, konča se tudi ob porokovi smrti	časovno neomejeno in podedljivo

OBLIKE ADPROMISIJE: (ne podrobno)

1. **Sponzijsko poroštvo** (*sponsio*) se je ustanovilo s stipulacijo: »*Ali obljudiš dati isto, kar je Mevij obljudil?*« »*Obljudim.*« Porok je obljudil s svojo akcesorno stipulacijo isto, kar je pred njim obljudil dolžnik Mevij s stipulacijo. V civilni dobi so to poroštvo zelo veliko uporabljali.
2. **Fidepromisijsko poroštvo** (*fidepromissio*) se je ustanovilo z akcesorno stipulacijo: »*Ali obljudiš na poštenje dati isto, kar je Mevij obljudil?*« »*Obljudim na poštenje.*«
3. **Fidejusijsko poroštvo** (*fideiussio*) so ustanovili s stipulacijo: »*Quod Maeuius debet, idem fide tua esse iubes?*« »*Fideiubeo.*« S to (najmlajšo) adpromisijo je bilo mogoče prevzeti poroštvo za katerikoli dolg (stipulacijski ter tudi za deliktne in naturalni). To poroštvo je bilo podedljivo in ni bilo omejeno glede trajanja.

Justinijan uvede subsidiarnost poroštva: U mora najprej tožiti D, šele nato poroka. Porok, ki U-ju plača D-jev dolg, ima **beneficium cedendarum actionum** (= pravica odstopljenja tožb) → U odstopi tožbo poroku, da z njo izterja dolg od D-ja.

POROK IN DOLŽNIK

Porok se zaveže največ za toliko, kolikor dolguje glavni dolžnik – lahko pa tudi za manj ali manj strogo (npr. samo pogojno ali s pričetnim rokom, čeprav dolžnik dolguje brez omejitev). Če bi se porok zavezal za kaj drugega ali za več ali strožje, bi bila njegova obveznost v celoti neveljavna.

Če D odplača del svojega dolga, se za toliko zmanjša tudi porokova obveznost. Poveča se le, če je povečanje utemeljeno v sami terjatvi (npr. zamudne obresti). Za pogodbene obresti ali pogodbeno globo je porok odgovoren le, če je zanje izrecno prevzel poroštvo. Za pobotanje sme porok uveljavljati nasproti upnikovi terjatvi tudi terjatve, ki jih ima D zoper U.

Če preneha dolg glavnega D, preneha tudi porokova obveznost. *Capitis deminutio* dolžnika ima za posledico, da ugasneta dolžnikova in porokova obveznost. Če se združita D-jeva in porokova obveznost (npr. dedovanje), ugasne porokova obveznost *confusione*. To pa se ne zgodi, kadar je U-jeva terjatev zoper poroka pomembnejša kakor zoper D-ja (npr. če je D samo naturalno dolžan).

REGRES

Ali lahko porok, ki je plačal dolžnikov dolg, zahteva od njega povračilo – ali ima regres zoper dolžnika? Rimsko pravo ne daje splošnega odgovora. Najbolje si je porok varoval pravico regresa s tem, da si je dal odstopiti tožbo (klasično pravo: pred litiskontestacijo, Justinijanovo pravo: pred plačilom) z vsemi postranskimi pravicami vred, ki jih je U dotlej imel zoper D.

Soporok, ki je plačal ves dolg, je imel nasproti ostalim soporokom regresno pravico le, če je plačal po njihovem naročilu ali če je bilo med njimi družbeno razmerje. Zanj je bilo pomembno, da se je skliceval na pravno dobroto delitve že, ko ga je U tožil. Preden je soporok plačal, je lahko zahteval, da mu U odstopi svojo tožbo zoper D-ja oz. zoper soporoke (da mu takorekoč proda svojo terjatev).

INTERCESIJA

INTERCEDERE = stopiti vmes, posredovati

Intercesija je prevzemanje obveznosti, ki so prevzemniku materialno tuje. Eden najvažnejših primerov intercesije je poroštvo. Intercedira tisti, ki:

- se zaveže poleg dolžnika kot porok ali kot korealni sodolžnik
- zastavi svojo stvar za tuj dolg
- najame posojilo namesto dolžnika
- se zaveže z novacijo namesto dolžnika

Intercedent tako ravna v upanju, da bo pravi dolžnik tisti dolg sam plačal.

V klasični dobi so se razširile zlasti intercesije žensk. Senatov sklep **SC. VELLAEANUM** (leta 46) je prepovedal, da bi ženske prevzemale poroštvo ali najemale posojila za druge. Sklep ni prepovedoval ženskam plačevanja tujih dolgov, pač pa prevzemanje tujih obveznosti (če je prostovoljno plačala, je lahko to zahtevala nazaj z obogatitveno tožbo).

Praksa je uporabo načel iz senatovega sklepa razširila na vsako intercesijo za tuj dolg. Ženska, ki je intercedirala, ni bila niti naturalno zavezana. Če je bila tožena za izpolnitev svoje obveznosti, ji je pretor dovolil ekscipijo *SCⁱ Vellaeani* – tožnik ni mogel od nje ničesar iztožiti, bila je prosta vsake obveznosti. Pretor pa je upniku dovolil tožbo zoper pravega koristnika, za katerega je ženska intercedirala. To je storil na različne načine. ↓

VRSTE INTERCESIJE

- a) **kumulativna:** če se je ženska zavezala poleg D kot porokinja ali kot korealna sodolžnica ali je zastavila svojo stvar za njegov dolg, je bila zavezana poleg pravega D → U pa je imel tožbo zoper D.
- b) **privatna:** včasih je intercedentka postala edini dolžnik namesto dotedanjega D, ki je s tem prišel iz zaveze (npr. z novacijo, litiskontestacijo) → pretor je U-ju obnovil (vzpostavil) njegovo prejšnjo tožbo zoper pravega dolžnika (*actio restitutoria*).
- c) **tiha:** ženska se je že od začetka sama zavezala (npr. najela posojilo pri U za D-ja) v prepričanju, da bo pravi D plačal dolg (ta ni v nobenem odnosu z U-jem). Če jo je U tožil in se je intercedentka sklicevala na senatov sklep, je pretor dovolil U-ju tožbo zoper pravega D, kot če bi z njim sklenil tisti PP, ki ga je dejansko sklenil z žensko (*actio institutoria*).

Po klasičnem pravu se intercedentka ni mogla odreči tej pravni dobroti. Če je vedela za pravno dobroto in je kljub temu izpolnila svojo obveznost, ni mogla ničesar terjati nazaj. Če ni vedela, je lahko svojo dajatev zahtevala nazaj s *condictio indebiti*. Na pravno dobroto se ni mogla sklicevati, če je sama varala upnika ali, če je bil upnik v opravičljivi zmoti glede intercesije ali če je bil upnik mladoleten (*minor*), pravi dolžnik pa neplačevit.

Justinijan je v svoji zakonodaji razlikoval med intercesijo zakonske žene za svojega moža (ki je vedno nična) in med intercesijami za druge osebe. Ne glede na senatov sklep je lahko ženska intercedirala, če se je zavezala za izplačilo dote ali za oprostitev sužnja.

NOVACIJA (prenovitev)

NOVATUS = obnovev

Novatio je pogodba, s katero stranki med njima obstoječe obligacijsko razmerje nadomestita z novim. To storita s stipulacijo (redkeje z literalnim kontraktom ali konstitutom). Stara obveznost ugasne, na njeno mesto pa stopi nova. Taka, po volji strank opravljena prenovitev povzroči, da *ipso iure* preneha prejšnja obveznost, namesto nje pa nastane nova – prenovljena. Obenem s staro obligacijo so ugasnile tudi morebitne stranske pravice (poroštvo, zastavna pravica, prednostna zastavna pravica) → če naj veljajo za novo obligacijo, jih je treba ponovno ustanoviti.

Prenovljena obligacija mora načeloma imeti isti predmet kot stara, **vsebovati pa mora nekaj novega** (npr. dodan/opuščen rok, pogoj, poroštvo, spremenjen plačilni kraj/čas).

- a) med istima osebama

Opravljena prenovitev vsebuje nekaj novega lahko že v tem, da se prejšnja obveznost *bonae fidei* spremeni v stipulacijsko, ki je vedno *stricti iuris*. Primer: prodajalec in kupec spremenita terjatev na plačilo kupnine v terjatev *stricti iuris*: »Ali obljubiš dati 100 sestercev, ki mi jih dolguješ iz kupne pogodbe?« »Obljubim.«

Kadar je bila prvotna obveznost stipulacijska, je bila sprememba lahko v tem, da je bil v novi stipulaciji dodan (ali opuščen) pogoj ali rok, spremenjen plačilni kraj ali čas, dodano (opuščeno) poroštvo ipd. Če ne bi bilo ničesar novega in bi bili obe stipulaciji popolnoma enaki, bi bila druga stipulacija neuspešna in neupoštevana.

Predmet prvotne obligacije je po klasičnem pravu moral ostati nespremenjen, po Justinijanovem pravu pa so bile mogoče spremembe (npr. povečanje/zmanjšanje količine, dajatev vina namesto denarja, dajatev denarja namesto zemljišča).

Stipulatio Aquiliana (po klasičnem pravniku C. Aquiliusu Gallusu) se uporablja za prenovitev vseh med strankama obstoječih nedeliktних terjatev. Stranka, ki lahko od druge stranke terja več, kot ji je sama dolžna, si da od nje obljubiti to razliko z akvilijsko stipulacijo. Tako ugotovljeni presežek dolga lahko stranki ukineta z akceptilacijo, če hočeta.

b) med različna osebama

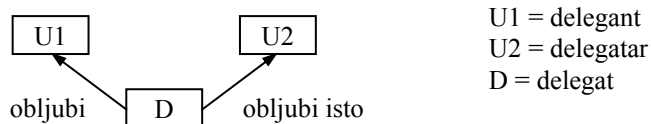
V osebni pogledu je novacija mogoča med istima osebama (med katerima je bila stara obligacija) ali pa se ena oseba zamenja. Če pride do spremembe po volji zamenjane stranke (upnika ali dolžnika), se novacija imenuje **delegacija** (*delegatio*).

SPREMEMBA UPNIKA (*delegatio nominis*, aktivna delegacija) (nomen = terjatev)

Po naročilu dosedanjega upnika Ticija (*deleganta*) obljubi dolžnik (*delegat*) novemu upniku (*delegatarju*) s stipulacijo isto, kar je dotlej dolgoval Ticiju. Primer: »Kar si Ticiju dolžan, ali obljubiš dati to meni?« »Obljubim.« Če sta stranki sklenili tako stipulacijo v prenovitvenem namenu, je bilo dotedanje obligacijsko razmerje med starim upnikom (U1) in dolžnikom ukinjeno. Na njegovo mesto je stopilo novo obligacijsko razmerje med dolžnikom in novim upnikom (U2), ki je imelo za predmet enako dajatev. Zanj pa niso veljale morebitne prejšnje akcesorne pravice (zastavna pravica, poroštvo).

S prenovitveno stipulacijo je bilo staro obligacijsko razmerje ukinjeno tudi, če je bila nova stipulacija neveljavna (npr. ker je bila obljubljena po dolžnikovi smrti ali jo je obljubil nedorasli ali ženska brez varuhovega sodelovanja).

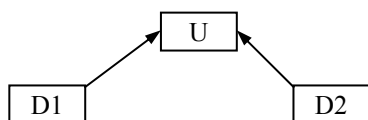
Delegatio nominis se je veliko uporabljala takrat, ko še ni bilo možno, da bi upnik s pogodbo (cesijo) odstopil svojo terjatev drugemu.

NEVELJAVNA STIPULACIJA: npr. obljubljena je bila po dolžnikovi smrti.

SPREMEMBA DOLŽNIKA (*delegatio debiti*, pasivna delegacija)

Po naročilu (prošnji) starega dolžnika (D1) obljubi novi dolžnik (D2) s stipulacijo upniku to, kar mu je dotlej dolgoval D1. Stari D1 je s tem postal prost svoje obveznosti. Ker je upnik pri tem sodeloval s svojim vprašanjem ("...spondes?" – obljubiš?), se je taka prenovitev lahko izvršila le po njegovi volji.

EXPROMISSIO → oseba dolžnika se izmenja brez ali proti volji starega D. Pogoj je, da U sodeluje: "Ali mi obljubiš dati isto?".

Možna je tudi navadna expromissio: U si je od novega D2 dal obljubiti to, kar je dolgoval stari D1. D2 se je zavezal, ne da bi ga bil D1 prosil za to.

Splošno velja, da **lahko dolžnikov dolg izpolni kdorkoli** (če je izpolnitev enakovredna) in to celo zoper dolžnikovo voljo. Ravno tako **lahko dolg vsakdo ukine s prenovitvijo**. Zadošča le soglasje med upnikom in novim dolžnikom, ki se zaveže s prenovitveno stipulacijo.

Klasično pravo: ni potreba izrecna izjava strank, da hočeta opraviti novacijo.

Justinijanovo pravo: izjava strank je potrebna, drugače velja nova obligacija poleg stare.

LITISKONTESTACIJA (pravdna pogodba o osebi sodnika in o vrsti tožbe) je nekakšna nujna prenovitev (*novatio necessaria*). Z njo se dosedanja vsebina obligacije (*dare, facere, oportere*) spremeni v *condemnari oportere*. Pri litiskontestaciji nastopi prenovitev po zakonu (→ razlika od navadne novacije), zaradi nje ne ugasnejo ne poroštva, ne zastavne pravice!

2. LITERALNI KONTRAKTI

so tisti, pri katerih se obligacija ustanovi z vpisom v posebne gospodarske knjige. Vpisi so bili pomembni kot dokazila v morebitnih pravnih. Justinijanovo pravo jih ne pozna več.

Že proti koncu republike so premožni Rimljani vodili gospodarske knjige, v katere so vpisovali prejeme (*accepta*) in izdatke (*expensa*). Če je U vpisal, da je D-ju posodil določeni denarni znesek, tak vpis ni ustanavljal obligacije, lahko pa je bil važen kot dokazilo v morebitni pravdi. D je bil dolžan zaradi posojilne pogodbe, ne zaradi vpisa. Enako je obligacija prenehala, ker je D plačal, ne zaradi izbrisa v gospodarski knjigi.

Predmet literalne obligacije je bila lahko le dajatev denarnega zneska. Obligacija je bila *stricti iuris*, enostranska in abstraktna. Možno jo je bilo iztožiti. Literalnemu kontraktu je bil lahko postavljen rok. Skleniti ga je bilo mogoče tudi med odsotnimi.

Ker so poročila o literalnih kontraktih skopa, ostane nepojasnjeno zlasti vprašanje, kako je dolžnik lahko kontroliral vpise v upnikovih gospodarskih knjigah in ali je bilo potrebno, da je ustrezne vpise vršil tudi on sam v svojih gospodarskih knjigah.

Justinijanovo pravo: ne pozna več literalnih kontraktov, pač pa po 2-h letih postane neizpodbojna zadolžnica, v kateri D izjavlja, da je U-ju dolžan določen denarni znesek. Odslej D dolguje, čeprav ni nikoli prejel omenjenega zneska.

3. REALNI KONTRAKTI

Obligacijsko razmerje med U in D nastane šele *re* (op. *RE* = v sestavljanjankah: nazaj, nasproti, zopet), ko ena stranka svojo dajatev ali storitev opravi. To stori z namenom, da se obligacija ustanovi, ne pa izpolni (in da tako preneha obligacijsko razmerje). Taka dejanska sklenitev je mogoča tudi med odsotnimi.

a) MUTUUM (posojilna pogodba)

MUTUUM – vzajemnost, izposojen

je realni kontrakt, ki ustanavlja obligacijsko razmerje s tem, da U (posojevalec) prepusti D-ju določeno količino nadomestnih stvari (ponavadi denar, lahko tudi žito, olje...) v lastnino tako, da mu je D dolžan vrniti enako količino stvari iste vrste (*tantundem eiusdem generis*). Obveznost nastane v trenutku, ko U izroči posojeno stvar D-ju → ta postane lastnik stvari (lahko jih odsvoji).

Upnikova obljuba, da bo dolžniku dal posojilo, ustvarja obveznost samo takrat, kadar je potrjena s stipulacijo.

Mutuum je kontrakt *iuris gentium* (uporaba tudi za tujce) in *stricti iuris* (posojilodajalec je le upravičen; posojilodajalec je le zavezan).

POSREDNO POSOJILO

 IZPIT!

K bistvu posojilne pogodbe spada izročitev, zato je potrebno, da je U lastnik posojenih stvari in da jih sme odsvojiti. Vendar so Rimljani pripoznavali tudi posredno posojilo:

- Posojevalec A da B-ju posojilo tako, da naroči svojemu dolžniku C-ju (npr. bankirju, pri katerem ima shranjen denar), da izplača B-ju določen denarni znesek. Čeprav B ni prejel A-jevega denarja, je postal njegov dolžnik *ex mutuo*.
- Za posojen velja znesek, ki bi ga moral mandatar vrniti mandantu, pa ga sporazumno z njim obdrži kot posojilo.
- Posredno posojilo je tudi, kadar je po D-jevem naročilu U izplačal določen znesek drugemu D-jevemu upniku. Npr.: A naroči B-ju, da C-ju plača znesek, ki ga A dolguje C-ju. Čeprav B-jev denar nikoli ni postal A-jev, ga A dolguje B-ju iz posojila →
 - A dolguje C-ju
 - A naroči B-ju, da plača C-ju
 - A zdaj dolguje B-ju
- CONTRACTUS MOHATRAE:** Kot posojilo velja dogovor, po katerem U prepusti nekaj svojih stvari D-ju v lastnino, da jih D proda in nato obdrži izkupiček kot posojilo. Gospodarsko močnejši upniki so taka posojila pogosto izrabljali za oduroško izkoriščanje. Rimske pravnike zanima, kdo trpi škodo zaradi naključnega uničenja teh prepuščenih stvari pred prodajo.

casus sentit dominus – škodo trpi D (tudi za naključno uničenje stvari)

CASUS - naključje

Delna izjema: če je bil **interes** (pobuda) za sklenitev pogodbe na strani U – trpi škodo U (če pa na strani D, nosi škodo D)!

POSOJILNA POGODBA NE NASTANE:

- Stranki morata soglašati v volji, da skleneta posojilno pogodbo. Če hoče A podariti, B pa sprejme kot posojilo (ali obratno), ne nastane ne darilna, ne posojilna pogodba!
- Tudi nesoglasje glede osebe U ali D (*error in persona*) prepreči sklenitev posojilne pogodbe.
- Posojilna pogodba ne nastane, če posojevalec izroči D-ju tujo stvar.

TOŽBE

Posojilna pogodba ustanavlja enostransko obligacijo *stricti iuris*. Upnikova tožba je *condictio mutui* in se imenuje:

- ◆ *actio certae creditae pecuniae* – kadar je posojen denar
- ◆ *condictio certae rei* – kadar so posojene druge nadomestne stvari

Dolžnik je obvezan, da upniku vrne *tantundem eiusdem generis* – ravno toliko stvari enake vrste, kot jih je bil prejel. Ker s tradicijo pridobi na posojenih stvareh lastnino, sam trpi škodo, če se po naključju poškodujejo ali uničijo (generična obligacija).

Ker je mutuum kontrakt *stricti iuris*, upnik ne more terjati več, kot je bilo posojeno. Obresti lahko terja samo, če so bile obljubljene s posebno stipulacijo (tu ne zadošča brezoblična obljuba – *pactum*).

ZADOLŽNICA: Kot realni kontrakt se posojilna pogodba veljavno sklene brez prič in brez zadolžnice. Oboje pa je važno pri morebitni kasnejši pravdi kot dokazilo. Zato so radi sestavljali zadolžnice, v katerih so ponavadi dodajali še stipulacijsko obljubo. Po Justinijanovem pravu je zadolžnica po dveh letih postala neizpodbojna in je absolutno dokazovala, da je bilo posojilo izplačano (v zadolžnici stipulacijska klavzula ni bila več potrebna, zadoščala je navadna listinska dolžnikova izjava, da je dolžan).

SC. MACEDONIANUM ⇒ senatov sklep, ki je naročal pretorju, naj odreče tožbo upniku, ki je bil posodil denar sinu, ko je bil ta še pod očetovo oblastjo (prepovedoval je dajati posojila sinovom pod očetovo oblastjo). Sklep ustanavlja neiztožljivost samo glede denarnih posojil (ne omenja drugih stvari, npr. žito). Kdor je posodil denar sinu pod očetovo oblastjo, je z njim sicer sklenil veljavno posojilno pogodbo, samo iztožiti je ni mogel – tudi potem ne, ko je D (sin) postal *sui iuris* (svojepraven) in premoženjsko sposoben. D je imel EXC^o SC. MACEDONIANI – tožnik je bil s svojo tožbo zavrnjen. Isto eksepcijo so lahko uporabili tudi dolžnikovi sodolžniki in poroki. D je ostal U-ju naravno zavezan (če je dolg prostovoljno plačal, ga ni mogel zahtevati nazaj s *condictio indebiti*). SC. Macedonianum je hotel varovati mlade, neizkušene ljudi, ki še niso imeli svojega premoženja, pred brezvestnimi oderuhi. Kjer tako varstvo očitno ni bilo potrebno, teh določb niso uporabljali:

a) nanje se ni mogel sklicevati:

- sin, ki je imel svoje prosto imetje
- sin, če je molče pripoznal svoj dolg (npr. z delnim plačilom) potem, ko je postal svojepraven
- ne oče ne sin, če je bil oče odobril sinovo posojilo (ali ni ugovarjal, ko je zvedel zanj)

b) določb tudi niso uporabljali:

- če je bil U v opravičljivi zmoti in je imel dolžnika za svojepravnega (zlasti, če je bil glede tega prevaran)
- če je bil U *impubes* ali *minor* (in bolj potreben varstva kot dolžnik)
- nasproti adjektivijskim tožbam

POMORSKO POSOJILO (*faenus nauticum*) daje upnik z namenom, da se nakupi blago in odpošlje po morju ali da se denar odpošlje po morju. Upnik lahko terja povračilo posojenega zneska le takrat, kadar je tovor ali denar dospel v namembni kraj. Od odhoda do konca vožnje gre ves riziko na upnikov račun. Opravititi imamo z zavarovalno pogodbo za pomorske prevoze. Obresti, ki odgovarjajo zavarovalni premiji, je dolžnik obljubil z navadnim paktom.

b) FIDUCIA

FIDUCIA – zaupanje, zanesljivost, pogodba, poroštvo

je realni kontrakt *bonae fidei*, pri katerem nastane obligacijsko razmerje s tem, da ena stranka (FIDUCIANT) prepusti drugi stranki (FIDUCIONARJU) z mancipacijo ali in iure cesijo svojo stvar v lastnino. Fiduciar se obenem zaveže, da bo stvar pod določenimi pogoji obdržal in mu jo bo pozneje vrnil.

FIDUCIANT – FIDUCIAR

končnica -nt označuje aktivno stranko (ki je upravičena), ponavadi ima direktno tožbo

Fiducijo sta stranki sklenili predvsem zato, da bi mogel fiduciar stvar uspešno varovati kot lastnik in posestnik. Upniku je fiducirana pridobitev služila v zavarovanje, da mu bo dolžnik (ki je bil ponavadi tudi fiduciant) plačal svoj dolg.

Fiduciant je imel tožbo *a^o fiduciae directa* – z njo je tožil fiduciarja, če mu ni vrnil zaupane stvari, če mu ni izročil plodov stvari ali če je stvar drugače uporabljal, kot bi jo smel. Če je bil fiduciar obsojen, ga je zadel *infamija* (zmanjšanje časti).

Fiduciar je imel tožbo *a^o fiduciae contraria* – z njo je od fiducianta iztožil morebitne potroške, ki jih je imel zaradi zaupane stvari.

Ker civilno pravo še ni poznalo posodbene, shranjevalne in zastavne pogodbe kot samostojnih kontraktov, so si pomagali tako, da je lastnik prepustil fiduciarju svojo stvar na poštenje. Istočasno sta se stranki dogovorili, da bo pridobitelj stvar vrnil (remancipiral ali nazaj in iure cediral), ko bo namen prvotne odsvojitve izpolnjen (npr. ko bo upnikova terjatev plačana – *fiducia cum creditore contracta* ali ko bo fiducionar odsvojeno stvar že uporabil ali ko jo bo imel določeno dobo shranjeno). *Pactum fiduciae* ni bil iztožljiv, fiduciant je svojo bivšo stvar lažje nazaj priposestvoval.

Predklasična doba – A^O FIDUCIAE (je tožba *bonae fidei*)

Justinijanovo pravo ne pozna več fiducije kot kontrakta (od civilnih načinov prenosa lastnine pozna namreč le še tradicijo).

Zadnjikrat je fiducija omenjena v Teodozijevem kodeksu (C. Th. iz leta 395).

c) COMMODATUM (posodbena pogodba)

je realni kontrakt *bonae fidei*, ki se sklene s tem, da KOMODANT (posodnik) prepusti KOMODATARJU (izposojevalcu) določeno stvar v neodplačno rabo, komodatar pa mu to isto stvar vrne po določenem času ali po domenjani uporabi. Predmet komodata so le nepotrošne stvari.

Komodant (*commodator*) je ponavadi lastnik stvari, ni pa nujno. Veljaven komodat lahko sklenejo tudi: užitkar, najemnik, tat. Komodant prepusti stvar komodatarju v detencijo, posestno varstvo na stvari pa obdrži oseba, ki ga je imela pred posodbeno pogodbo!

Komodat je vedno neodplačen. Če bi moral komodatar za uporabljanje stvari kaj plačati, bi bila to najemna pogodba.

Izposojeno stvar lahko komodatar tako dolgo obdrži in jo uporablja, kakor je dogovorjeno. Kadar o tem ni nič dogovorjenega velja, da lahko stvar uporablja na navaden način ali tako, kot jo uporablja komodant. Če je bila pogodbeno doba dogovorjena, komodant ne sme prej zahtevati svoje stvari nazaj. Če pa ni bila dogovorjena, odloča komodant po svoji volji. Prekoračenje časa ali drugačno uporabljanje stvari je **delikt** (*furtum usus* – tatvina za uporabo stvari) → komodant lahko zoper komodatarja naperi tožbo (*a^o furti*).

PRAVNE POSLEDICE

neenak

Komodat je *contractus bilateralis inaequalis* – ponavadi je sklenjen le v komodatarjevem interesu, zato je ponavadi le on zavezan. Izposojeno stvar mora varovati in jo po domneni uporabi (ali ko preteče čas, ali ko komodant to zahteva) vrniti komodantu *in specie* skupaj z njenimi plodovi in prirastki (*cum omni causa*).

Kadar je bil komodat v interesu obeh strank, je bil komodatar odgovoren za tisto skrbnost, ki jo kaže v lastnih zadevah. Komodatar je moral tudi skrbeti za redno vzdrževanje izposojene stvari (npr. hrana za sužnja, krma za živino).

Klasično pravo: komodatar je odgovoren za varovanje stvari (*custodia rei*, torej tudi za naključno škodo ali uničenje – če ne gre za višjo silo).

Justinijanovo pravo: komodatar odgovarja za vsako krivdo (*omnis culpa*, naklep, velika in mala malomarnost), NE za naključje. → UTILITETNO NAČELO!

Komodant pa je odgovoren samo za naklep ali hudo malomarnost.

a° commodati directa – ima jo komodant za: vrnitev stvari, morebitnih plodov, povrnitev škode

a° commodati contraria – ima jo komodatar za: povrnitev škode, za izredne potroške (npr. zdravljenje sužnja)

Po gospodarskem namenu je komodatu zelo blizu prekarij, ki nastane s tem, da lastnik na prošnjo prepusti stvar v neodplačno rabo. Pravno pa so med njima znatne razlike.

RAZLIKE MED KOMODATOM IN PREKARIJEM:

- prekarij (do Justinijana) ni kontrakt in ne ustvarja obligacijskega razmerja med precario dansom in prekaristom (precario dans da stvar v neodplačno rabo na prošnjo)
- precario dans lahko vsak hip vzame nazaj stvar – v ta namen ima *interdictum de precario*
- prekarist ne more zahtevati nobene povračila za morebitne potroške
- način rabe in čas prekarijskega razmerja nista določena (prekarist mora stvar vrniti takoj, ko to zahteva precario dans)
- prekarist ima proti vsem drugim osebam interdikte kot posestnik

d) DEPOSITUM (shranjevalna pogodba)

je realni kontrakt *bonae fidei*, ki se sklene s tem, da DEPONENT (položnik) prepusti DEPOZITARJU (shranitelju) neko premično stvar v neodplačno shranitev, ta pa mu jo mora *in specie* vrniti, ko to deponent zahteva ali ko mine dogovorjena doba.

Shranjevalna pogodba je neodplačna. Če bi moral deponent za shranitev kaj plačati, bi bila to *locatio conductio* (konsenzualni kontrakt – najemniška, najemna, zakupna pogodba). Ni treba, da je stvar deponentova – deponira se lahko tudi tuja (ukradena) stvar. Neveljaven depositum: če da deponent v hrambo stvar, ki je depozitarjeva lastnina. Depozitar ne sme uporabljati shranjene stvari (če bi jo uporabljal, bi zagrešil *furtum usus*), ne postane njen lastnik in ponavadi tudi ne posestnik. Stvar mora vrniti deponentu, kadar ta to zahteva.

Ker depozitar od pogodbe nima nobene koristi, je po klasičnem pravu odgovoren samo za *dolus*, po Justinijanovem pa tudi za hudo malomarnost (*culpa lata*). Stranki se lahko izrecno dogovorita, da depozitar odgovarja strožje (tudi za naključje). Ničen je dogovor, da ni odgovoren za dolozno ravnanje.

a° depositi directa (je tožba *bonae fidei*) – deponent zahteva vrnitev stvari in povračilo morebitne škode, ki je nastala po depozitarjevi krivdi.

a° depositi contraria – depozitar zahteva vrnitev škode in potroškov (tudi rednih).

Obsojenega depozitarja zadane infamija, obsojenega deponenta pa ne.

DEPOSITUM IRREGULARE ⇒ Ponavadi mora depozitar vrniti shranjeno stvar *in specie*. Stranki pa se lahko dogovorita tudi drugače: deponent (A) prepusti depozitarju (B) določeno količino nadomestnih (prešteti)

stvari (npr. denar), ki jih B lahko porabi in jih vrne *tantundem eiusdem generis*. B postane lastnik stvari in trpi škodo zaradi naključnega uničenja. *Depositum irregulare* se približuje posojilni pogodbi, vendar je namen različen: A ima namen shraniti stvar, pri posojilni pogodbi pa je namen kreditiranje. Dalje: A lahko zahteva nazaj *tantundem eiusdem generis* kadar hoče, zoper A-jev zahtevki ne pobotanja ne pridržanja, obrestovanje se lahko ustanovi z navadnim paktom, obsojenega B zadene infamija, B ima tudi sam tožbo zoper A (*actio depositi contraria*).

DEPOSITUM MISERABILE (ni v knjigi) ⇒ depozitar odgovarja za dvojni znesek shranjene stvari

SEKVESTRACIJA ⇒ je deponiranje premične ali nepremične (?) stvari, ki jo več oseb prepusti depozitarju kot sekvestru – ta mora nato vrniti stvar tistemu, ki izpolni določen pogoj (ta zahteva od sekvestra vrnitev stvari z *actio depositi sequestraria*). Ponavadi gre za stvar, o kateri je med strankami spor ali ki je predmet stave. Tudi sodnik lahko odredi sekvestracijo.

e) PIGNUS (zastavna pogodba)

je realni kontrakt *bonae fidei* in nastane, ko zastavni upnik sprejme stvar v ročno zastavo ali ko dobi v svojo posest stvar, ki mu je bila hipotečno zastavljena. *Loči zastavno pogodbo od zastavne pravice!*

Zastavni upnik je s prepustitvijo stvari postal njen posestnik in je bil kot tak varovan z interdiktom celo nasproti lastniku. Če bi lastnik vzel svojo stvar nazaj, bi zagrešil *furtum possessionis*. Zastavni upnik brez izrecnega dogovora ni smel uporabljati stvari (zagrešil bi *furtum usus*). Če je stvar prinašala plodove, jih je moral pridobivati za zastavitelja. Zase jih je lahko pridobival samo, kadar je sklenil *pactum antichreticum*, ali kolikor je pozneje veljala *antichresis tacita*.

Kot realni kontrakt je zastavna pogodba pripoznana šele v Justinijanovem pravu.

PRAVNE POSLEDICE

Pignus je v korist obeh strank (kredit, varščina), zato sta obe odgovorni za vsako krivdo (*omnis culpa*).

a^o pigneraticia directa (zastavitelj) – za vrnitev stvari, ko je dolg prenehal (plačana terjatev); za povračilo morebitne škode (za katero je zast. upnik odgovoren); če je upnik zastavljeno stvar prodal, zahteva tožnik izročitev presežka.

a^o pigneraticia contraria (zast. upnik) – za povrnitev potroškov; za povrnitev škode (za katero je odgovoren zastavitelj); lahko zahteva tudi drugo stvar v zastavo, če mu zastavljena stvar ne nudi zadostnega varstva (skrite napake ob zastavitvi). Če zastavitelj zastavi tujo ali upnikovo stvar – ni nastala nobena zastavna pravica! Zast. upnik je lahko s to tožbo zahteval, da mu zastavitelj prepusti neko drugo svojo stvar v zastavo.

Zastavni upnik lahko zastavljeno stvar pridrži, če ima zoper zastavitelja – dolžnika še kake druge terjatve, ki niso zavarovane z zastavno pravico.

PIGNUS IRREGULARE ⇒ zastavitev nadomestnih potrošnih stvari (predvsem denarja) – zast. upnik postane lastnik zastavljenih stvari, vrniti pa mora enako količino enakovrstnih stvari (*tantundem eiusdem generis*), ko preneha dolg, ki je bil zavarovan z zastavitvijo teh stvari (kavcije v gotovini).

f) INOMINATNI KONTRAKTI (brezimni, brez posebnega imena)

SKUPNO Z REALNIMI KONTRAKTI: obligacijsko razmerje nastane šele, ko ena stranka svojo dajatev ali storitev **že izvrši** – torej *re*. RAZLIKA OD REALNIH KONTRAKTOV: druga stranka ne vrne prvi stvari, ki jo je od nje

prejela, in tudi ne enake količine enakovrstnih stvari – ampak ji je zavezana za neko **drugačno dajatev ali storitev**.

SKUPINE INOMINATNIH KONTRAKTOV (Justinijan):

1. *do, ut des* ⇒ "dam, da daš" (npr. menjalna pogodba: dam ti konja, da mi daš kravo)
2. *do, ut facias* ⇒ "dam, da mi storiš" (starinarska pogodba)
3. *facio, ut des* ⇒ "storim, da mi daš"
4. *facio, ut facias* ⇒ "storim, da mi storiš" (poravnava)

DO = dati FACESSO = izvršiti RE = nazaj, nasproti, zopet (v sestavljankeh)

Če je ena stranka izpolnila, druga pa ne:

Condictio causa data, causa non secuta → s to kondicijo je stranka, ki je izpolnila svojo obveznost, zahtevala svoje nazaj (če je bilo možno). Če to ni bilo možno, je imela **actio praescriptis verbis** → zahtevala je izpolnitev obveznosti od druge stranke.

NEKATERI INOMINATNI KONTRAKTI

1) MENJALNA POGODBA (tip: "do, ut des")

A prejme od B-ja neko stvar v lastnino in se zaveže, da bo dal B-ju neko drugo stvar v lastnino. Vsaka stranka mora napraviti drugo za lastnika izročene stvari (pri kupni in prodajni pogodbi pa ta dolžnost velja le za kupca glede kupnine). Če A izroči B-ju **tujo stvar** – obligacija ne nastane in B ni dolžan ničesar dati v zameno. B je lahko z **actio in factum (actio praescriptis verbis)** od A-ja zahteval, da mu tudi A izroči stvar. Lahko pa je B namesto tega zahteval svojo stvar nazaj s kondikijsko tožbo.

2) STARINARSKA POGODBA (tip: "do, ut facias")

Lastnik A prepusti sopogodbenu B-ju svojo stvar v prodajo. B (starinar) ne postane lastnik stvari. Lahko jo proda ali obdrži zase, če plača določeni denarni znesek (če je stvar dražje prodal, obdrži dobiček). Dokler je stvar pri B, je odgovoren za vsako krivdo. Za naključje je odgovoren le, če je sam prosil lastnika (A), da mu prepusti stvar v prodajo. Če je ob sklenitvi pogodbe določen rok, lahko A toži, ko ta rok mine. Drugače lahko toži po primernem roku, ali ko je B stvar prodal. Tožnik zahteva alternativno: toženec naj stvar vrne ali plača znesek, ki je bil določen ob sklenitvi pogodbe. Samo na denarni znesek se glasi tožba, če je starinar stvar prodal ali če je izjavil, da jo bo obdržal.

3) PORAVNAVA (tip: "facio, ut facias") IZPIT!

O poravnavi govorimo, kadar **stranki rešita neki sporni ali dvomljivi pravni položaj z medsebojnim popuščanjem**. Če ni negotovosti, popuščanje ni poravnava, ampak darilo. Poravnave tudi ni glede zadev, ki so bile pravnomočno razsojene. Ker je poravnava pogodba, jo je mogoče izpodbijati samo iz tistih razlogov, kot pogodbe nasploh: sila, strah, prevara (za zmoto je sporno). Da je postala vsebina poravnave iztožljiva, sta si stranki ponavadi obljubili njeno izpolnitev s stipulacijo. Po Justinijanovem pravu je poravnava iztožljiva z **actio praescriptis verbis** (A je izpolnil in zahteva od B-ja, da tudi on izpolni).

4) ACTIO PRAESCRIPTIS VERBIS (je *actio bonae fidei*)

Z njo je Justinijan omogočil iztožljivost v vseh primerih (služila je za iztoževanje raznih dotlej neiztožljivih zahtevkov). Stranka A, ki je že izpolnila svojo dajatev ali storitev, lahko s to tožbo zahteva od nasprotne stranke B, da izpolni to, za kar se je zavezala. A pa je še vedno lahko s **condictio data, causa non secuta** zahtevala od B-ja, da ji vrne njeno dajatev. Primer: z njo je precario dans lahko zahteval od prekarista svojo stvar nazaj – s tem je prekarij postal inominatni kontrakt vrste "facio, ut facias".

4. KONSENZUALNI KONTRAKTI

Pri njih nastane obligacijsko razmerje s tem, da se pogodbenika sporazumeta o bistveni vsebini pogodbe. Zadošča že samo soglasje med njima (lahko je doseženo s pismom ali po slu med odsotnima), ni treba

nobene obličnosti in ni potrebno, da ena stranka vnaprej opravi svojo dajatev. Kot kontrakti *bonae fidei* so konsenzualni kontrakti dvostranski.

Kadar je stranka že izpolnila (ali vsaj ponudila izpolnitev), lahko terja od sopogodbnika, da tudi on izpolni svojo obveznost, ne more pa zahtevati nazaj svoje dajatve (drugače, kot je to pri inominatnih kontraktih).

1. <i>emptio venditio</i> (kupna in prodajna pogodba) 2. <i>locatio conductio</i> (lokacija) 3. <i>societas</i> (družbena pogodba) 4. <i>mandatum</i> (mandat)	}	- vsi so <i>bonae fidei</i> - ne zahteva se obličnost, le soglasje - vsi (razen mandata) so nujno dvostranski

EXC^o NON ADIMPLETI CONTRACTUS – ugovor neizpolnjene pogodbe

1/ EMPTIO VENDITIO (kupna in prodajna pogodba) ⇒ *bonae fidei*

Sklenjena je v trenutku, ko se kupec (K) in prodajalec (P) sporazumeta o blagu in ceni (bistveni sestavini) – nastane obojestransko obligacijsko razmerje: P je dolžan, da K-ju trajno prepusti prodani predmet, K pa je dolžan P-ju plačati kupnino v denarju.

Sklenitev te pogodbe povzroči samo nastanek dveh novih obligacij (obligacijski učinki), nima pa nobenih stvarnopравnih učinkov – lastninsko pravico je treba posebej prenesti:

- K postane lastnik kupljene stvari šele, ko mu jo P uspešno odsvoji (z mancipacijo ali tradicijo)
- P postane lastnik kupnine v hipu, ko mu jo K izroči v lastnino

Posebno določbo je uvedel Justinijan za stranki, ki sta se dogovorili, da se bo o kupni in prodajni pogodbi napravila listina. Tedaj sta namreč K in P zavezana šele, ko je listina pravilno sestavljena. Dotlej lahko vsaka stranka brez škode odstopi od pogodbe; samo če je bila dana ara, izgubi stranka, ki razdre pogodbo, svojo ara, oz. mora prejeti ara dvojno vrniti.

EMPTOR = kupec VENDITOR = prodajalec

RAZLIKE:

<u>MENJALNA POGODBA</u> - daje se ena stvar za drugo stvar - inominatni realni kontrakt	<u>KUPNA IN PRODAJNA POGODBA</u> - daje se denar za stvar - konsenzualni kontrakt
<u>NAJEMNA, ZAKUPNA, SLUŽBENA IN DELOVRŠNA POG.</u> - prepustitev stvari v uporabo oz. uporabljanje človeške delovne sile	- trajna odsvojitvev stvari

BISTVENE SESTAVINE

1) BLAGO

Predmet kupne pogodbe je lahko **vsaka gospodarska dobrina**, ki je **v pravnem prometu in je odsvojljiva** (*res in commercio* – premičnine in nepremičnine; odsvojljive pravice). Če je predmet pogodbe neka obstoječa stvar, mora v resnici obstajati ob sklenitvi pogodbe, drugače je nična (npr. pogodbenika ne vesta, da je hišo prejšnji dan uničil požar).

Mogoča je prodaja bodočih stvari (npr. donos prihodnje žetve; olje iz oliv, ki še rastejo na drevju). Pri tem je včasih pogodba sklenjena vsaj pod tihim pogojem, da bodo plodovi nastali. Če plodovi nastanejo, pogodba velja, ne glede na to, kakšni so in koliko jih je. Če ne nastanejo (brez prodajalčeve krivde), pogodba ne velja, ker se pogoj ni izpolnil (pri prodajalčevi krivdi pa odgovarja kupcu za interes). Tak nakup imenujemo *emptio rei speratae* (nakup in prodaja pričakovane stvari). Razlikujemo ga od *emptio spei* (pogodba na srečo). Primer: A od ribičev kupi dnevni ulov. Ta pogodba je brezpogojna, njen predmet je upanje, da se bodo ribe ujele. Kupec mora plačati kupnino tudi takrat, kadar za to ne bo ničesar dobil.

Predmet pogodbe je lahko:

- posamezna stvar ali celotno premoženje
- odsvojljive pravice, terjatve
- izvrševanje užitka
- bodoče zemljiške ali osebne služnosti (ki jih P ustanovi K-ju)
- prodaja dediščine po že umrlem zapustniku (nična je pog. glede dediščine po še živi osebi, ali po osebi, ki je sploh ni!)
- stvar, ki ni prodajalčeva (zastavni upnik)

Predmet pogodbe ne more biti:

- stvar, ki je že kupčeva (če je K svojo stvar kupil iz nevednosti, lahko zahteva nazaj kupnino)
- stvar, ki jo po kaki pravni normi ni dovoljeno odsvojiti ali pridobiti (npr. mož ne sme prodati dotalnega zemljišča brez ženinega dovoljenja; varuh ne sme kupiti varovančevih stvari; nihče ne sme kupiti pobeglega sužnja)

2) KUPNINA mora biti:

- **dogovorjena v denarju** (poleg denarnega zneska je lahko obljubljena še kakšna drugačna dajatev ali storitev).
- **določena** ali vsaj **določljiva**. Neveljavna je pogodba, po kateri je določitev cene prepuščena samo enemu pogodbeniku. Lahko pa ceno določi 3. oseba (če ta noče ali ne more določiti cene, ni pogodbe). Zadošča, da je kupnina objektivno določena, čeprav morda enemu sopogodbeniku ob sklenitvi pog. ni znana.
- **resnična** (da jo je mogoče imeti za resno mišljeno dajatev). Če je samo navidezna, je pog. kot simuliran PP nična. Ali je morda veljavna kot darilo, se presoja po normah, ki veljajo za darilno pogodbo.
- **primerna** (presoja se resnična vrednost stvari ob sklepanju pogodbe).

LAESIO ENORMIS: ✍ IZPIT!

Dioklecijan je leta 301 objavil obširni edikt, v katerem je pod strogimi kaznimi predpisal maksimalne cene za najrazličnejše stvari in storitve. Določil je tudi, da je P, ki je svojo stvar (zemljišče) prodal izpod polovične vrednosti, lahko zahteval od K-ja vrnitev te stvari, obenem mu je moral vrniti prejeto kupnino → *laesio enormis* (izpodbijanje zaradi nadpolovičnega prikrajšanja). K je lahko obdržal kupljeno stvar, če je P-ju doplačal toliko, za kolikor je bila kupnina manjša od resnične vrednosti stvari.

3) SOGLASJE

Med K in P nastane obligacijsko razmerje v trenutku, ko se sporazumeta o blagu in ceni. Soglasje lahko izrazita izrečno ali molče. Do soglasja ponavadi pride med navzočima strankama, lahko pa tudi med odsotnima (sel, pismo). Soglasje je možno tudi med gluhimi in nemimi. Za to pogodbo ni treba ne prič ne listin (je pravni lik *iuris gentium*).

Ponavadi je soglasje brez omejitev, lahko pa je omejeno s pogojem ali rokom. Kupna pogodba, ki je sklenjena pod odložilnim pogojem, je samo sklenjena (*emptio contracta*), ni pa še perfektna (*emptio perfecta*). Perfektna postane, ko se pogoj izpolni. Če takrat prodane stvari ni več, pogodba ne velja! Naključno uničenje pogojno prodane stvari trpi P, njeno poslabšanje pa K.

Pogodba je perfektna, ko sta znana količina in cena ter ni ne roka, ne pogoja. Praktično: ko je P odtehtal/preštel blago za K-ja (takrat je nevarnost za naključno uničenje prešla na K).

Nekatere **pogoje** so pri kupni in prodajni pogodbi dodajali kot posebne pakete → **PACTA ADIECTA** so dogovori, sklenjeni hkrati z neko pogodbo (štejejo kot njena sestavina) in so zato **iztožljivi** s tisto tožbo kontrakta, pri kateri so ti pakti nastali. Pacta adiecta so:

- pactum displicentiae* (kup na poskušnjo) ⇒ daje pravico kupcu, da razdre pogodbo, če v dogovorjenem roku izjavi, da mu stvar ni všeč.
- lex commissoria* (razdorni dogovor) ⇒ P lahko razdre pogodbo, če mu K ne plača kupnine. To je izjema, saj načeloma velja, da nobena stranka ne more sama razdreti pogodbe.
- in diem addictio* (dogovor boljšega kupca) ⇒ P lahko razdre pogodbo, če se v določenem času pojavi boljši K.

✍ **IZPIT: Dvojni pomen *lex commissoria!* (kaj je in dvojni pomen)**

Odgovor:

- obligacije – razdorni dogovor (P lahko razdre pogodbo, če mu K ne plača kupnine)
- stvarno pravo – pri zastavni pravici (stvarna pravica na tuji stvari): zast. upnik je smel zastavljeno stvar obdržati zase namesto plačila, če dolžnik ni pravočasno plačal svojega dolga. Kasneje so *lex commissoria* prepovedali zaradi oderuštva.

PRAVNE POSLEDICE

Ko je med strankama prišlo do popolnega soglasja, sta obe vezani po sklenjeni pogodbi. Svojo obveznost mora vsaka stranka izpolniti z vso skrbnostjo in je drugi odgovorna za vsako krivdo (*omnis culpa*).

A ^o VENDITI → ima prodajalec (venditor)	} obe tožbi sta <i>bonae fidei</i>
A ^o EMPTI → ima kupec (emptor)	

res nec Mancipi – stvar prodajalec izroči kupcu

res Mancipi – stvar prodajalec kupcu Mancipira ali in iure cedira

Vendar P ne jamči za to, da K postane lastnik. Pogodba je veljavna tudi, kadar K ne pridobi lastninske pravice na kupljeni stvari. Zadošča, da P omogoči K-ju mirno posest in uživanje stvari – to je važno, kadar P ni lastnik, ampak le pošteni posestnik stvari.

Dokler je prodana stvar še v posesti P, ta odgovarja K-ju za vsako krivdo (NE za naključje!). Odkar je namreč pogodba perfektna, trpi škodo zaradi naključnega poškodovanja ali uničenja K (čeprav mu jo P še ni izročil!). K mora P-ju plačati kupnino, ne da bi za to od njega kaj pridobil (naključno uničenje stvari). To izraža pravilo PERICULUM EST EMPTORIS PERFECTA EMPTIONE → **nevarnost je kupčeva, odkar je kupna pogodba perfektna.**

K ima **ekscipijo zaradi še ne izročenelega blaga** (EXC^o MERCIS NONDUM TRADITAE), kadar ga P terjaja za plačilo kupnine, blaga pa K-ju še ni izročil. Kasneje so excipijo dovoljevali tudi P-ju, če je K od njega zahteval izročitev stvari, ne da bi zanjo ponudil kupnino.

P jamči K-ju tudi, da prodana stvar nima pravnih in stvarnih napak.

NAPAKE PRODANE STVARI

a) PRAVNE NAPAKE

Če je P v dobri veri prodal tujo stvar: K ni mogel samo zaradi tega od njega ničesar zahtevati. Drugačen položaj je nastal, če je zoper K-ja, ki mu je P prodal tujo stvar, nastopil lastnik stvari (3. oseba), ki je K-ju stvar odvzel – *evinciral* (EVIKCIJA = odvzem stvari) ali pa ga z obsodbo v reivindikacijski tožbi prisilil, da mu je plačal vrednost stvari (lahko zelo visoko ocenjeno). K-ju je bila stvar *evincirana* (odvzeta) tudi, kadar je lastnik nastopil zoper K kot užitek ali zast. upnik in mu s tem preprečil, da kupljene stvari ni mogel več posedovati in uporabljati.

ZAKONIK XII. PLOŠČ: P, ki je prodal *res mancipi* in jo odsvojil K-ju z mancipacijo, je bil K-ju odgovoren, da mu stvar ni bila *evincirana*. Če je lastnik zoper K-ja naperil lastninsko tožbo (*rei vindicatio*), je moral K o tem obvestiti P-ja in ga obenem pozvati, naj vstopi v pravdo. P je vstopil kot K-jev pravdni zastopnik (*procurator*) – obsodba in izvršba sta šla zoper P-ja. Včasih je K sam ostal kot toženec in mu je P samo pomagal kot stranski intervenient. Če P ni ustregel K-jevemu pozivu (naj vstopi v pravdo) ali če je bil navkljub P-jevemu nastopanju v pravdi K (toženec) obsojen, je K lahko s posebno tožbo (A^o AUCTORITATIS) zahteval od P-ja, da mu plača dvojno kupnino. Ker Justinijanovo pravo ni ohranilo mancipacije, tudi te tožbe nima več.

Kadar P in K nista uporabila mancipacije, si je K pri dragocenejših stvareh (npr. svilena obleka, biseri, nakit) dal s stipulacijo obljubiti od P-ja, da sme od njega zahtevati dvojno kupnino, če bo K-ju stvar *evincirana*; pri manj važnih stvareh pa si je dal K obljubiti povračilo samo enkratne kupnine. Po ediktu dveh korulskih edilov je K lahko z *a^o empti* prisilil P-ja, da je sklenil tako stipulacijo. Kasneje so klasični juristi pripoznali K-ju pravico, da po načelih dobre vere in poštenja toži P z *a^o empti*, da mu povrne interes, ki ga ima K na tem, da bi obdržal stvar v mirni posesti. Z *a^o empti* je K lahko tožil P-ja tudi, ko je stvar sicer obdržal, toda le zato, ker jo je pridobil odplačno ali neodplačno od druge osebe (ne od P).

Če je P vede prodal tujo stvar: K pa je mislil, da je stvar last P, lahko K takoj naperi tožbo *a^o empti* zoper P, ne da bi sploh prišlo do evikcije. S tožbo zahteva, da mu P povrne interes, ki ga ima K na tem, da bi postal lastnik stvari.

b) STVARNE NAPAKE

ZAKONIK XII. PLOŠČ: če je P navedel večjo površino zemljišča kot je dejanska, in z mancipacijo odsvojil K-ju to zemljišče, je K lahko s tožbo *a^o de modo agri* zahteval od njega plačilo dvojne vrednosti primankljaja. Justinijan te tožbe ni obdržal.

skrite napake: npr. suženj je srčni bolnik, slab kuhar...

očitne napake: npr. suženj šepa

KLASIČNO PRAVO: K je lahko z A^o EMPTI zahteval od P plačilo odškodnine, če stvar ni imela lastnosti, ki jih je P ob mancipaciji izrecno zagotavljal. Isto je veljalo, če je stvar imela napake, za katere je P vedel in jih je zamolčal. P je bil odgovoren tudi za vsa zagotovila, s katerimi je K-ja nalašč spravil v zmoto (po načelu dobre vere in poštenja). Včasih je P še s stipulacijo zagotovil K-ju, da stvar nima določenih napak.

Z ediktom kurulskih edilov so bile ustanovljene posebne določbe glede prodajnih pogodb sužnjev in domače živine. P je moral nekatere napake za te stvari javno napovedati (npr. bolezni, suženj se rad pretepa ali pobegne). Napovedati je bilo treba tudi, ali obremenjuje sužnja noksalna odgovornost za kakšno deliktno ravnanje. Za nenapovedane (in neočitne) napake je moral P s stipulacijo prevzeti jamstvo. Pozneje to ni bilo

potrebno – P je bil odgovoren za napake stvari ne glede na to, ali jih je poznal ali ne. Kupec je imel na izbiro dve tožbi zoper P-ja:

- 1) A^o REDHIBITORIA – naperil jo je lahko v 6 mes zaradi napak, ki so se pokazale po izročitvi stvari in je zahteval razdor pogodbe (vsak je dobil svojo stvar nazaj).
- 2) A^o QUANTI MINORIS – naperil jo je v 1 letu, zahteval zmanjšanje kupnine zaradi napak stvari.

Justinijan je razširil obe tožbi na vse kupne in prodajne pogodbe. S tem so v ediktu naštetih napake izgubile svoj pomen. P je bil še naprej odgovoren za pomanjkljivosti prodane stvari, ki so bile v nasprotju z njegovimi (čeprav brezobličnimi) zagotovili. K je imel zoper P-ja a^o empti. Zaradi nenapovedanih napak je imel a^o redhibitoria in tožbo za zmanjšanje kupnine.

KUPNE POGODBE GLEDE PRAVIC

Predmet kupne pogodbe so lahko tudi pravice - te lahko ob sklenitvi pogodbe že obstajajo ali pa jih je treba še ustanoviti.

- Z a^o empti K toži P-ja, da mu prepusti obstoječo pravico ali da mu ustanovi novo.
- Z a^o venditi P toži K-ja za plačilo kupnine.
- Prodana terjatev – P jamči, da terjatev obstaja. Brez izrecnega dogovora ne jamči za plačevitost dolžnika. Če je bila prodana stvarna pravica, jamči P samo za evikcijo.

2/ LOCATIO CONDUCTIO (najemna, delovna, podjetniška)

Kupni in prodajni pogodbi je najbližja *locatio conductio*, ki je tudi nujno dvostranska pogodba. A se zaveže, da plača sopogodbniku B-ju določen denarni znesek, B pa se zaveže, da A-ju začasno prepusti v uporabo določeno stvar, ali svojo delovno silo ali pa da bo za A-ja opravil neko delo. *Locatio conductio* tako združuje troje modernih pogodb:

1. *locatio conductio rei* – **najemna in zakupna pogodba**
2. *locatio conductio operarum* – **delovna pogodba** (ali službena)
3. *locatio conductio operis* – **podjetniška pogodba** (ali pogodba o delu ali delovršna pogodba)

↑
(za izpit zadostuje en izraz)

En pogodbenik se imenuje *locator* (ima tožbo a^o locati), drugi je *conductor* (ima tožbo a^o conducti). Obe stranki sta si medsebojno odgovorni za vsako krivdo (*omnis culpa*).

1. Locatio conductio rei (najemna in zakupna pogodba)

Najemna pogodba se sklene s tem, da se najemodajalec (*locator*) zaveže, da prepusti najemniku (*conductor*) določeno stvar v rabo, najemnik pa, da bo najemodajalcu plačal najemnino in mu pozneje vrnil to stvar.

PREDMET NAJEMNE POGODBE: uporabljanje stvari (npr. stanovanje)

PREDMET ZAKUPNE POGODBE: prepustitev plodonosne stvari (zakupnik pridobiva plodove)

Rimsko pravo načeloma ne razlikuje med najemno in zakupno pogodbo. Vse o najemni pogodbi velja tudi za zakupno, če ni izrecno določeno drugače.

Najemna pogodba je sklenjena takoj, ko se stranki sporazumeta o predmetu pogodbe in najemnini. Predmet pogodbe je lahko premožna ali nepremična stvar – mora pa biti nepotrošna (potrošna je lahko le, kadar naj se uporablja kot nepotrošna, npr. steklenica vina za razstavo). Izmed pravic lahko užitek prepusti v najem izvrševanje svojega užitka.

Ni nujno, da je najemodajalec lastnik stvari (npr. stanovanjski najemnik odda del stanovanja v podnajem).

Najemodajalec mora najemniku omogočiti, da lahko stvar uporablja kot je dogovorjeno; zakupniku mora omogočiti tudi pridobivanje plodov. Med najemno dobo grede na najemodajalčev račun: vsi potroški za najeto stvar, davki in druge dajatve. Najemnik uveljavlja svoje zahteve zoper najemodajalca z *a^o conducti*.

locator (ima *a^o locati*): najemodajalec, zakupodajalec

LOCARE = postaviti

conductor (ima *a^o conducti*): najemnik, zakupnik

CONDUCTERE = odvesti

Najemnik mora z najeto stvarjo ravnati kot *bonus pater familias* in je odgovoren tudi za majhno malomarnost (*culpa levis*). Stvari ne sme poslabšati in ne spreminjati njene substance. Zakupnik mora zakupno zemljišče obdelovati. Ko mine pogodbeno doba, mora najemnik stvar vrniti najemodajalcu.

- Zakup je podoben užitku (če imata oba pravico do uporabljanja stvari in pridobivanja plodov). Razlika: zakup je obligacijska pravica, užitek pa stvarna pravica
- Najemnik plačuje **najemnino** (denar), zakupnik **zakupnino** (lahko: 1. določena količina ali 2. določen delež pridelkov – DELNI ZAKUP). Oboje se plačuje za nazaj, če ni drugače dogovorjeno. Kadar najemnik brez svoje krivde ne more uporabljati najete stvari, se najemnina sorazmerno zniža. Zakupnik lahko zahteva znižanje zakupnine, kadar je bil donos zakupnega zemljišča zaradi elementarnih dogodkov zelo zmanjšán, v naslednjih ugodnih letih pa lahko zakupodajalec zahteva, da se prejšnje znižanje zakupnine poračuna. Delni zakupnik ne more zahtevati takega znižanja.
- Za plačilo najemnine ima najemodajalec **zastavno pravico na najemnikovih stvareh**, ki jih je ta prinesel v stanovanje, zakupodajalec pa na pridelku z zakupnega zemljišča.
- Najemnik in zakupnik **nimata posestnih interdiktov** (sta samo imetnika). Zakupnik pridobiva lastninsko pravico na plodovih s tem, da jih vzame v posest s tihim privoljenjem zakupodajalca.

Najemna pogodba je bila lahko sklenjena za nedoločen ali določen čas (zemljiške zakupe so ponavadi sklepali za 5 let). Če je zakupnik po preteku zakupne dobe ostal še naprej na zemljišču, ne da bi zakupodajalec ugovarjal, se je zakup s tem molče podaljšal za eno leto. Pri najemu hiše je tako podaljšanje ponavadi veljalo za krajšo dobo.

PRENEHANJE POGODBE

a) Odpoved pogodbe: preden je minila najemna pogodba, je lahko vsaka stranka iz važnega razloga odpovedala pogodbo:

- najemodajalec: če je stvar sam potreboval, če je bilo potrebno stvar popraviti, če najemnik 2 leti zapored ni plačal najemnine
- najemnik: če najemodajalec ni hotel popraviti pomanjkljivosti stvari

Odpoved je morala biti ob primernem času (pri zakupni pogodbi ne pred žetvijo). Najemno pogodbo, ki je bila sklenjena za nedoločen čas, je lahko vsaka stranka razdrla, kadar je hotela.

b) Uničena stvar: če je bila stvar uničena brez krivde strank, ni mogla nobena zahtevati od druge odškodnine. Če pa je uničenje zakrivila ena stranka, je morala drugi povrniti interes.

PRODAJA STVARI

Če je najemodajalec prodal v najem dano stvar, preden je minila najemna doba, pridobitelj (kupec, užitkar) ni bil vezan nasproti najemniku po prodajalčevi najemni pogodbi, ampak je najemniku lahko takoj odvzel stvar. Najemnik je nato od najemodajalca zahteval odškodnino, ker ni izpolnil pogodbe. Da se najemodajalec temu izogne, si je dal ob sklenitvi prodajne pogodbe obljubiti od kupca (*pactum adiectum*), da bo smel najemnik do konca pogodbene dobe stanovati v najeti hiši ali da bo zakupnik dotlej obdržal zemljišče v zakupu. Če bi kupec navkljub temu dogovoru pregnal najemnika, bi najemnik z *a^o conducti* tožil najemodajalca, ta pa bi nato z *a^o venditi* tožil kupca zaradi kršitve kupne in prodajne pogodbe. Zaradi morebitnih poškodb stvari je lahko kupec terjal odškodnino le od prodajalca z *a^o empti*, prodajalec pa jo je nato z *a^o locati* iztožil od najemnika.

RAZLIKE MED ZAKUPOM IN UŽITKOM

UŽITKAR	ZAKUPNIK
– ima stvarno pravico (varovana zoper vsakogar)	– ima obligacijsko pravico (nasproti zakupodajalcu)
– plodove pridobiva neodvisno od lastnikove volje s percepcijo in deloma z ločitvijo	– plodove pridobiva z zakupodajalčevim (tihim) soglasjem
– prodaja služkega zemljišča ne vpliva na užitkarjev položaj	– prodaja zakupljenega zemljišča: kupec lahko prežene zakupnika

2. *Locatio conductio operarum* (delovna pogodba ali službena) → manj pomembna

Delovna pogodba je sklenjena, ko se delodajalec (*conductor*) in delavec (*locator*) sporazumeta o tem, da bo delavec prepustil delodajalcu uporabljanje svoje delovne sile (ponavadi: težaška in nižja dela), od njega pa bo prejel plačilo v denarju. Locator mora delati, kot je dogovorjeno. Odgovoren je za vsako krivdo (tudi za škodo, ki jo je povzročil, ker je nevešč).

Zaradi velikega števila sužnjev in osvobojenecv so imele te pogodbe v Rimu razmeroma majhen pomen. Ker so opravila zdravnikov, odvetnikov, učiteljev ipd. pojmovali kot izvrševanje mandatne pogodbe, so ostala predmet delovnih pogodb samo težaška in nižja dela.

3. *Locatio conductio operis* (pogodba o delu ali delovršna ali podjetniška)

Pogodba o delu je sklenjena, ko se naročnik (*locator*) in podjetnik (*conductor*) dogovorita, da bo podjetnik napravil za naročnika neko delo, ta pa mu bo za to delo plačal določeno nagrado. Tu gre za gospodarski uspeh, za dokončanje dela (pri delovni pogodbi: za uporabljanje delovne sile), npr. postavitve hiše, prevoz blaga.

locator (ima *a^o locati*): naročnik

conductor (ima *a^o conducti*): podjetnik

Klasiki podrobneje razmejujejo pogodbo o delu od kupne pogodbe. Obveljalo je Sabinovo mnenje: za kupno pogodbo gre, kadar podjetnik priskrbi celotno gradivo, naročnik pa dá samo denar. Če pa podjetnik zgradi hišo iz svojega gradiva, je to pogodba o delu, kajti naročnik dá stavbišče.

Podjetnik mora prevzeto delo izvršiti, kakor je bilo dogovorjeno in ga mora naročniku pravočasno dobaviti. Delo mora opraviti sam, kadar je delo odvisno od njegovih osebnih sposobnosti in lastnosti (npr. izdelava umetnine), drugače pa ima lahko pomočnike, za katere jamči neomejeno. Če lahko dá delo drugemu podjetniku kot namestniku (npr. tesarska dela pri gradnji hiše), je naročniku odgovoren za skrbnost pri izbiri → *culpa in eligendo*.

Podjetnik je **odgovoren za vsako krivdo** (tudi za nespretnost). Glede gradiva, ki ga je dobavil naročnik, jamčita zaplatnik in pralec perila za varovanje stvari – odgovarjata celo za naključno uničenje, če ga ni povzročila višja sila. Če je bilo delo končano in še pred izročitvijo uničeno, je načeloma trpel škodo podjetnik. Vendar je trpel škodo zaradi uničenja naročnik, če je nastala zaradi: elementarnih dogodkov (npr. potres je porušil zgrajeni del hiše) ali zato, ker je naročnik dobavil slabo gradivo ali ker se je podjetnik po pogodbi moral držati naročnikovih navodil ali ker je bil naročnik v sprejemni zamudi. Podjetnik se reši odgovornosti (se *ekskulpira*), če dokaže, da se je moral držati navodil naročnika ali če je bil naročnikov material slab. Podjetnik **ne odgovarja za višjo silo**.

Če je dobavljeno delo imelo napake, je lahko naročnik od podjetnika zahteval, da jih v primernem roku popravi. Če podjetnik tega ni hotel storiti, je naročnik lahko odstopil od pogodbe ali znižal nagrado. Svoje zahtevke je naročnik uveljavljal z *a° locati*.

Naročnik je moral dobavljeno blago prevzeti ali odobriti. Morebitne napake je moral v primernem roku grajati; pozneje je lahko grajal le tiste napake, ki jih ob prevzemu ni mogel opaziti. Za dokončano delo je moral podjetniku plačati dogovorjeno nagrado. Plačati jo je moral tudi takrat, kadar je neupravičeno odstopil od pogodbe. Podjetnik ima zoper naročnika *a° conducti*.

📖 IZPIT!

LOCATIO CONDUCTIO OPERIS IRREGULARIS ⇒ je podjetniška pogodba, pri kateri **postane podjetnik lastnik naročnikovega materiala** (in odgovarja za naključno uničenje), ki ga lahko porabi zase (npr. zlato za prstan), obenem pa je dolžan opraviti delo iz enakovrednega materiala (drugo zlato).

Podjetnik mora ponavadi delo opraviti iz naročnikovega gradiva. Stranki pa se lahko drugače dogovorita: naročnik prepusti zlatarju svoje zlato, da mu napravi prstan. Hkrati mu dovoli, da lahko to zlato porabi zase, prstan pa izdela iz drugega enakovrednega zlata. Tako podjetnik postane lastnik gradiva in odgovarja za njegovo naključno uničenje. V občem pravu so tako podjetniško pogodbo imenovali *locatio conductio operis irregularis*. Podobne pogodbe so bile pogoste v pomorskem prometu. Lastnik ladje, ki je prevzel prevoz nadomestnih stvari (žito, olje), se je zavezal, da bo na namembnem kraju izročil naročniku enako količino enakovrstnih stvari (*tantumdem eiusdem generis*).

Lex Rhodia de iactu ⇒ Iz pomorskega prava otoka Rodu je v rimsko pravo prešla določba o porazdelitvi škode, nastale med pomorsko vožnjo. Če so ladjo, ki je zašla v stisko, rešili iz grozeče nevarnosti s tem, da so **del ladijskega tovora pometali v morje**, je smel lastnik tega tovora z *a° locati* zahtevati od kapitana ladje sorazmerno povračilo škode. Kapitan je moral škodo porazdeliti tako, da so jo sorazmerno trpeli lastnik ladje in lastniki tovora. Zoper njih je kapitan imel tožbo iz prevozne pogodbe (*a° conducti*). Poleg tega je lahko zadržal rešeni tovor, dokler lastniki niso prispevali svojih deležev k nastali škodi.

3/ SOCIETAS (družbena pogodba)

Družbena pogodba je konsenzualni kontrakt, s katerim se dvoje ali več ljudi zaveže, da bodo združili svoje delo ali premoženje ali oboje, da bi s tem dosegli neko gospodarsko korist. Societas je kontrakt *bonae fidei*, ki povezuje med seboj vse družbenike (*socii*) – vsem daje pravice in vsi so zavezani.

Razlika od kvazikontraktne naključne skupnosti: v societas so odnosi med družbeniki urejeni s pogodbo.

Razlika od korporacije: societas ni pravna oseba (so posamezniki).

KORPORACIJA (knjiga str. 112) ⇔ je družba fizičnih oseb, ki so njeni člani. Skupnost članov je nov pravni subjekt, ki ima lahko svoje premoženje. Za njeno ustanovitev so potrebni vsaj 3-je člani (*societas*: min 2). Ko je ustanovljena, traja dokler ima vsaj enega člana (ostane ista, tudi če se člani menjajo). Korporacije: javne, zasebne. Korporacija neha obstajati, kadar sama tako sklene ali ko nima več nobenega člana ali če jo oblastvo razpusti. Ima svoje premoženje in organe, ki zanjo poslujejo in nastopajo v pravdi. Stvari, ki so lastnina korporacije, niso ne v lastnini ne v solastnini njenih članov. Samo korporacija lahko toži in je tožena (ne pa posamezni člani). Ker člani niso solastniki korporacijskega premoženja, ne morejo ob svojem izstopu zahtevati nobenega izplačila deleža. Člani ne morejo nikoli zahtevati, da naj vi se korporacijsko imetje razdelilo med njih.

Pravni položaj **zasebne korporacije** osvetlimo, če jo primerjamo z družbo (*societas*), ki po rim. pravu ni pravna oseba (knjiga str. 115, op. 18):

- obe štejeta več članov, toda družba je tako odvisna od članov (ki so jo ustanovili), da vedno preneha, če eden umre ali izstopi.
- družba kot taka nima nobenega premoženja – vse premoženje je ali v solastnini družbenikov, ki imajo na njej določene miselne deleže, ali pa je last posameznih članov. Zato so lahko le družbeniki (ne pa družba) toženi zaradi dolgov in lahko tožijo zaradi terjatev.
- ko se družba razide, se skupno premoženje razdeli med družbenike.

✍ IZPIT: Razlika *societas* - korporacija! ↓

	SOCIETAS	KORPORACIJA (zasebna)
USTANOVITEV:	min 2 osebi	min 3 osebe
PRENEHANJE:	če en član umre ali izstopi	ko ni več nobenega člana (min 1 član, člani se lahko menjajo)
PREMOŽENJE:	svojega <u>nima</u> (premoženje je v solastnini družbenikov ali v lasti posameznika)	lahko ima svoje premoženje
RAZDELITEV PREMOŽENJA:	ko preneha obstajati, se premoženje <u>razdeli</u> med družbenike	premoženje se <u>ne razdeli</u> med člane
TOŽBE:	družba <u>ne more</u> tožiti in biti tožena	samo korporacija lahko toži in je tožena (ne člani)
PRAVNA OSEBA:	NE	DA

VRSTE DRUŽB

- Societas omnium bonorum** (splošna skupnost vseh dobrin – vesoljna družba): članom je s sklenitvijo pog. postalo skupno vse, kar so takrat imeli. Obenem so se zavezali, da jim bo skupno tudi vse, kar bo kdo izmed njih pozneje pridobil – z delom ali po sreči (npr. dediščino, darilo, volilo). Solastnina je nastala že s samo sklenitvijo pogodbe → **TRADITIO TACITA** (tiha tradicija) in obsega celotno premoženje (aktivno, pasivno – lahko tudi dolgove). Samo obveznosti, ki so izvirale iz deliktov, niso bile skupne. Te družbe so bile ponavadi le med najožjimi sorodniki in svojci.
- Societas quaestus**: pridobitna družba, njeno premoženje družbeniki pridobijo samo z delom po sklenitvi pogodbe (sem ne spada tisto, ker je dobljeno po sreči).
- Societas negotiationis**: z njo so se družbeniki povezali za izvrševanje trgovine ali obrti. Skupno premoženje (in tudi dolgovi) služi za opravljanje dol. dejavnosti. Take družbe so ustanavljali bankirji, prodajalci sužnjev, delavci, ki so prevzemali žetvena dela.

- d) **Societas unius rei:** najožja, med družbeniki ustanavlja gospodarsko sodelovanje za določen namen (npr. nakup dragega orodja).

DRUŽBENA POGODBA

Družbeno pogodbo lahko sklenejo družbeniki brezoblično, s samim soglasjem o njeni vsebini – potrebno je le, da imajo stranke namen ustanoviti družbo. V praksi so ponavadi sestavili pogodbeno listino. Ob sklenitvi pogodbe ni bila potrebna navzočnost vseh strank (strankino izjavo je lahko prenesel sel).

Pogodba je lahko omejena s pričetnim ali končnim rokom (v Justinijanovem pravu tudi s pogojem).

Družbenik mora prispevati za družbene namene to, za kar se je zavezal s pogodbo. Včasih je dolžan prispevati premoženje (denar, stvari, terjatve), včasih delo, včasih oboje. Stvari, ki jih prispeva, prepušča sodružbenikom:

- v solastnino (*quoad sortem*) → naključno uničenje trpijo vsi družbeniki
- samo za rabo (*quoad usum*) → naključno uničenje trpi samo lastnik

Pri večini družb nastane solastnina, možne pa so tudi družbe brez solastnine. Kadar posamezni družbenik za družbo ničesar ne prispeva, je zanj udeležba pri družbi kot darilo (*donatio*) drugih družbenikov njemu.

Če ima družbenik v družbenih zadevah kak dobiček ali korist, mora to deliti z družbeniki. Enako so drugi družbeniki dolžni, da z njim delijo izgubo in da mu prispevajo k potroškom, ki jih je imel v družbenih zadevah (*communicatio lucri et damni*).

Če družbena pogodba ne določa drugače, so deleži posameznih družbenikov enaki pri dobičku in izgubi, ne glede na to, kolikšni so njihovi prispevki. Mogoč je tudi dogovor, da nekateri družbeniki niso udeleženi pri izgubi. Nična pa je pogodba, pri kateri bi bil posamezni družbenik deležen samo izgube, ne pa tudi dobička (taka družba je: *societas leonina*).

COMMUNICATIO LUCRI ET DAMNI ⇔ družbeniki si delijo dobiček in izgubo

SOCIETAS LEONINA (levja družba) ⇔ ni bila dopustna – nična je bila pogodba, po kateri bi bil posamezni družbenik deležen samo izgube, ne pa tudi dobička.

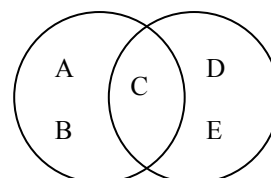
Ker s sklenitvijo družbene pogodbe in z ustanovitvijo družbe ne nastane nobena pravna oseba, so samo družbeniki subjekti pravic in dolžnosti. Premoženje, s katerim razpolagajo družbeniki, je lastnina posameznih družbenikov ali je v solastnini vseh družbenikov. Družba nima posebnega družbenega premoženja (drugače kot je to pri pravni osebi). Ni direktnega zastopanja pri družbenih zadevah.

Zunanje razmerje: načeloma posluje in sklepa pravne posle z nedružbeniki posamezni družbenik, ki postane iz sklenjenih poslov sam upravičen in zavezan. Koristi drugih družbenikov mora varovati kot mandatar ali kot poslovodja brez naročila (*negotiorum gestor*). Če sklenejo pogodbo vsi družbeniki, je vsak izmed njih zavezan in upravičen za ustrezen del sklenjene obveznosti (če so se zavezali s korealno obligacijo, jamčijo vsi nerazdelno).

Notranje razmerje: med seboj so družbeniki vezani po družbeni pogodbi, ki včasih podrobneje določa, kako se med njimi delita dobiček in izguba (temeljna obveznost: prispevanje).

DILIGENTIA QUAM IN SUIS REBUS = ?????

A: *Socii mei socius meus socius non est.*
Družbenik (D) mojega (C) družbenika ni moj (A) družbenik.

En subjekt (C) je lahko član večih družb.

KONEC DRUŽBE

1. Notranji razlogi:

- ko mine čas, za katerega je bila ustanovljena
- če je dosežen njen namen
- če je njen predmet uničen
- če se izpolni razvezni pogoj, pod katerim je bila ustanovljena

2. Smrt ali obubožanje družbenika: nobena družba ne traja preko več generacij. Če eden umre in preostali nadaljujejo družbo, je to nova družba (tudi, če vstopi vanjo dedič umrlega družbenika). Če dedič ne vstopi v družbo, podeduje terjatve in jamči za dolgove, ki so nastali za zapustnika do njegove smrti (na ta način je dedič lahko postal pravdna stranka v *a° pro socio*).

3. Capitis deminutio:

- a) *capitis deminutio maxima, media* → konec po klasičnem in Justinijanovem pravu
- b) *capitis deminutio minima* → konec po klasičnem pravu; z družbenikom, ki jo je utrpel, pa lahko družbeniki sklenejo novo družbeno pogodbo

capitis deminutio maxima → če je Rimljan izgubil prostost, državljanstvo, agnatsko pripadnost

capitis deminutio media → če je Rimljan izgubil državljanstvo

capitis deminutio minima → če je Rimljan izstopil iz svoje agnatske rodbine

4. Odpoved (*renuntiatio*): vsak družbenik lahko razdre družbo s tem, da jo odpove. Dogovor, da se družba ne sme razdreti, je neveljaven. Njegova odpoved ne sme nasprotovati dobri veri in poštenju (jamči za škodo, ki jo je ostalim povzročil z odpovedjo – družbeniki bodo svoje zahtevke zoper njega uveljavljali z *a° pro socio*).

5. Actio pro socio: z njo lahko vsak družbenik uveljavlja svoje pravice iz družbene pogodbe nasproti sodružbenikom. S tožbo lahko: zahteva vplačilo prispevkov (ki jih je dolžan plačati posamezni družbenik), terja delitev dobička in izgube, povrnitev potroškov in povračilo škode. Ta tožba je skrajno sredstvo → obsojenega družbenika zadane *infamija*, družba pa preneha. Vendar pa prejšnja osebna povezanost med družbeniki vpliva na obsodbo → družbenik je obsojen le na to, kar lahko stori (*beneficium competentiae*) tako, da mu ostane vsaj najnujnejše za življenje. Ker formula za *a° pro socio* ne omenja prisoditve (*adiudicatio*), z njo ni bilo mogoče razdeliti solastnine. Če so želeli to doseči, so morali družbeniki naperiti *a° communi dividundo*. Z njo so lahko tudi sporazumno razdrli družbeno skupnost in si razdelili skupno imetje, ne da bi komu grozila infamija.

A° COMMUNI DIVIDUNDO ⇔ za **razdelitev solastnine**; s tožbo so družbeniki sporazumno razdrli družbeno skupnost in si razdelili skupno imetje, ne da bi komu grozila infamija; družba preneha.

POSEBNOSTI NEKATERIH TOŽB

- a) *societas venaliciariorum* – družbe prodajalcev sužnjev: kupec sužnja je smel za vse napake (pravne, stvarne) tožiti prodajalca (ne vse družbenike!)
- b) *societas argentariorum* – družbe bankirjev
- c) *societas vectigalis* – družbe davčnih zakupnikov: možen je bil dogovor, da na mesto umrlega družbenika vstopi njegov dedič (Rimljani so oddajali davke v zakup).

4/ MANDATUM (mandat, naročilo)

je konsenzualni kontrakt *bonae fidei*, ki nastane s tem, da mandant (naročitelj) naloži mandatarju (prevzemniku naročila), da zanj **neodplačno opravi neki dejanski ali pravni posel**, in mandatar to prevzame. Če bi bil mandat dogovorjen odplačno, bi bila to najemna ali podjetniška pogodba. Mandant pa je lahko prostovoljno dal mandatarju nagrado za opravljeno delo. Mandat je bil v navadi med prijatelji. Uporabljali so ga tudi za vesoljnega oskrbnika (ponavadi je posloval kot osvobojenec). Mandat je slučajno dvostranska pogodba (*contractus bilateralis inaequalis*).

mandant: naročitelj

mandatar: prevzemnik naročila

Predmet mandata: upravljanje vsega mandantovega imetja ali izvršitev posameznega posla (dejanskega, npr. prenesti pismo ali pravnega, npr. kupiti neko stvar za mandanta).

Ničen mandat: če je njegov predmet nekaj nemogočega, nezakonitega ali sramotnega ali če je odplačen!

Mandat je lahko v interesu:

- mandanta
- mandanta in v tujem interesu (lahko delno tudi v mandatarjevem)
- 3. osebe

Mandat ne more biti samo v mandatarjevo korist (takrat je mandat odveč in ne nastane nobena obveznost – glej 657. primer).

O B V E Z N O S T I

MANDANT:

- zoper mandatarja ima *a^o mandati directa* za uveljavljanje zahtevkov (če je mandatar obsojen, ga zadane infamija)
- mandatarju je odgovoren za vsako krivdo (*culpa omnis*)
- mandatarju mora povrniti vse potroške, ki jih je imel z izvršitvijo naročila (npr. plačal je kupnino)
- mandatarja mora rešiti vseh obveznosti (npr. z novacijo), ki jih je mandatar zanj prevzel (npr. za mandanta je najel posojilo, pri tem je kot posredni zastopnik postal zavezan samo mandatar)
- mandatarju mora povrniti škodo (ne naključno nastale škode!), ki jo je imel zaradi izvršitve mandata

MANDATAR:

- zoper mandanta ima *a^o mandati contraria* za uveljavljanje svojih zahtevkov
- naročilo mora vestno in skrbno izvršiti
- odgovarja za vsako krivdo (torej tudi za *culpa levis*, Justinijan), čeprav nima od mandata nobene koristi
- mandantu mora podati obračun o izpolnitvi mandata (vse, kar je pri tem pridobil, mora izročiti ali odstopiti /terjatve/ mandantu)

Izjema od UTILITETNEGA NAČELA: čeprav mandatar od posla nima koristi, odgovarja za vsako krivdo (naklep, veliko in malo malomarnost)!

Načeloma mora mandant povrniti škodo, ki jo je utrpel mandatar zaradi izvrševanja mandata, ne pa ob priliki izvrševanja mandata. Primer:

- A prosi B-ja, da ga pelje na hrib

- 2 cesti: ena je daljša in boljša, druga pa krajša in slabša
- če B pelje po slabši cesti → trpi poškodbe vozila sam
- če A prosi B-ja, da ga pelje po slabši cesti → A nosi stroške popravila vozila

Viri omenjajo razne primere, ko **mandatar izpolni naročilo delno drugače**, kot mu je bilo naročeno.

Primeri:

- ◇ Mandatarju je naročeno, da kupi hišo *a*, on pa kupi hišo *b*, ki je bila zelo ugodno naprodaj → naročila ni izpolnil, hišo *b* je kupil zase.
- ◇ Mandatarju je naročeno, naj prevzame poroštvo za 1/2 dolga, on pa ga prevzame za ves dolg → s kontraktno tožbo zoper mandanta bo uspel samo glede 1/2 dolga, za drugo polovico pa ostane porok sam.
- ◇ Mandatarju je naročeno, da kupi zemljišče za 100, on pa je kupil za 90 → naročilo je izpolnil ugodneje (mandat je izpolnil za ugodnejši znesek). Če pa je kupil zemljišče za 150, je mandat izpolnjen za 100.

K O N E C M A N D A T A

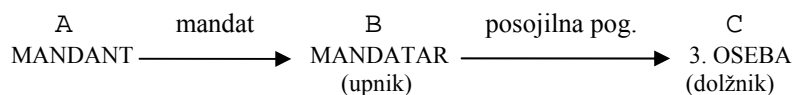
- splošni razlogi: izpolnitev, če je postal nemogoč, če je napočil predviden rok ali se izpolnil pogoj, če se oba pogodbenika tako sporazumeta
- če mandant prekliče svoje naročilo (*revocatio*)
- če mandatar odpove naročilo (*renuntiatio*)
- če umreta mandant ali mandatar

Če mandant prekliče naročilo ali ga mandatar odpove še preden se je mandat začel izvrševati, ne more nobena stranka zahtevati odškodnine. Če pa je to bilo ob neugodnem času, ko se mandat deloma že izpolnjuje, lahko po načelu dobre vere in poštenja druga stranka zahteva povračilo škode.

Smrt mandanta: če zanjo mandatar ne ve in naprej izpolnjuje mandat, sme od mandantovih dedičev zahtevati povračilo vsega, kar bi mogel od mandanta, če ne bi umrl. Smrt mandatarja: njegovi dediči morajo opraviti vsaj nujne zadeve. Smrt ene stranke povzroči prenehanje mandata, ne ugasnejo pa terjatve in dolgovi, ki so že nastali. Dedič umrlega sopogodbenika jih bo lahko iztožil oz. bo zaradi njih obsojen.

MANDATUM QUALIFICATUM (kreditno naročilo) IZPIT!

Mandat so uporabljali tudi za **ustanovitev poroštva**. Mandant (A) naroči kot porok mandatarju (B), naj določenemu prosilcu (C) dá posojilo ali naj dolžniku dovoli odlog plačila. Tak mandat imenujemo kreditno naročilo.

Če C ne vrne B-ju (upniku) posojenega zneska, B proti C-ju uporabi tožbo iz posojilne pogodbe: *a^o certae creditae pecuniae*. Če ne pride do plačila, nastane B-ju škoda in zato toži A-ja (poroka) z *a^o mandati contraria*. Poroštvo je subsidiarno:

- B mora najprej tožiti dolžnika C-ja, nato šele poroka A-ja
- A ima *beneficium cedendarum actionum*

R A Z L I K E (poznati!)

- **a° certae creditae pecuniae** ⇒ kadar je bil obljubljen denarni znesek; tožnik, ki je tožil za več, kot je lahko terjati, je izgubil svojo terjatev v celoti (stipulacijska tožba – verbalni kontrakti).
- **a° mandati contraria** ⇒ z njo mandatar uveljavlja svoje zahteve zoper mandanta (mandatum → konsenzualni kontrakti)
- **beneficium cedendarum actionum** ⇒ šele po Justinijanovem pravu sme mandant (A), ki plača, zahtevati od mandatarja (B), da mu odstopi svojo tožbo zoper dolžnika (C). Več mandatov ima pravno dobroto delitve (*beneficium divisionis*).

Z mandatom ustanovljeno poroštvo se v mnogih pogledih razlikuje od adpromisijskega.

MANDAT	FIDEIUSIO (oblika poroštva pri adpromissio)
<ul style="list-style-type: none"> – kot konsenzualni kontrakt se sklene lahko med odsotnimi (pismo, sel) → brezoblično – mandatarjeve tožbe zoper mandanta ne ovira litiskontestacija, ki jo je mandatar opravil z dolžnikom – je <i>bonae fidei</i> – mandatar mora najprej tožiti svojega dolžnika, samo primanjklaj sme izterjati od poroka (mandanta) – mandatar mora mandantu prepustiti vse varščine (npr. zastave) in mu je odgovoren, če se katera izgubi po njegovi krivdi – mandant je ostal odgovoren za dolg mladoletnega dolžnika, ki je dosegel vrnitev v prejšnje stanje – mandantova ali mandatarjeva smrt ukine mandat (tudi če še ni bil izpolnjen) 	<ul style="list-style-type: none"> – kot verbalni kontrakt se sklene med navzočima strankama → oblično – je <i>stricti iuris</i> – upnik toži dolžnika ali poroka (ko sklene litiskontestacijo z enim, postane drugi prost) – fidejuszor mora prepustiti samo obstoječe varščine – fidejuszor je odgovoren zanj le, če je vedel, da je dolžnik minor

P A K T I – P A C T A

Pactum je tista pogodba, ki ni kontrakt in zato po civilnem pravu zanjo ni bila predvidena nobena posebna akcija (tožba). Rimsko pravo med pakte ne prišteva javnih obljub.

Na podlagi pakta je pretor dovoljeval tožencu ekscipijo, ki jo je uvrstil v tožbeno formulo → zato je bil tožnik s svojo tožbo zavrnjen, čeprav bi po civilnem pravu moral biti toženec obsojen. Pravilo: pakti ne nudijo osnove za tožbo, pač pa za ekscipijo. Rimsko pravo pa je sčasoma omogočilo iztožljivost mnogih paktov:

- *pacta adiecta* – po civilnem pravu
- *pacta praetoria* – po pretorskem pravu
- *pacta legitima* – po postklasičnem pravu

1. PACTA ADIECTA

V kontraktih *bonae fidei* lahko stranki podrobno določita vsebino obligacije. Poleg bistvenih sestavin se sporazumeta tudi o različnih akcidentalnih podrobnostih (= nebistvenih, stranskih). Take določbe so pravzaprav posebne pogodbe in jih imenujemo *pacta adiecta*. Primer: kupec in prodajalec se dogovorita, da se bo kupnina plačala čez pol leta in da se bo do takrat obrestovala. Če so ti pakti sklenjeni:

- obenem s kontraktom *bonae fidei* → so postali njegova sestavina in so iztožljivi s kontraktno tožbo. Sodnik jih mora upoštevati po načelih dobre vere in poštenja, čeprav niso izrecno omenjeni v nobenem tožbenem obrazcu.
- pozneje → so načeloma nudili osnovo samo za ekscipijo. Iztožljivi so bili le, če so zmanjševali dolžnikovo obveznost (ne pa, če so jo povečevali).

Največ paktov so stranke sklepale v zvezi s kupno pogodbo:

- a) **pridržek rešilnega nakupa** (*pactum de retro emendo*) ⇒ prodajalec sme prodano stvar do določenega dne kupiti nazaj, ponavadi za isto ceno.
- b) **pridržek povratne prodaje** (*pactum de retro vendendo*) ⇒ kupec sme kupljeno stvar prodati nazaj prodajalcu za isto ceno. Prodajalec si je lahko izgovoril predkupno pravico, da je lahko stvar za isto ceno kupil nazaj, če bi jo kupec hotel prodati tretjemu.
- c) **kup na poskušnjo** (*pactum displicentiae*) ⇒ kupec lahko razdre pogodbo, če v dogovorjenem roku izjavi, da mu kupljena stvar ni všeč. Pakt je bil ponavadi formuliran kot resolutivni pogoj, včasih tudi kot suspenzivni. Ta pakt so uporabljali predvsem pri kupnih pogodbah o sužnjih, konjih ali zemljiščih.
- d) **razdorni dogovor** (*lex commissoria*) ⇒ prodajalec lahko razdre pogodbo, če mu kupec pravočasno ne plača kupnine. V tem primeru ni dolžan vrniti kupcu že plačanega dela kupnine.
- e) **dogovor boljšega kupca** (*in diem addictio*) ⇒ prodajalec lahko razdre pogodbo, če se v določenem roku oglasi boljši kupec (to presoja prodajalec). Pakt je lahko dogovorjen kot suspenzivni ali kot resolutivni pogoj.

ARA ⇒ je neka dajatev manjše vrednosti, ki jo ob sklenitvi pogodbe en pogodbenik izroči drugemu. Rimsko pravo je ni potrebovalo za ustanovitev obligacijskega razmerja, ker je imelo 4 konsenzualne kontrakte (*emptio venditio, locatio conductio, societas in mandatam*). Aro je uporabljalo kot zunanji dokaz, da je bil sporazum med strankama v resnici dosežen. Ob izpolnitvi pogodbe so aro vračunali v dajatev, ali pa so jo vrnili.

Če je od pogodbe odstopil kupec, je izgubil aro (ki jo je dal), če pa je odstopil prodajalec, je moral kupcu vrniti dvojno aro.

2. PACTA PRAETORIA

Pretorskim paktom je pretor zagotovil iztožljivost v svojem ediktu.

I. Pactum de pecunia constituta

Konstitut je brezoblični pakt, s katerim se stranka (konstituent) zaveže, da bo **plačala lasten ali tuj** (poroštvo!) **dolg**. Iztožljivost tega pakta zagotavlja pretor v svojem ediktu. Konstitut velja le, če je prvotni dolg zares obstajal. Za konstitut je brez pomena, kako je dolg nastal: iz kontrakta ali iz delikta. Zadošča že naturalna obligacija → s konstitutom se zagotovi njena iztožljivost. Po pretorjevem besedilu sta morala biti prvotni in novi dolg določena v denarju. Pozneje so ga dovoljevali splošno glede nadomestnih stvari, Justinijan pa ga je dovolil glede vseh stvari.

KONSTITUENT – tisti, ki se zaveže, da bo plačal svoj ali tuj dolg (lahko se zaveže za manj ali da bo plačal v drugem času, na drugem kraju)

Konstituent se lahko zaveže za manj, kot je znašal prvotni dolg. Če sta bila prvotno dolgovani 2 stvari alternativno, se lahko zaveže samo za eno. Če se zaveže za več, kot je bil prvotni dolg, njegova obveznost ne velja samo glede presežka. Veljavna je tudi njegova obljuba, če obljubi izpolnitev na drugem kraju, ali če obljubi drug predmet, kakor je bil prvotno dolgovan. Če je bil prvotni dolg pogojen, je pogoj veljal tudi za konstitut.

Konstitut lahko skleneta prvotni dolžnik in upnik, konstituent pa se lahko zaveže za tuj dolg → takrat se s konstitutom **ustanovi poroštvo**. Možno je, da konstituent obljubi po upnikovem naročilu (delegaciji) plačilo novemu upniku → na ta način je konstitut uporaben za **prenovitev** (*novatio*). Veljaven je konstitut za dediščinski dolg, čeprav dedič še ni pridobil dediščine.

Zoper konstituenta je imel upnik tožbo *a° de pecunia constituta* ali *a° constitutoria*, da je z njo dosegel izpolnitev njegove obljube. S to tožbo je pretor omogočil samostojno iztožljivost nekega naknadnega pakta.

POENA TEMERE LITIGANTUM (poena izg. pena) ⇔ **kazen za objestno pravdanje**. Pred začetkom pravde sta si stranki s stipulacijama medsebojno obljubili, da bo stranka, ki izgubi pravdo, plačala nasprotniku še polovico spornega zneska kot kazen za objestno pravdanje (tožnik – če neupravičeno toži ali toženec – če bo obsojen).

S konstitutom se prvotni obligaciji pridruži še nova, pretorska. Od volje strank je odvisno, ali naj prvotna obligacija preneha. Konstituent pa je vedno imel ekscipijo, če bi uveljavljanje stare obligacije bilo v nasprotju s konstitutom. Če konstituent sporazumno s starim upnikom obljubi izpolnitev novemu upniku, ne more več izpolniti staremu upniku.

Ustanovitev poroštva s konstitutom se zelo razlikuje od drugih poroštvenih oblik:

- poroštvo se ustanovi s samim paktom;
- nanaša se na že obstoječi dolg;
- konstituent odgovarja akcesorno poleg starega dolžnika (če je upnik tožil dolžnika ali poroka, je lahko kljub temu tožil še drugega poroka, dokler obveznost ni izpolnjena);
- konstituent ne postane prost, če je prvotni dolg postal samo neiztožljiv (npr. potek časa);
- možno je poroštvo za dolg, kjer še ni osebnega dolžnika (npr. v prid ležeči zapuščini);
- konstituentova obveznost je strožja zaradi obljube, da stranka, ki izgubi pravdo, plača kot kazen 1/2 spornega zneska;
- konstituentova poroštvena zaveza ne postane nična, če se zaveže za več ali za kaj drugega, kot dolguje glavni dolžnik (drugače kot pri fidejusiji);
- Justinijan je soporokom (sokonstituentom) pripoznal pravni dobroti: delitev in vrstni red.

OBLIKE POROŠTVA ✍ IZPIT!

1) ADPROMISSIO (akcesorna stipulacija na dolžnikovi strani):	}	VERBALNI KONTRAKTI
– SPONSIO		
– FIDEIPROMISSIO } samo za dolg, ustanovljen s stipulacijo		
– FIDEIUSSIO (za vsak dolg – tudi naturalni)		
2) INTERCESIJA (= poroštvo, posredovanje, prevzem tuje obveznosti)	}	VERBALNI KONTRAKTI
3) NOVACIJA (poroštvo kot stransko pravico je potrebno ponovno ustanoviti!)		
4) MANDAT (MANDARUM QUALIFICATUM – kreditno naročilo)	}	KONSENZUALNI KONTRAKT
5) PAKTI:		
– konstitut		
– receptum argentarii		

II. De reeptis

Pod naslovom *de reeptis* je pretorski edikt urejal troje paktov, ki so bili med seboj zelo različni – vsem pa je skupno to, da je postal dolžnik zavezan s tem, da je nekaj prevzel.

1. Receptum argentarii

- A naroči bankirju B, naj C-ju izplača določen denarni znesek ali mu izroči določeno količino nadomestnih stvari
- ko B to sprejme, postane zavezan do C-ja
- C je lahko od B-ja zahteval izpolnitev z *a^o recepticia*, ki je bila pretorska actio in factum.

B se je ponavadi zavezal zato, ker je imel A pri njem deponiran denar. Mandant A je dal naročilo lahko tudi, ker je želel na ta način C-ju plačati svoj dolg. Vendar to ni bilo pogoj za veljavnost B-jeve obveznosti → B je bil zavezan zaradi svojega sprejema (*recepta*) tudi, če A pri njem ni imel deponiranega denarja ali če A ni bil ničesar dolžan C-ju.

RECEPTUM ARGENTARII	KONSTITUT
– predmet: vse stvari	– predmet: prvotno le denar in nadomestne stvari
– veljavnost je neodvisna od obstoja prvotnega dolga	– veljaven je samo, če je prvotni dolg zares obstajal
– ni bilo treba določiti izpolnitvenega roka	– prvotno je bilo bistveno določiti izpolnitveni rok
– ni časovnih omejitev za tožbo	} prvotno so take omejitve (za tožbo, podedljivost)
– ni omejitev za aktivno in pasivno podedljivost	
– pri iztoževanju recepta ni kazni zaradi obojestranskega pravdanja	– pri tožbi je kazen (<i>poena temere litigantium</i>)

Če se je bankir (B) zavezal za dolg svojega komitenta (A) nasproti njegovemu upniku (C), je s tem prevzel **poroštvo**. Tudi ta poroštvena oblika je ustanovljena z brezobličnim paktom.

2. Receptum arbitrii

Stranki v sporu sta se včasih sporazumeli, da spor predložita v razsojo razsodniku (*arbiter*), namesto pred sodnika. Za razsodniški postopek namreč niso veljali strogi obličnostni predpisi, ki so veljali za legisakcijski in formularni postopek. Izbranega razsodnika stranki nista mogli siliti, da bi jima razsodil. Zavezan je postal šele, ko je razsodništvo sprejel. Če potem ne bi hotel izvršiti svoje naloge, ga je pretor (na prošnjo strank)

najprej pozval, naj to stori. Če to ni zaleglo, ga je kaznoval z globo ali rubežem. To je edini primer, da je pretor uporabljal svojo magistratsko kaznovalno oblast v prid zasebnikom.

3. *Receptum nautarum, cauponum, stabulariorum*

Brodniki, gostilničarji in imetniki hlevov morajo stvari, ki so jih sprejeli v varstvo od gostov in popotnikov, njim vrniti ali pa zanje plačati odškodnino. Odgovorni so za vsako krivdo in naključje (če to naključje ni že višja sila!). Odgovarjajo za varovanje stvari (*custodia* – npr. odgovarjajo za stvar, ki jo je ukradel neznan tat). Po Justinijanovem pravu odgovarjajo že po zakonu (brez posebnega pakta) za varovanje stvari, ki jih sprejmejo v varstvo. Odgovorni so za naključno škodo, če je ni povzročila višja sila (*vis maior*).

III. *Iusiurandum* (prisega)

Prisega ustvarja posebno obveznost, ki je iztožljiva sama po sebi (ne presojamo, ali dolg obstaja ali ne). Stranki sta lahko rešili medsebojni spor tako, da na predlog ene stranke druga priseže, da sporna zahteva ali pravica obstaja oz. ne obstaja. Upnik je predlagal domnevnemu dolžniku, naj priseže, da ni dolžan (pozvani dolžnik ni bil dolžan ustreči nasprotnikovemu pozivu). Če je dolžnik tako prisegel, ga upnik ne bo več tožil (od njega ni mogel ničesar več terjati). Pretor je dolžniku nudil ekscipijo *iurisiurandi*. Če ga je upnik vseeno tožil, je moral dolžnik dokazati le, da je bila na podlagi pakta prisega opravljena → ni pa bilo potrebno več dokazovati, da prvotna tožnikova zahteva ni bila upravičena.

Tudi toženec je lahko predlagal, naj tožnik priseže, da lahko terja določeno dajatev ali da je sporna stvar zares njegova. Če je pozvani tožnik prisegel, je bil toženec dolžan izpolniti, kot da bi bil obsojen. Pretor je poslej dovoljeval tožniku *actio de iureiurando*, s katero je iztožil svoj prvotni zahtevek, če je bil potrjen po njegovi prisegi. Tožniku ni bilo treba več dokazovati, da je bil prvotni zahtevek utemeljen, ampak le, da je bila prisega opravljena.

Tožnik je lahko ponudil tožencu, naj priseže, da ni dolžan.

Prisega je bila **prostovoljna** (*iusiurandum voluntarium*). Ena stranka je prisegla glede na pakt, ki sta ga sklenili, če sta to hoteli. Od nje je treba razlikovati **prisilno** prisego (*iusiurandum necessarium*), s katero je pretor toženca vsaj posredno silil – toženca je postavil pred izbiro: naj izpolni ali priseže. Toženec se je rešil obsodbe samo, če je prisegel. Justinijan je združil določbe o obeh prisegah. Leta 529 je v 82. noveli prepovedal uporabljanje prisega.

3. PACTA LEGITIMA

To so pakti, katerim je v postklasični dobi cesarsko pravo zagotovilo iztožljivost.

a) **Razsodniška pogodba** (*compromissum*)

ustvarja obveznost med strankama samima. Z njo sta se dogovorili, da bo njun spor rešil sporazumno izbrani razsodnik (*arbiter*), namesto sodnik v rednem postopku. Razsodba razsodnika pa ni imela enakih pravnih učinkov kakor sodba rednega sodnika. Predvsem spor z njo ni bil pravnomočno razsojen → nezadovoljna stranka je lahko kljub razsodbi naperila tožbo zoper drugo stranko. Da do tega ne bi prišlo, sta si stranki po klasičnem pravu že vnaprej obljubili z medsebojnima stipulacijama plačilo denarne globe, ki jo je moral

plačati tisti, ki ne bi izpolnil rabsodbe. Vendar tudi zdaj ni bilo mogoče uveljavljati eksepcije, da je spor že razsojen, ampak je bilo mogoče iztožiti samo plačilo obljubljenega globe.

b) Obljuba dote (*pollicitatio dotis*)

Po civilnem in klasičnem pravu so dote ustanavljali s stipulacijo (*promissio dotis*) ali z *dictio dotis*. Po konstituciji Teodizija II. in Valentinijana III. (iz leta 428) so doto lahko ustanovili tudi z brezoblično obljubo.

c) Obljuba darila (*pollicitatio donationis*)

Pojem darilne pogodbe: V najbolj splošnem pomenu je darilo (*donatio*) vsaka prostovoljna neodplačna premoženjska naklonitev (npr. podelitev prostosti, brezplačno stanovanje). V ožjem pomenu pa je darilo prostovoljna in neodplačna odsvojitve kakšnega premoženjskega predmeta → darovalec postane revnejši, obdarjenec pa bogatejši. Odklonitev dediščine ni darilo, ker se darovalčevo premoženje zaradi nje ne zmanjša.

Predmet darila: vse, kar je odsvojljivo (npr. darovalec prepusti obdarjencu svojo stvar v lastnino; mu na svojem zemljišču ustanovi služnost; se odreče svoji služnosti na njegovem zemljišču; odstopi mu terjatev ali odpusti dolg).

Donatio je pogodba, zato velja le, če obdarjenec darilo sprejme. Rimsko pravo darilne pogodbe ni štelo za poseben kontrakt, ampak le za pravni temelj (*causa*) za: odsvojitve stvari, odstop terjatve ali odpust dolga.

Darilna pogodba se lahko takoj izpolni (*donatio perfecta*). Darovalec podarjeno stvar obdarjencu mancipira, *in iure* cedira ali tradira, mu ustanovi služnost, odstopi terjatev, odpusti dolg z akceptilacijo ali s paktom *de non petendo*. Za pravne in stvarne napake podarjenega predmeta jamči samo, kadar ravna dolozno ali kadar jamstvo izrecno prevzame.

Obljuba darila: Včasih darovalec določeno naklonitev obdarjencu samo obljubi, ta pa njegovo obljubo sprejme (*donatio imperfecta*). Taka darilna pogodba (darilna obljuba) je bila iztožljiva le, če je bila sklenjena s stipulacijo. Takrat je obdarjenec lahko s tožbo zahteval od darovalca, da mu podarjeno stvar prepusti v lastnino, ali da mu podarjeno terjatev odstopi (cedira). Toženec (darovalec) ima *beneficium competentiae* (obsojen lahko le na plačilo takega zneska, da mu ostane za nujno preživljanje). Po Justinijanovem pravu je iztožljiva že brezoblična obljuba darila.

Soglasje: Da je podaritev veljavna, je potrebno, da stranki soglašata glede darilnega namena (*animus donandi*), sicer darilna pogodba ne velja → darovalec lahko zahteva prepuščeno stvar nazaj s *condictio sine causa*.

Omejitve daril: Darilne pogodbe so Rimljani omejevali s pravnimi predpisi (nezaupanje zaradi enostranskega značaja). V civilni dobi je *lex Cincia* (leta 204) prepovedoval nagrade advokatom in darila preko nekega zneska (ni znan) – prepoved pa ni veljala za bližnje sorodnike. Zakon je prepovedoval, da bi obdarjenec dobil večje darilo; ničesar pa ni določal, kaj naj velja glede darilnih pogodb, ki bodo kljub temu izvršene (*lex imperfecta*). Šele pretor, klasiki in cesarske konstitucije so v tem pogledu uveljavili nekaj podrobnih smernic: darilo je bilo neizpodbojno, kadar ga je obdarjenec popolnoma porabil (na podarjeni stvari pridobil posest in lastnino). Kadar pa podarjene stvari ali pravice še ni popolnoma porabil, od darovalca ni mogel s tožbo zahtevati izpolnitve darilne pogodbe. Toženi darovalec je lahko s pretorsko eksepcijo dosegel, da je bil tožnik zavržen. V postklasični dobi se je *lex Cincia* čedalje manj uporabljala, darilne pogodbe so namreč začeli omejevati drugače.

Insinuatio: Že v prvi polovici III. stol. je darovalec ponavadi izjavil svojo darilno voljo na zapisnik pred kakim oblastvom, ki je imelo pravico sestavljati listine. Listina je bila slovesno prebrana, vsebina pa vpisana v javno knjigo (*insinuatio*). Vpis je postal obvezen za večja darila (v času Konstantina). Justinijan je odredil,

da so neveljavna darila, ki niso vpisana na tak način in presegajo določen znesek. Brez sodne insinuacije je bila darilna pogodba veljavna le do določenega zneska, nična pa glede presežka → ta je ostal darovalcu; če pa ni šlo za denar, je med darovalcem in obdarjencem nastala solastnina. Manjše darilne pogodbe (t.j. pod določenim zneskom) so bile sedaj iztožljive že, ko so bile brezoblično obljubljeni. Justinijanova ureditev je veljala za vsako darilno pogodbo – izpolnjeno ali obljubljeno.

Darila med zakoncema: *Lex Cincia* je štela taka darila za privilegirana, v Avgustovi dobi pa so bila **nična**. Tako je ostalo tudi v Justinijanovem pravu. Prepoved daril ne velja za zaročenca in tudi ne za primer smrti (*donatio mortis causa*).

Preklic daril (*revocatio*): Darovalec lahko prekliče darilo zaradi velike obdarjenčeve nehvaležnosti. Justinijan je izrecno določil, kaj velja kot velika nehvaležnost: hude besedne žalitve, dejansko grdo ravnanje, povzročitev premoženjske škode in neizpolnitev prevzetih obveznosti. S samim preklicem pa podaritev še ni postala nična → darovalec je lahko s kondicijo *causa finita* zahteval od obdarjenca nazaj to, kar mu je podaril. Če obdajenec tega ni več imel, je darovalec lahko od njega zahteval obogatitev. Darilo je lahko preklical samo darovalec (ne njegovi dediči) in samo nasproti obdarjencu (ne njegovim dedičem). Darila so lahko **izpodbijali** nujni dediči, če je bil zaradi tega prikrajšan njihov nujni delež. Izpodbijali so lahko tudi upniki (z *actio Pauliana*). **Nepreklicno** pa je bilo darilo, ki je bilo dano kot nagrada za rešitev iz smrtne nevarnosti.

Donatio mortis causa: Rimsko pravo pozna tudi darila za primer smrti. Zanje veljajo delna načela, ki veljajo za darilne pogodbe, delno pa načela za legate. Več o tem v dednem pravu.

K V A Z I K O N T R A K T N E O B L I G A C I J E

Vsem je skupna negativna lastnost → da niso kontrakti, ker nastajajo brez sporazuma med strankama. Vendar so ti obligacijski odnosi podobni pogodbenim (npr. poslovodstvo brez naročila in varuštvo sta podobna mandatu; kondicija je podobna posojilu).

1. Poslovodstvo brez naročila (*negotiorum gestio*)

Negotiorum gestio je opravljanje poslov za drugega, ki ni osnovano na nobenem posebnem pravnem razmerju (npr. na mandatu ali varuštvu). **Poslovodja brez naročila** (*negotiorum gestor*) opravlja tuje posle prostovoljno, ne da bi bil k temu zavezan ali izrecno upravičen. Tisti, za kogar jih opravlja, je **gospodar** (*dominus negotii*). Tuji posli so lahko dejanski (npr. popravilo hiše) ali pravni (npr. prodaja tuje stvari, izterjanje tuje terjatve). Njihov predmet je lahko posamezni PP ali pa upravljanje celotnega premoženja.

Zgodovina poslovodstva brez naročila je v rimskem pravu malo znana.

Negotiorum gestor je po svojem položaju blizu mandatarja (razlika: nima mandata) – od svojega poslovanja nima nobene koristi (enako mandatar). O poslovanju mora gospodarju podati obračun. Pri poslovanju mora ravnati z vso skrbnostjo in je **odgovoren za vsako krivdo** (*omnis culpa*). Manj strogo → **samo za naklep in veliko malomarnost** pa je odgovoren, če je preprečil neposredno grozečo škodo (npr. gospodarjevo imetje bi bilo prodano na dražbi). Včasih jamči strožje kot mandatar → predvsem mora dokončati delo, ki ga je začel. Poslovodja **jamči celo za naključno škodo** (*casus*), če opravi kak posel, ki ga gospodar ponavadi ne

opravlja. Kadar iz nekih poslov nastane dobiček, iz drugih pa škoda, mora gospodar dobiček in škodo med seboj pobotati.

Izjema od utilitetnega načela: poslovodja odgovarja za vsako krivdo kljub temu, da nima nobene koristi.

☞ **IZPIT:** *Kako odgovarja poslovodja brez naročila?* (za vsako krivdo - izjema od utilitetnega načela; samo za naklep in veliko malomarnost, če je preprečil neposredno grozečo škodo; za naključno škodo, če opravi posel, ki ga gospodar ponavadi ne opravlja)

Gospodar lahko toži poslovodjo z *a^o negotiorum gestorum directa*. Poslovodja lahko z nasprotno tožbo *a^o negotiorum gestorum contraria* zahteva od gospodarja povrnitev potroškov (z obrestmi vred), ki jih je imel zaradi posloводства in da gospodar odvzame obveznosti, prevzete pri poslovodstvu.

Poslovodja je na slabšem od mandatarja v tem, da pogosto ne ve, kako gospodar presoja posel. Gospodar mora namreč poslovodji **vrniti stroške samo, kadar je opravljeni posel** ustrežal njegovi resnični ali vsaj domnevni volji in je bil **zanj koristno začet** (npr. poslovodja ne bo mogel terjati povračila, če je popravil stavbo, ki jo je gospodar hotel opustiti). Ni pa mogoče zahtevati, da poslovodja jamči gospodarju za uspeh (npr. suženj, ki ga je zdravil, je umrl) – zadostuje, da se je tujega posla lotil z vso skrbnostjo in bi njegovo ravnanje moglo koristiti gospodarju. Če pa je poslovodja opravljal posle kljub izrecni gospodarjevi prepovedi, načeloma ne more zahtevati nobenega povračila (izjema po Justinijanovem pravu: če je poslovodja kljub dedičevi prepovedi poskrbel za pokop zapustnika, je lahko od dediča zahteval povračilo pogrebnih stroškov).

Poslovodja brez naročila se mora zavedati, da opravlja tuje posle, čeprav ni potrebno, da bi jih hotel opravljati v tujem interesu. Tako je nepošteni posestnik tuje stvari (*malae fidei possessor*) odgovoren lastniku kot poslovodja za vsako krivdo. Od lastnika pa lahko zahteva povrnitev potrebnih potroškov (*inpensae necessariae*).

Ni posloводства brez naročila, kadar poslovodja opravlja posel, ki ga ima za tujega, v resnici pa je njegov. Prav tako ni mogoča *a^o negotiorum gestorum contraria*, kadar poslovodja meni, da opravlja svoj posel, pa je v resnici tuj → kot pošteni posestnik sme stvar pridržati, dokler ne dobi povrnjenih potroškov.

Zmota o tem, kdo je gospodar, nima za veljavnost posloводства brez naročila nobenega pomena → obligacijsko razmerje nastane med pravim gospodarjem in poslovodjo.

Ko gospodar odobri to, kar je poslovodja zanj opravil, ne more več trditi, da posloводство zanj ni bilo koristno in mora poslovodji povrniti potroške. Po odobritvi postane poslovodjev položaj podoben mandatarjevemu (ko gospodar odobri posel, je zavezan, kot da bi dal mandat).

Za **pristno posloводство** je značilno poslovanje v korist gospodarja. **Nepristni poslovodja** pa stremi k lastni koristi in posluje na svoj račun:

- a) včasih opravlja tuj PP zaradi svojega dobička (npr. proda tujo stvar, čeprav ve, da ni njegova) → lastnik s tožbo (*a^o negotiorum gestorum directa*) zahteva od njega obračun in izkupiček. Šele po Justinijanovem pravu lahko poslovodja s kontrarno tožbo terja od gospodarja povračilo potroškov (največ za toliko, kolikor je gospodar obogaten).
- b) če opravlja tuj PP v dobri veri (pomotoma misli, da je njegov), je vsaka od strank upravičena od druge terjati obogatitev (npr. pošteni posestnik proda tujo stvar kot svojo)

Kot posloводство brez naročila so Rimljani pojmovali tudi pravno razmerje med skrbnikom in oskrbovancem ter protutelo.

2. Varuštvo za nedorasle (*tutela impuberum*)

Varuha imajo: ženske, ki niso pod očetovo/moževo oblastjo (*tutela mulierum*) in nedorasli (deklice do 12 let, dečki do 14 leta), ki niso več pod očetovo oblastjo (*tutela impuberum*). Iz varuštva za ženske ne nastane nobeno obligacijsko razmerje med varuhom in varovanko, zato se bomo omejili na varuštvo za nedorasle.

Varuh nedorasle osebe je po civilnem pravu predvsem tisti, ki ga je oče v svoji oporoki postavil za varuha otroku (**tutor testamentarius**). Kadar ni oporočnega varuha, pripada varuštvo najbližjemu otrokovemu agnату ali gentilu (**tutor legitimus**). Če tudi takega ni, postavi varuha pretor (**tutor dativus**).

Oporočni in agnatski varuh imata do varovanca ožji osebni odnos; civilno pravo varuje varovanca samo zoper nepoštenega oporočnega in agnatskega varuha. Pri oblastveno postavljenem varuhu takega odnosa ni. Le-ta prevzame varuštvo kot državljansko dolžnost (**publicum munus**). Med varuhom in varovancem nastane obligacijsko pravno razmerje. V začetku ga pojmujejo kot poslovodstvo brez naročila, kmalu pa kot posebno obligacijsko razmerje, za katero je uporabna *actio tutelae*. Po Justinijanovem pravu spada varuštvo za nedorasle med kvazikontrakte.

VSEBINA OBLIGACIJE

Varuh mora varovančevo premoženje vestno upravljati, kot to zahtevata dobra vera in poštenje (*bona fides*). O varovančevem imetju mora sestaviti inventar (razen, če je bil oporočnik, od katerega ima varovanec premoženje, to izrecno prepovedal) in ukreniti mora vse, da varuje premoženje varovanca (npr. poplača dolgove, izterja terjatve, gotovino porabi za nakup zemljišč).

Pri upravljanju varovančevega premoženja posluje varuh kot varovančev direktni zastopnik samo glede pridobivanja posesti in lastnine, ne more pa zanj pridobivati terjatev. Terjatve pridobiva varovanec, če si sam dá določeno dajatev obljubiti s stipulacijo ali če to stori njegov suženj. Varovančev dolžnik postane prost *ipso iure*, če svoj dolg plača varuhu (pri tem mu varuh ne sme ničesar odpustiti ali podariti). Varovanec se lahko iztožljivo zaveže le z varuhovim sodelovanjem. Če dolžnik plača varovancu svoj dolg brez varuhovega sodelovanja, postane varovanec lastnik prejetega denarja, ne da bi dolžnik postal prost svoje obveznosti → pretor pa mu pomaga z ekscipicijo doli, kadar pupil ponovno zahteva plačilo (poznejše pravo dovoljuje tudi obogatitveno tožbo zoper varovanca).

T O Ž B E

VAROVANEC ⇒ Ko je varuštvo končano, mora varuh izročiti varovancu njegovo imetje in mu podati obračun o svojem upravljanju. Obenem mu mora povrniti morebitno škodo, ki jo je povzročil s premalo skrbnim ravnanjem (predvsem z opustitvami). Po klasičnem pravu odgovarja le za naklepno (*dolus*) povzročeno škodo, po Justinijanovem pa tudi, ko ni ravnal vsaj tako skrbno kot v lastnih zadevah. Vse te zahtevke je po končanem varuštvu lahko uveljavljal varovanec z ***actio tutelae directa***. Ta tožba je bila mogoča samo zoper varuha, ki je kršil varuške dolžnosti – ne pa, če jih ni hotel prevzeti (njega je pretor najprej v posebnem postopku silil, da bi prevzel varuštvo). Če je bil varuh obsojen, ga je zadela infamija. Varovanec ima v zavarovanje svojih zahtevkov **zastavno pravico** na varuhovem premoženju.

VARUH ⇒ je lahko od bivšega varovanca zahteval, da mu je odvezel prevzete obveznosti in vrnitev potroškov. V začetku je imel varuh v ta namen *actio gestorum utilis*. Od varovančevega premoženja si je lahko pridržal toliko, kolikor je terjal od njega. Po Justinijanovem pravu se njegova tožba imenuje ***actio tutelae contraria***.

Obe tožbi (direktna in nasprotna) sta časovno neomejeni (*perpetuae*) ter aktivno in pasivno podedljivi.

Če je izmed več varuhov po medsebojnem sporazumu samo eden opravljal varuške posle, po klasičnem pravu drugi niso jamčili, po Justinijanovem pa so jamčili subsidiarno. Justinijan je skušal najbolje zavarovati varovančev pravni položaj. Poleg *a^o tutelae directa* in varovančeve vesoljne zastavne pravice na varuhovem premoženju je Justinijan ohranil staro ***accusatio suspecti tutoris***, s katero je poslej mogoče zahtevati odstranitev vsakega varuha (ne le oporočnega) – za to zadošča že varuhova velika malomarnost. Zoper vsakega varuha je tudi mogoča tožba zaradi poneverbe varovančevega premoženja (***actio rationibus distrahendis***) na *duplum*.

Tožbe glasijo na naslednje zneske:

- SIMPLUM - enojni znesek
- DUPLUM - dvojni znesek
- QUADRUPULUM - 4-kratni znesek

PROTUTELA

Lahko se je zgodilo, da je nekaj časa opravljaj varuško dolžnost nekdo, ki so ga v začetku imeli za varuha (npr. po postavitvi v oporoki, pozneje pa se je izkazalo, da ni bil varuh, ker je oporočnik razveljavil oporoko z novo – te pa niso takoj našli). Ker je **dozdevni varuh** (*protutor*) sklepal različne PP, so njegovo poslovanje pojmovali kot *negotiorum gestio*. Zato je med njim in varovancem mogoča analogna tožba iz posloводства brez naročila (*a^o negotiorum gestorum utilis*), ki jo Justinijan imenuje *actio protutela* (*directa in utilis*).

3. Naključna premoženjska skupnost (*communio incidens*)

Naključna premoženjska skupnost je tista, ki **nastane brez družbene pogodbe** (npr. kadar je ista stvar podarjena ali voljena več osebam; ali če stvar podeduje več oseb; ali če se zabriše skupna 5 čevljev široka meja med sosednjima zemljiščema). Odnosi med solastniki po naključju so podobni odnosom med družbeniki. Delno so stvarnopravni, delno obligacijskopravni. Stvarnopravni so posledica solastnine – najvažnejše pa je, da sme vsak solastnik z delitveno tožbo zahtevati razdelitev solastnine. Zato je ničn dogovor, da se delitev nikoli ne bo zahtevala, veljaven pa je tak dogovor za določen čas.

Obligacijski zahtevki med naključnimi solastniki obsegajo osebne storitve. Vsak je moral z drugimi deliti donose skupne stvari, hkrati pa tudi prispevati k potroškom za skupno stvar. S skupnim imetjem je moral vsak solastnik ravnati enako skrbno kot z lastnim imetjem.

Vsaka **delitvena tožba** je *actio duplex* (vsaka stranka je lahko obsojena – tudi tista, ki je tožnik). Sodnik mora presojeti medsebojna pravna razmerja po načelih dobre vere in poštenja. Solastnik, ki je naperil tožbo, je dosegel konec naključne premoženjske skupnosti. Po Justinijanovem pravu so solastniki z *actio utilis* lahko zahtevali povračilo škode in potroškov, ne da bi zahtevali delitev (skupnost je še naprej ostala).

Sodnik je lahko s sodbo:

- prisodil skupno stvar v izključno last enemu in mu naložil, da mora drugim plačati določen denarni znesek;
- stvar razdelil na dele (pravno: več stvari) in jih prepustil v last solastnikom;
- stvar prodal in razdelil izkupiček med solastnike.

Obenem je sodnik poračunal njihove medsebojne zahtevke.

S temi tožbami skupnost preneha, ker se premoženje razdeli:
 – A^o FAMILIAE ERCSUNDIAE
 – A^o COMMUNI DIVIDUNDO
 – A^o FINIUM REGUNDORUM

4. Neupravičena obogatitev (*condictiones* - obogatitvene tožbe)

Posebna kvazikontraktna obligacija nastane zaradi neupravičene obogatitve določene osebe, ki postane zato zavezana nasproti tistemu, na čigar stroške je obogatela.

Primer: A (trudent) izroči B-ju v lastnino določen denarni znesek, da bi s tem poplačal svoj dolg. Kasneje se ugotovi, da A takrat ni bil ničesar dolžan, ker je bil dolg že plačan (npr. plačal ga je pokojni zapustnik, ki pa mu upnik ni vrnil zadolžnice). B je torej neupravičeno obogaten na A-jev račun. Krivično bi bilo, če bi B obdržal neupravičeno sprejeto dajatev. Rimsko pravo dovoljuje oškodovancu (A), da z **obogatitveno tožbo** (*condictio* – ta je obligacijskopravna, ne stvarnopravna) zahteva nazaj to, za kar je prejemnik (B) obogaten. To bo ponavadi isto, kar je tožnik dal tožencu. Če se je predmet dajatve pri B-ju (tožencu) povečal s prirastmi (npr. otrok sužnje, plodovi, naplavine), jih A (tožnik) lahko zahteva – ne more pa terjati obresti od svojega plačanega denarnega zneska. Če B brez svoje krivde ni več obogaten, ne more A od njega ničesar terjati. Če pa B ni več obogaten po svoji krivdi ali če je prejeta dajatev prodal, bo A lahko zahteval, da mu plača njeno vrednost.

Tradent je napravil neupravičenega prejemnika za lastnika (izjema velja za *condictio furtiva*) in le z *actio in personam* lahko tisti, ki je neutemeljeno izpolnil neko dajatev ali storitev, od prejemnika terja povračilo. Vse kondikcije so *stricti iuris*.

POSAMEZNE KONDIKCIJE

1. **Condictio indebiti** → če je A opravil B-ju določeno dajatev ali storitev v zmoti, da je dolžan (pa ni bil), lahko s to kondikcijo zahteva svojo dajatev nazaj. A je moral biti v opravičljivi (dejanski) zmoti. Če je A vedel, da ni dolžan, je svojo dajatev podaril in je ni mogel zahtevati nazaj. Tudi B (obogateni) je moral biti v dobri veri (če ni bil, je s sprejemom zagrešil *furtum* → zoper njega je bila *condictio furtiva*). S to kondikcijo zahteva nazaj svojo dajatev tudi C, ki je pomotoma plačal tuj dolg ali je plačal svoj dolg nekemu drugemu (ne upniku) ali je plačal pred izpolnitvijo pogoja to, kar pogojno dolguje. Prav tako lahko zahteva povračilo svojega plačila D, ki je v zmotnem mnenju, da je dedič, poplačal zapustnikov dolg – kajti zaradi njegovega plačila pravi dedič ni postal prost svoje obveznosti. Kondikcija pa ni bila mogoča, če je E (čeprav v zmoti) plačal kak tuj dolg, zaradi katerega bi bil toženec obsojen na dvojni znesek, če bi neupravičeno zanikal tožbeni zahtevek.
2. **Condictio causa data, causa non secuta** → z njo zahteva povračilo svoje dajatve stranka, ki je dajatev opravila v pričakovanju nekega bodočega dejstva, ki pa v resnici ni nastopilo (npr. oče zahteva povračilo dote, ki jo je dal hčerinemu zaročencu, zakon pa kasneje ni bil sklenjen). Alternativno je bila uporabna pri inominatnih kontraktih.
3. **Condictio ob turpem vel iniustam causam** → z njo je bilo mogoče terjati nazaj dajatev, ki jo je prejemnik prejel za kak nenaravni namen – vendar samo, kadar je bilo nenaravno samo prejemnikovo ravnanje, ne pa tudi plačnikovo. Pri tem je brez pomena, ali je bil namen dosežen ali ne. S kondikcijo je lahko deponent zahteval nazaj to, kar je plačal depozitarju, da mu je vrnil shranjeno ali izposojeno stvar. Kondikcijo je lahko naperil tisti, ki je drugemu nekaj plačal za to, da ne bi napravil nekega zločina. Ni pa mogel zahtevati nazaj svoje dajatve plačnik, ki je s kondikcijo hotel doseči nekaj nenaravnega, tako da sta nenaravno ravnala prejemnik in plačnik (npr. plačnik je plačal denarni znesek, da bi prejemnik izvršil neki zločin; plačal je sodniku, da bi pristransko sodil). Kondikcija je uporabna zaradi dajatev, ki so prepovedane po pravnih normah (npr. odušne obresti, izpolnitev izsiljene stipulacije).
4. **Condictio furtiva** → z njo **lastnik zahteva od tatu svojo ukradeno stvar nazaj** – pri tem lahko izbira med kondikcijo in lastninsko tožbo (*rei vindicatio*). Njena posebnost je tudi v tem, da ji je osnova toženčev delikt (pri drugih kondikcijah je osnova tožnikova dajatev).
5. **Condictio sine causa** → z njo je Justinijan omogočil izterjanje povračila tistih dajatev, ki bi jih plačnik ne mogel izterjati z nobeno drugo kondikcijo. Sem spadajo predvsem dajatve, izvršene na temelju neveljavnega PP (npr. posojilo, ki je neveljavno zaradi: prejemnikove zmote o tem, kdo je upnik ali ker prejemnik meni, da mu je posojeni denar podarjen ali ker tradent ni bil lastnik izročene denarja). Lastnik stvari lahko s kondikcijo iztoži od dobrovernega posestnika izkupiček za svojo stvar, ki jo je ta prodal. Kondikcija je uporabna tudi za iztožitev povračila tistih pridobitev, ki so bile izvršene na temelju (*causa*) takrat veljavnega PP, ki pa je pozneje postal neveljaven. Tako lahko z njo zahteva darovalec nazaj svoje darilo od obdarjenca zaradi njegove nehvaležnosti. Enako dolžnik svojo zadolžnico od upnika, kateremu je plačal dolg. Tisti, ki je dal aro, jo sme zahtevati nazaj, ko je pogodba izpolnjena.

5. Volilo (*legatum*)

Vindikacijski legatar pridobi kot oporočnikov singularni naslednik lastnino (ali užitek) na voljeni zapustnikovi stvari takoj, ko oporočni dedič pridobi dediščino. Pri **damnacijskem legatu** oporočnik naroči dediču (ga nekako "obsodi", zato "damnacijski legat"), naj določen premoženjski predmet prepusti volilojemniku. **Legatum sinendi modo** pa je oporočnik odredil tako, da je dediču naročil, naj pusti (*sinere* = pustiti), da si bo volilojemnik voljeni predmet iz dedičevega ali zapuščinskega imetja sam vzel in ga obdržal. Damnacijski legatar in legatar sinendi modo pridobita terjatev zoper dediča na izpolnitev volila, ko oporočni

dedič pridobi dediščino. Takrat nastane med dedičem in volilojemnikom novo obligacijsko razmerje *stricti iuris* → legatar lahko iztoži izpolnitev volila z *actio ex testamento*.

- *actio certi ex testamento* → če je predmet damnacijskega legata nekaj določenega (*certum*)
- *actio incerti ex testamento* → če je predmet nedoločen; sodnik naj obsodi dediča na toliko, kolikor bo dognal, da je po oporočni odredbi dolžan legatarju dati ali storiti

Če je dedič v pravdi z damnacijskim legatarjem obsojen, je obsojen na dvojno vrednost volila.

Legatar *sinendi modo* lahko toži dediča s tožbo *actio (incerti) ex testamento*. Lahko je zahteval zamudne obresti od trenutka nastanka zamude dalje. V taki pravdi bo dedič obsojen le na enkratno vrednost volila.

Damnacijski legatar je lahko terjal samo voljeno stvar, ne pa tudi njenih plodov ali donosov iz časa pred litiskontestacijo in ne zamudnih obresti. Dedič je bil odgovoren za vsako krivdo (ne za naključno uničenje stvari). Če je legatar prišel v stečaj, je lahko takoj zahteval ločitev zapuščine, tako kot zapustnikovi upniki. Če je bilo volilo odrejeno pod pogojem ali z rokom, je lahko od dediča zahteval, da mu je s stipulacijo in s poroki obljubil izpolnitev volila.

Justinijan je izravnal učinke vindikacijskega in damnacijskega legata ter glede učinkov izenačil legatate in fideikomise. Poslej nastane obligacijsko razmerje med dedičem in vsakim legatarjem ali fideikomisarjem. Poleg tega ima volilojemnik kot upnik zastavno pravico na zapuščinskih stvareh, ki jih je dedič pridobil. Dedič postane zavezan s tem, ko pridobi dediščino – pod tem tihim pogojem je oporočnik zasnoval obligacijo).

D E L I K T N E O B L I G A C I J E

Obligacija lahko nastane tudi kot posledica protipravnega ravnanja določene osebe – s tem, da ta krši pravno dobrino druge osebe, postane nasproti nje zavezana. To ne velja za vsako dobrino. Nekatere pravne dobrine ima zakonodajalec za tako pomembne, da država sama zasleduje njihovo kršitev v svojem kazenskem postopku in jih kaznuje (npr. veleizdaja, umor, uboj). Iz takih javnih zločinov (*crimina publica*) ne nastanejo zasebne obligacije. Pri drugih pravnih dobrinah pa pravni red dopušča oškodovancu, da si kot upnik v rednem postopku s posebno *actio* poišče zadoščenje od storilca kot dolžnika – kršitve teh dobrin imenujemo zasebni zločini (*delicta privata*); iz njih nastajajo zasebne obligacije.

Po klasičnem pravu nastajajo obligacije iz 4 civilnopravnih zasebnih deliktov (*furtum, rapina, damnum iniuria datum, iniuria*) in 3 honorarnopravnih (*dolus, metus, alienatio in fraudem creditorum*).

Deliktov je samo toliko, kolikor je predvidenih deliktних tožb. Če ni ustrezne tožbe, subjekt ni pravno zaščiten. **Razlika med civilnim deliktom in kaznivim dejanjem:** pri civ. deliktu je vedno prepuščeno oškodovancu, ali bo vložil tožbo ali ne. Kar iztoži, pripade njemu in ne državnim blagajni.

Med tožbami, ki nastajajo iz deliktних obligacij, ločimo tri skupine:

1. *actiones reipersecutoriae* imajo namen zagotoviti oškodovancu, da dobi nazaj svojo stvar ali njeno vrednost. (ednina: A^o REIPERSECUTORIA)
2. *actiones poenales* želijo kaznovati storilca s tem, da je obsojen na plačilo večkratne vrednosti kršene pravne dobrine (npr. a^o furti). Kazen (na katero je obsojen) se imenuje *poena* (plača jo oškodovanemu tožniku). Ker je namen penalne tožbe doseči kaznovanje krivca, mora biti vsak sotorilec obsojen, da plača ustrezni znesek. Ko eden plača, drugi ne postanejo prosti (kumulativna konkurenca). Ker naj kazen

zadane le krivca osebno, ni mogoče naperiti penalne tožbe zoper krivčevega dediča. Lahko pa jo naperijo dediči oškodovanca zoper storilca. Tako so penalne tožbe aktivno, ne pa tudi pasivno podedljive.

3. **actiones vindictam spirantes** so tožbe, pri katerih gre predvsem za to, da bo z obsodbo krivca zadoščeno tožnikovi maščevalnosti. Taka je npr. *actio iniuriarum*. Niso ne aktivno ne pasivno podedljive. V nekaterih tožbah sta združena oba namena: oškodovani naj dobi svojo stvar nazaj ali njeno vrednost ali povrnjeno nastalo škodo + ob tem naj dobi še nekaj več, da bo s tem delikvent gospodarsko kaznovan. Justinijan imenuje take tožbe mešane (*actiones mixtae*).

Podedljivost tožb:

- a) AKTIVNA – dedič naperi tožbo
b) PASIVNA – dedič storilca je tožen

1. FURTUM (tatvina)

Furtum obsega poleg neupravičene prilastitve tuje premičnine zaradi dobička (*furtum rei*) tudi neupravičeno uporabljanje te stvari (npr. po zastavnem upniku, komodatarju – *furtum usus*) in tudi, če lastnik vzame svojo stvar upravičenemu posestniku (npr. zastavnemu upniku – *furtum possessionis*). Kot *furtum* štejejo tudi: ravnanje osebe, ki sprejme izpolnitev za dolg, čeprav ve, da nima ničesar terjati; ugrabitev otrok pod očetovo oblastjo, žene in manu ali dolžnika, ki je v upnikovem domačem zaporu.

Po klasičnem pravu je lahko predmet tatvine samo **zasebna premična stvar** (ne državno premoženje, ne sakralne stvari). Ni potrebno, da je stvar oškodovančeva (*furtum possessionis!*). Delikvent **ravna naklepno** (zavestno in hote protipravno). Storilec se zaveda, da ravna **zoper oškodovančevo voljo**. Zato ne zagreši tatvine, kdor vzame v posest stvar, o kateri zmotno misli, da ni nikogaršnja last. Tudi ni furtum, kadar lastnik ne nasprotuje pridobitvi, čeprav pridobitelj meni, da je stvar pridobil zoper lastnikovo voljo. Pri tem vodi krivca **želja po dobičku** (ni furtum, če si kdo neupravičeno prilasti stvar, ki nima večje vrednosti in od nje ni pričakovati dobička).

Furtum je edini zasebni delikt, za katerega ima rimsko pravo posebno penalno in posebno reipersekutorno tožbo. Penalna tožba je *actio furti manifesti* (na 4-kratno vrednost ukradene stvari), *actio furti nec manifesti* (na 2-kratno vrednost stvari). Taka obsodba naj bo za krivca kazen, ki jo mora plačati okradenemu.

Actio furti

Za *actio furti* je **aktivno legitimiran** tisti, ki je zainteresiran, da se delikt ne bi zgodil – ponavadi lastnik, lahko tudi komodatar, najemnik, zastavni upnik (= osebe, ki so lastniku odgovorne za vsako krivdo) ter podjetnik (zlasti zaplatar in pralec), mandatar, brodnik, hlevar in krčmar. Tožbe ne morejo naperiti: depozitar, kupec, ki mu stvar še ni bila izročena ter upnik, ki mu je bila stvar s stipulacijo obljubljena in še ne izročena. *Actio furti* je bila aktivno podedljiva. **Pasivno legitimirani** so tat, pomočnik, načrtovalec:

- *actio furti manifesti* – samo zoper tatu (če je bil zaloten)
- *actio furti nec manifesti* – zoper tatu ter zoper njegovega pomočnika in načrtovalca (če tat ni bil zaloten)

Če je pri deliktu udeleženi več sotorilcev, gre *actio furti* zoper vsakega izmed njih – če je bil eden obsojen in je plačal svojo kazen, drugi ne postanejo prosti! Tožba je časovno neomejena (*perpetua*). Tožba infamira, zato je ni mogoče naperiti zoper delikventovega dediča. Tudi ni dovoljena zoper roditelja, patrona ali drugega zakonca.

Tožba je bila po civilnem pravu uporabna le za rimske državljane. Pretor pa je polagoma (s fikcijami) omogočil, da je bila aktivno in pasivno uporabna tudi za tujce.

Condictio furtiva

je po civilnem pravu tožba za vrnitev ukradene stvari. Naperi jo lahko samo lastnik (ne druge osebe, ki so aktivno legitimirane za *actio furti*). Tožba gre zoper tatu ali njegovega dediča (ne pa zoper načrtovalca in pomočnika). Več tatov odgovarja solidarno in postanejo prosti šele, ko eden izpolni svojo obveznost v celoti.

S kondikcijo **zahteva lastnik od tatu nazaj svojo stvar** (lahko bi naperil tudi *rei vindicatio*). Zoper 3. osebo, ki poseduje ukradeno stvar in ni tat, pa lahko lastnik naperi samo *rei vindicatio*.

Condictio furtiva je za lastnika **ugodnejša** kot *rei vindicatio*:

- zoper tatu je mogoča tudi, kadar je tat ukradeno stvar pred litiskontestacijo po naključju izgubil (tat je z vrnitvijo stvari vedno v zamudi) → v lastninski pravdi bi bil v enakih okoliščinah oproščen;
- če pride do denarne obsodbe, se ta pri kondikciji glasi na najvišji znesek stvari (kolikor je bila ukradena stvar kadarkoli največ vredna);
- kondikcija je časovno neomejena.

2. RAPINA (rop)

se od tatvine razlikuje po tem, da si **delikvent stvar vzame s silo**. Ni nujno, da je ropar zaloten pri dejanju.

Tožbo zaradi nasilno oropanega imetja (*actio vi bonorum raptorum*) so lahko naperili vsi tisti, ki so bili aktivno legitimirani za *actio furti* (lastnik, komodatar, zastavni upnik, najemnik). Po klasičnem pravu so jo prištevali med penalne tožbe, zato je bilo poleg nje mogoče zahtevati še vrnitev stvari s *condictio furtiva*. Justinijan tožbo prišteva med *actiones mixtae* → pri tem je obsodbo na *tripulum* štel kot kazen (*poena*), enkratno obsodbo pa kot reipersekutorno, zato poleg tožbe ni mogoča še *condictio furtiva*.

Zoper dediče tožba ni bila uporabna, ker je obsodbi sledila tudi infamija. Od dedičev je lahko lastnik stvari zahteval vrnitev stvari s *condictio furtiva*.

3. PROTIPRAVNO POŠKODOVANJE TUJIH STVARI

Storilec zavestno povzroči drugemu škodo na njegovi stvari + ne vodi ga težnja po dobičku (razlika od tatvine in ropa).

Actio legis Aquiliae (tožbo je določal zakon *lex Aquiliae*)

1. Po besedilu zakona jo je lahko naperil samo lastnik (*erūs*) poškodovane stvari. Po klasičnem pravu so bili aktivno legitimirani tudi užitar, uzuar, zastavni upnik in pošteni posestnik, po Justinijanovem pravu pa tudi zakupnik (ne: komodatar). Pasivno legitimiran je bil poškodovalec – če jih je več, gre tožba zoper vsakega (če eden plača, drugi ne postanejo prosti!).
2. Tožba ni podedljiva, zoper poškodovalčevega dediča je mogoča le na toliko, kolikor je obogaten.
3. Toženec, ki neupravičeno trdi, da ni storil delikta, je obsojen na dvojni znesek.

Čeprav ti trije znaki kažejo na penalni značaj tožbe, je toženec ponavadi obsojen samo na povrnitev škode. Njegova odgovornost pa je strožja v tem, da se pri določitvi odškodnine vzame najvišja vrednost stvari (npr. ki jo je imel ubiti suženj v zadnjem letu).

Glede stvari, ki še ni tožnikova, ta tožba ni uporabna. Če prodajalec uniči stvar, ki jo je že prodal, vendar še ni izročil ali če dolжник uniči stvar, ki jo je stipulatorju obljubil s stipulacijo – kupec in stipulator ne moreta naperiti akvilijske tožbe, ampak bosta zahtevala odškodnino zaradi kršitve kupne in prodajne pogodbe (*actio empti*) oz. stipulacijske obljube.

Po akvilijskem zakonu je odgovoren tisti, ki je tujo stvar protipravno poškodoval s **hudobnim namenom**. Zato ne bo obsojen tisti, ki je ubil tujega sužnja (ali žival) v silobranu. Storilec je moral biti kriv svojega ravnanja → škodo pa je povzročil naklepno, zavestno, nalašč (*dolus*) ali iz malomarnosti (zadošča še tako majhna krivda). Kadar bi lahko pričakovali posebno usposobljenost, spretnost ali moč, klasiki štejejo za krivdo že nespretnost in slabotnost (npr. odgovarja zdravnik, ki sužnja nespretno operira; voznik, ki ne

obvlada konja, s katerim se pelje; voznik, ki je slabo naložil kamenje, ki pada med vožnjo z voza in kaj poškoduje).

Vzročno zvezo (*causa*) med storilčevim ravnanjem in nastalo poškodbo so v začetku videli izpolnjeno samo takrat, kadar je poškodbo povzročilo neposredno storilčevo delovanje na tujo stvar (zakon: žagati, zlomiti, pokvariti). Ščasoma pa so pretor, klasiki in končno Justinijan omogočili z analogno tožbo (*actio utilis*) ali z *actio in factum*, da je lastnik poškodovane stvari tudi v drugih primerih lahko nastopil z odškodninskimi zahtevki zoper storilca.

PRIMERI: *actio utilis* je bila mogoča zoper tistega, ki je tujega sužnja ali žival zaprl in s tem zakrivil, da sta umrla od lakote. Kadar je zdravnik nespretno operiral sužnja, je lahko gospodar izbral med akvilijsko tožbo in *actio locati* (isto velja, če je zdravnik najprej uspešno operiral, nato pa zanemaril zdravljenje).

Paulus je postavil že splošno pravilo, da se za povračilo škode dovoljuje *actio in factum*, če ni uporabljena akvilijska tožba. Poslej je lahko tožil lastnik, ki je stvar izgubil, ne da bi bila pri tem stvar poškodovana (npr. lastnik je držal v roki denar, nasprotnik ga je udaril po roki in denar je padel v morje; lastnik sužnja je tožil soseda, ker je iz usmiljenja odvezal sužnja in je ta pobegnil).

Pozneje so tožbo dovolili tudi očetu, če je mojster poškodoval njegovega sina, ki se je pri njem učil kot obrtniški vajenec. Oče je lahko zahteval povračilo zdravniških stroškov in odškodnino zaradi zmanjšanja otrokove pridobitne sposobnosti. S tem je bilo opuščeno odklonilno stališče, da prost človek ne more naperiti akvilijske tožbe zaradi poškodb, ki mu jih krivec prizadene, češ, da se nihče ne more smatrati za lastnika svojih udov. Verjetno šele Justinijan dovoljuje vsaj analogno tožbo tudi svobodnemu človeku zaradi poškodb, ki jih je utrpel.

4. INIURIA (žalitev osebnosti)

V najbolj splošnem pomenu je *iniuria* vse, kar se zgodi protipravno. Razlikujemo dejansko (realno) in besedno (verbalno) injurijo.

Že v **Zakoniku XII. plošč** pomeni *iniuria* zavestno žalitev soobčana in je kot zaseben delikt vir obligacij. Zakonik obravnava **dejansko** (realno) injurijo in predpisuje kazenske sankcije za naslednje 3 dejanske stane:

1. »Kdor pohabi drugemu kak telesni ud, se kaznuje tako, da mu sme poškodovanec prizadeti enako zlo.« → to je edini primer, ko se v rimskem civilnem pravu uporablja **talionsko načelo** (= storilca naj zadane enako zlo, kot ga je on prizadejal svoji žrtvi – "oko za oko, zob za zob"; v večji meri ga poznajo zahodna prava, zlasti Hammurabijev zakonik) → vendar se to lahko uporabi samo subsidiarno – le takrat, ko se poškodovanec in poškodovalec ne sporazumeta drugače (predvsem glede denarnega zneska, ki naj ga krivec plača kot spravnino). V klasični dobi se talionsko načelo ni več izvajalo, ampak je sodnik obsodil krivca na večji znesek.
2. »Kdor z udarcem (z roko ali gorjačo) drugemu zlomi ali izpahne kost, mu mora plačati kot kazen 300 asov; če to stori tujemu sužnju, je kazen 150 asov.«
3. Za vsako drugo kazen določa zakonik kazen 25 asov.

Zakonik določa še druge sankcije (smrtno kazen z batinanjem za dvojne besednih – verbalnih injurij: "izgovarjanje čarodejnih besed" in "preklinjanje"). Vrednost asa se je stalno manjšala, zato so te kazni postajale vedno manj uspešne.

Kasneje je **pretor v ediktu** obljubil, da bodo o osebnih žalitvah sodili posebni sodniki (rekuperatorji), ki so lahko krivca obsodili na višji znesek (kazen se je odmerjala po konkretnih razmerah). Tožnik je moral že pred pretorjem (*in iure*) povedati, kakšno krivico mu je prizadejal toženec in je moral svoj zahtevek oceniti v denarju (to je bil najvišji znesek, do katerega so sodniki lahko obsodili toženca). Kadar je bila žalitev posebno huda (npr. žalitev magistrata, staršev, patrona, žalitev, povzročena na javnem kraju ali je bila združena z ranitvijo ali pohabljanjem), je pretor sam določil najvišji znesek, preko katerega sodniki niso smeli iti.

Actio iniuriarum

Ta tožba želi žaljenemu nuditi osebno zadoščenje za prizadejano žalitev, ne pa povračila škode. *Actio vindictam spirans* je izrecna penalna tožba. Če je storilec več, gre tožba zoper vsakega izmed njih → izpolnitev enega ne oprošča ostalih. Časovno je **omejena na 1 leto**. Aktivno in pasivno je **nepodedljiva**. Zaradi sinovega/sužnjevega ravnanja gre noksalno zoper očeta/gospodarja. Tožbo lahko naperijo: oče (zaradi žalitve otrok pod njegovo oblastjo), mož (zaradi žalitve žene), zaročenec (zaradi žalitve zaročenke), tast (zaradi žalitve snahe, če je njen mož pod očetovo oblastjo), celo dedič (zaradi žalitve pokojnika po smrti, med pogrebom). Če dedič še ni pridobil dediščine, preide tožba na ležečo zapuščino in pozneje na dediča. Obsodbi sledi infamija. Obligacijsko razmerje se lahko ukine s samim paktom, vendar delikventa kljub temu zadane infamija. Če tožnik s tožbo ne uspe in je očitno, da je hotel tožencu samo nagajati, ga lahko ta toži z nasprotno tožbo, da mu prvotni tožnik plača desetino zneska, ki ga je prej zahteval.

V Sulovi dobi je posebna *lex Cornelia de iniuriis* omogočala preganjanje nekaterih realnih injurij (pretepanje, tolčenje, nasilni vdor v stanovanje) s tožbo pred enim izmed stalnih kazenskih sodišč. Tožbo je naperil žaljeni, krivec pa je bil obsojen na denarno kazen. V principatski dobi so dovoljevali kazenske tožbe še v različnih drugih primerih. Dolgo časa je bilo sporno, ali lahko žaljeni po uspešni kazenski tožbi naperi še civilno tožbo in obratno. Justinijan mu prepušča izbiro, ne dovoli pa obojne tožbe.

5. PRETORSKI DELIKTI – DOLUS (= delikti, ki jih je določil pretor: prevara, izsiljevanje, oškodovanje upnikov)

Pretor je na različne načine dopolnjeval civilno deliktno pravo. Tako je za očitno tatvino uvedel *actio furti* na *quadruplum*, razširil tožbi *actio furti* in *actio legis Aquiliae* na peregrine ter pomagal tudi s fikcijami. Tožniku je omogočil *actio in factum* (s tem je dosegel vsaj honorarnopravno priznavanje novih obligacijskih razmerij). Tožencu je z dovoljevanjem ustreznih eksepcij pomagal, da je bil oproščen kljub civilni nasprotni akciji. Včasih je stranki postavil nazaj v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*). Tako so nastali novi - pretorski delikti kot vir novih obligacij. Najbolj pomembni so bili: prevara (*dolus*), izsiljevanje (*metus*) in oškodovanje upnikov (*alienatio in fraudem creditorum*).

Actio doli

Dolus malus je nepošteno, zvijačno ali goljufivo ravnanje (glej poglavje o nagibu). Staro civilno pravo se z njim ni ukvarjalo → uporabo zvijače nasproti roparju ali zunanjemu sovražniku so celo odobraval. Ko pa se je proti koncu republike gospodarsko življenje naglo in vsestransko razvijalo, je pretorsko pravo začelo nastopati zoper nepošteno ravnanje v zasebnopravnih odnosih. V svojem ediktu je pretor določal posebno tožbo ***actio doli***. Z njo je oškodovani tožnik lahko zahteval, da mu toženec povrne škodo, ki jo je tožnik utrpel zaradi toženčevega zvijačnega ravnanja. Obsojenega je zadela infamija. Zato te tožbe ni smel naperiti otrok zoper očeta, ne oproščenec zoper patrona. Če je delikt zagrešil sin pod očetovo oblastjo ali suženj, je tožba šla kot noksalna zoper očeta/gospodarja. Več krivcev je bilo solidarno odgovornih → če je eden izpolnil, so bili ostali prosti. Pretorjev edikt je *actio doli* omejeval na 1 leto (od takrat, ko bi jo oškodovanec lahko prvič uveljavljal). Konstantin je ta rok nadomestil z 2 letnim rokom, ki se šteje kot *tempus continuum*. Zoper krivčevega dediča dovoljuje pretor posebno tožbo na obogatitev (*actio in factum*); po 1 letu (Justinijan: 2 leti) je tudi zoper krivca samega mogoča samo obogatitvena tožba. Tožbeni obrazec vsebuje tudi **restitutorno klavzulo**: če toženec po sodnikovem pozivu vrne tožniku svojo zvijačno doseženo korist, se s tem reši obsodbe in infamije. *Actio doli* je **subsidiarna** → uporabna je samo takrat, kadar oškodovanec ne more zahtevati odškodnine z nobeno drugo tožbo (pri tem velja: *minima non curat praetor*).

V začetku je *dolus* pomenil Rimljanom zavestno goljufanje druge stranke, sčasoma pa so pojem razširili na vsako nepošteno, zvestobi (*fides*) nasprotno ravnanje, zlasti so pojem razširili na prelomitev dane besede. PRIMER 1: lastnik kamnoloma A dovoli B-ju, da lahko tam koplje kamenje. Potem, ko je B imel s pripravami veliko stroškov, mu A prepove kopanje. B ima zoper A-ja tožbo *actio doli*. PRIMER 2: Dolžnik,

ki alternativno dolguje 2 predmeta in ima pravico izbirati, najprej prvega uniči. Ko postane po naključju še drugi predmet uničen, upnik lahko z *actio doli* zahteva od dolžnika, da plača denarno vrednost enega od obeh predmetov.

Kadar je nepošteni nasprotnik tožil prevarano stranko, da izpolni zvijačno ji naloženo obveznost, ji je pretorsko pravo pomagalo z **exceptio doli** («...če se v tej zadevi ni nič zgodilo po tožnikovem nepoštenem ravnanju in če se [to] tudi [sedaj] ne godi.«). Zaradi te ekscepcije je bil toženec pogosto oproščen, čeprav bi po civilnem pravu moral biti obsojen. *Exceptio doli* je imela veliko vlogo v razvoju rimskega prava in je bila sploh najvažnejša ekscepcija. V tožbah *bonae fidei* ni bilo treba, da bi bila izrecno uvrščena v tožbeni obrazec.

Od Hadrijana naprej je pretor na zahtevo oškodovane stranke dovoljeval tudi postavitvev v prejšnje stanje.

6. METUS

Metus je strah, ki nastane zaradi nasilja (*vis*) druge osebe in vpliva na ustrahovano stranko tako, da nekaj ukrene (stori, opusti), kar ji povzroči škodo. Civilno pravo se na to ni oziralo, pač pa pretorsko. Klasični pravniki: kot nagib je bil upoštevan samo strah, ki vpliva tudi na najbolj trdnega moža in ko je protipravno zagroženo neko neposredno grozeče hudo zlo. Pretor je tudi tu (kot pri prevari) pomagal prisiljeni in ustrahovani stranki z akcijo, ekscepcijo in postavitvijo v prejšnje stanje.

Tožbo **actio quod metus causa** je zaradi sile in strahu naperila oškodovana stranka, da bi od toženca dobila povračilo škode. Tožba je možna tudi zoper tistega, ki sam sicer ni izvajal nasilja, je bil pa obogaten na škodo ustrahovane stranke (zato je ta tožba in *rem scripta*). Formula vsebuje **restitutorno klavzulo**: če toženec po sodnikovem pozivu vrne tožniku vso nasilno pridobljeno korist, je oproščen; drugače je obsojen na 4-kratni znesek škode. Tožba ni infamirala. Uveljaviti jo je bilo treba v 1 letu, odkar jo je bilo mogoče prvič naperiti. Pozneje je pretor dovolil posebno tožbo (*actio in factum*) kot subsidiarno za enkratni interes – vendar je prej posebej proučil vsak primer. Zoper dediča ta tožba kot deliktna ni bila mogoča, pač pa je bila mogoča tožba na obogatitev. Več sokrivcev je jamčilo solidarno (če je eden izpolnil, so bili vsi prosti). V IV. in V. stol. se je pojavilo naziranje, da je izsiljeni PP sploh ničen.

Če je bila ustrahovana stranka tožena, da izpolni izsiljeno obveznost, ji je pretorsko pravo pomagalo z **exc^o quod metus causa**: «... če se ni v tej zadevi nič zgodilo iz strahu.» Ekscepcijo je lahko nasproti lastnikovi tožbi uporabil tudi tisti, ki je svojo stvar drugemu prisiljen mancipiral ali *in iure* cediral, vendar pa jo je še obdržal v posesti.

Na začetku je pretor na podlagi svojega edikta dovoljeval predvsem postavitvev v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*), če je lahko na ta način pomagal ustrahovani stranki. Tako kot a^o in exc^o je tudi postavitvev v prejšnje stanje lahko zadela vsakogar, ki je ob izsiljenem PP nekaj pridobil, ne glede na to, ali mu je bilo o izsiljevanju kaj znanega ali ne.

7. ALIENATIO IN FRAUDEM CREDITORUM (oškodovanje upnikov)

V skladu s svojim individualističnim pojmovanjem lastnine rimsko pravo načeloma prepušča svojepravnim osebam, da odplačno ali neodplačno razpolagajo s svojim imetjem, kakor hočejo. Vendar je moralo že civilno, še bolj pa pretorsko pravo uvesti nekatere omejitve. Že Zakonik XII. plošč pozna postavitvev pod skbništvu zapravljivca, ki s svojim ravnanjem spravlja sebe in svojce v bedo. Pretor je poleg stare osebne izvršbe uvedel še **premoženjsko izvršbo**, s katero so lahko upniki prodali dolžnikovo premoženje najboljšemu ponudniku. Ta je pridobil prezadolženčeva aktiva, obenem pa se je zavezal, da bo njegovim upnikom poplačal njihove terjatve (v celotnem znesku ali v določeni kvoti – odvisno od prezadolženčevega imetja). Če je prezadolženec A v zadnjem letu občutno zmanjšal svoje premoženje z odsvojitvami, je lahko vsak upnik s posebnim interdiktom (*interdictum fraudatorium*) zahteval vrnitev tistih predmetov, ki jih je A odsvojil in je pridobitelj vedel, da hoče s tem A oškodovati svoje upnike. Pretor pa je po svojem preudarku dovolil interdikt tudi, kadar pridobitelj ni vedel za A-jev oškodovalni namen. Poleg tega je pretor dovolil upravitelju A-jevega premoženja, da je lahko zahteval postavitvev v prejšnje stanje glede tistih A-jevih

odsvojitve, zaradi katerih naj bi bili upniki oškodovani. Justinijan je namesto interdikta in postavitve v prejšnje stanje dovolil novo izpodbojno tožbo – *actio Pauliana*.

Actio Pauliana

je **izpodbojna tožba**, ki jo lahko naperi predvsem *curator bonorum* (stečajni upravitelj) - upravitelj in likvidator prezadolženčevega (A) imetja, če izkupiček ne zadošča za poplačilo dolgov. Če je on ne naperi, jo lahko vsak upnik v skupnem interesu. Tožba gre zoper A ali zoper tistega, ki je od njega pridobil nek premoženjski predmet – tožba bo vedno uspešna le zoper pridobitelja (pri tem je vseeno, ali je tretji ohranil pridobljeno ali ne). **Predmet izpodbijanja so A-jevi PP, s katerimi je zmanjšal svoje imetje in s tem oškodoval svoje upnike** (tudi: povečanje pasiv in zmanjšanje aktiv z odsvojitvijo) → tako premoženje se je moralo vrniti v stečajno maso. V Digestah so omenjeni različni primeri odsvojitve v škodo upnikov (npr. A je prodal svoje zemljišče pod ceno; svojemu dolžniku je odpustil dolg). Zadošča že opustitev (npr. A je izgubil je služnost, ker je ni izvrševal ali terjatev, ker ni pravočasno tožil svojega upnika). Upniki bi bili oškodovani tudi takrat, kadar bi lahko A kateremu od njih poplačal svoj dolg, ker bi se s tem še bolj zmanjšalo njegovo imetje, iz katerega bodo poplačani ostali upniki. Zato je mogoče izpodbijati vse PP, s katerimi je A nudil enemu upniku neupravičeno prednost pred ostalimi (npr. plačal je še nedospelo terjatev, ko je bilo njegovo premoženje že izročeno upnikom v posest).

***Actio Pauliana* pa ni uporabna, kadar je prezadolženec A odklonil dediščino, volilo ali darilo** → s tem se njegovo premoženje ni zmanjšalo, izpustil je le priložnost, da bi se lahko povečalo. Le izjemoma je bilo možno izpodbijati pridobitev pasivne dediščine, če jo je dedič pridobil z namenom oškodovanja svojih upnikov. Če je A oprostil sužnja (z oškodovalnim namenom), je taka oprostitev nična.

Dolžnik A se je moral zavedati, da s svojim ravnanjem oškoduje svoje upnike, čeprav ni potrebno, da bi imel izrecno tak namen. Zadošča, da je vedel, da ima upnike in je kljub temu odsvojil vse svoje premoženje. Izpodbijali so lahko samo upniki, katerih terjatve so nastale pred izvršenimi A-jevimi odsvojitvami.

Odplačne dolžnikove odsvojitve so lahko upniki izpodbijali le, če je pridobitelj ob pridobitvi vedel, v kakšnem gospodarskem položaju je bil takrat odsvojitelj in je tako lahko spoznal namen odsvojitve. **Neodplačne** odsvojitve pa so lahko upniki izpodbijali tudi, ko pridobitelj ni vedel za odsvojiteljev oškodovalni namen → zadoščalo je, da so bili upniki oškodovani.

Namen tožbe je, da se izpodbijani PP A-ja razveljavi. Restitutorna klavzula omogoča tožencu, da se izogne obsodbi s tem, da prostovoljno restituira (npr. vrne podarjeno ali prodano in izročeno stvar; pripozna za nično izpodbijano pogodbo ali odpust dolga, ki mu ga je odpustil A). Tožbo je bilo treba naperiti v 1 letu po uvedbi stečaja. Sodba se je glasila na *simpulum*. Zoper poštenega pridobitelja in zoper dediče in tudi po preteku enoletnega roka gre tožba samo na obogatitev. Tožba se ne more naperiti kot noksalna in ne infamira.

K V A Z I D E L I K T N E O B L I G A C I J E

1. Si iudex litem suam fecit ⇔ tak kvazidelikt **zagreši sodnik**, ki mora s sodbo rešiti določen spor, pa pri tem krši svojo dolžnost tako, da **povzroči škodo vsaj eni stranki** (iz pravnih virov ni razvidno, kako je prekršil svojo dolžnost). Njegovo ravnanje je bilo lahko dolozno ali kulpozno (dovolj je, da je bil nevešč). Oškodovana stranka lahko od njega terja povračilo škode v novi pravdi (drug sodnik), v kateri ima prvi sodnik vlogo toženca. Drugi sodnik bo toženca obsodil po svojem preudarku. Zoper sodnikovega dediča tožba ni bila mogoča.

Naslednja kvazidelikta sta nastala v zvezi s prizadevanji, da se zagotavlja varnost prometa. ↓

2. De deiectis et effusis ⇔ Če je bila **iz stanovanja neka stvar vržena ali izlita na javno pot** ali kak splošni prometni prostor tako, da je povzročila škodo, je pretor dovolil zoper osebo, ki tam stanuje, tožbo

actio de deiectis et effusis. Stanovalec je bil obsojen, pa če je bil kriv ali ne – nato pa je lahko od pravega storilca zahteval povračilo z *actio in factum*. Več sstanovalcev je odgovarjalo solidarno (če je eden plačal, so bili ostali prosti). Tožba je glasila na dvojno vrednost nastale škode ali poslabšanja stvari. Če je bil pri tem ranjen svoboden človek, je tožba glasila na plačilo denarnega zneska, kot ga je določil sodnik po svojem preudarku (podobno kot pri *a^o iniuriarum*). Dokler je ranjeni živel, je lahko sam naperil tožbo – če tega ni storil, je lahko tožbo v 1 letu naperil vsak državlján kot popularno tožbo. Če je bil svoboden človek ubit, je edikt dovoljeval popularno tožbo na 50.000 sestercev oz. pri Justinijanu na 50 zlatnikov. Kadar je bil kriv suženj, je šla tožba noksálno zoper gospodarja.

3. *Actio de posito et suspenso* ⇒ Ediktna določba je prepovedovala, da bi bil na **prizidku** (nadstrešku) **poslopja**, ki sega nad pot ali prometni prostor, kak predmet tako postavljen ali obešen, da bi lahko povzročil škodo, če bi padel na tla. Edikt je dovolil posebno popularno tožbo, ki jo je lahko naperil vsak državlján – zoper imetnika poslopja (tudi, če tam ni stanoval). Če je škoda zares nastala, je oškodovani lahko naperil zoper krivca akvilijsko tožbo. Zaradi sužnjeve krivde je šla tožba noksálno zoper gospodarja.

4. *Actiones in factum adversus nautas, caupones, stabularios* ⇒ **Brodniki, gostilničarji in imetniki hlevov** so bili odgovorni za škodo, ki so jo na svojih stvareh utrpeli gostje ali popotniki zaradi tatvine ali hudobne poškodbe, ki so jo zagrešili uslužbenci ali druge osebe, ki so pri njih stalno stanovale. Niso pa bili odgovorni za naključne popotnike. Za povračilo škode je bilo brez pomena, ali je škodo povzročil svoboden človek ali suženj – pomembno je, da se je stalno mudil na istem kraju. Tožnik je moral dokazati, da zadene krivda brodnikove, gostilničarjeve ali hlevarjeve ljudi. Oškodovani je lahko izbiral med to tožbo in med redno deliktno tožbo (*a^o furti, actio legis Aquiliae*).

Obe akciji (tč. 3, 4) sta glasili na *duplum* in sta bili *actione perpetuae*. Zoper dediče jih ni bilo mogoče naperiti.

ACTIO AD EXHIBENDUM (predložitvena tožba)

→ ni kvazikontrakt

Popolnoma izven dosedanjega sistema je predložitvena tožba, s katero zahteva tožnik od toženca, da mu mora pred pretorjem (*in iure*) predložiti določeno stvar (npr. da ugotovi, ali je stvar v toženčevi posesti, da bo nato zoper njega naperil reivindikacijsko tožbo; da pripravi toženca, ki je vdela tožnikov diamant v svoj prstan do tega, da ga zopet izloči iz prstana; da more naperiti tožbo zaradi užitka ali zastavne pravice; da si lahko kot volilojemnik izbere voljeni predmet, če je upravičen do izbire). Ker ta tožba ni stvarnopravna (*a^o in rem*), ampak je *a^o in personam*, **se toženec mora spustiti v pravdo**.

Kot toženec je legitimiran vsak, ki ima stvar vsaj v naravni posesti in jo lahko predloži (tako tudi zastavni upnik, depozitar, komodatar, najemnik). Že po klasičnem pravu je bil lahko tožen tudi tisti, ki je pred litiskontestacijo nalašč opustil posest stvari.

Namen tožbe je predložitev stvari (po sodnikovem ukazu). Ker se po klasičnem pravu sodba glasi le na denar, sodnik ne more prisiliti toženca, naj izpolni ukaz, ampak ga lahko obsodi samo na denarni znesek (tega napove tožnik), če noče predložiti stvari. Če je tožnik nameraval po predložitvi stvari naperiti lastninsko tožbo, je kot znesek navedel vrednost stvari. Po Justinijanovem pravu je sodnik lahko prisilil toženca, da predloži stvar.

OČETOVO / GOSPODARJEVO JAMSTVO

ZA OBVEZNOSTI SINOV / SUŽNJEV

NOKSALNE TOŽBE

1. **Actiones noxales** ⇒ če je suženj/sin zagrešil kak delikt:

- **z gospodarjevo/očetovo vednostjo** → je bil gospodar/oče sam odgovoren kot storilec. Odgovoren je ostal tudi potem, ko suženj/sin ni bil več v njegovi oblasti.
- **brez njegove vednosti** → je lahko oškodovani naperil zoper gospodarja/očeta deliktno tožbo kot noksalno (*actio noxalis*). Pri tem se je kondemnacija glasila alternativno na plačilo denarnega zneska (kot globa) ali na izročitev krivca oškodovanemu (sina v mancipij, sužnja v lastnino). Pri *a^o iniuriarum noxalis* je sodnik pred obsodbo pozval toženca, naj žaljenemu tožniku prepusti sužnja zaradi strahovanja. Če toženec tega ni storil, ga je sodnik obsodil na denarno kazen (plačati tožniku).

Če gospodar proda sužnja ali oče prepusti sina drugemu v posinovitev → gre noksalna tožba zoper novega gospodarja oz. posinovitelja. Če delikvent postane svojepraven (suženj z manumisijo, sin z emancipacijo), gre tožba zoper njega samega kot navadna deliktna tožba. Če krivec umre pred litiskontestacijo, noksalna tožba ni več mogoča. Tudi ni noksalne tožbe, če je suženj zagrešil delikt zoper svojega gospodarja. Že po klasičnem pravu je bila zoper sina mogoča neposredna deliktna tožba namesto noksalne zoper očeta. Sin, ki je bil noksalno izročen, je s svojim delom odslužil škodo in je nato smel zahtevati, da je bil oproščen. Justinijan je omejil noksalne tožbe na sužnja in je tudi njemu pripoznal pravico, da sme zahtevati, da ga novi gospodar manumitira.

2. **Actio de pauperie** ⇒ Podobno je odgovarjal lastnik za škodo, ki jo je povzročila **domača štirinožna žival**, ko je bila razdražena in podivjana, ne da bi bilo zato mogoče komu naprtiti krivdo. Zakonik XII. plošč je uvedel posebno *a^o de pauperie* (*pauperies* = škoda) → toženi lastnik živali je imel na izbiro, da oškodovancu izroči žival ali mu povrne škodo. Klasično pravo je to tožbo dovoljevalo kot analogno tožbo glede vseh živali (ne le domačih). Kondemnacija se je glasila alternativno na plačilo škode ali izročitev živali. Tožnik je bil tisti, ki je utrpel škodo: predvsem lastnik, lahko pa tudi komodatari ali pralec, ker sta bila odgovorna za tujo stvar. Tožba je bila aktivno podedljiva. Tožen je bil tisti, ki je bil ob litiskontestaciji lastnik živali (njegov dedič je odgovarjal kot lastnik, ne kot dedič). Poškodovani svobodni človek je lahko zahteval povračilo stroškov za zdravljenje in odškodnino za zamujeni zaslužek.

3. **Actio de pastu pecoris** ⇒ Zakonik XII. plošč je uvedel posebno tožbo zaradi popasenja tujega polja. Tožbo so uporabljali tudi v klasičnem pravu. Lastnik živali je imel na izbiro, da povrne škodo ali izroči žival oškodovanemu tožniku.

✍ IZPIT! (pogosto pisni izpit)

ACTIONES ADIECTICIAE QUALITATIS

(*adicere* = vreči k, pridejati, pristaviti, dodati)

Kar sta suženj ali sin pod očetovo oblastjo pridobivala, sta nujno pridobivala za svojega gospodarja ali očeta. To pa ni veljalo za pridobivanje pogodbenih dolgov, ki sta jih napravila. Po civilnem pravu je bil zaradi dolgov zavezan samo kontrahent. Suženj je dolgoval samo naturalno, sin tudi civilno (če niso veljale singularnopravne omejitve macedonijanskega SC) – izvršba zoper sina je bila ponavadi brezuspešna. Hčerke se sploh niso mogle zavezati. Taka pravna ureditev je bila čedalje manj primerna, saj so proti koncu republike mnogi Rimljani prepuščali del svojega imetja sužnjem ali sinovom kot pekulij. Tretji, ki je s sužnjem/sinom sklepal PP, je postal zavezan nasproti gospodarju/očetu – po civilnem pravu pa od njega ni mogel iztožiti nobene terjatve, ki jo je pridobil iz PP s sužnjem/sinom. Taka ureditev je imetniku pekulija prinašala nezaupanje, zato je pretor (v predzadnjem stoletju republike) uvedel nekatere pomembne reforme.

Pretor je upnikom skušal pomagati tako, da je v svojem ediktu uvedel več novih tožb, t.i. *actiones adiecticiae qualitatis* (= **dodatne tožbe**). Z njimi je lahko tisti, ki je sklenil s sužnjem/sinom tako pogodbo, tožil njegovega gospodarja/očeta. Pri tem je tožnik obdržal svojo civilno zahtevo zoper sina, oz. mu je ostal suženj naturalno zavezan. **Oče je odgovarjal poleg sina** – sinovi civilni odgovornosti je pretor dodal (adjiciral) še novo očetovo (to ni direktno zastopanje; če bi šlo za direktno zastopanje, bi jamčil samo oče). Očetova/gospodarjeva odgovornost ni bila vedno enaka. Včasih je bil neomejeno odgovoren glede zahtevkov iz določenega PP, včasih je bila odgovornost omejena po vrednosti pekulija (ki ga je prepustil sinu/sužnju). Sčasoma je pretorsko pravo v nekaterih primerih (glede kapitana in trgovskega nameščenca) razširilo ista načela na proste nameščence.

🔗 IZPIT: *Kaj so adjektivijske tožbe in kratka označba (predvsem prvih treh).* ↓

ADJEKTIVIJSKE TOŽBE → dodatne

1) actio tributoria
2) actio institutoria
3) actio exercitoria
4) actio de peculio |
|---|

1. *Actio quod iussu* → NI ADJEKTIVIJSKA TOŽBA!

Iussum je izjava rodbinskega poglavarja, s katero izjavi tretjemu kot sopogodbeniku, da bo pripoznal kot obvezen tisti PP, ki ga bo tretji sklenil z njegovim sinom ali sužnjem. Izjava je lahko podana v katerikoli obliki (s pismom, po slu, pred pričami ali z besedami – npr. »Katerikoli PP boš hotel, ga skleni z mojim sužnjem Stihom na mojo nevarnost.«). Izjava se nanaša na določeno pogodbo ali na celo vrsto pogodb. Zaradi svoje izjave je oče neomejeno zavezan iz pogodbe, ki jo sin/suženj sklene s tretjim. Enako je zavezan, ko sinovo pogodbo naknadno odobri. Oče seveda ne jamči, če sin in sopogodbenik pri sklepanju pogodbe prekoračita meje očetovega pooblastila.

Iz zapiskov: To tožbo ima 3. oseba, kateri se je oče brezoblično zavezal, da bo pripoznal kot obvezen tisti PP, ki ga je 3. oseba sklenila s sinom (sužnjem). Oče odgovarja neomejeno z vsem svojim premoženjem.

2. *Actio de peculio et de in rem verso* → NI ADJEKTIVIJSKA TOŽBA!

Zaradi pogodbenih terjatev, ki so jih tretji kot sopogodbeniki pridobili zoper imetnika pekulija, jim je pretor dovolil *actio de peculio* zoper očeta/gospodarja. Pri tem ni bilo potrebno, da bi bili sinovi dolgov v kaki zvezi s pekulijem. Oče je sinovim sopogodbenikom jamčil največ za toliko, kolikor je bil vreden pekulij (do tega zneska je jamčil z vsem svojim premoženjem) – ko je poplačal dolgove do tega zneska, upniki niso mogli od njega ničesar več terjati. Sopogodbeniki so lahko tožbo naperili zoper očeta še 1 leto potem, ko je suženj/sin umrl ali je bil suženj osvobojen ali sin emancipiran (tožba je bila mogoča samo na toliko, kolikor je ostalo pekuliarnega premoženja).

S tožbenim obrazcem za pekulijsko tožbo je bil združen dostavek: »... *ali če je bilo od tega kaj porabljeno (obrnjeno) v toženčevo imetje.*« Kar je suženj pridobil iz pogodbe s tretjim, je bilo porabljeno v korist gospodarjevega premoženja (npr. kupil je žito za gospodarja; sposodil si je denar in z njim poplačal gospodarjeve dolgove). Z *actio de in rem verso* je sopogodbenik zahteval od gospodarja, da poplača sužnjev dolg, kolikor je bil zaradi njega obogaten. Nasproti pekulijski tožbi je imela ta tožba več prednosti:

- zanjo ni bilo nobene časovne omejitve,
- mogoča je bila tudi, ko ni bilo nobenega pekulija,
- gospodar je jamčil neomejeno z vsem premoženjem (ne glede na vrednost morebitnega pekulija).

Sodnik je najprej določil, ali je mogoča obsodba zaradi porabljenja stvari. Če to ni bilo mogoče, je uporabil pekulijsko formulo, ki je omogočala obsodbo do vrednosti pekulija.

Iz zapiskov: To tožbo ima 3. oseba zoper očeta, ko je imel sin (suženj) svoj pekulij. Oče jamči le do višine vrednosti pekulija. Ko je bil gospodar obogaten → *a^o de rem in verso*.

3. *Actio tributoria*

Včasih je suženj z gospodarjevim dovoljenjem uporabljal svoj pekulij za izvrševanje trgovine ali kakšne obrti. Če je zašel v dolgove, je moral gospodar sorazmerno porazdeliti pekulijsko premoženje med sužnjeve upnike – če je kakšnega vede prikrajšal, je le-ta naperil zoper njega tožbo *actio tributoria* in z njo od gospodarja dosegel znesek, ki bi ga dobil ob pravilni delitvi. Za ta primanjkljaj je gospodar odgovarjal neomejeno. Dejansko pa ni bil odgovoren za več kot za dvojno vrednost pekulija.

Iz zapiskov: Če je bil kdo od upnikov prikrajšan pri delitvi pekulija. Oče je bil odgovoren za dvojno vrednost pekulija.

4. *Actio institutoria in actio exercitoria*

Actio institutoria gre zoper gospodarja, ki je v svoji prodajalni, gostilni, banki, skladišču ali drugem podjetju kot trgovskega ali obrtniškega uslužbenca (*institor*) namestil svojega sužnja ali sina ali drugo osebo, ki je bila pod njegovo oblastjo. S tako postavitvijo je gospodar molče pooblastil svojega nameščenca, da sklepa PP (zanje jamči gospodar). Če je želel gospodar omejiti svoje pooblastilo, je moral v svojem gospodarskem obratu to vidno razglasiti. Iz obveznosti, ki jih je sklenil nameščenec v svojem območju, je bil gospodar neomejeno zavezan. Terjatve iz nameščenčevih PP pa je lahko izterjal samo, kadar je bil *institor* njegov sin ali suženj. Drugače jih je lahko po civilnem pravu izterjal le *institor* (pretorsko pravo tega ni spremenilo).

Actio exercitoria je tožba, s katero sopogodbenik toži brodnika (*exercitor navis*) za izpolnitev pogodbenih obveznosti, za katere se je zavezal njegov kapitan na svojem področju. Sem spadajo obveznosti iz prevoznih pogodb, iz posojil za popravilo ladje. Brodnik je jamčil neomejeno ne glede na to, ali je bil kapitan pod njegovo gospodarjevo ali očetovsko oblastjo, ali je bil prost ali suženj. Terjatve iz kapitanovih poslov je lahko brodnik izterjal neposredno od dolžnikov samo, kadar je bil kapitan njegov sin ali suženj – svobodni kapitan mu jih je moral prepustiti kot njegov mandat.

Iz zapiskov: Lastnik določenega obrata oz. trgovine je zavezan za dolgove uslužbencev.

P R E N O S O B L I G A C I J

a) CESIJA – ODSTOP TERJATVE

Cesija je prenos posamezne terjatve upnika na novega upnika *inter vivos*. U_1 prenese terjatev (proda, podari, prepusti kot doto, nakloni kot damnacijski legat) na U_2 brez D-jevega privoljenja. (To je način, kako pravnoformalno prenesti terjatev na drugo osebo.)

CEDENT (odstopnik) = prvotni upnik (U_1)
CESIONAR (prevzemnik) = novi upnik (U_2)

ODSTOPLJENI DOLŽNIK = dolžnik (D, *debitor cessus*)

RAZVOJ

a) delegatio nominis

Po rimskem CIVILNEM PRAVU cesija ni bila mogoča, ker so pojmovali obligacijsko razmerje kot strogo osebno vez med individualno določenima U in D. Sprememba osebe (razen dedovanje kot vesoljno nasledovanje – izjema) je povzročila, da se je spremenila obligacija sama → namesto prvotne obligacije je nastala nova. To je zlasti veljalo za **novacijo – delegatio nominis**, s katero sta stranki skušali po ovinku vsaj delno doseči tisto pravno stanje, ki naj bi nastalo pri cesiji. Novacija je bila možna le, če je dolžnik hotel sodelovati. PRIMER: upnik A je želel svojo terjatev zoper dolžnika D odstopiti B-ju. Ker si je moral pomagati z novacijo, je naročil D-ju, naj obljubi B-ju to, kar je doslej dolgoval njemu (A). B je vprašal D-ja: »Kar si A-ju dolžan, ali obljubiš to dati meni?« Ko je dolžnik D obljubil (»Obljubim.«), je bil s to **stipulacijo** zavezan B-ju (novemu upniku) in ni bil več zavezan A-ju (staremu upniku). B je smel terjati od D-ja isto kot prej A – toda njegova terjatev izvira iz nove obligacije (zanjo ne veljajo: poroštva, zastavne pravice ali pogodbene globe, ki so obstajale v prid prvotne obligacije). D tudi ni mogel uveljavljati nasproti B-ju istih ugovorov, ki bi jih mogel nasproti A.

b) mandat in rem suam

Iz zapiskov: Mandatum in rem suam (mandat v svoji zadevi) → A je dovolil B-ju, da v pravdi izterja od D-ja terjatev, hkrati pa ga je oprostil dajanja obračuna (B-ju ostane vse, kar je izterjal).

PRETORSKO PRAVO je nudilo nov pristop, kako naj bi se odstop izvršil samo z dogovorom med starim in novim upnikom → dovoljevalo je, da so v formularnem postopku lahko namesto strank nastopali njihovi **pravdni pooblaščenici** (*cognitor, procurator*). Stari upnik A je naročil B-ju (temu je želel A prepustiti svojo terjatev - novi upnik), naj izterja A-jevo terjatev kot njegov pravdni pooblaščenec, obenem pa ga je oprostil polaganja obračuna glede izvršenega mandata in mu je dovolil, da sme zase obdržati vse, kar bo izterjal → **mandatum in rem suam**. Tako je prišlo do spremembe upnika brez dolžnikovega sodelovanja. Vendar tudi ta ureditev ni bila povsem zadovoljiva – upnik A je namreč lahko svoj mandat vsak hip preklical. Če je umrl A ali B, je mandat ugasnil sam. Poleg tega je A še vedno lahko razpolagal s terjatvijo (lahko jo je izterjal, se poravnal z D-jem ali mu odpustil dolg). Šele, ko je B z D-jem sklenil litiskontestacijo, mu A ni mogel več preprečiti, da ne bi B terjatve izterjal zase.

c) actio utilis

Iz zapiskov: actio utilis → B je lahko z analogno tožbo tožil D-ja. Prenos tožbe → B lahko toži z isto tožbo kot A.

Važen korak naprej je reskript Antonina Pija, ki dovoljuje tistemu, ki je kupil določeno dediščino, da lahko izterja dediščinske terjatve z ustreznimi analognimi tožbami (*actiones utiles*). Isto ugodnost so druge konstitucije razširile tudi na druge terjatve → Valerijan in Galijen sta dovolila analogno tožbo možu za izterjanje dotalnih terjatev; Dioklecian pripoznava analogno tožbo vnovič tistemu, ki je kupil tujo terjatev in tistemu, ki jo je sprejel namesto plačila ter damnacijskemmu legatarju, ki mu je bila voljena ali prepuščena za izpolnitev. Že po pretorskem pravu je zastavni upnik lahko iztožil zastavljeno terjatev od dolžnikovega dolžnika z *actio utilis*; Justinijan pa je dovolil enako ugodnost tistemu, ki mu je bila terjatev podarjena.

Z **analognimi tožbami** se je pridobiteljev (cesionarjev) položaj znatno izboljšal. Medtem, ko je bil kot mandatar *in rem suam* tožil dolžnika v cedentovem imenu, ga je z *actio utilis* tožil v svojem. Cedent ni mogel več s preklicem preprečiti analogne tožbe. Tudi cedentova ali cesionarjeva smrt ni vpivala na analogno tožbo (če je cesionar umrl, preden jo je naperil, je to lahko storil njegov dedič).

Še vedno pa je bil cedent upravičen, da je (enako kot cesionar) razpolagal s terjatvijo (jo izterjal, odpustil). To ni bilo mogoče takoj, ko je bil dolžnik obveščen, da je bila terjatev cedirana. Dolžnik ne more več

veljavno izpolniti cedentu, odkar ga je cesionar obvestil, da je bila cesija opravljena. Enake posledice ima obvestitev, ki jo opravi cedent.

Iz zapiskov: Cesija je dokončna, ko je odstopljeni dolžnik obveščen o prenosu! To pomeni, da A (prejšnji upnik) ne more več terjati od D. In tudi D ne more več izpolniti A-ju. Cesija se IZVRŠI s tem, ko se obvesti dolžnika!

Po rimskem pravu je bila cesija postopoma dokončno priznana šele v **JUSTINIJANOVEM PRAVU**, ki že govori o prenosu akcij (*actiones transmittere*) – tako da *actio utilis* polagoma zbledi.

VRSTE IN PREDMET CESIJE

Cesija (odstop) je lahko **odplačna** ali **neodplačna** → glede na to, ali lahko cedent zanjo pričakuje od cesionarja kakšno dajatev ali ne.

Ponavadi se cesija izvrši po prosti volji strank – predvsem cedentovi, ki jo izrazi v odstopni pogodbi ali oporočni odredbi, s katero voli neko svojo terjatev legatarju. Za prenos odstopljene terjatve **ni potrebno nobene obličnosti** → zadošča soglasje med cedentom in cesionarjem. Od tega prenosnega posla je razlikovati pravni temelj (*causa*), zaradi katerega se je odstop izvršil (npr. prodaja, darilo, volilo, dota, izpolnitev).

Včasih lahko določena oseba zahteva, da ji upnik odstopi svojo terjatev (*beneficium cedendarum actionum*). Tako mora prodajalec kupcu odstopiti vse tožbe, ki jih je pridobil od sklenitve prodajne pogodbe naprej. Mandatar mora odstopiti mandantu tožbe, ki jih je pridobil ob izpolnitvi mandata. Preden plača dolg, lahko korealni sodolžnik zahteva, da mu upnik odstopi svojo tožbo zoper ostale sodolžnike. Porok lahko zahteva odstop upnikove tožbe zoper dolžnika.

Občepravna doktrina razlikuje prisilni odstop (*cessio necessaria*) in odstop po zakonu (*cessio legis*). O **prisilnem odstopu** govorimo, kadar pravna norma sili cedenta, da poda odstopno izjavo, ali kadar sodnik odredi odstop (npr. v dediščinski delitveni tožbi). **Odstop po zakonu** nastopi po določbi pravne norme (*ipso iure*) sam, brez cedentove ali sodnikove izjave, ko so izpolnjeni predpogoji, ki jih postavlja zakon.

Načeloma je lahko odstopljena vsaka terjatev → tudi nedospela, pogojna, vezana na rok in celo naturalna.

Nekaterih terjatev **ni** mogoče odstopiti:

- predvsem terjatve, glede katere sta se stranki tako domenili (*pactum de non cedendo*)
- legatar ni smel odstopiti voljene terjatve, če mu je oporočnik prepovedal odstop
- strogo osebne terjatve
- akcesorne pravice (zastavna pravica, poroštvo) brez glavne terjatve
- izrecno je prepovedan odstop nekaterih terjatev – predvsem tiste, o kateri teče pravda
- upnik ne sme odstopiti varuhu terjatev zoper njegovega varovanca (zaradi preprečevanja zlorab) – to velja tudi za bivšega varuha, če je terjatev obstajala že med njegovim varuštvom

Upnik, ki krši to prepoved, izgubi svojo terjatev, dolžnik pa postane prost. Enaka kazen zadane tistega, ki odstopi svojo terjatev cesionarju, ki je družbeno ali gospodarsko vplivnejši (s tem bo dolžnikova obramba postala otežkočena).

PRAVNE POSLEDICE CESIJE

Z odstopom postane cesionar upnik, ki terjatev lahko izterja ali drugače z njo razpolaga – ob njegovi smrti spada terjatev v njegovo zapuščino.

Načeloma pridobi cesionar odstopljeno terjatev tako, kakor jo je imel cedent → to velja glede njenih pomanjkljivosti in glede akcesornih pravic (zastavne pravice in poroštva). Vodilna misel pri tem ostane: **odstop se je izvršil s pogodbo med cedentom in cesionarjem, zato se položaj odstopljenega dolžnika ne**

sme poslabšati! Za pobotanje sme dolžnik uveljavljati nasproti cesionarju terjatve, ki jih ima zoper cesionarja in zoper cedenta.

Zlorabljanje odstopa za oduroško nakupovanje tujih terjatev, ki so jih nato cesionarji brezobzirno izterjevali, je leta 506 dalo povod za posebno konstitucijo cesarja Anastazija → **lex Anastasiana**: cesionar, ki mu je bila terjatev odplačno odstopljena, je lahko od dolžnika izterjal samo toliko, kolikor je sam plačal za terjatev + ustrezne obresti od tega zneska za vmesni čas, razlika pa je prišla v prid dolžniku. Ta odločba ni veljala za neodplačno cesijo in za nekatere izjemne primere.

Če ni drugače dogovorjeno, pri odplačni cesiji cedent jamči cesionarju, da terjatev zares obstoji, ne jamči pa, da je terjatev moč izterjati. Darovalec ne odgovarja niti za obstoj odstopljene terjatve.

Iz zapiskov:

- TEMELJNO NAČELO: s cesijo se položaj odstopljenega dolžnika ne poslabša (lahko pa se izboljša)!
- LEX ANASTASIANA: je zakon, ki je določal, da lahko B od D-ja izterja le toliko, za kolikor je odkupil terjatev in še morebitne obresti.

✍ IZPIT: *Temeljno načelo pri cesiji. Lex Anastasiana.*

b) PREVZEM DOLGA

je redkejši kot cesija. Prevzemnik tujega dolga je postal zavezan s tem, da se je **z novacijsko stipulacijo** zavezal upniku. To je lahko storil brez soglasja z dosedanjim dolžnikom (*expromissio*) ali pa po njegovem naročilu (*delegatio debiti*) – vedno pa je moral nastopati v soglasju z upnikom. Tudi pri tej novaciji je nastala nova obligacija. Odkar je pretor dovolil pravdno zastopanje, je dolžnik lahko naročil prevzemniku (podobno kot je cedent dal cesionarju mandat), naj v pravdi nastopa kot njegov *cognitor* ali *procurator in rem suam*, kar je tu pomenilo poslovanje "v svojo škodo". Ko je prevzemnik dolga sklenil litiskontestacijo z upnikom, je postal upniku zavezan (*novatio necessaria*) – prej pa ga upnik ni mogel siliti, da bi se z njim spustil v pravdo.

PREVZEM IZPOLNITVE (loči od prevzema dolga!) ⇔ če se prevzemnik zaveže dolžniku, da se bo kot njegov zastopnik spustil z upnikom v pravdo (*in rem suam*) ali da bo namesto njega izpolnil njegovo obveznost. Prevzemnik je s tem postal zavezan samo nasproti dolžniku, ne pa tudi nasproti upniku.

K O N E C O B L I G A C I J

✍ IZPIT!

- po civilnem pravu: *ipso iure*
- po pretorskem pravu: *ope exceptionis* (po eksepciji)

Tudi tu se pokaže razlikovanje med civilnim in pretorskim pravom. Po civilnem pravu ***ipso iure*** preneha obligacija, če ugasne, tako da je več ni in je seveda tudi s tožbo ni mogoče več iztožiti (ne obstaja več: *dare, facere, praestare, oportere*). Včasih pa obligacija po civilnem pravu še obstaja, vendar lahko dolžnik prosi pretorja, da mu odobri neko eksepcijo, zaradi katere bo tožnik izgubil pravdo, čeprav bi moral biti po civilnem pravu toženec obsojen. V takih primerih obligacija preneha po pretorskem pravu ali ***ope exceptionis*** (po eksepciji).

Rimljanom pomeni obligacija povezanost dveh oseb, zato pojmujejo prenehanje obligacije tako, da se dosedanja povezanost razveže (*solutio*). Za dolžnika pomeni konec obligacij sprostitvev (*liberatio*).

PRENEHANJE OBLIGACIJSKEGA RAZMERJA:

- predvsem tako, da dolžnik izpolni svojo obveznost.

- včasih preneha tudi s samim dogovorom, brez dejanske izpolnitve → tak dogovor lahko učinkuje *ipso iure* ali pa samo *ope exceptionis*.
- confusione → če se upnikova in dolžnikova funkcija združita v isti osebi
- pobotanje (compensatio) → dolžnik poračuna svojo terjatev z upnikovo terjatvijo
- nekateri posebni razlogi za prenehanje

Iz zapiskov:

1. izpolnitev obveznosti (*solutio*)
2. navidezna izpolnitev (*solutio per aes et libram, acceptilatio*)
3. nasprotno soglasje (*contrarius consensus*)
4. novacija (*novatio*)
5. litiskontestacija
6. smrt ene stranke (*capitis deminutio minima*)
7. združitev (*confusio*)
8. nezmožnost dajatve
9. *pactum de non petendo* ⇔ *exc^o pacti conventi*
10. poravnava (*transactio*) ⇔ *a^o praescriptis verbis*
11. pobotanje (*compensatio*)

1. Izpolnitev (*solutio*)

je izvršitev dolgovane dajatve ali storitve. Ko upnik (U) dobi to, kar ima terjati, postane dolžnik (D) prost. Pri tem je brez pomena, ali je obligacija nastala iz kontrakta, kvazikontrakta, delikta ali kvazidelikta, in tudi to, ali je sodnik o njej izrekel sodbo ali ne. Izpolnitev denarne obligacije imenujemo plačilo. *Solutio* je najbolj pogost razlog za prenehanje obligacije.

Za izpolnitev je potrebna določena oblika samo takrat, kadar je dolgovano dajatev ali storitev mogoče opraviti samo na določen način. Po klasičnem pravu se obligacija izpolni:

- če je vsebina obligacije dajatev (*dare*) določene stvari → z mancipacijo ali z in iure cesijo (če je dolgovana kaka res macipi) ali s tradicijo (če je dolgovana *res nec macipi*)
- kadar je dolgovana storitev (*facere*) → jo mora dolžnik opraviti
- kadar je predmet obligacije opustitev (*non facere*) → se mora dolžnik vzdržati vsakega ravnanja, ki nasprotuje njegovi obveznosti

Kdo in komu

Izpolnitev obligacije lahko U terja samo od D-ja. Obveznost lahko veljavno izpolni predvsem D, pogosto pa tudi kdo drug namesto njega. D mora sam izpolniti tako obveznost, ki mu nalaga, da nekaj opusti ali da stori nekaj, kar je odvisno od njegovih sposobnosti (npr. napraviti umetniško delo). Drugače pa lahko namesto D veljavno izpolni obveznost kdorkoli – niti ni potrebno, da bi D to vedel in ne škoduje, če D temu ugovarja. Tretji (ki izpolni namesto D), mora imeti namen izpolniti. Če je namreč pomotoma izpolnil obveznosti za drugega, lahko svojo dajatev zahteva nazaj s *condictio indebiti* ali s *condictio furtiva* (kadar je prejemnik vedel za njegovo zmoto).

Obveznost lahko D izpolni predvsem U-ju, v nekaterih primerih pa tudi tretjemu. Tretji sme sprejeti izpolnitev, če:

- je za to upravičen kot korealni soupnik ali adstipulator
- je bil od U-ja nepreklicno označen kot pooblaščenec za sprejem izpolnitve (*solutionis causa adiectus*)
- ga je U s posebnim mandatom (preklicno) pooblastil za sprejem ali je D-ju naročil, naj izpolni tretjemu

Obveznost je izpolnjena tudi, kadar je D izpolnil nepooblaščenemu prejemniku in je U to pozneje odobril.

Če je U še *impubes*, mu je mogoče veljavno izpolniti tako, da pri sprejemu sodeluje varuh s svojo *auctoritatis interpositio*. Če nedorasli U sam sprejme izpolnitev, postane sicer lastnik prejetega denarja,

vendar postane D prost svojega dolga samo takrat, kadar je pupil zaradi prejetega denarja trajno obogaten. Če bi namreč tak varovanec še enkrat terjal izpolnitev od D, bi bil zavržen z *exc^o doli* (ugovor zaradi prevare).

Kaj in kako – dajatev namesto plačila

Izpolniti je treba to, kar se dolguje. D mora plačati celotni svoj dolg. Delnih plačil U ni dolžan sprejeti, ampak jih sme zavrniti, ne da bi prišel v zamudo. Šele Justinijan priporoča, naj pretor pripravi U-ja do tega, da sprejme tudi delno izpolnitev.

Kadar ima U zoper istega D več terjatev, jih sme D poplačevati posamezno – najprej bo poplačal dolg, ki je zanj najbolj neugoden. D odloča, kateri dolg hoče s svojim poplačilom poravnati. Če tega ne stori, izbira U. Kadar nihče ne določi, gre plačilo najprej na račun obresti, šele nato glavnice. Dalje se domneva, da je D hotel plačati:

- dospele dolgove pred nedospelimi;
- težje dolgove (npr. zavarovani z zastavno pravico) pred lažjimi;
- tiste, ki jih je sklenil v lastnem interesu, pred poroštvenimi;
- od več kratkoročnih dolgov: starejšega pred mlajšim;
- če ne pride v poštev ničesar od naštetega → mora U porazdeliti plačani znesek sorazmerno na posamezne terjatve.

Kadar U izterjuje svoje terjatve, sam odloča, za katere terjatve vračuna prejeta plačila.

U ne more siliti D-ja, da bi namesto dolgovanega predmeta sprejel nekaj drugega (D mora izpolniti, kar dolguje). Če pa U v to privoli, imenujemo tako nadomestno izpolnitev **dajatev namesto plačila** (*datio in solutum*). Težave so nastale, če je bila taka stvar (dajatev namesto plačila) pozneje prejemu evincirana. Justinijan: U je takorekoč kupil to stvar, ki jo je prejel namesto izpolnitve, zato sme U naperiti zoper prejšnjega svojega D *a^o empti* in z njo zahtevati povračilo škode zaradi evikcije. Justinijan je v svojih novelah določil, da mora U sprejeti D-jeva zemljišča namesto plačila, če D ne more plačati dolga v denarju.

Izpolnitveni kraj in čas

sta lahko izrecno določena ali razvidna iz okoliščin. Oba sta lahko važna za presojo, kdaj pride D ali U v zamudo. Sodnik je lahko upošteval, da je imela dogovorjena dajatev na tožbenem kraju za tožnika drugačno vrednost kot na izpolnitvenem → pri *actiones bonae fidei* je to storil po načelih dobre vere in poštenja, pri terjatvah *stricti iuris* pa je imel posebno tožbo (»tožbo glede tega, kar je treba dati na določenem kraju«).

Položitev

Če U neupravičeno ne sprejme pravilno ponudene izpolnitve, lahko D svojo dajatev deponira (položi). Po klasičnem pravu to stori tako, da dolgovani znesek zapečati in ga deponira zasebno pri samem sebi ali pri tretjem ali v nekem svetišču ali pri oblastvu. Ko je to storil, mu dolga ni več treba obrestovati in tudi U ne sme več prodati stvari, ki je bila (morda) zastavljena za ta dolg. Če je D položil denar pri sebi, je moral na U-jev opomin dolg takoj plačati, drugače je prišel v zamudo (drugih posledic ni bilo, saj je D lahko denar vsak hip vzel nazaj).

Večje pravne posledice je imela slovesna položitev pri tretjemu občanu ali v svetišču – pri njej je sodeloval magistrat. Suženj, ki mu je oporočnik naklonil prostost, če plača dediču določen denarni znesek, postane prost, če s pretorjevim sodelovanjem položi prostostni denar v svetišču za odsotnega dediča. Po poznejšem klasičnem pravu sme porok, ki je položil denar za dolžnika mladoletnega U-ja, od njega takoj terjati povračilo (*regres*). Tako položenega denarja D ni mogel več vzeti nazaj. Izplačilo U-ju se je izvršilo po oblastveni odredbi.

Po Justinijanovem pravu lahko U od depozitarja zahteva izročitev položenega denarja z *actio depositi utilis* (tu se položitev pojmuje kot pogodba v prid tretjemu – upniku, kar bi bilo nemogoče po klasičnem pravu). D sme položeni denar vzeti nazaj, dokler ga U ne izterja. D postane s položitvijo prost s pogojem, da ostane dolgovani znesek deponiran.

Dokaz izpolnitve

D lahko z različnimi dokazili dokaže, da je izpolnil svoj dolg. **Pobotnico** mora izdati U na D-jevo zahtevo. V 30 dneh od izdaje pobotnice lahko U še izpodbija njeno veljavnost z eksepcijo (ko mine rok, pobotnica dokazuje izpolnitev obligacije, ne da se je ovreči).

2. Navidezna izpolnitev

Obligacija se lahko ukine tudi z navidezno izpolnitvijo. Po mnenju nekaterih avtorjev je v najstarejši dobi (iz te dobe manjka poročil) veljalo načelo, da se obligacija ukine na enak način, kot je bila ustanovljena (sama izpolnitev ni zadoščala). Če je bila obligacija ustanovljena:

- z določenimi besedami, jo je bilo mogoče ukiniti, če je bil ob izpolnitvi opravljen nasprotni besedni akt: *acceptilatio*.
- *per aes et libram*, se je ukinila tako, da so se tudi ob izpolnitvi uporabile podobne obličnosti kot ob ustanovitvi.

Solutio per aes et libram

Gaj jo opisuje takole: Vpričo tehtničarja in 5-ih prič je D izjavil U-ju: "*Ker sem jaz tebi (v prid) obsojen na toliko tisoč sestercev, se glede tiste terjatve od tebe rešim in oprostim s tem bakrom, (odtehtanim) na tej bronasti tehtnici. Ta funt ti odtehtam po veljavnem pravu ("državnemu zakonu") kot prvi in (hkrati) kot zadnji.*" Nato D potrka z novcem po tehtnici in ga kot simbolično izpolnitveno dajatev izroči U-ju. S tem zanj preneha dosedanja obligacijska pravna vez.

Dolg je bil lahko zares izpolnjen že prej, lahko pa tudi ne. Z opisano navidezno izpolnitvijo je obligacija ukinjena. V Gajevi dobi so to obliko uporabljali za ukinitve naslednjih obligacij:

- če je bila obligacija ustanovljena *per aes et libram*;
- če je bila o obligaciji že izrečena sodba;
- dedič postane prost svoje obveznosti nasproti damnacijskem legatarju, kadar je predmet legata kakšna nadomestna stvar.

Justinijanovo pravo te izpolnitve ne omenja več.

Acceptilatio

Akceptilacija se je opravila takole: D, ki je dolgoval iz stipulacije, je vprašal svojega upnika: "*Kar sem tebi jaz obljubil, ali si prejel (imaš kot prejeto)?"* U mu je odgovoril: "*Imam (prejeto).*" Z njegovim odgovorom je bila dotedanja verbalna obligacija ukinjena. Po klasičnem pravu poleg dejanske izpolnitve verbalne obligacije ni bila potrebna še akceptilacija → zadoščala je ali sama izpolnitev ali akceptilacija. Akceptilacija je tako služila za odpust dolga. D-ju, ki je opravil akceptilacijo, ni bilo treba več dokazovati, da je obveznost res izpolnil.

Kadar dolg ni bil ustanovljen s stipulacijo, sta ga morali stranki najprej z novacijo spremeniti v stipulacijski dolg (glej *stipulatio Aquiliana*), ki sta ga nato lahko ukinili z akceptilacijo. Akceptilacija tako postane splošna oblika za odpust dolga s civilnim učinkom. Akceptilacija je prvič omenjena v akvilijskem zakonu.

Akceptilacija ne sme biti omejena z rokom ali pogojem. Navzoči morata biti obe stranki (kot pri stipulaciji). Delna akceptilacija je veljavna šele po Justinijanovem pravu. Akceptilacija učinkuje nasproti vsem upnikom in vsem dolžnikom. Če jo je U opravil z enim korealnim sodolžnikom, postanejo vsi prosti; če je opravljena s porokom, postane prost tudi D.

Akceptilacijo so uporabljali tudi za ukinitve stipulacije, ki je bila sklenjena pod vplivom sile in strahu ali prevare → toženec, ki se je želel izogniti obsodbi, je sklenil akceptilacijo in se je tako odrekel svoji terjatvi, ki jo je bil nasilno ali zvijačno pridobil.

Acceptilatio litteris

Podobno kot so stipulacijske obligacije ukinjali z verbalnimi akceptilacijami, so literalne obligacije po klasičnem pravu lahko ukinjali z *acceptilatio litteris*. Justinijanovo pravo je ne pozna več.

RAZLIČNI CIVILNI RAZLOGI ZA PRENEHANJE OBLIGACIJ

Poleg izpolnitve (resnične in navidezne), prihajajo kot vzroki za prenehanje obligacij s civilnim učinkom v poštev še nekatera druga dejstva.

1. *Contrarius consensus (nasprotno soglasje):* pri konsenzualnih kontraktih nastane obligacijsko razmerje v trenutku, ko se stranki sporazumeta o bistveni vsebini kontrakta. Če se stranki, ki sta sklenili kupno ali najemno pogodbo, pa je še nista izpolnili, sporazumeta, da naj pogodba ne velja, je po klasičnem pravu ta pogodba ukinjena. Justinijan je to pravilo razširil na vse konsenzualne kontrakte. Nekateri pisци mu očitajo, da je prezrl, da se mandat, družba in *locatio conductio* razdrejo že s tem, da jih ena stranka odpove. Vendar je zaželeno, da jih stranki lahko tudi sporazumno ukineta. → Stranki, ki sta sklenili konsenzualni kontrakt in ga še nista izpolnili, se sporazumeta, da naj kontrakt ne velja – s tem ga ukineta.

2. *Novacija:* po klasičnem pravu se je z novacijsko stipulacijo ukinila dotedanja obligacija in namesto nje nastala nova. Po Justinijanovem pravu se za to zahteva še namen strank (*animus novandi*), da prenovita prvotno obligacijo. Ta namen morata jasno izraziti, drugače velja nova obligacija **poleg** stare (in ne namesto nje).

3. *Litiskontestacija:* je pravdna pogodba med tožnikom in tožencem, s katero se sporazumeta o vrsti tožbe (*actio*) in o osebi sodnika, ki si ga izbereta izmed za to sposobnih sodržavljanov. Z njo se konča postopek pred pretorjem (*in iure*), sledil bo postopek pred izvoljenim sodnikom (*apud iudicem*). Tožnikova tožbena pravica je s tem izčrpana, konsumirana → svoje tožbe zoper istega toženca v isti stvari ne bo več mogel ponoviti. Zaradi te spremembe litiskontestacijo večkrat imenujejo *novatio necessaria*, vendar se razlikuje od navadne novacije po tem, da zaradi nje ne ugasnejo postranske pravice (poročstva, zastavna pravica, obrestni dogovor), ki so združene z iztoževano terjatvijo. Po postklasičnem pravu je litiskontestacija polagoma izgubila svoj prvotni pomen, v Justinijanovem pa ne ukinja več obligacij (Justinijan je ne našteva več med vzroki za prenehanje obligacij).

4. *Smrt ene stranke – capitis deminutio minima:* povzroči, da obligacijsko razmerje preide na dediča kot vesoljnega naslednika. Od tega načela je nekaj izjem → aktivno (na tožnikovi strani) niso podedljive: adstipulacija, *actiones vindictam spirantes*, včasih tudi ne ženina terjatev za vrnitev dote (če se uveljavlja z *a^o rei uxoriae*); pasivno niso podedljive: *sponsio*, *fidepromissio* in penalne tožbe. Ne aktivno ne pasivno nista podedljiva družba in mandat. Delikventov dedič odgovarja samo za obogatitev. *Capitis deminutio minima* povzroča po civilnem pravu, da ugasnejo pogodbeni dolgovi arogiranega posinovljenca ali žene, ki

je prišla pod moževo oblast (*manus*). Pretor dovoljuje upnikom, da posežejo po tistem premoženju, ki bi ga *capite deminutus* imel, če ne bi bil utrpel deminucije.

5. Confusio: ker lahko obligacijsko razmerje obstaja med najmanj 2 osebama, obligacija ugasne *confusione*, če U kot dolžnikov dedič ali D kot upnikov dedič vstopi v zapustnikov pravni položaj (= če se združi funkcija dolžnika in upnika). Ne preneha pa korealna obligacija za vse, če pride do take spremembe med U in enim sodolžnikom, ali med enim soupnikom in D. Če se ob dedovanju združita v isti osebi obveznosti poroka in D, poroštvo ugasne, razen, kadar je porokova obveznost za U-ja pomembnejša kot dolžnikova (npr. če je dolžnikova obveznost samo naturalna).

6. Nezmožnost dajatve: včasih obligacija ugasne, če postane brez krivde D-ja dajatev naknadno nemogoča in če D ni odgovoren za naključno škodo (kakor je odgovoren npr. pri zamudi, če nastopi *perpetuatio obligationis*). To velja zlasti, kadar je dolgovana individualno določena stvar – takrat mora D prepustiti U-ju vse, za kolikor je obogaten – odstopiti mu mora vse tožbe, ki jih je mora v tej zvezi pridobil zoper tretjega (npr. *condictio furtiva* zoper tatu).

7. Concursus duarum causarum lucrativarum: če U terja določeno stvar od D-ja iz nekega neodplačnega (lukrativnega) PP (npr. volila), pa jo medtem pridobi od istega D iz drugega neodplačnega PP (npr. kot darilo), ne more na podlagi prvega PP terjati ne stvari, ne njene vrednosti.

8. Pakt – odpoved – položitev – kazen: stari civilni obligaciji *furtum* in *iniuria* se lahko ukineta z navadnim paktom – z brezoblično pravno pogodbo med strankama. Z enostransko odpovedjo se za naprej ukinja obligacijsko razmerje pri mandatu, družbi in (po klasičnem pravu) pri *locatio conductio*. Po posebnih predpisih lahko nastopi konec obligacije kot kazen. Tako ugasne terjatev, ki jo je U odstopil vplivnemu mogočniku. Ista posledica nastopi, če si U samosvoje vzame, kar terja od D-ja in tako neupravičeno izvaja samopomoč.

PACTUM DE NON PETENDO in PORAVNAVA

Pactum de non petendo

je bila pogodba, s katero je U brezoblično izjavil D-ju, da svoje terjatve določeno dobo (npr. 5 let) ali pa nikoli ne bo terjal (*petere*) od njega. U je s tem hotel D-ju odpustiti dolg ali pa mu dovoliti odlog izpolnitve. Ker za ta pakt ni bilo potrebne nobene določene oblike, ga je U lahko sklenil tudi z odsotno stranko (po slu ali s pismom) – zadoščalo je že sklepčno dejanje (npr. vrnitev zadolžnice). Akceptilacija, ki je bila neveljavna zaradi kake oblične pomanjkljivosti ali zato, ker je hotela ukiniti obveznost iz realnega kontrakta, je lahko obveljala kot *pactum de non petendo*. Po civilnem pravu je tak pakt ukinjal civilni deliktne obligaciji *furtum* in injurijo.

Pretor je pakt upošteval tako, da je na D-jevo prošnjo uvrstil v obrazec tožbe *stricti iuris* še posebno ekscipijo *pacti conventi* (»...če ni bilo med tožnikom in tožencem dogovorjeno, da se tisti denar [pri odlogu npr. 5 let] ne bo terjal.«). Pretorjeva ekscipija je bila pri odpustu dolga trajna, pri odlogu pa začasna. V tožbah *bonae fidei* je moral sodnik upoštevati ta pakt že po načelih dobre vere in poštenja, zato ni bilo treba uvrstiti ekscipije v tožbeni obrazec.

Po civilnem pravu je bila prvotna obligacija spet iztožljiva, če sta U in D prejšnji *pactum de non petendo* ukinila s poznejšim brezobličnim nasprotnim dogovorom, da lahko U svojo terjatev iztoži (*pactum de petendo*). Če bo sedaj U tožil D-ja in bo ta dosegel ekscipijo, da mu je tožnik odpustil dolg (*pacti conventi*), bo tožnik imel svojo *replicatio pacti*, zaradi katere bo toženec navkljub svoji ekscipiji obsojen, da izpolni

prvotno terjatev. Razlaga: obligacija je navljub paktu *de non petendo* obstajala še naprej, saj stranki nista mogli z brezobličnim paktom *de petendo* ustanoviti iztožljive obveznosti.

Pakt je bil lahko omejen z rokom ali pogojem (razlika od akceptilacije) ali s tem, da je veljal samo za del terjatve, ali pa samo za enega, ali samo za nekatere zavezance.

U je lahko izpodbijal svoj pakt, če je dokazal, da ga je sklenil zaradi nasprotnikove prevare (*replicatio doli*).

Poravnava (*transactio*)

Z njo sta stranki rešili nek medsebojni sporni ali dvomljivi pravni odnos. Justinijanovo pravo: zahtevke, ki izvirajo iz poravnave kot inominatnega kontrakta, lahko iztoži z *actio praescriptis verbis* vsak upravičenec, če je tudi sam že izpolnil svoje obveznosti. Prvotnih spornih ali dvomljivih zahtevkov, ki s poravnavo niso bili pripoznani, ne more nobena stranka več uveljavljati s tožbo. Če bi to storila, bi toženec z uspehom uporabil eksepcijo.

POBOTANJE (*compensatio*) ✍ IZPIT!

Terjatev, ki jo ima U zoper D-ja, se lahko ukine tudi tako, da jo D pobota, t.j. poročuna z neko svojo terjatvijo, ki jo ima zoper svojega U. Če se obe terjatvi (U in D) krijeta, se ukinjata → D dolguje samo še morebitno razliko med U-jevo in svojo terjatvijo. D-ju pobotanje koristi, ker mu olajšuje izpolnitev obveznosti, saj mora namesto celotnega dolga U-ju izročiti samo toliko, kolikor U-jeva terjatev presega njegovo in prihrani mu tudi ponovno pravdanje. Zanima nas, kdaj lahko D sili U-ja k pobotanju (samoumevno je namreč, da je po sporazumu med njima pobotanje vedno mogoče).

Razvoj do Justinijana

Staro civilno pravo, ki je v vsaki obligaciji oz. akciji videlo nekaj individualnega, splošno ni dovoljevalo pobotanja. Samo v tožbah *bonae fidei* je sodnik lahko med seboj pobotal tožnikove zahtevke z morebitnimi nasprotnimi toženčevimi zahtevki – če so oboji potekali iz istega kontrakta (npr. pri mandatu, depozitu, komodatu). Tako ni bilo potrebno, da bi moral npr. mandatar svoje zahtevke posebej iztoževati. Ni pa bilo mogoče pobotati dveh terjatev, ki sta izvirali iz različnih PP *bonae fidei* ali iz dveh PP *stricti iuris*. Pri PP *stricti iuris* (strogo enostranske obligacije) niti ni moglo biti pobotanja v okviru istega PP.

Pretor je pripoznal dve izjemi: bankirja in bonorum emptorja (kupec prezadolženčevega premoženja). Proti njima ni bila potrebna nobena eksepcija, pobotanje se je izvršilo *ipso iure*. V drugih primerih je pretor lahko vplival na stranki samo s prigovarjanjem, da naj medsebojne terjatve pobotata, ne da bi mogel siliti U-ja, da to stori. Pač pa je lahko dovolil tožencu eksepcijo doli, če je menil, da se U nepošteno upira pobotanju zato,

da bi se izognil plačilu dolga. Zaradi eksepcije je bil tožnik v celoti zavržen, kar je bilo zopet prehudo. Zato je Mark Avrelij določil, naj se v zvezi z eksepcijo *doli* opravi pobotanje (za tožbe *stricti iuris*). Nobene ovire pa ni bilo za pobotanje terjatev iz različnih kontraktov *bonae fidei*. Odslej je sodnik obsodil toženca samo na plačilo razlike med njegovim dolgom in njegovo terjatvijo. To reformo je izpopolnil Justinijan.

Justinijanovo pravo

Po Justinijanovem pravu je kompenzacija splošno dovoljena – izvzete so samo terjatve iz depozita ali tatvine. Justinijan postavlja pravilo: ***ipso iure compensatur*** (pobotanje po samem pravu) → **U-jeva in nasprotna D-jeva terjatev se med seboj ukinjata, kolikor se krijeta**. Do pobota pride s pobotno izjavo (ni potrebno soglasje strank)! Pobotna izjava učinkuje od trenutka, ko bi se lahko terjatvi prvič pobotali. To pobotanje velja že za nazaj – od tistega trenutka dalje, ko sta terjatvi prvič obstajali druga poleg druge tako, da bi ju bilo mogoče pobotati. Toženec sme zahtevati pobotanje kadarkoli med pravdo, ne le do litiskontestacije, ampak do sodbe → poslej eksepcija *doli* ni več potrebna.

Pobotanje je mogoče, če gre za medsebojne, enakovrstne, dospele in likvidne terjatve. Zadošča že naturalna obligacija. Uporabne so samo enakovrstne terjatve → ni mogoče kompenzirati terjatev, če sta njuna predmeta različna (vino - žito). D-jeva terjatev, ki naj se pobota z U-jevo, mora že dospeti v plačilo in mora biti likvidna (t.j. da jo je brez zavlačevanja mogoče ugotoviti).

Iz zapiskov:

1. medsebojne terjatve	} POGOJI ZA USPEŠNO POBOTANJE	✍ IZPIT!
2. enakovrstne		
3. likvidne		
4. dospele		

medsebojne terjatve: do pobota lahko pride le med subjektoma, ki sta drug drugemu nekaj dolžna.

enakovrstne: PREDMET terjatev je enak, npr. denar za denar, žito za žito

likvidne: terjatve je možno brez težav ugotoviti! (niso sporne)

dospele: terjatev dospe v plačilo, ko se izpolni pogoj ali napoči rok (če ni ne roka ne pogoja, terjatev dospe takoj!)

IPSO IURE COMPENSATUR (Justinijan): do kompenzacije pride po samem pravu (ko si terjatvi stopita nasproti - obe dospeta)

Možno je sprožiti postopek pred sodnikom, vendar njegova sodba ne ustanavlja pobotanja, ampak ga le ugotavlja.

Občepravna doktrina je uvedla pravilo: ***compensatio compensationis non datur*** (ni možno pobotanje pobotanja). Če U toži D-ja za plačilo določene terjatve, D pa zoper njo uveljavlja neko svojo terjatev za pobotanje, ne sme U izigrati D-jeve pravice do pobotanja s tem, da bi naenkrat terjat kot za nekako drugo pobotanje še neko drugo svojo terjatev od D-ja (*replica compensationis*), katere v začetku ni izterjeval.

Če je D izpolnil U-jevo terjatev v celoti, čeprav bi lahko uveljavljal pobotanje, je smel terjati nazaj s *condictio indebiti* to, kar bi bil lahko pobotal.

Primer iz zapiskov:

- A terja od B-ja 100
- B je tudi upravičen terjati (drugih) 100 od A-ja
- terjatvi se lahko pobotata
- A ne sme uveljavljati še drugega pobotanja

*** konec ***

DEDNO PRAVO

UVOD

Dedno pravo je skupek pravnih pravil, ki urejajo pravni položaj zapuščine in njen prehod od zapustnika na njegove pravne naslednike. **Zapuščina** je zapustnikovo premoženje, ki je predmet dedovanja. **Dediščina** je premoženje, ki ga v okviru dedovanja pridobi dedič po zapustniku.

Glavna vprašanja dednega prava so:

1. Kaj se deduje?
2. Kdo postane dedič?
3. Kako dedič pridobi dediščino?

PREDMET DEDOVANJA ⇒ Dedovanje je "vstop v vse pravice, ki jih je imel umrli" (*Hereditas... est... successio in univertum ius, quod defunctus habuerit* – Iul. d. 50, 17, 62). Predmet dedovanja je zapustnikovo premoženje (zapuščina oz. dediščina - *hereditas*), ki obsega lastninsko in druge podedljive pravice. Dedič vstopi v vsa zapustnikova pravna razmerja premoženjske narave: postane lastnik zapustnikovih stvari, upnik njegovih terjatev in dolžnik njegovih dolgov. Osebne pravice (npr. osebne služnosti, nekateri penalni zahtevki) z zapustnikovo smrtjo ugasnejo. Isto velja za osebna razmerja (npr. mandat), vendar pa zahtevki, ki so iz njih nastali pred zapustnikovo smrtjo, preidejo na dediča. Dedič ne odgovarja za zapustnikove delikte.

DEDIČ ⇒ Deduje oseba, ki je poklicana k dedovanju (dedič - *heres*). Glavni pogoj za to je, da v trenutku zapustnikove smrti živi. Izjemo predstavlja fikcija: *Nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur* → Kolikor gre za njegove pravice, se zarodek šteje za že rojenega.

Dedič je upravičen dedovati:

- **po volji zapustnika** → zapustnik postavi dediča s PP za primer smrti, t.j. z oporoko (*testamentum*),
- **po zakonu** → kadar zapustnik ni napravil oporoke (t.i. neoporočno ali intestatno dedovanje),
- **proti volji zapustnika** (t.i. nujno dedovanje) → rimsko pravo v izjemnih primerih korigira zapustnikovo poslednjo voljo, če je bil z oporoko prezrt ali razdedinjen sorodnik, ki bi ga bil zapustnik po splošnem naziranju moral omeniti ali mu nakloniti primeren del premoženja (t.i. nujni delež).

Če (oz. dokler) za zapustnikom ne pride do dedovanja, t.j. če (oz. dokler) zapustnik nima dediča, ostane njegovo premoženje kot t.i. **ležeča zapuščina** (*hereditas iacens*). Premoženje s tem ne razpade, temveč ostane kot ležeča zapuščina skupaj in živi naprej svoje gospodarsko življenje → lahko se **povečuje** (npr. na plodovih zapuščinskih stvari pridobiva lastninsko pravico) ali **zmanjšuje** (npr. če nekdo priposestvuje stvar, ki je bila del zapuščine). Ležeča zapuščina nadaljuje osebo zapustnika (t.i. reprezentacijska fikcija – *defuncti locum optinet*), zato je veljalo, da jo je (če jo je) dedič kasneje pridobil – pridobil neposredno od zapustnika oz. takoj ob zapustnikovi smrti (t.i. rетроaktivna fikcija). Po civilnem pravu je bila ležeča zapuščina predmet priposestvanja. Kasneje je, če ni bila pasivna, praviloma pripadla državi. Pri pasivni zapuščini so izvedli stečaj.

Dedič (*heres*) je oseba, ki v okviru podedljivih pravic in obveznosti vstopi v zapustnikov pravni položaj. Zato se dedič tudi v primeru več dedičev (t.i. sodediči – *coheredes*) vedno obravnava v razmerju do celotne dediščine. Deduje jo v celoti ali njen delež. Delež, ki odpade na sodediča, se izraža kot ulomek celotne dediščine.

Rimsko pravo razlikuje domače (*heredes domestici*) in zunanje dediče (*heredes extranei*).

- a) **Domači dedič** je bila oseba, ki je bila ob zapustnikovi smrti pod njegovo očetovsko ali moževo oblastjo. Z zapustnikovo smrtjo je postala svojepravna ter v istem trenutku pridobila dediščino. Ker sta pripad

dediščine (*delatio*) in njena pridobitev (*adquisitio*) nastopila istočasno, je dedoval domači dedič *ipso facto* z zapustnikovo smrtjo. Ker dediščine ni mogel odkloniti, se je imenoval **nujni dedič** (*heres suus et necessarius*).

- b) **Zunanje dediče** so imenovali "**prostovoljni**" (*voluntarii*), ker je bila pridobitev dediščine prepuščena njihovi odločitvi. Izjema pri tem je bil suženj, ki je bil postavljen za dediča z oporoko, ker mu je bila hkrati podeljena prostost (*manumissio testamento*; sicer sploh ne bi mogel biti postavljen za dediča, ker ne bi imel pasivne oporočne sposobnosti!), je moral dedovati in je bil torej tudi nujni (zunanji) dedič (*heres necessarius*).

Pojem "nujni dedič" se v povsem drugačnem pomenu uporablja tudi v zvezi z nujnim dedovanjem. Tam ne pomeni dolžnosti dedovati, temveč pravico do omembe v oporoki (t.i. formalna nujna dedna pravica) oz. pravico do določene premoženjske naklonitve (t.i. nujnega deleža – materialna nujna dedna pravica).

Rimsko civilno pravo imenuje dediča *heres*. Ker pa je pretor v nekaterih primerih omogočil pridobitev dediščine tudi osebi, ki ni izpolnjevala formalnih pogojev za dediča, se je za takega *de facto* dediča uveljavil poseben izraz ***bonorum possessor*** (dobesedno: posestnik premoženja), za take vrste *de facto* dedovanja pa ***bonorum possessio*** (dobesedno: posest premoženja). Razlika med civilnim in pretorski dedičem je (podobno kot pri civilni in bonitarni lastnini) v tem, da je resničen dedič le civilni (*heres*), pretorski pa sme le pridobiti zapustnikovo premoženje (od tod izraz *bonorum possessio*). Pretor je s pomočjo *bonorum possessio* olajšal formalne zahteve za napravo oporoke, predvsem pa je po tej poti (t.j. s tem, da je dovoljeval vzeti v posest zapuščino) uveljavil svoje reforme na področju intestatnega dedovanja.

V rimskem dednem pravu se prepletajo trije interesi:

1. ***interes posameznika***, ki hoče kot zapustnik razpolagati s svojim premoženjem tudi za čas po svoji smrti → ta interes jasno izhaja iz pojma lastninske pravice kot absolutne pravice.
2. ***interes družine***, kateri je zapustnik pripadal → ta interes utemeljuje zlasti dejstvo, da osebe pod očetovo oblastjo pridobivajo za družinskega očeta, ki pa je *de iure* edini lastnik. Pravičnost torej zahteva, da se ob prehodu premoženja od družinskega očeta kot zapustnika na dediča upoštevajo tudi zapustnikovi sorodniki, ki so prispevali k premoženju, ki je predmet dedovanja.
3. ***interes skupnosti***, posebno države, katere člana sta bila zapustnik in njegova družina → ta interes je očitno zlasti v decemviralni dobi, ko je preživetje družbe kot celote odvisno od izkoriščenosti slehernega produkcijskega sredstva. Interes družbe je torej, da premoženje zapustnika ne ostane brez gospodarja. Kasneje se temu interesu pridruži fiskalni interes države.

Vloga naštetih interesnih sfer se je v toku zgodovinskega razvoja spreminjala. Kljub različnemu vplivu posameznih interesov na ureditev dedovanja pa v nobenem od obdobj rimskega prava oz. tudi kasneje v nobenem od pravnih sistemov ni prišlo do izključnega upoštevanja samo enega od naštetih treh interesov.

DELACIJSKI RAZLOGI

Rimsko pravo pozna 2 razloga, zaradi katerih nekdo postane dedič oz. mu pripade dediščina (delacijski razlogi). To sta **oporoka** in **zakon**. Pri tem praviloma ni bilo mogoče dedovanje deloma po oporoki, deloma po zakonu (načelo: *Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* – Za nikomer ni mogoče dedovati /dobesedno: nihče ne more umreti/ delno po oporoki in delno po zakonu). V rimskem pravu je redni delacijski razlog oporoka, izredni pa zakon, ki določi t.i. intestatne (neoporočne) dediče.

Rimsko pravo daje prednost interesom zapustnika. Pri tem izhaja iz pojma lastninske pravice, ki dopušča, da lastnik prenese svojo pravico na novega lastnika oz. stvar celo uniči, kolikor s tem ne posega v pravice drugega (lastnina je pravica svojo stvar rabiti in zlorabiti, kolikor to pravo dopušča – *ius utendi et abutendi re sua quatenus iuris ratio patitur*). Povsem logično torej, če so po rimskem pravu s pojmom lastninske pravice povezovali tudi možnost, da lastnik opredeli svojega pravnega naslednika celo za čas po svoji smrti. Zaradi tega so dajali zapustniku načelno prednost pri določanju dedičev, interese sorodnikov pa so v glavnem varovali s posrednim omejevanjem zapustnikove pravice oporočnega razpolaganja (z možnostjo izpodbijanja oporoke, opredelitvijo razlogov za razdedinjenje ipd.).

GLAVNE ZNAČILNOSTI RIMSKEGA DEDNEGA PRAVA

- ⇒ Zapustnik z oporoko redno odloča o dedičih kot vesoljnih pravnih naslednikih. **Intestatno dedovanje prihaja v poštev le subsidiarno, če ni oporoke ali če je le-ta neveljavna.** Na to kaže med drugim že izraz intestatno (t.j. neoporočno – *ab intestatio*) dedovanje. Tudi pri razlagi določil oporoke se (če je le mogoče) dosledno upošteva zapustnikova volja. Dvomljive oporočne odredbe oz. oporoke kot taka se skušajo (če je le mogoče) obdržati v veljavi (načelo *favor testamenti* – drugače kot po našem pravu, kjer se dvom pri oporoki razlaga v korist zakonitega dediča ali tistega, ki mu je z oporoko naložena kakšna obveznost).
- ⇒ **Prehod od agnatskega h kognatskemu načelu kot izhodišču za intestatno dedovanje.** Vpliv agnatske rodbine, ki je v decemviralni dobi zelo velik, postopoma plahni. Pretorsko pravo upošteva poleg agnatskih tudi kognatske sorodnike, pri čemer imajo slednji prednost pred agnatskimi. Justinijanovo pravo upošteva samo še krvno (kognatsko) sorodstvo kot izhodišče za intestatno dedovanje.
- ⇒ Država (kolikor je npr. v decemviralni dobi sploh mogoče govoriti o državi v sodobnem pomenu besede!) se v dednopravne zadeve splošno ne meša. Dedovanje je, kolikor ne pride do spora, stvar zapustnikovih sorodnikov oz. njegove rodbine. Stanje se spremeni zlasti z uvedbo **davka na dedovanje** v Avgustovem času. Poslej odprtje oporoke ni več zasebno dejanje. Oporoko so odprli (in s tem uvedli dedovanje) 3-5 dni po zapustnikovi smrti pred pristojnim oblastvom (pretorjem oz. provincialnim namestnikom).

INTESTATNO DEDOVANJE

Do intestatnega dedovanja pride, kadar ni veljavne oporoke → če je zapustnik sicer zapustil oporoko, pa ta iz tega ali onega razloga ni bila veljavna (ali kadar sploh ni oporoke).

a) *Intestatno dedovanje po civilnem pravu*

Intestatno dedovanje v civilni dobi ureja poleg pravnih običajev tudi Zakonik XII. plošč (tab. 5, 4-5), ki je določal: "*Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto. Si adgnatus nec escit, gentiles familiam habento.*" → Če je umrl brez oporoke (tisti), ki ni imel *sui heresa*, naj ima (njegovo) premoženje najbližji agnat. Če nima agnata, naj imajo premoženje gentili. (Beseda *familia* označuje tisto, kar je pod oblastjo družinskega očeta, v tem primeru njegovo premoženje).

Za civilno dobo je značilna čvrsta družinska in delno rodovna povezanost. Če umre zapustnik brez oporoke, dedujejo za njim *sui heredes*. Če teh ni, deduje najbližji agnat, če tudi tega ni, pa gentili.

Sui heredes so osebe, ki so bile ob zapustnikovi smrti pod njegovo oblastjo (otroci, posinovljenci, vnuki po prej umrlih otrocih, žena *in manu*) in so postali z njegovo smrtjo svojepravni. *Sui heredes* dedujejo po enakih deležih, če gre za zapustnikove otroke ali vdovo, ki je bila pod njegovo oblastjo. Vnuki po prej umrlem zapustnikovem sinu dedujejo skupaj njegov delež. Pravico otrok prej umrlega dednega upravičenca, da skupaj podedujejo njegov delež, imenujemo **vstopna ali reprezentacijska pravica**.

Suus heres je sin, ki ga je oče emancipiral in ni več član očetove agnatske rodbine, temveč kot svojepravna (*sui iuris*) oseba ter kot taka začetnik svoje lastne agnatske rodbine. *Suus heres* pridobi dedščino *ipso iure* z zapustnikovo smrtjo. Sprejema ne more zavrniti in je zato nujni dedič (*heres suus et necessarius*).

Beseda "najbližji agnat" nekoliko zavaja, saj so najbližji zapustnikovi agnatski sorodniki njegovi *sui*. Z izrazom "najbližji agnat" je v tej zvezi mišljen najbližji agnatski sorodnik, ki hkrati ni *suus heres*. V tem primeru ima tisti agnatski sorodnik, ki je najbližji zapustniku, prednost pred vsemi ostalimi. Bližji sorodnik torej izključuje od dedovanja bolj oddaljene. Več enako oddaljenih agnatov deduje po enakih delih. Tu ni vstopne ali reprezentacijske pravice. Najbližji agnat mora pripadati dedščino šele pridobiti. Če oz. dokler tega ne stori, ostane zapustnikovo premoženje ležeča zapuščina, ki jo sme vsakdo priposestvovati.

Če zapustnik ni imel niti oseb, ki bi bile njegovi *sui heredes*, niti ni imel agnatskih sorodnikov, ki bi mogli dedovati, pripade zapuščina po Zakoniku XII. plošč članom rodovne skupnosti (gentilom). Koliko je ta možnost v decemviralni dobi tudi dejansko prihajala v poštev, ni jasno. Verjetno je namreč, da je bila rodovna skupnost v tem času že dokaj razrahljana, in da je v praksi vse manj prihajalo do dedovanja gentilov.

Po Zakoniku XII. plošč **pripade dedščina samo enkrat**. Če zapustnik ima agnatskega sorodnika, pa ta pripadle dedščine ne pridobi, ne dedujejo gentili, ampak ostane premoženje kot ležeča zapuščina. Za civilno dobo torej ne moremo govoriti o dednih razredih, temveč le o 3 skupinah potencialnih dedičev, ki se med seboj izključujejo.

b) Intestatno dedovanje po pretorskem pravu

Pretorsko intestatno dedovanje (*bonorum possessio intestati*) pomeni vmesno stopnjo med strogim upoštevanjem agnatskega principa pri dedovanju po civilnem pravu in izključno kognatskim načelom intestatnega dedovanja po Justinijanovem pravu.

Novosti intestatnega dedovanja po pretorskem pravu:

- **večkratni pripad dedščine** in uvedba **dednih razredov** z roki za pridobitev pripadle dedščine;
- upoštevanje **kognatskega sorodstva** poleg agnatskega;
- ista oseba (npr. zapustnikov otrok) je lahko poklicana k dedovanju večkrat v različnih dednih razredih.

Po pretorskem pravu dedščina pripade večkrat. Zanj je treba zaprositi (*petere*). To seveda pomeni, da mora biti delatova možnost omejena z določenim rokom, v katerem bo smel prositi za dedščino. Za potomce in prednike je ta rok znašal 1 leto, za ostale sorodnike pa 100 dni.

Pretorsko intestatno dedovanje upošteva poleg agnatskih tudi kognatske sorodnike. Pri tem ne gre za vzporedno upoštevanje obeh sorodstev, ampak je temeljno izhodišče za dedovanje kognatsko sorodstvo – s tem so agnatski dedni upravičenci civilnega prava poklicani k dedovanju kot samostojna skupina na drugem mestu (t.j. za zapustnikovimi otroki). Intestatni dednopravni upravičenci se po pretorskem pravu delijo v naslednje 4 razrede:

1. otroci (*unde liberi*)
2. legitimi (*unde legitimi*)
3. kognati do 6. kolena (*unde cognati*)
4. preživeli zakonec (*unde vir et uxor*)

1. razred: Otroci – unde liberi

V 1. razredu dedujejo naravni in adoptirani (posinovljeni) otroci, t.j. *sui heredes*, pa tudi naravni potomci, ki jih je zapustnik emancipiral, oz. prepustil drugemu v adopcijo, pa jih je ta potem emancipiral.

Med otroki se znotraj tega razreda deli dedščina po enakih delih (po glavah – *in capita*), ne glede na to, ali so bili svojepravni ali pod zapustnikovo oblastjo. Delež prej umrlega sina so na temelju vstopne (reprezentacijske) pravice skupaj podedovali njegovi otroci.

Ker dedujejo v tem razredu skupaj in po enakih deležih otroci, ki so vili do zapustnikove smrti pod očetovo oblastjo in so torej pridobivali zanj, ter s tem povečevali zapuščino, ter emancipirani otroci, ki so bili

svojepravni in so potemtakem pridobivali zase, je nastal problem, kako izravnati razliko. Da bi preprečil krivično zapostavljanje otrok, ki so bili pod zapustnikovo oblastjo, je pretor dovolil, da so *sui heredes* zahtevali od emancipantov računski vnos v zapuščino tistega njihovega premoženja, ki so ga pridobili po emancipaciji in bi ga torej ne imeli, ko ne bi bili emancipirani. Ta zahteva se imenuje ***collatio emancipati***. Emancipat se je izognil kolacijski dolžnosti, če ni dedoval. Hkrati je prišlo do kolacije samo na zahtevo. Če torej *sui* kolacije niso zahtevali, je emancipat lahko dedoval in hkrati obdržal svoje premoženje, ki ga je pridobil kot emancipat. Podobno kot emancipati je morala tudi hči, ki ji je oče dal doto, dovoliti, da so ji doto vračunali v njen intestatni dedni delež (*collatio dotis*).

2. razred: Intestatni dedni upravičenci po civilnem pravu – *unde legitimi*

Če niso zaprosili za *bonorum possessio* upravičenci 1. razreda, je pretor po poteku roka na prošnjo dovolil dedovanje osebam, ki so bile dediči po civilnem pravu (*sui heredes*, najbližji agnat, gentili) s to razliko, da dediščina ni pripadla le enkrat in je torej najbližji agnat lahko zaprosil za dediščino, če tega ni storil *suus*. Ker so imeli *sui heredes* kot otroci možnost dedovati že v 1. razredu, pomeni to, da se jim je dedovanje odprlo to pot že drugič (to kajpak velja le za otroke, ne pa tudi za ženo *in manu*, ki deduje zdaj prvič). V tem razredu je od II. stol. naprej (po t.i. *SC. Tertullianum* in *SC. Orfitianum*) dedovala agnatska mati po svojih otrocih in otroci po njej.

3. razred: Krvni sorodniki (kognati) – *unde cognati*

Če ne zaprosi za dediščino noben dedni upravičenec iz prvih dveh razredov, pokliče pretor po poteku rokov k dedovanju krvne sorodnike do 6. kolena. Odločilna pri vprašanju, kdo bo dedoval, je bila stopnja sorodstva. Bližnji sorodnik je izključeval od dedovanja bolj oddaljenega. V tem razredu je kot krvni sorodnik dedoval med drugimi tudi bivši *suus*, ki ga je bil zapustnik prepustil drugemu v posinovitev in je bil še pod njegovo oblastjo. Kolikor niso zaprosili za dedovanje v prejšnjih razredih, so lahko zapustnikovi otroci dedovali v tem razredu. To seveda ni veljalo za posinovljence, ker niso bili krvni sorodniki.

4. razred: Preživeli zakonec – *unde vir et uxor*

Kadar ni zaprosil za dediščino noben dedni upravičenec iz prvih treh razredov, je smel zanjo zaprositi preživeli zakonec, ki je do zapustnikove smrti živel z njim v veljavnem zakonu *sine manu* (žena *in manu* je bila možev *sui heredes* in je dedovala po pretorskem pravu v 2. razredu).

c) Intestatno dedovanje po Justinijanovem pravu

Justinijanovo pravo pri intestatnem dedovanju že v celoti izhaja iz krvnega sorodstva. Agnatskega sorodstva sploh ne pozna več. Justinijanova ureditev intestatnega dedovanja obsega 4 razrede dednih upravičencev, ki so oblikovani kot neke vrste koncentrični krogi, tako da pomeni višji razred tudi bolj oddaljeno sorodstvo:

1. descendentii (potomci)
2. ascendentii (predniki), pravi bratje in sestre
3. polbratje in polsestre
4. ostali kognati

1. razred: Descendentii - potomci

V tem razredu dedujejo vsi zapustnikovi potomci (naravni in adoptirani oz. arogirani, pa tudi tisti, ki jih je zapustnik prepustil drugemu v adopcijo). Ker gre za krvno sorodstvo, dedujejo potomci po materi in po očetu. Pri tem se ne razlikuje več med osebami *sui* in *alieni iuris*. Dediščina se deli po glavah (*in capita*). Potomci prej umrlega otroka dedujejo na temelju vstopne (reprezentacijske) pravice skupaj njegov delež. Ker gre v tem razredu za potomce, ne pa za otroke, ne gre pri tem (t.j. npr. pri dedovanju vnukov) za

uveljavljanje tuje, marveč lastne dedne pravice. Potomci, ki so bili zapustnikovi *sui heredes*, pridobijo dediščino *ipso iure*.

2. razred: Ascendenti – predniki, pravi bratje in sestre

Kadar ni potomcev, dedujejo najbližji zapustnikovi predniki, njegovi bratje in sestre, ter otroci (ne pa vnuki) prej umrlih bratov in sester. Vsi ti upravičenci dedujejo hkrati, drug poleg drugega. Bližji predniki izključujejo bolj oddaljene. Dediščina se deli *in lineas*, če dedujejo samo predniki → 1/2 dobijo očetovi in 1/2 materini predniki. Če dedujejo zapustnikovi predniki skupaj z zapustnikovimi brati in sestrami, oz. če dedujejo le zapustnikovi bratje in sestre brez prednikov, se deli zapuščina po glavah. Za otroke prej umrlih bratov ali sester velja vstopna (reprezentacijska) pravica.

3. razred: Polbratje in polsestre

V 3. razredu dedujejo osebe, ki imajo z zapustnikom skupnega samo enega prednika. Namesto umrlih polbratov in polsester dedujejo njihovi otroci na temelju vstopne (reprezentacijske) pravice, ne pa tudi oddaljenejši potomci. Če dedujejo:

- polbratje in polsestre → si delijo dediščino *in capita*
- polbratje in polsestre skupaj z otroki prej umrlih polbratov in polsester → se dediščina deli *in capita* med polbrati in polsestrami; *in stirpes* pa glede otrok prej umrlih polbratov in polsester, ki si potem podedovane deleže med seboj zopet delijo *in capita*.

4. razred: Preostali kognati

Krvni sorodniki, ki so poklicani k dedovanju v 4. razredu, sedaj niso več omejeni do 6. kolena, ampak lahko dedujejo tudi oddaljenejši krvni sorodniki, pri čemer pa bližji izključujejo bolj oddaljene. Več enako oddaljenih sorodnikov deduje po enakih deležih.

VDOVA: Glede na to, da temelji intestatno dedovanje po Justinijanovem pravu izključno na krvnem sorodstvu, vdova redno ni mogla dedovati. Zato je bilo treba zanjo poskrbeti posebej, če je bila brez premoženja in dote (*inops et indotata*). Če so skupaj z njo dedovali do 3 zapustnikovi dediči, je dobila 1/4 premoženja, sicer pa enak delež (*pars virilis*) z ostalimi sodediči. V celoti ni mogla dobiti več kot 100 funtov zlata. Če je dedovala skupaj s svojimi otroki, na svojem deležu ni dobila lastninske pravice, temveč le užitek. Vdova je smela svojo pravico uveljavljati tudi zoper oporočne dediče.

NEZAKONSKI OTROCI: Tudi po Justinijanovem pravu se nezakonski otroci niso šteli za sorodnike svojega očeta. Intestatno so lahko dedovali le po materi in njenih sorodnikih. Pač pa so otroci konkubine (priležnice), ki jih je oče pripoznal, skupaj s svojo materjo dobilil 1/6 dediščine, če umrli oče ni zapustil zakonskih otrok ali vdove.

POSINOVLJENEC: Po Justinijanovem pravu je poklican k dedovanju 2x: po (naravnem) očetu in po posinovitelju.

OPOROČNO DEDOVANJE

OPOROKA je enostranski PP za primer smrti (*mortis causa*), s katerim si zapustnik postavi enega ali več dedičev. Oporočnik (oporočitelj – *testator*) izrazi z oporoko svojo poslednjo voljo. Zaradi tega jo je smel oporočnik vsak trenutek spremeniti ("*Voluntas testatoris ambulatoria est usque ad vitae supremum exitum.*") → Volja oporočitelja je spremenljiva vse do poslednjega trenutka /dobesedno: konca njegovega/ življenja.),

oz. je bila veljava oporoke že sama po sebi časovno omejena. Z oporoko je zapustnik določil dediča (*heredis institutio*), lahko pa je tudi odredil volila, postavil oporočnega varuha, osvobodil sužnje, določil nalog itd.

Postavitev dediča je po Gajevih besedah "glava in temelj" celotne oporoke (*caput er fundamentum intellegitur totius testamenti* – Gai 2,229). Pri postavitvi dediča je moral oporočnik izrecno uporabiti besedo dedič, po obrazcu "Ticij mi bodi dedič« (*Titius heres mihi esto*). Zaradi tega so se še po klasičnem pravu šteje za nezapisane (*pro non scripto*) vse oporočne odredbe, ki jih je zapustnik napisal pred postavitvijo dediča oz. pred omembo njegovega imena.

DEDIČ je lahko bila le določena oseba (*persona certa*). Neveljavna bi bila postavitev nedoločene osebe za dediča (npr. »Dedič bodi, kdor bo prvi prišel na moj pogreb.« – "*Qui primus ad funus meum venerit, heres esto.*"). Med nedoločene osebe so šteli tudi **postuma** → zapustnikovega otroka, ki ob napravi oporoke še ni bil rojen. Od klasičnega prava naprej je bil postum lahko veljavno postavljen za dediča, po Justinijanovem pravu celo tuj postum. Dediča je moral postaviti oporočnik sam. Izbire oz. določitve dediča ni bilo mogoče prepustiti 3. osebi. Zmota v osebi dediča je povzročila ničnost oporoke. Takih posledic seveda ni imela zmota v označbi ali nagibu.

Oporočnik je lahko postavil enega ali več dedičev. Sodediči so lahko dedovali po enakih deležih, lahko pa jim je zapustnik določil različne deleže.

Iz praktičnih razlogov (npr. zaradi njegove varnosti) je lahko oporočnik v oporoki zamolčal ime dediča ter ga imenoval v **kodicilu** – posebni listini, ločeni od oporoke. Oporoka se je v takem primeru imenovala **tajna oporoaka** (*testamentum myaticum*; npr. »Dedič bodi tisti, ki sem ga napravil za dediča v kodicilu.« – "*Quem heredem codicillis fecero, heres esto.*" Pap. D. 28,5,78).

OPOROČNA SPOSOBNOST

Pogoj za napravo veljavne oporoke je bila zapustnikova **aktivna oporočna sposobnost**. Veljavno je mogel testirati načeloma le odrasel rimski *pater familias*, če je imel svoje premoženje. Ženska (z izjemo vestalk) je lahko testirala le z varuhovim sodelovanjem. Tujci, sužnji, na smrt obsojeni, deportirani itd., niso mogli napraviti veljavne oporoke. Aktivne oporočne sposobnosti niso imeli tudi umobolni, preklicani zapravljevci in nedorasli (*impuberes*), ker niso bili poslovno sposobni. Aktivna oporočna sposobnost je pravzaprav kombinacija poslovne (ker gre za PP) in pravne sposobnosti (ker gre za razpolaganje s premoženjem). Samo ena ali druga sposobnost ne zadošča. To je tudi razlog, da je sin pod očetovo oblastjo lahko testiral le glede tistega premoženja, ki ga je pridobil neodvisno od očeta kot vojak ali uradnik (t.i. *bona castrensia* ter *quasi castrensia*).

Pasivna oporočna sposobnost je sposobnost osebe biti subjekt oporoke, kar pomeni sposobnost osebe, da je lahko veljavno postavljena za dediča, volilojemnika ali oporočnega varuha. Pasivna oporočna sposobnost je pogoj za to, da more biti nekdo postavljen za dediča, volilojemnika ali oporočnega varuha. Niso je imeli tujci, na smrt obsojeni, deportirani itd. Sužnja je lahko nekdo postavil za dediča samo, če mu je v oporoki hkrati podelil prostost.

Pravne osebe načeloma niso imele pasivne oporočne sposobnosti. Postopoma je rimsko pravo (zlasti postklasično) dovoljevalo glede pravnih oseb vse več izjem.

1. Postavitev dediča na določeno stvar

Dedič je zapustnikov vesoljni naslednik, ki deduje zapustnikovo celotno premoženje (aktiva in pasiva) ali njegov alikvotni del (1/2, 1/3...) kot sodedič. Če je bil dedič postavljen na določeno stvar (t.i. *heredis institutio ex re certa* po zgledu "Ticij bodi moj dedič glede kornelijanskega zemljišča.« – "*Titius ex fundo Corneliano mihi heres esto.*"), je nastal problem resnične zapustnikove volje → oporočnik je sicer govoril o dediču (t.j. vesoljnemu nasledniku), naklonil pa mu je posamezno stvar, kar je bilo značilno za volilojemnika. Šlo je torej za problem izjave (A naj bo moj dedič) in resnične volje (in naj dobi kornelijansko

zemljišče). Oprelitev stvari, ki naj jo dobi dedič, namreč pomeni konkretizacijo tistega, kar je oporočnik hotel povedati s pojmom "dedič" oz. opredelitev njegove vsebine. Če je bila na ta način postavljena za dediča ena sama oseba, se je po klasičnem pravu taka omejitev štela za nezapisano → dedič je dobil celotno dediščino. Če je bilo dedičev več, je dobil stvar, ki mu jo je naklonil zapustnik in solastnino na preostalem premoženju, če vrednost stvari ni dosegla njegovega dednega deleža. Če ga je preseгла, se je štelo, da je bil njegov delež večji od ostalih.

Po Justinijanovem pravu se štejejo dediči, ki so postavljeni na določeno stvar, za voliljemnike. Kot taki ne morejo izterjevati njegovih terjatev. Ker pa je zapustnik uporabil izraz "dedič", preprečijo intestatno dedovanje, kar pomeni, da ostanejo v veljavi ostale oporočnikove odredbe.

2. Pogojna postavitve dediča

Oporočnik je lahko postavil dediča pod **odložnim pogojem**. Zaradi načela »*semel heres, semper heres*« (enkrat dedič, vedno dedič) pa ga ni bilo mogoče postaviti pod resolutivnim (razveznim) pogojem. V praksi so to načelo lahko obšli z vesoljnim fideikomisom.

Pri razlagi pogojne postavitve dediča so skušali po možnosti ohraniti postavitev in s tem oporoko v veljavi (*favor testamenti*). Zato so npr. nemogoče ali nedopustne pogoje šteli za nezapisane.

Taka razlaga kajpak ni bila maboča pri perpkelsnih (nesmiselnih) pogojih, ker le-ti nasprotujejo logiki in zato ni jasno, kaj je zapustnik sploh hotel (npr. »Ticij naj bo dedič, če bo dedič Sej.«). Isto je veljalo za kaptatorne pogoje, ki so nasprotovali splošnim pravnim načelom (npr. oporočne prostosti: »Ticij naj bo dedič, če bo pokazal in dokazal, da je za svojega dediča postavil Mevija.« – Paul. D. 28,5,72,1). Zaradi tega so bile postavitve dedičev pod nesmiselnim ali pod kaptatornim pogojem **nične**.

Za nezapisanega se je štel tudi **rok** (začetni ali končni), kadar je bil dedič postavljen z rokom. Če je bila **vdova** postavljena za dedinjo pod pogojem, da se znova ne poroči, se je pogoj štel za negativni, potestativni suspenzivni pogoj. Vdova, ki bi v takem primeru lahko dedovala, ali pridobila volilo, ko bi bilo gotovo, da se ni poročila (kar pa je bilo gotovo šele ob njeni smrti), je bila *de facto* razdedinjena oz. ji volilo *de facto* sploh ni bilo naklonjeno. Problem je rešil predklasični pravnik *Q. Mucius Scaevola*, ki je oblikoval posebno pogodbo, s katero se je pogojno postavljena dedinja ali voliljemnica osebi, ki bi ji volilo ali dediščina sicer pripadla, zavezala povrniti prejeta premoženje, če bi se poročila. Po Avgustovi ženitni zakonodaji se je pod takim pogojem postavljena vdova lahko znova omožila, če je prisegla, da se bo ne poročila, da bi imela otroke.

3. Substitucija

predstavlja obliko postavitve dediča. Posebnost substitucije je bila v tem, da je bil pogojno postavljen za dediča le **substitut** – oseba, ki naj bi dedovala, če prvopostavljeni dedič (institut) ne bi hotel ali mogel dedovati, medtem ko pri postavitvi prvopostavljenega dediča pogoj ni bil nujen. Zapustnik je dobil s pomočjo substitucije možnost, da zagotovi oporočno in prepreči intestatno dedovanje tudi v primeru, če dedič, ki ga je z oporoko postavil, ne bi hotel ali mogel dedovati. S pomočjo substitucije je torej zapustnik postavil nadomestnega dediča (*substitutio* – na mesto koga postavim). Poznamo tri vrste substitucije: vulgarno, pupilarno in kvazipupilarno.

a) Vulgarna substitucija

S pomočjo vulgarne substitucije (navadne, od: *vulgaris* – navaden, preprost) je zapustnik postavil za dediča substituta za primer, da prvopostavljeni dedič ne bi dedoval ("Ticij bodi dedič! Če Ticij ne bo dedič, bodi dedič Sej!" – "*Titius heres esto! Si Titius heres non erit, Seius heres esto.*"). Zapustnik je lahko v oporoki določil več substitutov. V primeru več sodedičev je lahko substituiral enega drugemu, ali pa določil vsakemu svojega substituta (oz. svoje substitute). V primeru več substitutov je veljalo načelo, da je vsak substitut v primeru, da bi vmesni substitut propadel, postavljen prvopostavljenemu dediču (*Substitutus substituto*

substitutus instituto). Substitutu pripade dediščina, ko se izpolni pogoj – ko torej postane gotovo, da prvopostavljeni dedič ni dedoval. Oporočnik lahko substitutu določi drugačen delež kot institutu.

b) Pupilarna substitucija

S pomočjo pupilarne substitucije (*substitutio pupillaris*; od *pupillus* – nedorasli otrok) je lahko oče, ki je z oporoko postavil za dediča svojega nedoraslega otroka, na temelju svoje očetovske oblasti (*patria potestas*) le-temu postavil dediča za primer, da ga bo (t.j. oporočnika) nedorasli sin sicer preživel in za njim dedoval, bo pa umrl preden bo s polnoletnostjo postal aktivno oporočno sposoben in s tem zmožen napraviti lastno oporoko (»Moj sin Tacij mi bodi dedič! Če bo umrl, preden bo postal polnoleten, bodi dedič Sej!« – "*Titius filius meus mihi heres esto! Si is prius moriatur quam in suam tutelam venerit, tunc Seius heres esto!*"). Oče je torej določil substituta svojemu otroku za primer, da bi ta sicer dedoval, vendar bi umrl, še preden bi mogel napraviti lastno oporoko. S pupilarno substitucijo postavi oče dediča svojemu otroku. Seveda učinkuje taka postavitev le do otrokove doraslosti. Že od znamenitega Kurijevega primera (*causa Curiana*) iz začetka zadnjega stol. republike naprej je veljalo, da vsebuje pupilarna substitucija tudi vulgarno (da torej substitut deduje, tudi če otrok nebi dedoval za oporočnikom). To so pogosto tudi izrecno zapisovali v oporoki (»Moj sin Tacij mi bodi dedič! Če moj sin ne bo dedič /vulgarna substitucija/, tedaj bodi dedič Sej!« – "*Titius filius meus mihi heres esto! Si filius meus mihi heres non erit, sive heres erit et prius moriatur quam in suam tutelam venerit, tunc Seius heres esto!*" – Gai 2,179). Substitut torej deduje, če umre otrok, ki je dedoval za zapustnikom, kot nedorasel (pupilarna substitucija), pa tudi kadar otrok sploh ne deduje za zapustnikom (vulgarna substitucija). Od Marka Avrelija naprej je tudi vulgarna substitucija vsebovala pupilarno.

c) Kvazipupilarna substitucija

S cesarjevim dovoljenjem, po Justinijanovem pravu pa brez posebne prošnje, je smel oporočnik (oče ali mati) postaviti substituta svojemu umobolnemu ali nememu otroku, če mu je naklonil vsaj zakoniti delež. Testator je moral izbrati substituta izmed potomcev umobolnega ali izmed lastnih potomcev. Če teh ni bilo, je lahko postavil za substituta kogarkoli. Če je imel umobolni svetel trenutek ali če je ozdravil, je substitucija izgubila svojo veljavo.

OBLIKE OPOROKE

Oporoka je v rimskem pravu vedno obličen PP *mortis causa*. Razvoj poteka v smeri zmanjševanja oz. odpravljanja obličnosti pri napravi oporoke. To velja zlasti za oporoke, s katerimi starši postavijo za dediče svoje otroke (t.i. *testamentum parentum inter liberos*).

Oblike oporoke po civilnem pravu

Najstarejše rimsko pravo je poznalo 2 obliki oporoke. V mirnem času je lahko Rimljan napravil "oporoko" pred komiciji (*testamentum comitiis calatis*). To pravzaprav ni bila oporoka v pravem pomenu besede, pač pa način, kako si je nekdo, ki ni imel svojega *suus heresa*, le tega zagotovil z (javno) posinovitvijo in ga hkrati določil za svojega vesoljnega naslednika.

V vojni oz. na bojnem pohodu (*in procinctu* – pred bitko) je Rimljan sovojakom izjavil svojo poslednjo voljo, kar je prihajalo v poštev, če je padel v bitki.

Oporoki, ki sta bliže sodobnemu pomenu oporoke, sta bili mancipacijska oporoka in oporoka *per aes et libram*. Kot izhaja iz Gajevih Institucij (Gai 1,102), sta bili ti dve obliki oporoke kasnejšega izvora kot prvi dve, ki sta po Gajevih besedah prišli iz rabe.

Pri **mancipacijski oporoki** je šlo za izjavo poslednje volje "ob zadnji uri", ko je oporočnik umiral oz. je bilo zelo verjetno, da bo umrl kmalu po napravi oporoke. Zaradi tega je vpričo 5 prič in tehtničarja z mancipacijsko obličnostjo prenesel svoje premoženje na zaupno osebo (t.i. *familiae emptor*) ter ji naročil,

kako naj ga razdeli. S tem je postal *familiae emptor* zapustnikov vesoljni naslednik, poštenje (*fides*) pa ga je zavezovalo da spoštuje zapustnikova naročila glede porazdelitve premoženja.

V primerih, ko zapustnik po napravi mancipacijske oporoke ni umrl, je prihajalo do težav, ker je ostal brez premoženja. Zato so dejansko odsvojitve premoženja pri mancipacijski oporoki nadomestili z navidezno odsvojitvijo. **Oporoka *per aes et libram*** je še vedno izhajala iz mancipacije premoženja, ki pa je bila le imaginarna (*dictis gratia*). V svoji izjavi je *familiae emptor* izrecno dejal, da pridobiva premoženje le v varstvo zato, da bo odsvojitelj lahko napravil oporoko. Navidezni odsvojitvi premoženja je sledilo odsvojiteljevo naročilo glede njegove porazdelitve, glede postavitve oporočnega varuha, osvoboditev sužnjevt itd. Ker je ostal še naprej lastnik svojega premoženja, je lahko poslej Rimljan napravil tako oporoko tudi takrat, ko ni bilo nujno (ko ga k temu nista silili ne bolezen, ne starost). S tem pa se je naprava oporoke časovno oddaljila od njene realizacije. Možnost, da bo *familiae emptor* pozabil podrobnosti v zvezi z vsebino oporočnikovih navodil, je bila torej velika. Da bi se temu izognil, pa tudi, da pričé niso slišale, komu hoče kaj nakloniti, je zapustnik lahko po navidezni odsvojitvi premoženja z mancipacijo, namesto ustne izjave izročil *familiae emptorju* listino, ki je vsebovala njegovo poslednjo voljo. Listina je bila sprva le opora spominu. Postopoma pa se je odsvojitve premoženja vse bolj potiskala v ozadje. Težišče se v celoti prenese na oporočno listino. Pet prič, ki sodelujejo pri mancipaciji, listino navadno podpiše in potisne nanjo svoje pečate. Podpisi in pečati prič na oporočni listini postanejo važnejši kot sama mancipacijska obličnost.

Oblike oporoke po pretorskem pravu

Pretorsko pravo ni uvedlo nobene nove oblike oporoke. Ker pa ni vztrajalo na korektno opravljeni mancipacijski obličnosti, marveč je pretor nudil *bonorum possessio secundum tabulas* (naklonitev premoženja v skladu z oporoko), če je dedič predložil oporočno listino, opremljeno z zadostnim številom pečatov, je s tem *via facti* nastala nova oblika oporoke. Pretor je sprva nudil oporočnemu dediču *bonorum possessio* le v primeru, da civilni intestatni dedič ni pravočasno zaprosil za dediščino. Po reskriptu Antonina Pija pa se je smel v takem primeru oporočni dedič z *exceptio doli* zoperstaviti dediščinski tožbi intestatnega dednega upravičenca. Ker je pri napravi oporoke sodelovalo 7 oseb (5 prič + tehtničar + *familiae emptor*), se je postopoma uveljavilo naziranje, da mora oporočno listino podpisati in zapečatiti 7 prič.

Oblike oporoke po postklasičnem pravu

Postklasično pravo odpravi mancipacijo premoženja in besedne obličnosti pri napravi oporoke (t.i. *nuncupatio*). Od cesarja Konstantina dalje je bilo mogoče dediča postaviti s katerimikoli besedami. Teodizij II. in Valentinijan III. sta določila, da mora oporoka izpolnjevati tri pogoje:

1. napravljena mora biti kot enotno pravno dejanje (*unitus actus*),
2. imeti mora pečate in imena 7 prič,
3. podpisati jo morajo oporočnik in pričé.

Postklasično pravo je uvedlo kot veljavno obliko oporoke t.i. **lastnoročno (holografno) oporoko**, ki jo je zapustnik napisal in podpisal sam, brez prič. Justinijanovo pravo je tako obliko oporoke obdržalo le za oporoke, s katerimi so starši postavili za dediče svoje otroke (t.i. *testamentum parentum inter liberos*).

Ker je imela v postklasični dobi država že razvit upravni in sodni aparat, se je kot nova oblika oporoke uveljavila **oporoka, napravljena pred oblastvom** (*testamentum apud acta conditum*), kjer je oporočnik izjavil svojo poslednjo voljo na zapisnik, oz. je dal oporočno listino v hrambo cesarju.

Oporoka po postklasičnem pravu je lahko **ustna** (*testamentum per nuncupationem*) ali **pismena** (*testamentum per scripturam*). V obeh primerih gre za obličen PP, pri katerem je moralo sodelovati 7 prič (morale so biti odrasli moški in rimski državljani). Priče so morale biti zaprosene, da pričajo (*testes rogati*).

V Justinijanovem pravu so veljala posebna pravila za napravo oporoke, če je bil **oporočnik slep** → pri napravi oporoke je moral sodelovati notar, ki je na koncu prebral oporočno vsebino.

Gluhonemi, ki je izgubil sluh zaradi bolezni, je lahko napravil veljavno holografno oporoko. To pa ni veljalo, če je bil gluhonem od rojstva, ker ni mogel testirati.

Poenostavljen postopek je veljal za oporoko, ki je bila napravljena:

- na deželi (*testamentum ruri conditum*) → zadoščalo je sodelovanje 5 prič
- v času epidemije (*testamentum tempore pestis conditum*) → ni bila potrebna istočasna navzočnost vseh 7 prič oz. ni bilo treba, da so bile priče v neposredni zapustnikovi bližini

Za **vojake** so veljale v postklasičnem pravu posebne olajšave (t.i. *beneficium militare*). Poleg tega, da pri napravi ustne ali pismene vojaške oporoke ni bilo potrebno sodelovanje prič, je lahko vojak veljavno postavil za dediče tudi osebe, ki niso imele pasivne oporočne sposobnosti. Za dedovanje po vojaku tudi ni veljalo pravilo *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* (gl. str. 2). Vojaška oporoka je veljala še 1 leto potem, ko je bil vojak častno odpuščen iz vojaške službe (t.i. *honesto missio*).

NEVELJAVNE OPOROKE

1. Nična oporoka (*testamentum nullum*)

Oporoka je lahko nična (neveljavna že od vsega začetka), lahko pa postane neveljavna naknadno. Oporoka je nična (*testamentum nullum*), če pri njeni napravi niso izpolnjene vse formalne (obličnosti) oz. materialne predpostavke (oporočna sposobnost, omemba oseb, ki so *sui heredes*...).

2. Naknadno neveljavna oporoka (t.j. razveljavljena, *testamentum ruptum*)

Oporoka lahko izgubi veljavo iz več razlogov. Predvsem razveljavi zapustnik svojo oporoko s tem, da napravi novo. Nova oporoka razveljavlja prejšnjo po načelu, da pravne posledice obličnega posla lahko ukinemo z nasprotno obličnostjo (t.i. *contrarius actus*). Oporočnik je lahko delno razveljavil oporoko s tem, da je prečrtal posamezna določila.

Naprava oporoke je povzročila razveljavitev stare tudi v primeru, ko je oporočnik določil, naj ostane prva še naprej v veljavi. V takem primeru je bil oporočni dedič le oseba, ki je bila kot taka postavljena v 2. oporoki, morala pa je prepustiti dediču iz 1. oporoke premoženje ali njegov del kot fideikomis.

Uničenje oporočne listine je imelo po Justinijanovem pravu za posledico razveljavitev oporoke. Slučajno uničenje oporočne listine ni imelo tega učinka. Kolikor je bilo mogoče rekonstruirati (in seveda dokazati) njeno vsebino, je prišlo do oporočnega dedovanja. Ideja oporoke kot poslednje volje je bila v rimskem pravu ves čas prisotna. Zaradi tega je po konstituciji Honorija in Teodizija II. oporoka izgubila veljavo po 10. letih. Po Justinijanovem pravu je lahko zapustnik oporoko po 10. letih preklical pred sodiščem ali 3 pričami.

Zaradi formalnega nujnega dedovanja je oporoka izgubila veljavo tudi v primeru, da se je po napravi oporoke pojavila oseba, ki je bila zapustnikov *sui heredes*. Do tega je lahko prišlo z rojstvom otroka ali posinovitvijo določene osebe oz. s tem, da je oporočnik pridobil oblast nad svojo ženo.

3. Neveljavna oporoka (*testamentum irritum*)

Oporoka je izgubila veljavo, če je po njeni napravi zadela oporočnika *capitis deminutio*. Izjema je bila *capitis deminutio maxima*, ki je zadela Rimljana, ki je padel v vojno ujetništvo. Zaradi fikcije zakona *lex Cornelia* je taka oporoka ostala v veljavi in po njej se je takoj uvedlo dedovanje. Če je po *capitis deminutio minima* oporočnik znova dobil aktivno oporočno sposobnost, njegova oporoka sprva ni oživila, pretorsko pravo pa je dovoljevalo dediču iz take oporoke *bonorum possessio*, ki je bila sprva *sine re*, po Justinijanovem pravu pa *cum re*.

4. Zapuščena oporoka (*testamentum destitutum* oz. *desertum*)

Če nihče od dedičev ne pridobi dediščine, ker so dediči pomrli pred zapustnikom ali pa niso hoteli oz. mogli pridobiti dediščine (ob zapustnikovi smrti niso bili pasivno dedno sposobni ipd.), je bila oporoka *de facto* razveljavljena. Kljub formalni veljavi je namreč izostala njena dejanska izvršitev.

IZPODBOJNE OPOROKE

a) Formalno nujno dedovanje

Rimljan je načelno smel kogarkoli postaviti za svojega oporočnega dediča. Njegovo oporočno prostost je omejevala le dolžnost, da v oporoki omeni osebe, ki so bile njegovi *sui heredes* (naravni in adoptirani oz. arogirani otroci, vnuki po prej umrlih sinovih *in potestate*, žena in snaha *in manu*) → t.j. da jih postavi za dediča na poljubno velik dedni delež ali jih razdedini. Formalno (*forma* – oblika) nujno dedovanje se torej nanaša na samo formulacijo oporoke oz. oporočne listine. Oporočna listina je morala vsebovati omembo vseh *sui heredes*. Oporočnik jih ni smel prezreti (t.j. sploh ne omeniti), ker so videli po rimskem naziranju v prezrtju dokaz, da oporočnik ni pisal oporoke zavestno. Zaradi tega je oporoka izgubila veljavo, če se je oporočniku rodil postum. Po klasičnem pravu je lahko oporočnik postume vnaprej veljavno postavil za dediče.

Oporočnik je lahko *sui heredes* sprva razdedinil zgolj z besedama »razdedinjen bodi« (*exheres esto*), ne da bi za to navedel kakršenkoli razlog. Sina je moral razdediniti poimensko (*nominatim*) in brezpogojno. Ostale *sui heredes* je lahko razdedinil kot skupino ("med drugimi" – *inter ceteros*).

Če je oporočnik prezrl sina, je to povzročilo **ničnost oporoke**. Za zapustnikom je prišlo do intestatnega dedovanja. Če je bil prezrt kak drug *sui heredes*, je bila oporoka veljavna. Prezrti je dobil primeren delež → če so bili z oporoko postavljeni drugi *sui*, je dobil enak delež kot oni (*pars virilis*), če pa so bili postavljeni zunanji dediči (*extranei*), mu je pripadla 1/2 dediščine. Kolikor so bili v oporoki postavljeni za dediče tako *sui* kot *extranei*, je dobil enak delež s prvimi in 1/2 nasproti drugim.

Formalna nujna dedna pravica je potemtakem pravica zapustnikovih *sui heredes*, da so omenjeni oz. **upoštevani v oporoki**. Pretorsko pravo je razširilo krog upravičencev na vse zapustnikove potomce, ne glede na to, ali so bili pod njegovo oblastjo ali ne. Hkrati je pretorsko pravo zahtevalo, da mora biti razdedinjenje moškega potomca (t.j. tudi vnuka) poimensko, medtem, ko je bilo mogoče ženske *sui heredes* razdediniti *inter ceteros*. Po Justinijanovem pravu povzroči vsako prezrtje (tudi, če je prezrta ženska) neveljavnost oporoke. Hkrati je moralo biti vsako razdedinjenje poimensko. Prezrti *sui* je uveljavljal svojo dedno pravico neposredno s *hereditatis petitio*.

V 115. noveli je Justinijan na novo uredil nujno dedovanje. Formalni in materialni nujni dedni upravičenci so bili poslej potomci in predniki, če zapustnik ni imel potomcev. Oporočnik ni več užival oporočne prostosti, temveč je lahko razdedinil nujne dediče le takrat, kadar je imel za to zadosten razlog, ki ga je moral v oporoki izrecno navesti. Razlogov si ni mogel izmisliti sam, temveč so bili v noveli taksativno naštetih (za razdedinjenje potomca jih je bilo 14, za razdedinjenje prednika pa 8).

b) Materialno nujno dedovanje

Materialna nujna dedna pravica je pravica določenih oseb do izpodbijanja oporoke, če se jih oporočnik ni spomnil s primerno naklonitvijo. Po rimskem pravu so šteli, da je zapustnik s tem kršil svojo dolžnost (*officium*). Zato so tožbo, s katero je bilo mogoče oporoko kot neprimerno izpodbijati, imenovali *querela inofficiosi testamenti* (tožba /zaradi/ oporoke, ki nasprotuje dolžnosti). **Inoficiozna tožba** se je razvila v praksi centumviralnega sodišča, ki je bilo pristojno v dediščinskih zadevah. Pravico do izpodbijanja so načeloma imeli le zapustnikovi najbližji svojci: potomci in predniki ter bratje in sestre, vendar zadnji bolj ali manj le v primeru, ko je bila za dediča postavljena neka oporečna oseba (*persona turpis*). V konkretnem primeru je lahko naperila inoficiozna tožba samo oseba, ki bi dedovala kot intestatni dedič (civilni ali pretorski), ko bi bil zapustnik umrl brez oporoke. To pomeni, da predniki niso smeli naperiti tožbe, če so bili še živi zapustnikovi otroci. Pri tej tožbi ni bilo razlike med moškimi in ženskimi potomci.

Z inoficiozno tožbo je materialni nujni dedni upravičenec zahteval razveljavitev oporoke v celoti ali delno in uvedbo intestatnega dedovanja. Oporoke pa ni smel izpodbijati, če mu je oporočnik naklonil vsaj nujni delež → t.j. 1/4 premoženja, ki bi ga dobil, ko bi prišlo do intestatnega dedovanja. Pri tem ni nujno, da je šlo za dedni delež, marveč so veljale tudi druge naklonitve (volilo, fideikomis, darilo za primer smrti, darila itd.).

Nujni delež je znašal 1/4, po Justinijanovem pravu pa 1/3 oz. 1/2 intestatnega deleža. Moral je biti brez vsake omejitve. Inoficiozna tožba je zastarala v 2, po Justinijanovem pravu pa v 5 letih. Če je tožnik izgubil tožbo, je kot nevreden (*indignus*) izgubil tudi vse morebitne oporočne naklonitve.

Inoficiozna tožba je prihajala v poštev le kot subsidiarna → dedič jo je lahko naperil samo takrat, kadar ni imel na voljo druge tožbe.

Postklasično pravo je skušalo omejiti uporabo inoficiozne tožbe. Po Justinijanovem pravu jo je bilo mogoče naperiti le v primeru, če zapustnik ni naklonil dediču nobenega premoženja. Če je dobil dedič le manj, kot bi znašal njegov nujni delež, je smel zahtevati dopolnitev deleža (t.j. razliko med dejansko naklonitvijo in celotnim nujnim deležem). V ta namen je imel materialni nujni dedni upravičenec tožbo na dopolnitev nujnega deleža (*actio ad supplendam legitimam*).

PRIDOBITEV DEDIŠČINE

Dediščina pripade dednemu upravičencu (delatu), ko zapustnik umre oz. ko se izpolni pogoj, pod katerim je bil dedič postavljen. **Intestatni dedič** mora biti dedno sposoben od pripada do pridobitve dediščine, **oporočni dedič** pa mora poleg tega imeti tudi pasivno oporočno sposobnost že ob napravi oporoke. Avgustova zakonodaja je dodala k temu še nov pogoj: dedič mora biti *capax* ⇒ sposoben pridobiti dediščino ali volilo, ko mu to na podlagi oporoke pripade. Ni treba, da bi bil dedič ali volilojemnik sposoben pridobiti dediščino ali volilo že ob napravi oporoke ali ob pripadu – sposoben mora biti le v trenutku, ko volilo ali dediščino pridobi.

Po Avgustovi zakonodaji ni mogla ničesar pridobiti **neporočena oseba** (t.i. *coelebs* → moški med 25-60 letom, ženska med 20-50 letom; pravilo je bilo *coelebs nihil capit*). Samo 1/2 naklonitve pa je dobila sicer poročena oseba, ki pa je bila brez otrok (t.i. *orbis* po pravilu *orbis dimidium capit*). Neporočen dedič je lahko še v 100 dneh, odkar je izvedel, da mu je pripadla dediščina, sklenil veljavno zakonsko zvezo in na ta način pridobil pravico do dedovanja 1/2 dediščine.

Justinijanovo pravo pojma *capacitas* ne pozna več. Po takratnem gledanju, ki je nastalo pod vplivom krščanstva, je bila neporočenost krepost in vrednota.

Za pridobitev dediščine je le izjemoma, če je zapustnik tako zahteval, potreben poseben obličen akt (t.i. *cretio*), ki ga je bilo treba opraviti v roku, ki ga je za to določil zapustnik. Justinijanovo pravo krecije ne pozna več.

Običajno je za pridobitev dediščine zadostovalo, da je dedič jasno pokazal voljo, da hoče dedovati. To je lahko storil z brezoblično izjavo ali z ustreznim ravnanjem → s sklepčnimi – konkludentnimi dejanji (dedič začne nastopati kot dedič, začne z gospodarskimi ukrepi itd. Viri to imenujejo *pro herede gestio*.)

Zunanji dedič ni pridobil dediščine takoj ob pripadu. Ker so imeli zapustnikovi upniki interes na tem, da vedo, ali bo dedič dediščino pridobil ali ne, so ga smeli to vprašati pred pretorjem (t.i. *interrogatio in iure*). Dedičev pritrdilen ali odklonilen odgovor pred pretorjem je bil nepreklicen, zato je pretor lahko dovolil dediču primeren rok za razmislek (t.i. deliberacijski rok – *spatium deliberandi*). Rok je sprva znašal vsaj 100 dni, po Justinijanovem pravu pa do 9 mesecev oz. izjemoma do 1 leta. Če dedič v tem času ni izjavil nasprotno, se je štel, da je dediščino odklonil.

1. *In iure cessio dediščine*

Po civilnem pravu je smel najbližji agnat (ne pa *suus heres*, ki je pridobil dediščino že ob pripadu, niti oporočni dedič, ker bi v nasprotnem primeru on določil dediča) z *in iure cessio* **prenesti** pripadlo, pa še ne pridobljeno dediščino na 3. osebo. Pridobitelj je pridobil s tem delacijo (t.j. enak položaj, kot da bi bil sam dedič). Z *in iure cessio* je bilo mogoče prenesti tudi že pridobljeno dediščino → na pridobitelja se je prenesla samo lastnina na stvareh, glede dolgov in terjatev pa je bil še naprej zavezan in upravičen dedič (odsvojitelj). Dedič je lahko dediščino tudi **prodal** → takrat je s kupcem sklenil posebni "stipulaciji prodane in kupljene dediščine" (*stipulationes emptae et venditae hereditatis*), s katerima sta se stranki dogovorili, da bo prodajalec prenesel na kupca vse, kar bo kot dedič pridobil, kupec pa se je zavezal, da bo povrnil prodajalcu vse, kar ob ta kot dedič dolžan izpolniti oz. da bo zanj vstopil v pravde v zvezi z dediščino.

2. Odklonitev dediščine

Dedič je lahko odklonil pripadlo dediščino. Za odklonitev ni bila potrebna nobena posebna oblika. Odklonitev je bila vedno **dokončna**. Za odklonitev so šteli tudi, če delat v deliberacijskem roku ni pridobil dediščine. Če je oporočni dedič, ki je bil hkrati zapustnikov intestatni dedni upravičenec, odklonil dediščino, da bi se s tem izognil obveznostim iz oporoke (izpolnitev volil, osvoboditvam ipd.) in je potem dedoval intestatno, je pretor fingiral, da je dedič pridobil dediščino kot oporočni dedič.

3. Transmisija (podedovanje dednega pripada)

Če je **zunanji dedič**, ki mu je pripadla dediščina, umrl še preden jo je pridobil, je dediščina v določenih izjemnih primerih pripadla njegovim dedičem. Do tega je prišlo, če dedič ni pridobil dediščine brez svoje krivde (npr. ker je bil odsoten zaradi državnih poslov) in bi mu pretor v takem primeru (t.j. če ne bi umrl in bi zamudil rok, v katerem bi moral zaprositi za *bonorum possessio*) dovolil postavitev v prejšnje stanje. Pripad dediščine (če je bil umrli dedič edini dedič) oz. pripad njenega dela (če je bilo več sodedičev) so podedovali delatovi dediči. V postklasičnem pravu je bila transmisija vedno mogoča, če je testator postavil za dediča svojega potomca in je ta umrl sicer po zapustnikovi smrti, vendar še preden so odprli oporoko. V takem primeru so dedovali otroci umrlega dediča.

Po Justinijanovem pravu je prišlo do transmisije, če je dedič umrl, preden je preteklo eno leto od delacije. V takem primeru so njegovi dediči lahko do konca tega leta (t.j. dokler ni minilo 1 leto od delacije) pridobili to dediščino.

POMNI: transmisija ima (če pride do nje) prednost pred substitucijo, substitucija pa ima prednost pred akrescenco.

1. transmisija → 2. substitucija → 3. akrescenca

4. Akrescenca (prirast)

Če med več sodediči eden ne deduje, ostane njegov delež prost. Kolikor ne pride do transmisije oz. če oporočnik ni določil substituta, pride do akrescence (prirasta). Prosti delež priraste deležu ostalih sodedičev. Do akrescence pride *ipso iure*, brez prošnje ali predloga. Vsekakor pa priraste prosti delež k ostalim deležem z vsemi ostalimi obremenitvami. Pomen akrescence se je nekoliko zmanjšal v Avgustovem času, ko dedni delež, ki je postal prost (ker dedič ni bil *capax*) ni prirasel k deležem sodedičev, marveč je kot *caducum* pripadel fiskusu.

5. Collatio (všetje)

je všetje premoženja enega sodediča v zapuščino pred opredelitvijo dednih deležev.

- a) **Collatio emancipati:** kadar so dedovali emancipirani potomci skupaj s *sui*, so lahko *sui* zahtevali računski vnos premoženja emancipatov v zapuščino. Kolacija se je lahko izvedla tudi tako, da so emancipatovo premoženje odšteli od njegovega dednega deleža. Ker je šlo za premoženje, ki ga emancipat ne bi imel, ko bi ne prišlo do emancipacije, ni bilo predmet vštetja premoženje, ki ga je pridobil kot vojak ali kot uradnik (t.i. *bona castrensia* ter *quasi castrensia*). Kolacija je prihajala v poštev le pri intestatnem dedovanju in na zahtevo emancipatovih sodedičev. (gl. str. 5)
- b) **Collatio dotis:** predmet kolacije je bila tudi dota, ki jo je dobila hči. Ob morebitnem prenehanju zakonske zveze bi bila namreč praviloma upravičena zahtevati doto nazaj. V tem pogledu je bila dota premoženje, ki ga je ločeno pridobila od zapustnika in je bila kot taka predmet kolacije.
- c) **Justinijanovo pravo:** kolacijo je lahko zahteval vsak potomec, ki je dedoval skupaj z drugimi zapustnikovimi potomci. Kolacija je bila mogoča tako pri oporočnem kot pri intestatnem dediču in sicer neodvisno od tega, ali je bil pod zapustnikovo oblastjo ali svojepraven.

Predmet kolacije so bila darila (če je zapustnik tako določil), dota, ženina darila (darila pred oz. zaradi zakona – *donationes ante oz. propter nuptias*) ter tisto, kar je dedič dobil, da bi si kupil donosno javno službo.

6. Pravne posledice pridobitve dediščine

Dedič je zapustnikov vesoljni naslednik. S pridobitvijo dediščine postane lastnik zapustnikovih stvari in nosilec vseh stvarnih pravic (npr. služnosti). Pridobitev se izvrši naenkrat in brez posebnih pridobitnih načinov. Takrat zaradi konfuzije ugasnejo morebitne medsebojne služnosti oz. zastavne pravice. Najkasneje po pretorskem pravu preidejo na dediča tudi zapustnikovi dolgovi in terjatve, ki so bile prvotno najbrž nepodedljive.

Več sodedičev: vsak izmed sodedičev je načeloma zapustnikov vesoljni naslednik. Zato postanejo sodediči solastniki zapuščinskih stvari. Na njih pridobijo miselne deleže. Vendar pa sme vsak sodedič zahtevati s posebno delitveno tožbo – *actio familiae erciscundae* delitev skupnega premoženja. Predmet delitve so le zapuščinske stvari. Terjatve in dolgovi se porazdelijo med sodediče sorazmerno z njihovimi dednimi deleži *ipso iure* že s samo pridobitvijo dediščine.

7. Omejitev dedičeve odgovornosti za zapustnikove dolgove

Dedič je bil zapustnikov vesoljni naslednik. Kot tak je samo nadaljeval zapustnikovo pravno eksistenco. Iz tega pa sledi, da so nanj prešli tudi zapuščinski dolgovi in terjatve, razen seveda tistih, ki so kot strogo osebni ugasnili z zapustnikovo smrtjo (npr. deliktne obveznosti). Dedič je odgovarjal za zapustnikove dolgove z **vsem svojim premoženjem** → t.j. z lastnim in s podedovanim, ki se s pridobitvijo dediščine zlijeta v eno samo premoženje. Zaradi tega je bila lahko pridobitev pasivne dediščine usodna za dediča. Z druge strani pa so ostali upniki aktivne zapuščine pogosto nepoplačani, če je bil dedič prezadolžen, saj je dedičeva prezadolženost pogosto izničila aktivno dediščino. Da bi se bilo mogoče izogniti takim in podobnim nevšečnostim, je pretor uvedel 4 pravne dobrote:

- a) **Beneficium abstinendi:** *suus heres* je pridobil dediščino v hipu, ko mu je pripadla (t.j. ob zapustnikovi smrti). Dediščini se ni mogel odpovedati. Pač pa je pretor zavrnil tožbe zapuščinskih upnikov zoper takega dediča, kadar se je le-ta vzdržal vsakega vtikanja v dediščinske zadeve. Dediču za to pravno dobroto ni bilo treba zaprositi, ampak jo je pretor naklonil dediču, ki je dokazal, da se ni vtikal v dediščinske zadeve. Nedoraslemu dediču pa je pretor naklonil to pravno dobroto tudi, če se je vtikal v zapuščinske zadeve. Dejansko se je torej *suus heres* s pomočjo pravne dobrote *beneficium abstinendi* vzdržal dedovanja. Zato je lahko v takem primeru dedoval substitut oz. je prišlo do zapuščinskega konkurza. Po Justinijanovem pravu je smel dedič, ki se je bil vzdržal, še 3 leta po tem pridobiti dediščino. Dedič, ki se je vzdržal dediščine, ni mogel uveljavljati nobenih dediščinskih pravic, lahko pa

je zahteval volilo. Če se je vzdržal dedovanja oporočni dedič, je oporoka (zaradi volil, osvoboditev, ipd.) kljub temu ostala v veljavi.

- b) **Commodum separationis: suženj**, ki je bil z oporoko osvobojen in postavljen za dediča, se ni mogel odpovedati dediščini, ker bi se s tem odrekel prostosti. Če pa se ni vtikal v dediščinske zadeve, ga je pretor varoval na ta način, da je ločeno obravnaval podedovano premoženje in premoženje, ki ga je osvobojenec pridobil kot svoboden človek. Po tej poti se je dedičeva odgovornost za zapustnikove dolgove omejila na podedovano premoženje, ni pa se razširila na premoženje, ki ga je pridobil kot svoboden človek. Na temelju te pravne dobrote, ki ločuje na novo pridobljeno premoženje od podedovanega, je prišlo do enakega položaja, kakor če bi se bil osvobojenec vzdržal dedovanja.
- c) **Beneficium separationis:** na zahtevo **zapuščinskih upnikov** je mogel pretor dovoliti ločitev dediščine od premoženja prezadolženega dediča. Ker bi se z dedovanjem obe premoženji zlili, bi ostali zapustnikovi upniki brez plačila zaradi dedičeve prezadolženosti. Kadar so upniki dosegli ločitev premoženj, niso mogli kasneje ničesar več zahtevati od dediča, če dediščina ni zadostovala za poplačilo vseh njihovih terjatev. Ločitve ni mogel zahtevati upnik, ki je dobil od dediča kako zastavo, sprejel poroka oz. sklenil z njim poravnavo. Ločitev je bilo po Justinijanovem pravu mogoče zahtevati v 5 letih odkar je dedič pridobil dediščino.
- d) **Beneficium inventarii:** pri **beneficium abstinendi** se je moral dedič odpovedati dediščini, če se je hotel izogniti svoji odgovornosti za dediščinske dolgove. Po Justinijanovem pravu pa je bilo mogoče omejiti odgovornost dediča, ki je dediščino pridobil, na vrednost podedovanega premoženja. Dedič je kot zapustnikov vesoljni naslednik sicer še vedno odgovarjal z vsem svojim premoženjem, vendar omejeno – do višine vrednosti zapuščine. Dedičeva odgovornost se ni omejevala na podedovano premoženje (dedič torej ni odgovarjal *cum viribus*), temveč na vrednost podedovanega premoženja (odgovarjal je torej *pro viribus*).

Do tega je prišlo, če je dedič napravil **popis** (inventar) **zapuščine**. S popisovanjem je moral začeti v 30 dneh odkar je izvedel, da mu je dediščina pripadla in ga končati v nadaljnjih 60 dneh (v izjemnih primerih, če je bilo npr. premoženje oddaljeno, je moral popis opraviti v 1 letu).

Popis je moral opraviti s sodelovanjem notarja in prič. K popisu so bili vabljeni tudi volilojemniki, ki so jih lahko nadomestile 3 priče. Če je dedič pri popisovanju zapuščinskega premoženja zagrešil kako nepoštenost, je moral povrniti dvojno. Pravne dobrote popisa ni mogel uveljavljati dedič, ki je pred pridobitvijo dediščine zaprosil za deliberacijski rok. Ko je bil popis napravljen, je dedič poplačeval obveznosti iz dediščine (dolgove, volila, itd) po vrsti in v celoti, kot so se upniki javljali in to dokler ni izčrpal vrednosti popisane premoženja. Upniki potemtakem niso bili poplačani v kvoti, temveč po vrsti.

- e) **Sporazum z upniki:** dedič se je lahko z zapustnikovimi upniki dogovoril, da bo pridobil dediščino kot njihov mandatar. V takem primeru je bila njegova odgovornost za dolgove *via facti* omejena na vrednost podedovanega premoženja. Dedič kot mandatar ni bil dolžan nositi nobenih stroškov mandata → ni mu bilo treba plačati več dolgov, kot je znašala vrednost podedovanega premoženja.

HEREDITATIS PETITIO

Svojo dedno pravico je dedič uveljavljal pred centumviralnim sodiščem s posebno stvarnopravno tožbo *hereditatis petitio*. Tožba je bila zelo podobna rei vindikaciji. Tožbena formula se je v prevodu glasila:

»Če se izkaže, da je zapuščina Publija Mevija (glede tega deleža) tožnikova, če ne bo po tvojem pozivu tožniku vrnjena, obsodi toženca v prid tožniku na toliko denarja, kolikor bo ta zadeva vredna. Če se ne izkaže, ga oprosti.«

Aktivno legitimiran za tožbo je bil civilni dedič, **pasivno** pa tisti, ki je posedoval vso dediščino, njen del ali posamezno dediščinsko stvar, pa glede tega tožniku ni pripoznaval dedne pravice. S to tožbo je bilo mogoče tožiti tudi posestnika stvari, ki jo je dolgoval zapustnik (in s tem dedič) kot npr. komodatarij, depozitar ipd. Če toženec dediču ne bi oporekal dedne pravice, pač pa bi oporekal zapustnikovo in s tem dedičevo lastninsko pravico na sporni stvari, bi moral dedič tožiti z rei vindikacijo. Pasivno legitimiran je bil tudi **fiktivni posestnik**, ki je pred litiskontestacijo dolozno opustil posest stvari oz. se je spustil v pravdo kot posestnik, čeprav to v resnici ni bil.

Tožba je vsebovala **restitutorno klavzulo**. Poleg samega premoženja je moral toženec, ki je sledil sodnikovemu pozivu in vrnil dediščino, vrniti tudi tisto, kar je kot dedič izterjal oz. pridobil.

Toženčeva odgovornost za dediščinske stvari, glede katerih je tekla pravda, vprašanje plodov in potroškov, so se presojali po zgledu oz. podobno kot pri rei vindikaciji. Tako je moral **dobroverni posestnik** povrniti obogatitev (npr. plodove, ki jih je še imel; kupnino za prodane dediščinske stvari, ki jo je še imel ipd.). **Zloverni posestnik** je moral povrniti polno vrednost. Tako je odgovarjal tudi za t.i. *fructus percipiendi* → dediču je moral vrniti celotno vrednost prodane stvari (ne le kupnino), če je stvar prodal pod ceno itd. Zloverni posestnik je bil kot nepristni poslovodja brez naročila odgovoren tudi za naključno škodo.

Dobroverni in zloverni toženec sta bila upravičena do povračila potrebnih potroškov, ki so nastali do litiskontestacije. Dobroverni toženec je smel poleg tega zahtevati povračilo vseh ostalih potroškov, zloverni pa le koristnih, kolikor je bila zapuščina še obogatena.

INTERDIKT *QUORUM BONORUM*

Bonorum possessor ni mogel naperiti *hereditatis petitio*, pač pa mu je pretor dajal na voljo poseben interdikt *quorum bonorum*, ki se je v prevodu glasil:

“Od tistega premoženja, katerega posest je po mojem ediktu dana njemu, kar od tega premoženja poseduješ kot dedič ali kot posestnik, ali bi posedoval, če ne bi bilo nič priposestovano, in kar si z zvijačno prevaro povzročil, da si prenehal posedovati, tisto njemu vrni.»

Ta interdikt je bil namenjen pridobitvi posesti (*interdictum adipiscendae possessionis*). Aktivno legitimiran je bil pretorski dedič (*bonorum possessor*), pasivno pa tisti, ki je kot dedič posedoval dediščinske stvari.

Pretorskemu dediču je pretor omogočil iztoževanje podedovanih pravic s tem, da je v tožbeni formuli fingiral, da gre za civilnega dediča.

Dediščina brez dediča (*bona vacantia*)

Če je ostala dediščina brez dediča, so na predlog dediščinskih upnikov uvedli **zapuščinski konkurz**. Po Avgustovi zakonodaji je zapuščina kot *caducum* (dediščina brez dediča) pripadla državi. Fiskus je pri tem poplačal zapuščinske upnike samo takrat, kadar je bila zapuščina aktivna. Pasivno zapuščino je v celoti prepustil upnikom, da so izvedli konkurz. Ker ni prišlo do dedovanja po oporoki, so s tem izgubile veljavo tudi osvoboditve sužnjev. Zato je lahko suženj ali kdo drug ponudil upnikom varščino glede poplačila njihovih terjatev in je nato pridobil dediščino.

Dedna nevrednost (*bona ereptoria*)

V določenih primerih dedič **ni smel obdržati** pripadle in že pridobljene dediščine. Do tega je prišlo, če:

- se je hudo pregrešil zoper zapustnika (npr. ni mu pomagal, ko je bil zapustnik umobolen ali v ujetništvu; dolozno ali iz malomarnosti je zakrivil njegovo smrt; še za življenje je brez zapustnikove vednosti podaril njegovo dediščino nekemu drugemu...);

- se je pregrešil zoper oporoko (npr. neutemeljeno jo je izpodbijal s *querela inofficiosi testamenti*; kot intestatni dedič je prikrival oporoko; nasilno ali z zvijačo je zapustnika pripravil do naprave oporoke; spremenil je oporoko; zapustnika je oviral pri testiranju...);
- se je pregrešil zoper določen pravni predpis (npr. dediščino je prepustil osebi, ki je bila *incapax*).

VOLILA

Volilo (legat) je enostranska poslednjevoljna oporočnikova odredba, s katero nakloni določeni osebi (legatarju, volilnojemniku) neko premoženjsko korist. Volilnojemnik je zapustnikov singularni pravni naslednik. Zato za dediščinske dolgove ne odgovarja, prav tako pa ni upravičen do izterjevanja zapustnikovih terjatev. Volilo je mogoče določiti le v oporoki ali v kodicilu, ki je potrjen v oporoki. Volilnojemnik mora biti pasivno oporočno sposoben. Zapustnik mu lahko postavi substituta.

VRSTE IN PREDMET VOLIL

- Vindikacijsko volilo** ⇒ predmet volila je lastninska ali druga stvarna pravica, ki jo zapustnik prenese na volilnojemnika ločeno od ostalega premoženja, ki ga nakloni dediču. Volilnojemnik pridobi voljeno pravico v trenutku, ko dedič pridobi dediščino. Predmet volila je lahko le zapustnikova stvar → morala je biti zapustnikova v trenutku naprave oporoke in ob njegovi smrti. Izjemoma je za nadomestne stvari veljalo, da morajo biti zapustnikove le ob njegovi smrti.
- Damnacijsko volilo** ⇒ tako kot volilo *sinendi modo* je tudi damnacijsko volilo ustvarjalo med volilnojemnikom in dedičem kvazikontraktno obligacijsko razmerje *stricti iuris*. Volilnojemnik je lahko terjal izpolnitev volila od dediča s tožbo *actio (certi ali incerti) ex testamento*, ki je šla na dvojno vrednost stvari. Predmet damnacijskega volila je bila lahko zapustnikova ali dedičeva stvar, pa tudi stvar 3. osebe. V zadnjem primeru je moral dedič od lastnika (3. osebe) kupiti stvar in jo izročiti volilnojemniku. Če je lastnik ni hotel prodati, je moral dedič plačati volilnojemniku vrednost stvari. Če je zapustnik po napravi oporoke stvar odsvojlil, se je štel, da je volilo preklical.
- Volilo sinendi modo** ⇒ Zapustnik je lahko določil, naj si volilnojemnik sam vzame voljeno stvar (*sinere* – dopustiti, trpeti, dovoliti). Pri tem ga dedič ni smel ovirati, hkrati pa ni bil dolžan ničesar storiti. Z načinom pridobitve voljene stvari je bil opredeljen tudi predmet tovrstnega volila → to je bila lahko le zapustnikova ali dedičeva stvar ob zapustnikovi smrti (nikakor pa ne stvar 3. osebe!).

Poleg teh treh oblik volil je rimsko pravo poznalo še **precepcijski legat** (volilo, ki je bilo dodeljeno pred delitvijo dediščine) in **prelegat** (volilo v prid enemu od sodedičev).

OMEJEVANJE VOLIL

Rimsko pravo ni bilo naklonjeno preveliki radodarnosti zapustnika z volili, ker so šla na račun dediča. Poleg splošnih pogojev za veljavnost volil, je oblikovalo še nekaj posebnih pravil, zaradi katerih je bilo volilo lahko neveljavno.

- Katonovo pravilo** (*regula Catoniana*) ⇒ Po tem pravilu volilo, ki ne bi bilo veljavno, ko bi zapustnik umrl takoj ob napravi oporoke, ni moglo konvalidirati (t.j. postati naknadno veljavno). Izjema od tega pravila so bila le volila, ki so bila odrejena pod pogojem (Ulp. D. 34,7,4).
- Volila za kazen** (*legata poenae nomine relicta* (D. 34,6)) → Kadar je zapustnik pogojno odredil volilo zato, da bi na ta način prisilil dediča k določenemu ravnanju (npr. "Če moj dedič ne bo dal A-ju za ženo svoje hčere, velim dati B-ju kot volilo 1.000.«), se je zastavilo vprašanje veljavnosti takega volila. Ker

zapustnikov namen ni bil nakloniti premoženjsko korist volilojemniku, temveč pritisniti na dediča, je klasično pravo štelo taka volila za neveljavna, Justinijanovo pravo (ki je skušalo čim bolj upoštevati zapustnikovo voljo) pa jih je štelo za veljavna, če zapustnik ni zahteval od dediča nekaj protipravnega, naravno oporečnega ali sramotnega.

- c) **Volila nedoločnim osebam** ⇒ so bila tudi neveljavna in jim je rimsko pravo odrekalo pasivno oporočno sposobnost (npr. »Kdor bo prvi prišel na moj pogreb, temu daj dedič 1.000«).
- d) **Naknadno neveljavna volila** ⇒ Volilo je lahko izgubilo veljavo iz več razlogov:
- **na splošno:** če je izgubila veljavo oporočka, če je bila stvar uničena, če je volilojemnik umrl ali ni bil dedno sposoben oz. je že sprejel voljeno stvar neodplačno od zapustnika (*concursum duarum causarum lucrativarum*).
 - **če ga je zapustnik preklical:** izrecno (npr. z novo oporočko ali kodicilom) ali s konkludentnim dejanjem (npr. v oporočki je prečrtal dedičevo ime; voljeno stvar je odsvojil). Volilo je bilo razveljavljeno, če je zapustnik volilojemniku volil drugo stvar in je bilo iz oporočke razvidno, da hoče s tem razveljaviti prejšnje volilo.
 - **po zakonski normi:** tako je zakon *lex Furia testamentaria* določal, da vrednost volila ne sme presegati 1.000 asov. Volilojemnik, ki bi vzel več, bi moral vrniti 4-kratno vrednost presežka. Po zakonu *lex Voconia* je veljalo, da nobeno volilo ne sme biti večje od dednega deleža. Zakon *lex Falcidia* pa je določil, da mora dediču po izpolnitvi volil ostati čista 1/4 dediščine ali dednega deleža. Če bi zapustnik odredil več volil, bi se *ipso iure* sorazmerno zmanjšala na 3/4 dediščine.

PRIDOBITEV VOLIL

Rimsko pravo pri pridobitvi volil razlikuje 2 trenutka:

1. Ko zapustnik umre oz. ko se odpre oporočka, pridobi volilojemnik podedljivo upanje, da bo volilo pridobil (*dies cedens*). To upanje je pogojno, saj je odvisno od tega, ali bo dedič oporočno dedoval.
2. Ko (če) je dedič pridobil dediščino, je volilojemniku pripadla stvarna pravica, ki je bila predmet vindikacijskega volila oz. je pridobil kvazikontraktno terjatev nasproti dediču, če je šlo za damnacijsko volilo ali volilo *sinendi modo*. Ta trenutek so imenovali **dies veniens**. Če je bila ista stvar voljena več sovolojemnikom, so postali solastniki oz. soupravičenci stvarne pravice, ki je bila predmet vindikacijskega volila, oz. je smel vsak od njih v primeru damnacijskega volila terjati enak delež. Če eden od volilojemnikov volila ni pridobil, je prosti delež prirasel ostalim volilojemnikom.

FIDEIKOMISI

Fideikomis je bila sprva brezoblična oporočnikova prošnja, s katero je prosil dediča, legatarja ali fideikomisarja (op. ta je prej dobil naklonitev od fiduciarja in jo je nato naklonil naslednjemu fideikomisarju), naj določeni osebi nakloni neko dajatev ali storitev. Oseba, ki ji je bil fideikomis namenjen, se je imenovala **fideikomisar**, oseba, ki ji je bil naložen, pa **fiduciar**. Fiduciar je bil lahko vsak, ki je iz zapuščine kaj dobil (torej tudi intestatni dedič, obdarjenec za primer smrti in celo fiskus). Predmet fideikomisa je bila lahko posamezna stvar, neka storitev (npr. oprostitev sužnja) ali prepustitev celotne dediščine (t.i. vesoljni fideikomis). Z vesoljnim fideikomisom je bilo mogoče razveljaviti pravilo *Semel heres, semper heres*. Zapustnik je fideikomisarju lahko postavil substituta.

Pri fideikomisu je bila mogoča celo **fideikomisarična substitucija**: prvemu fideikomisarju je bilo naloženo, da naj predmet fideikomisa po določenem času prenese na novega fideikomisarja. V takem primeru ni veljalo pravilo *substitutus substituto, substitutus instituto*. Fideikomisarična substitucija je bila lahko odrejena tako, da je moral fiduciar prepustiti dediščino članu iste družine. V takem primeru govorimo o **družinskem fideikomisu** (*fideicomissum familiae relictum*). Fiduciar je lahko med člani družine prosto izbral svojega vesoljnega naslednika, zunanjega dediča pa ni smel postaviti. Družinski fideikomis je izgubil veljavo, če ni bilo nobenega družinskega člana, komur bi ga bilo mogoče nakloniti oz. po četrti naklonitvi.

Odreditev fideikomisa ni bila vezana na oporoko in tudi sicer se za odreditev fideikomisa ni zahtevala nobena obličnost. Po Justinijanovem pravu je bil mogoč celo ustni (oralni) fideikomis.

Kolikor je bila predmet fideikomisa posamezna stvar ali nekaj stvari, je bil fideikomis **podoben volilu**. Zato so glede pripada in pridobitve v takem primeru veljala enaka pravila kot pri volilih. Justinijanovo pravo je volila in tovrstne fideikomise izenačilo. Volilojemniku in fideikomisarju je pripadala tožba *actio ex testamento*.

VESOLJNI FIDEIKOMIS

Povsem drugačno je bilo stanje, kadar je bila predmet fideikomisa dediščina ali njen del. S takim fideikomisom je bilo mogoče obremeniti le dediča oz. fideikomisarja, ki je od dediča prejel vesoljni fideikomis.

Vesoljni fideikomis pomeni revizijo pravila *Semel heres, semper heres*. Vesoljni fideikomis se je izvedel tako, da je dedič (fiduciar) fideikomisarju za en novčič odsvojil celotno dediščino oz. svoj dedni delež. Ker s tem na fideikomisarja ni prešlo svojstvo dediča, marveč le lastninska pravica na podedovanem premoženju, sta morala glede zapuščinskih terjatev in dolgov skleniti stipulaciji o kupljeni in prodani dediščini (*stipulationes emprae et venditae hereditatis*).

Taka ureditev je bila nepraktična tako za dediča, kot za zapustnikove upnike. Zaradi tega je senatov sklep *SC Trebellianum* določil, da je vesoljni fideikomisar zapustnikov vesoljni naslednik (*heredis loco*) in kot tak odgovoren za zapustnikove dolge. Zapuščinski upniki so ga lahko terjali z analognimi tožbami.

Kljub temu dedič ni bil zainteresiran, da pridobi dediščino, ki jo je moral potem prepustiti fideikomisarju, ne da bi njemu samemu kaj ostalo. Z dedovanjem je imel le sitnosti, zaradi česar so se dediči, ki jim je bil naložen vesoljni fideikomis, pogosto odpovedali dediščini. Zaradi tega je senatov sklep *SC Pegasianum* določil, da ima dedič tudi nasproti vesoljnemu fideikomisarju pravico do falcijske četrtine. Te pravice ni imel vesoljni fideikomisar, ki je moral prepustiti dediščino nadaljnjemu fideikomisarju.

Če je dedič zahteval falcijsko 1/4, potem je bil samo on zapustnikov vesoljni naslednik, vesoljni fideikomisar pa je imel vlogo volilojemnika.

Po Justinijanovem pravu je bil odgovarjal za zapustnikove dolge samo vesoljni fideikomisar, če dediču ni nič ostalo. Če pa je dobil kakšno naklonitev, ki mu je ni bilo treba prepustiti fideikomisarju oz. je zahteval falcijsko 1/4, sta jamčila fideikomisar in dedič za zapustnikove dolge sorazmerno s svojima dednima deležema. Če dedič ni hotel dedovati in je s tem preprečil fideikomis, ga je pretor prisilil, da deduje. V takem primeru dedič ni bil upravičen do falcijske 1/4, odgovarjal pa tudi ni za zapustnikove dolge.

Nasproti fideikomisarju je bil dedič (fiduciar) glede ravnanja z zapuščinskimi stvarmi po Justinijanovem pravu odgovoren za skrbnost kot v lastnih zadevah. Hkrati so bile po Justinijanovem pravu nične odsvojitve dediščinskih stvari v škodo fideikomisarja.

CAUTIO MUCIANA (ime po Mucio Scevoli) je pogodba, s katero se je žena (volilojemnica), ki pridobila moževo premoženje, zavezala, da se ne bo ponovno poročila. Če se je poročila, je morala vrniti pridobljeno premoženje. Tega ji ni bilo treba, če je dokazala, da se mož, da bi imela otroke. To je veljalo v Avgustovi dobi.

KATONOVO PRAVILO: volilo, ki je bilo neveljavno ob napravi oporoke, ne more konvalidirati oz. postati naknadno veljavno. Neveljavno pa je tudi volilo, ki bi bilo neveljavno, če bi oporočnik umrl takoj potem, ko je napravil oporoko. Izjema so volila, postavljena pod pogojem. Tako je neveljaven vindikacijski legat, če stvar v trenutku naprave oporoke ni oporočnikova, postane pa njegova še pred njegovo smrtjo.

*** konec dednega prava ***